

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORHUN ABİDELERİNDEKİ KELİMELERİN
SES VE ANLAM BAKIMINDAN
ÖZBEK TÜRKÇESİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI

MERYEM ER

HAZİRAN-2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORHUN ABİDELERİ'NDEKİ KELİMELERİN
SES VE ANLAM BAKIMINDAN ÖZBEK TÜRKÇESİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

MERYEM ER

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. ABDULKADİR ATICI

HAZİRAN-2019

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Meryem Er
Haziran, 2019
Kırklareli

ÖZ

ORHUN ABİDELERİ'NDEKİ KELİMELERİN SES VE ANLAM BAKIMINDAN ÖZBEK TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Er, Meryem

Yüksek Lisans, Çağdaş Türk lehçeleri ve Edebiyatları

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Abdulkadir ATICI

Haziran 2019

Bu çalışmada, Orhun Abideleri'ndeki kelimeler, *Özbek Tilinin İzahlı Lügati*'nde taranmış ve tespit edilen kelimeler ses ve anlam değişimi bakımından incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Köktürk Türkçesindeki kelimelerin Özbek Türkçesinde uğradığı ses ve anlam değişimlerini ortaya çıkarmaktır.

Çalışma, Giriş, Ses Değişimleri, Anlam Değişimleri, Özbek Türkçesinde Tespit Edilemeyen Kelimeler ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı, kapsamı, yöntemi, yöntemin uygulanışı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bununla birlikte Giriş bölümünde, Köktürk Tarihi Hakkında Genel Bilgi, Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgi, Orhun Abideleri Üzerine Yapılan Çalışmalar, Köktürk Türkçesi, Özbek Türkleri Tarihi ve Günümüz Özbek Türkleri, Özbek Türkçesinin Tarihi Arka Planı ve Günümüz Özbek Türkçesi, Ses ve Anlam olmak üzere yedi alt başlık bulunmaktadır.

Ses Değişimleri bölümünde, abidelerdeki kelimeler, Özbek Türkçesindeki görünüşleriyle karşılaştırılmıştır. İlk olarak ses değişimine uğrayan kelimeler alfabetik sıra takip edilerek bu kelimelerde meydana gelen ses olayları açıklanmıştır. İkinci olarak ses değişimine uğramayan kelimeler gösterilmiştir.

Anlam Değişimleri bölümünde, abidelerdeki kelimelerin anlamı yazıldıktan sonra Özbek Türkçesindeki anlamı yazılmıştır. Her iki lehçedeki anlamlar verildikten sonra kelimedeki gerçekleşen anlam değişimleri hakkında bilgi verilmiştir.

Özbek Türkçesinde Tespit Edilemeyen Kelimeler Bölümünde, alfabetik sıradikkate alınarak Özbek Türkçesinde bulunmayan Köktürkçe kelimeler listelenmiştir.

Sonuç bölümünde, Orhun Abideleri'ndeki kelimelerin ne kadarının Özbek Türkçesinde korunduğu sayısal verilerle ortaya konmuştur. İncelenen kelimelerde tespit edilen ses ve anlam değişimleri açıklanmıştır. Ünlü ve ünsüz seslerde meydana gelen ses değişimleri örneklerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orhun Abideleri, Köktürk Türkçesi, Özbek Türkçesi, Ses Değişimi, Anlam Değişimi

ABSTRACT

COMPARISON OF THE WORDS IN ORKHUN MONUMENTS WITH UZBEK TURKISH IN TERMS OF SOUND AND MEANING

Er, Meryem

Master of Arts, Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Supervisor: Assistant Professor Abdulkadir ATICI

June 2019

In this study, the words in the Orkhun Monuments has been researched in the dictionary of Uzbek Language and the detected words were examined in terms of sound and meaning changes. The aim of this study is to reveal the sound and meaning changes of the words in Köktürk Turkish in Uzbek Turkish.

The study consists of Introduction, Phonetic Changes, Semantic Changes, Undetectable Words in Uzbek Turkish and Conclusion. The introductory part contains information about the purpose, scope, method and applicaiton of the thesis. However, introduction part consists of seven titles on General Information about Kokturk History, General Information about Orkhun Monuments, Studies on Orkhun Monuments, Kokturk Turkish, Uzbek History and Uzbeks, The Background of Uzbek Turkish and Modern Uzbek Turkish, Sound and Meaning.

In the Phonetic Changes section, the words in the monuments are compared with their appearance in Uzbek Turkish. First of all, the sound events that occurred in these words are explained in alphabetical order. Secondly, the words that do not change sound are shown.

In the Semantic Changes section, after the meaning of the words in the monuments, the meaning of the words in Uzbek Turkish is written. After giving the meanings in both dialects, information was given about the changes in the meaning of the word.

In the Words Not Detected in Uzbek Turkish section, Kokturk Words which are not found in Uzbek Turkish are listed by considering alphabetical order.

In the Conclusion section, how many of the words in the Orkhun Monuments are determined in Uzbek Turkish is shown by numerical data. Sound changes and meaning changes in the examined words are explained. The sound changes occurring in the vowels and consonants are explained in detail with the examples.

Key Words: Orkhun Monuments, Kokturk Turkish, Uzbek Turkish, Sound Change, Meaning Change

ÖN SÖZ

Orhun Abideleri, Türk dilinin günümüze kadar tespit edilebilen en eski yazılı kaynaklarıdır. I. Köktürk Devleti'nin önemli devlet adamı Tunyukuk ile II. Köktürk Devleti'nin kağanlarından Bilge Kağan, Köktürklerin yaşam tecrübelerini bu abidelere kazıyarak Türk milletine büyük bir miras bırakmıştır. Bu büyük miras sayesinde o dönemin Türk yaşam biçimi, düşünce sistemi, kültürü ve gelenek-göreneklerine dair bilgiler edinilmektedir. Bununla birlikte 8. yy.da kullanılan Türk dilinin dilbilgisel özelliklerine dair bilgiler de edinilmektedir. Günümüzde Köktürk ya da Göktürk Türkçesi olarak adlandırılan bu dil, modern Türk lehçelerine temel oluşturmaktadır.

Her dil zamanla bazı nedenlerden ötürü ses, biçim ve anlamsal olarak birtakım değişikliklere uğramaktadır. Köktürk Türkçesi de günümüze ulaşana kadar geçen yaklaşık 1200 yıllık süreçte konuşur sayısının hızla artması, çeşitli sebeplerden ötürü Türklerin yaşadıkları coğrafyayı değiştirmeleri, göç edilen bölgelerdeki dil temasları, farklı din tercihleri gibi nedenlerle değişime uğrayarak birçok lehçeye ayrılmıştır. 13-14. yüzyıllar arasında Harezmi bölgesi yeni lehçelerin oluşumuna kaynaklık etmiş, bu dönemde doğu Türkçesinin temelleri atılmıştır. Doğu Türkçesi 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar edebî dil olarak kullanılan Çağatay Türkçesini meydana çıkarmıştır. Bugün 32 milyon nüfusuyla Türkistan coğrafyasının en kalabalık halklarından biri olan Özbekler tarafından konuşulan Özbek Türkçesi, 15-20. yüzyıllar arasında yaklaşık beş yüz yıl boyunca devlet dili olarak kullanılan ve aynı zamanda köklü bir edebiyatın da temsilcisi olan Çağatay Türkçesine dayanmaktadır.

Bu çalışmada, Orhun Abideleri'ndeki kelimelerin Özbek Türkçesindeki görünüşleri, ses ve anlam değişimleri bakımından karşılaştırılarak iki lehçe arasındaki farklar üzerinde durulmuştur.

Çalışmada kelimeler, temel olarak iki kaynak merkeze alınarak incelenmiştir. Orhun Abideleri'ndeki kelimeler için Ahmet Bican Ercilasun

(2016)'un *Türk Bengü Taşları* adlı eserinin sözlüğünden, Özbek Türkçesindeki kelimeler için de Ali Şir Nevai Enstitüsü'nün 5 ciltten oluşan sözlüğü *Özbek Tilinin İzahlı Lugati I-V (2006-2008)*'den yararlanılmıştır.

Çalışma, *Giriş* bölümünden sonra *Ses Değişimleri*, *Anlam Değişimleri* ve *Özbek Türkçesinde Tespit Edilemeyen Kelimeler* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde *Çalışmanın Konusu ve Amacı*, *Çalışmanın Kapsamı*, *Çalışmada Kullanılan Materyal ve Yöntem*, *Yöntemin Uygulanışı* anlatılmıştır. Ayrıca *Köktürk Dönemi Hakkında Genel Bilgiler*, *Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgiler*, *Orhun Abideleri Üzerine Yapılan Çalışmalar*, *Köktürk Türkçesi*, *Özbek Türkleri Tarihi ve Günümüz Özbek Türkleri*, *Özbek Türkçesinin Tarihi Arka Planı ve Günümüz Özbek Türkçesi*, *Ses ve Anlam* olmak üzere yedi alt başlık bulunmaktadır.

İkinci bölüm, *Ses Değişimleri* bölümüdür. Bu bölüm, *Ses Değişimine Uğrayan Kelimeler* ve *Ses Değişimine Uğramayan Kelimeler* olmak üzere iki alt bölümden oluşmaktadır. Kelimelerin incelenmesinde iki ayrı yöntemden yararlanılmıştır. Birincisi sesbilgisi özelliklerinin ortaya konduğu tanımlayıcı/betimsel/tasvirî (Descriptive Grammar) yöntem, ikincisi art zamanlı karşılaştırmalı dil bilgisi (Diachronic and Comparative Grammar) yöntemidir. Betimsel yöntem ile Köktürk Türkçesindeki kelimelerin Özbek Türkçesindeki görünüşleri ortaya konmuştur. Art zamanlı karşılaştırmalı dil bilgisi yöntemiyle de tarihî bir lehçe olan Köktürk Türkçesindeki kelimeler, Özbek Türkçesindeki görünüşleri ile karşılaştırılmış ve değişime uğrayan kelimelerdeki ses olayları açıklanmıştır.

Birinci bölüm, *Ses Değişimleri* bölümüdür. Bu bölümde, Orhun Abideleri'ndeki kelimeler ile Özbek Türkçesindeki görünüşleri numaralandırılarak alt alta listelenmiş ve köşeli parantez içinde transkripsiyonu ve IPA (International Phonetic Alphabet) “Uluslararası Fonetik Alfabe” şekilleri yazılmıştır. Böylelikle dileyen kişiler için <http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-sounds/ipa-chart-with->

[sounds/](#) bağlantısı ile Özbek Türkçesindeki kelimelerin internet ortamında dinlenmesi sağlanmıştır.

Her iki lehçedeki ses değişimleri “**Kök. aç** [aç] > **Özb. och** [âç]” şeklinde karşılaştırılmış ve değişime uğrayan ses koyu olarak belirtilmiştir. Değişen sesler fonem işareti içine alınarak uğradıkları ses olayları açıklanmıştır: /a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir, örneğinde olduğu gibi.

İkinci bölüm, *Anlam Değişimleri* bölümüdür. Bu bölümde, Orhun Abideleri’ndeki kelimeler, *Anlamını Koruyan Kelimeler*, *Anlam Genişlemesine Uğrayan Kelimeler*, *Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler* ve *Anlam Değişimine Uğrayan Kelimeler* alt başlıkları altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Özbek Türkçesinde tespit edilemeyen kelimeler liste hâlinde verilmiştir.

Çalışmanın sonunda ek olarak Özbek Türkçesinde ses değişimine uğrayan, ses değişimine uğramayan ve tespit edilemeyen kelimeler tablo hâlinde sunulmuştur.

Çalışmamın başından sonuna kadar bana manevi anlamda destek olan değerli dostum ve iş arkadaşım Ayşe ŞENER’e çok teşekkür ediyorum. Özbek Türkçesi ile ilgili aklıma takılan her soruyu cevaplayan yardımsever Özbek Türkü arkadaşım Dildora TOŞEVA’ya çok teşekkür ediyorum. Son olarak da akademik gelişimimde bana her zaman destek veren, ufku genişleten değerli hocam Doç. Dr. Abdulkadir ATICI’ya sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Meryem ER

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiv
ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ..	xv
ÜNLÜLER	xv
ÜNSÜZLER	xv
ÜNLÜLERDE KULLANILAN DİAKRİTİKLER.....	xvi
ÜNSÜZLERDE KULLANILAN DİAKRİTİKLER.....	xvi
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
Çalışmanın Kapsamı ve Kullanılan Materyal	1
Çalışmanın Yöntemi.....	2
Yöntemin Uygulanışı	2
A. Köktürkler ve Özbekler	4
A.1. Köktürk Tarihi Hakkında Genel Bilgi.....	4
A.2. Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgi.....	9
A.2.1. Köl Tigin Abidesi.....	11
A.2.2. Bilge Kağan Abidesi	13
A.2.3. Tunyukuk Abidesi	13
A.3. Orhun Abideleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	15
A.4. Köktürk Türkçesi.....	18
A.4.1. Köktürk Türkçesinde Kullanılan Alfabe	18

A.4.2. Köktürk Türkçesi Ses Özellikleri.....	20
A.5. Özbek Türkleri Tarihi ve Günümüz Özbek Türkleri.....	22
A.6. Özbek Türkçesinin Tarihî Arka Planı ve Günümüz Özbek Türkçesi	27
A.6.1. Özbek Türkçesinin Ses Özellikleri.....	34
A.6.2. Ünlüler.....	36
A.6.3. Ünsüzler	38
B. Ses ve Anlam	39
B.1. Ses.....	39
B.2. Anlam	43
B.3. Anlam Değişimleri	48

BİRİNCİ BÖLÜM

SES DEĞİŞİMLERİ	51
1. 1. Ses Değişimine Uğrayan Kelimeler	51
1. 2. Ses Değişimine Uğramayan Kelimeler	94

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAM DEĞİŞİMLERİ.....	103
2. 1. Anlamını Koruyan Kelimeler	103
2. 2. Anlam Genişlemesine Uğrayan Kelimeler	140
2. 3. Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler	237
2. 4. Anlam Değişimine Uğrayan Kelimeler	238

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE TESPİT EDİLEMİYEN KELİMELE..	255
SONUÇ.....	307
KAYNAKLAR	313
EKLER.....	319

EK1: Ses Değişimine Uğrayan Kelimelerin Tablosu.....	319
EK2: Ses Değişimine Uğramayan Kelimelerin Tablosu.....	323
EK3: Özbek Türkçesinde Korunmayan Kelimelerin Tablosu	324

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
bk.	: bakınız
C	: Cilt
cm.	: santimetre
Ch. k.	: Chiqish kelishigi (Ayrılma hâli)
çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ET	: Eski Türkçe
IPA	:International Phonetic Alphabet (Uluslararası Fonetik Alfabe)
Kök.	: Köktürk Türkçesi
ko‘m. fl. vzf.	: Ko‘makchi fe‘l vozifasida (yardımcı fiil vazifesinde)
ksh. olm.	: Kishilik olmoshi (Kişi zamiri)
J. k.	: Jo‘nalish kelishigi (Yönelme hâli)
o‘.-p. k.	: O‘rin payt kelishigi (Bulunma hâli)
öte.	: Ötekiler
Özb.	: Özbek Türkçesi
S	: Sayı
Tat.	: Tatar Türkçesi
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
yrd. fl. vzf.	: Yardımcı fiil vazifesinde
yy.	: yüzyıl
va sh. k.	: ve benzeri (Özbek Türkçesinde)
vb.	: ve benzeri
ksh. olm. I.-sh. birl.	:kishilik olmoshi I. shaxs birlik son (I. teklik kişi zamiri)

ÇALIŞMADA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON

İŞARETLERİ

ÜNLÜLER

Tablo 1: Çalışmadaki Ünlülerin Transkripsiyon İşaretleri ve IPA Karşılıklarının Şeması

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
a	/a/ ünlüsü	ɑ	Açık, arka, düz (postdorsal)
ā	Uzun /a/	ɑ:	Uzun /a/
ă	/a/-/o/ arası ünlü	ɒ	Açık, arka, daha yuvarlak
e	/e/ ünlüsü	ɛ	Yarı açık, ön, düz
ă	Açık /e/	æ	Yarı açık, ön, düz
ı	/ɪ/ ünlüsü	u	Kapalı, arka, düz
i	/i/ ünlüsü	i	Kapalı, ön, düz
o	/o/ ünlüsü	ɔ	Yarı açık, arka, yuvarlak
ö	/ø/ ünlüsü	œ	Yarı açık, ön, yuvarlak
u	/u/ ünlüsü	u	Kapalı, arka, yuvarlak
ü	/ü/ ünlüsü	u	Kapalı, ön, yuvarlak

ÜNSÜZLER

Tablo 2: Çalışmadaki Ünsüzlerin Transkripsiyon İşaretleri ve IPA Karşılıklarının Şeması

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
b	Tonlu, çift dudak, patlamalı	b	Tonlu, çift dudak, patlamalı
c	Tonlu, ön damak-diş eti, yarı kapantılı	ɖʒ	Tonlu, ön damak-diş eti, yarı kapantılı
ç	Tonsuz, ön damak-diş eti, yarı kapantılı	tʃ	Tonsuz, ön damak-diş eti, yarı kapantılı
d	Tonlu, diş eti, patlamalı	d	Tonlu, diş eti, patlamalı
f	Tonsuz, diş-dudak, sızıcı	f	Tonsuz, diş-dudak, sızıcı
g	Tonlu, ön damak, patlamalı	ɟ	Tonlu, ön damak, patlamalı
ğ	Arka damak /g/si	g	Tonlu, arka damak, patlamalı
ğ	Tonlu, arka damak, sızıcı	ɣ	Tonlu, arka damak, sızıcı
h	Tonsuz, gırtlak, sızıcı	h	Tonsuz, gırtlak, sızıcı
h	Hırıltılı ve tonsuz arka damak /h/ ünsüzü	χ	Tonsuz, küçük dil, sızıcı
k	Tonsuz, ön damak, patlamalı	c	Tonsuz, ön damak, patlamalı

ķ	Arka damak /k/ ünsüzü	k	Tonsuz, arka damak, patlamalı
ķ	Dip damak /k/ ünsüzü	q	Tonsuz, küçük dil, patlamalı
l	Tonlu, dış eti, yanal akıcı	l	Tonlu, dış eti, yanal akıcı
m	Tonlu, çift dudak, genizsi	m	Tonlu, çift dudak, genizsi
n	Tonlu, dış eti, genizsi	n	Tonlu, dış eti, genizsi
ń	(Kalın ünlülerle hece kuran) ön boğumlanmalı /n/ ünsüzü	n ^j	Tonlu, dış eti, genizsi
ŋ	Damak /n/si	ŋ	Tonlu, arka damak, genizsi (Velar)
p	Tonsuz, çift dudak, patlamalı	p	Tonsuz, çift dudak, patlamalı
r	Tonlu, dış eti, titreşim	r	Tonlu, dış eti, titreşim
s	Tonsuz, dış eti, sızıcı	s	Tonsuz, dış eti, sızıcı
ş	Tonsuz, dış eti, ön damak, sızıcı	ʃ	Tonsuz, dış eti, ön damak, sızıcı
t	Tonsuz, dış eti, patlamalı	t	Tonsuz, dış eti, patlamalı
v	Tonlu, dış dudak, sızıcı	v	Tonlu, dış dudak, sızıcı
y	Tonlu, ön damak, akıcı, yarı ünlü	j	Tonlu, ön damak, akıcı, yarı ünlü
z	Tonlu, dış eti, sızıcı	z	Tonlu, dış eti, sızıcı

ÜNLÜLERDE KULLANILAN DİAKRİTİKLER

Tablo 3: Çalışmadaki Ünlülerde Kullanılan Diakritiklerin Şeması

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
-	Ünlüler üzerinde uzunluk işareti	:	Uzun (Diakritik)
◦	Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti	,	Yarı yuvarlak, yuvarlağa yakın (Diakritik)

ÜNSÜZLERDE KULLANILAN DİAKRİTİKLER

Tablo 4: Çalışmadaki Ünsüzlerde Kullanılan Diakritiklerin Şeması

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARETLER		IPA KARŞILIKLARI	
˙	/k/nin altında, /g/nin üstünde arka damak işareti	˙	Arka damaksılaşmış (Diakritik)
˘	Ulama işareti	˘	Ulama (durak yok)

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu Orhun Abideleri'nde (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk) geçen kelimeler ile bu kelimelerin Özbek Türkçesindeki görünümlerinin ses ve anlam değişimleri bakımından karşılaştırılmasını içermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Orhun Abideleri'ndeki (Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk) kelimelerin esas alınarak Köktürk Türkçesi ile Özbek Türkçesi arasında gerçekleşen ünlü ve ünsüz ses değişimlerini incelemek, bu kelimelerin anlamlarını koruyup korumadıklarını tespit etmek ve ne kadarının günümüze ulaştığını belirlemektir. Böylece Köktürk Türkçesinin ses özelliklerinin Özbek Türkçesinde ne gibi değişikliklere uğradığı ve 8. yy Türk dilindeki kelimelerin Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayıp uğramadığı ortaya konulacaktır.

Çalışmanın Kapsamı ve Kullanılan Materyal

En hacimli sözcüğüne sahip olan abideler Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk abidesi olduğu için çalışma bu üç abidede yer alan 867 kelimeyi kapsamaktadır.

Çalışmada kelimeler temel olarak iki kaynak merkeze alınarak incelenmiştir. Birinci kaynak olarak Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk abidelerindeki kelimelerin yer aldığı Ahmet Bican Ercilasun'un *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları (2016)* adlı kitabının sözlükçesinden yararlanılmıştır.

İkinci kaynak olarak da Özbekistan Cumhuriyet Fenler Akademisi Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün beş cilt olarak hazırladığı *Özbek Dilinin İzahlı Lugati I-V (2006-2008)*'den yararlanılmıştır.

Çalışmanın ön aşamasında kullanımı yaygın olan bazı kelimelerin *Özbek Dilinin İzahlı Lugati (I-V)*'nde yer almadığı farkedilmiştir. Bu nedenle de ek kaynak olarak Emek Üşenmez, Saidbek Boltabayev, Gülşah Tuğlacı'nın

hazırladığı, Türk Dünyası Vakfı tarafından 2014 yılında yayımlanan *Özbekçe-Türkçe Sözlük* ile Berdak Yusuf, Mehmet Mahur Tulum'un hazırladığı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından 1994 yılında yayımlanan *Özbekistan Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Özbekistan Türkçesi* adlı sözlüklerden de yararlanılma ihtiyacı duyulmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada iki yöntem kullanılmıştır. Birincisi sesbilgisi özelliklerinin ortaya konduğu tanımlayıcı/betimsel/tasvirî (Descriptive Grammar) yöntem, ikincisi art zamanlı karşılaştırmalı dil bilgisi (Diachronic and Comparative Grammar) yöntemidir. Betimsel yöntem ile Köktürk Türkçesindeki kelimelerin Özbek Türkçesindeki görünüşleri ortaya konmuştur. Art zamanlı karşılaştırmalı dil bilgisi yöntemiyle de tarihî bir lehçe olan Köktürk Türkçesindeki kelimelerin ses ve anlam özellikleri Özbek Türkçesindeki görünüşleri ile karşılaştırılarak değişime uğrayan kelimelerdeki ses olayları ve anlam değişimleri açıklanmıştır.

Yöntemin Uygulanışı

Ses değişimlerinin incelemesinde öncelikle ses değişimine uğrayan kelimelere yer verilmiştir. Alfabetik sırayla abidelerdeki her kelime başlık olarak örnekte görüldüğü gibi sıra sayısı ile numaralandırılarak, baş harfi küçük, koyu ve altı çizili şekilde verilmiştir: **1. aç I**, **2. aç- II**, **3. āç- III**, **4. āçsık**. Eşleşli kelimeler Roma rakamı ile belirtilmiştir: **1. aç I** ve **2. aç- II** gibi.

Her iki lehçedeki ses değişimleri “**Kök. aç [aç] > Özb. och [âç] [ɔtʃ]**” şeklinde karşılaştırılmış ve değişime uğrayan ses koyu olarak belirtilmiştir. Değişen sesler fonem işareti içine alınarak uğradıkları ses olayları açıklanmıştır: /a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir, örneğinde olduğu gibi. Özbek Türkçesindeki kelimenin köşeli parantez içinde IPA işaretleriyle yazılmış şekli de verilmiştir. Böylelikle dileyen kişiler için <http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-sounds/ipa-chart-with->

[sounds/](#) bağlantısı ile Özbek Türkçesindeki kelimelerin internet ortamında dinlenmesi sağlanmıştır. Ses değişimine uğramayan kelimeler de aynı şekilde karşılaştırılmıştır.

Anlam değişimlerinin incelemesinde başlık şeklinde numaralandırılan her kelimenin Köktürk Türkçesindeki görünümü italik olarak yazılmış ve köşeli parantez içinde kelimenin transkripsiyonuna yer verilmiştir. Kelimenin karşısına tırnak içinde anlamı yazılmış ve yararlanılan kaynak gösterilmiştir: **Kök. aç I [aç]** “aç, tok olmayan” (Ercilasun, 2016: 647). Aynı uygulama kelimenin Özbek Türkçesindeki görünümü için de yapılmıştır: **Özb. och [âç]** [oʈʃ] 1. “Qornida, me’dasida ovqat qolmagan, ochiqib, ovqat tûsab qalغان, ochiqqan.” (Karnında, midesinde yemek kalmayan, yemek isteyen, acıkmış). 2. “Küchsiz, nimhush (reng-tus haqida).” (Açık, soluk (renk hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: s. 162). Buna ek olarak yine köşeli parantez içinde Çalışmada temel kaynak olarak kullanılan *Özbek Tilinin İzahlı Lugati I-V (2006-2008)* kiril alfabesiyle yayımlandığı için incelenen kelimenin Özbek Türkçesindeki anlamı tırnak içinde Özbek latin alfabesi kullanılarak verilmiş ve parantez içinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Son olarak incelenen kelimenin anlam değişimi üzerinde durulmuştur. Kelimelerin uğradığı anlam değişimleri şu şekilde belirtilmiştir: “Köktürk Türkçesinde “aç, tok olmayan” anlamına gelen aç kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “aç” anlamının dışında renkler için “açık” ve “soluk” anlamında da kullanılmaktadır.”, gibi.

A. Köktürkler ve Özbekler

A.1. Köktürk Tarihi Hakkında Genel Bilgi

Köktürkler, Türk¹ adını ilk defa resmî devlet adı olarak kullanan, tarihte 6-8. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş Köktürk Kağanlığı'nın temsilcileridir. Köktürkler kendilerini “Türk” ya da “Türük” olarak adlandırmıştır. Günümüzde ‘Köktürk’ ya da ‘Göktürk’ tabirlerinin kullanılma nedeni ise Köl Tigin abidesinin doğu yüzü üçüncü satırı ile Bilge Kağan doğu yüzü dördüncü satırında devletin “Gök-Türk” adıyla tanıtılmış olmasıdır. V. Thomsen, Gök-Türk tabirinin “*Gök’e mensup, ilâhî Türk*” anlamına gelmekle birlikte kağanlığın parlak dönemine işaret ettiğini ileri sürmüştür (Kafesoğlu, 2015: 92). Alman Türkolog W. Bang de (Zu dien Kök-Türk-Inschriften der Mongolei) adlı çalışmasında ilk defa Kök-Türk tabirini kullanmıştır (Aksan, 2007: 18). Böylelikle batılı bilimadamlarınca  ne sürülen Göktürk ve Köktürk tabirlerinin kullanımı Türkiye’de yaygınlık kazanmıştır.

Köktürklerin kökeniyle ilgili bilgiler Çin kaynaklarının tümünde efsanelerle karışık bir şekilde aktarılmıştır. Köktürklerin kökenine dair iki efsaneden söz edilmektedir. Birincisi kurttan türeme efsanesi, ikincisi de Köktürklerin Hunların kuzeyinde bulunan Suo ülkesinden gelmeleridir (Taşağıl, 2018: 13). Bu metinlerde geçen B ri ve A-shih-na adlarının Köktürk Devleti’nde şahıs adı olarak kullanılmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca efsanelerde anlatılan kurttan türeme geleneği Asya Hunlarında da görülmektedir (Kafesoğlu, 2015: 95) ki Çin kaynakları da Köktürklerin

¹ *Türk* adının anlam ve kökeniyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar; Çince söylenişi olan *T’u-k e* (Türk) “miğfer”; *Trk* (Türk) “terk edilmiş”; *Türk* “olgunluk ağı”; *Takye* “deniz kıyısında oturan adam, cezb etmek” vb. gibi anlamlardır. A. V mb ry ve J. Deny’e göre *Türk* kelimesi “t remek” fiilinden ortaya çıkmıştır. Z. Gökalp “t reli” (kanun ve niz m sahibi) olarak açıklamıştır. G. Doerfer ise kelimenin *T r k > T r k > Türk* şeklinde gelişmesini kabul etmeyerek “devletin esas halkını teşkil eden” millet anlamına geldiğini  ne sürmüştür. 1911’de yayımlanan eski bir Türkçe vesikada *Türk* kelimesinin cins ismi olarak “g -kuvvet” (sıfat h li ile güçlü-kuvvetli) anlamına geldiği anlaşılmış; bu görüşü A. V. Le Coq ve Orhun Abidelerinin  z c s  V. Thomsen de desteklemiş, G. N meth’in araştırmaları ile de kesinlik kazanmıştır (Kafesoğlu, 2015: 44).

soyunun Kansu bölgesindeki P'ing-liang'ın çeşitli Hun'larına dayandığını, soyadlarının da A-shih-na olduğunu kaydetmiştir (Taşağıl, 2018: 15). Efsaneler ve Çin kaynaklarındaki bilgilerin belirttiği üzere Köktürklerin kökeni Hunlara dayanmakta olup soyu A-shih-na ailesinden gelmektedir.

Köktürklerin tarihte ilk yaşadıkları yer hakkında pek çok görüş bulunmaktadır.² Ahmet Taşağıl, Çin kaynaklarına dayanarak Köktürklerin 542 yılına kadar Altay dağlarının güney eteklerinde yaşadığını belirtmiştir (Taşağıl, 2018: 11).

Köktürkler, ilk defa 542 yılında tarih sahnesine çıkmıştır ve başlarında Bumın Kağan bulunmaktadır. O dönemde Köktürkler, Ötüken³ topraklarının en büyük devleti olan Juan-Juanlara bağlı olup henüz bağımsızlığını kazanmamıştır. Bağımsızlığını kazanma yolunda Bumın Kağan, Juan-Juanlara saldırı hazırlığında olan Tölesleri ani bir baskınla yenmiş ve elli bin aileyi kendisine katarak gücünü artırmıştır (Taşağıl, 2018: 20). Köktürklerin kendi devletini kurmak adına attıkları en büyük adım elli bin aileden oluşan Töles boyunu kendilerine bağlamasıdır.

Bumın Kağan, Töles boyunu kendisine bağladıktan sonra gücünün arttığına inanarak 552 yılının bahar ayında Juan-juanlara karşı ani bir baskın düzenlemiş ve onları büyük bir bozguna uğratmıştır. Bu zafer sayesinde Bumın Kağan, bağımsızlığını ilan etmiş ve İl Kagan unvanını almıştır (Taşağıl, 2018: 22). Böylelikle I. Köktürk Kağanlığı, ilk defa resmî devlet olarak 552 yılında tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Bumın Kağan devleti kurduktan sonra devletin batı yönetimini kardeşi İstemi'ye vermiş, İstemi de 'Yabgu' unvanıyla 576 yılına kadar devletin doğusuna bağlı kalarak batı kanadını yönetmiştir (Taşağıl, 2018: 38). Devletin batı kanadı her zaman asıl merkez olan doğu kanadına bağlı kalmıştır.

² Detaylı bilgi için bk. (Aydın, 2018: 13-17).

³ Köktürklerin yaşadığı coğrafya için Ahmet Taşağıl'ın *Göktürkler I-II-III* (2014)'de "Orta Asya" terimi kullanılmıştır. Ancak Köktürkler, yaşadığı bölgeyi Ötüken olarak adlandırdıkları için bu çalışmada da söz konusu bölge için Ötüken adı kullanılmıştır.

Bumın Kağan, devleti kurduğu yıl vefat etmiş, yerine oğlu Kara Kağan geçmiştir. Ancak o da çok uzun süre yaşamamıştır. Yerine Mukan Kağan (553-572) geçmiştir. Köktürk devletinin en önemli kağanlarından biri Mukan Kağan'dır. Babası Bumın Kağan'ın sürekli mücadele ettiği Juan Juanları 555 yılında ortadan kaldırarak doğuda K'i-tanların, kuzeyde Kırgızların ülkelerini ele geçirmiş, Çin'de Chou hanedanı ve Ch'i hanedanını da baskı altına almıştır (Kafesoğlu, 2015: 97). Mukan Kağan ile Köktürk Devleti kısa bir zamanda Ötüken'in en güçlü devleti hâline gelmiştir. Uyguladığı politikalar sayesinde Çin'in tarihî seyrini değiştirmiştir. Gerçekleştirdiği fetihler sayesinde Köktürk Devleti'nin sınırları doğuda Kore'den batıda Karadeniz'e kadar uzanmış, güneyde Çin Seddinden kuzeydeki en tenha bölgelere kadar genişlemiştir (Taşağıl, 2018: 33). Mukan Kağan kağanlık yaptığı yirmi yıl boyunca Köktürk Devleti'nin yükselişini sağlamıştır.

Devletin batı tarafı 552-576 yılları arasında doğudaki Büyük Kağan'a bağlı olarak İstemi Kağan tarafından yönetilmiştir. İstemi, ilk önce Altay dağlarının batısından başlayarak Hazar Denizi'ne kadar olan bölgede yaşayan Töles ve On Ogur boylarını itaati altına almış sonrasında ise Soğdluların yaşadığı Batı Türkistan şehirlerini ele geçirerek Çin'den Akdeniz'e uzanan ipek yoluna hâkim olmuştur (Taşağıl, 2018: 38). Çin kaynaklarına göre bugünkü Doğu Türkistan'ın doğu ucundaki Hami şehriden, Karadeniz'e kadar uzanan genişçe bir alana İstemi Kağan hükmetmiştir.

İstemi Kağan ipek yoluna hâkim olduktan sonra geniş çapta askerî ve siyasi faaliyetleri ile Sasanî imparatorluğu ve Bizans gibi Orta Çağ'ın en büyük devletlerini Köktürk Devlet politikalarını izleyecek şekilde, Türk kağanlığını dünya devleti seviyesine yükseltmiştir (Kafesoğlu, 2015: 97). Köktürklerin batıda ilerlediği en son nokta Türk-Şad'ın komutanı Bukan'ın zapt ettiği Kırım'daki Kerç (Bosforos) kalesidir (Taşağıl, 2018: 41). İstemi Yabgu'nun ölümüyle tahta oğlu Tardu geçmiştir.

Köktürkler bu evreye kadar uyguladıkları güçlü devlet politikaları ile sınırlarını doğuda ve batıda iyice genişletmiş, gücünü Çin, Sasanî ve Bizanslılara göstererek dönemin sözü geçen bir imparatorluğu hâline gelmiştir. Ancak güçlenen Köktürk Devleti'nde bir taraftan iç karışıklıklar

yaşanmaya başlamış, diğer taraftan da Köktürklerin güçlü bir imparatorluk hâline gelmesi Çin'i rahatsız etmiştir. Çin, çeşitli entrikalar ve casuslar aracılığıyla Köktürklerin iç işlerini öğrenerek Köktürk Devleti'ni zayıflatma girişimlerinde bulunmuş ve başarılı da olmuştur.

Köktürk Devleti'nin doğu kanadı 630 yılında, batı kanadı da 659 yılında Çin hâkimiyetine girmiştir. Bundan sonra Köktürkler, elli bir yıl süren fetret dönemini yaşamıştır. Nitekim bağımsızlığına düşkün olan Köktürkler, 682 yılında II. Köktürk Kağanlığı (682-744)'nı kurmayı başarmış ve tekrar devlet kurarak tarihteki yerini almıştır.

II. Köktürk Kağanlığı'nın kurucusu Kutlug Kağan (682-692)'dir. Kutlug Kağan'ın hükümdarlık unvanı devleti derleyen toparlayan anlamında İteriş'tir (Taşağıl, 2018: 331). 682 yılında bağımsızlığını ilan eden Kutlug Kağan, en yakın yardımcısı Tonyukuk ile birlikte kağanlığı, on yıl içinde güçlü bir hâle getirmiştir. 692 yılında vefat eden Kutlug Kağan arkasında biri 8 yaşında (Bilge), diğeri 7 yaşında iki erkek çocuk bırakmıştır. Bu nedenle Kutlug Kağan'dan sonra yerine kardeşi Kapgan Kağan (692-716) geçmiştir. Çin kaynaklarında adı *Mo-ç'o* olarak geçen ve Türkçe unvanı *Fâtih* anlamına gelen Kapgan Kağan, Türk tarihinin büyük fatihlerindedir (Kafesoğlu, 2015: 112).

Kapgan Kağan çok başarılı bir devlet adamı olmasına karşın halkına kötü davranmaktadır. Onun zalimce davranışları hem hanedan üyeleri hem de devlete bağlı diğer boylar arasında huzursuzluk çıkarmıştır. Sık sık çıkan isyanlar kanlı bir şekilde bastırılmakta, buna Çin'in boyları devlete karşı kıskırtan entrikaları da eklenmektedir. Bu durum karşısında bazı bey, boy reisi ve devlet adamı Çin'e sığınmak zorunda kalmıştır. Kapgan Kağan çıkan isyanların birinde, Bayırkularla yaptığı bir mücadele sonucu onların kurduğu pusuya düşerek öldürülmüştür (Taşağıl, 2018: 356-360). Bilge Kağan sürekli devam eden bu kanlı isyanlardan abidelerde bahsetmiştir.

Kapgan Kağan öldükten sonra yerine oğlu İnel (İni İl) Kağan geçmiştir. Ancak uzun yıllardan beri devam eden iç isyanların bastırılmasında herhangi bir başarısı bulunmayan İnel Kağan, karışıklığı önleyememiştir. Bu nedenle Kutlug'un oğlu Köl Tigin, İnel Kağan ve onun kardeşini, akrabalarını,

tarafklararını öldürerek ihtilal yapmıştır (Kafesoğlu, 2015: 119). Sonuç olarak Bilge Kağan, kardeşi Kól Tigin sayesinde tahta çıkmıştır. Kól Tigin ise ağabeyi kağan olduktan sonra Sol Bilge Prensi (Tsuo Hsien-wang) olup askeri işlerle meşgul olmuştur (Taşağıl, 2018: 366). Henüz onaltı yaşındayken ilk savaşına katılan Kól Tigin, hayatı boyunca dokuz sefere katılmış, on altı meydan savaşında çarpışmış, savaşlarda her zaman ön saflarda yer alan gözü kara bir savaşçı olmuştur (Erkoç, 2006: 222). Bilge Kağan, abidelerde kendisinin ve kardeşi Kól Tigin'in devlete hizmetinin çok küçük yaşlarda başladığını anlatmıştır.

Bilge Kağan'ın uyguladığı politikalar ile Tonyukuk eski görevine çağrılmış, zalim yönetime karşı çıkararak ayrılan boylar da geri gelerek yeniden devlete bağlanmıştır. Bilge Kağan kısa bir süre içinde ülkesindeki huzursuzlukları gidermiş ve tekrar Çin'i baskı altına almaya çalışmıştır. Bilge Kağan, Çin kaynaklarında dost canlısı, barışsever olarak bahsedilen ilk ve tek Köktürk kağanıdır. Ancak Çinliler onun dostluk ve barış tekliflerine, oyalama ve entrikalarla cevap vermiştir. Kardeşi, Kól Tigin 731'de, kendisi de 734'te bir bakanı (Buyruk Çor) tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Taşağıl, 2018: 329). Bilge Kağan öldüğünde elli yaşındaydı. On dokuz yıl kağanlık yapan Bilge, Çin kaynaklarına göre Türk milletini çok sevmektedir. Türk milletinin sonsuzluğuna olan inancını "Ey Türk milleti, üstte gök yıkılmaz, altta yer delinmezse, devletini, töreni kim bozabilir?" sözleriyle abidelerde açıklamıştır (Kafesoğlu, 2015: 123).

Bilge Kağan'dan sonra gelen kağanlar devleti idare edecek yeterli başarıyı gösterememiştir. Tahta, Bilge'nin oğlu Tengri Kağan geçmiş, fakat kağanın yaşı küçük olduğu için devletin idaresi Bilge kağan'ın eşine kalmıştır. Bilge Kağan'ın eşinin devlet işlerine fazla karışması, bazı devlet adamlarıyla gizli ittifaklar yapması devlet idaresinde huzursuzluk çıkarmıştır. Devletin merkezinde karışıklıklar başlamıştır. Bunu fırsat bilen Uygur, Basmlı, Karluk gibi boylar isyan ederek kağanı öldürmüştür. Son hanedan üyelerinin mücadeleleri de yetmemiş ve 744 yılında kesin olarak II. Köktürk Kağanlığı Uygurlar tarafından yıkılmıştır.

A.2. Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgi

Türk milletinin günümüze kadar yazılı olarak tespit edilebilen en eski tarihli ve en hacimli tarihî metinlerimiz Orhun Abideleri'dir. Orhun Abideleri, Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk isimli dikili taşlardan oluşmaktadır. Bu taşlar Orhun nehri kıyısında dikildikleri için Orhun Abideleri olarak adlandırılmıştır.

Orhun Abideleri, 19. yüzyılın sonlarına doğru keşfedilmiştir. 1889 yılında Nikolay M. Yadrintsev, Köl Tigin, Bilge Kağan ve Ongi Abidesi'ni bulmuş, 1897 yılında da Yelizaveta Klements Tunyukuk abidesini bulmuştur (Aydın, 2017: 27-29).

Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi, Moğolistan'ın Arhangay eyaleti içinde, Koşo Çaydam bölgesinde Orhun Irmağı kollarından birinin 2 km doğusunda bulunmaktadır. Abidelerin bulunduğu yerler sıradan yerler değildir. Her abide, devlet adamlarına özel olarak hazırlanmış ayrı birer külliye içerisinde yer almaktadır. İki külliye arasındaki mesafe 1 km'dir. Köl Tigin kuzey, Bilge Kağan güney taraftadır (Ercilasun, 2016: 340). Köl Tigin külliyesi 1957-1958 yıllarında L. Jisl başkanlığında Çekoslovak-Moğol ortak çalışması olarak kazılmıştır. Bu kazı sayesinde Türk kültür tarihi, sanatı ve arkeolojisiyle ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Külliye dikdörtgen planlı olup giriş kapısının her iki yanında başları birbirine bakan koça benzer iki heykel bulunmaktadır (Durmuş, 2007: 37).

Girişle tümsek arasındaki alanda devlet adamlarının tasvirleri yer almaktadır. Bu heykellerin yer aldığı kutlu mekân ve kaplumbağa arasında bir resmigeçit yolu vardır. Yapı, tamamen doğuya dönük olarak inşa edilmiştir (Durmuş, 2007: 38).

Bilge Kağan Külliyesi de Köl Tigin Külliyesi model alınarak inşa edilmiştir. Her iki külliyenin yönü doğuya bakmaktadır. Külliyelerin doğu tarafında kaplumbağa kaideler üzerinde bulunan abideler, orta kısmında, abidelerde 'eb bark' şeklinde geçen yapılar, batı tarafında da sunak taşları bulunmaktadır. Köl Tigin Külliyesi'nden farklı olarak Bilge Kağan

külliyesinin giriş bölümünde iki adet aslan heykeli vardır (Durmuş, 2007: 41-42).

Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi, kaplumbağa biçimindeki bir kaide üzerine oturtulmuştur. Abideler, aşağıdan yukarıya doğru hafif dar, köşeleri kesik, dikdörtgen prizması biçimindedir. Taşların, üst kenarı kavisli, karşılıklı ejderha kabartmalı tepelikleri bulunmaktadır ve tepeliğe, dağ keçisi şeklinde kağanlık arması oyulmuştur. Abidelerin doğu ve batı yüzleri geniş olup kuzey ve güney yüzleri dardır. Kesik köşelerin (pahlar) eni ise birkaç santimetredir (Ercilasun, 2016: 340).

Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi, Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin tarafından taşa kazınmıştır. Köl Tigin Abidesi'nin güney-doğu ve güney-batı kenarlarındaki cümleler ve güney yüzündeki son cümle ile Bilge Kağan Abidesi'nin güney-batı kenarındaki kısa cümle Yollug Tigin'e aittir (Tekin, 2014: 8).

Tunyukuk Abideleri, Moğolistan'ın başkenti olan Ulaan Baatar şehrinin 47 km güneydoğusunda, Tola Irmağı'nın yukarı kısmına yakın Bayın Çokto'da bulunmaktadır. Orhun Vadisi'ndeki Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi'nden yaklaşık olarak 360 km doğudadır (Ercilasun, 2016: 340). İki taştan oluşan Tunyukuk Abideleri bizzat Tunyukuk'un kendisi tarafından dikilmiştir.

Orhun Abideleri'nde kullanılan alfabe Köktürk (runik) alfabesidir. Yazı yukarıdan aşağıya doğru, taşa oyularak kazınmış ve sağdan sola doğru sıralanmıştır (Ercilasun, 2016: 341).

Orhun Abideleri'nde geçen kelime sayısı yaklaşık 840 civarındadır. Bunlardan 147 tanesi özel isimdir. Bu kelimeler söz varlığı açısından değerlendirildiğinde; insanın (ve hayvanların) temel hareket ve oluşlarını gösteren fiiller: *yi-* (yemek), *yori-* (yürümek); insanın duygu, düşünce ve isteklerini gösteren fiiller: *ö-* (düşünmek), *tile-* (istemek); varlıkların oluş ve hareketlerini gösteren fiiller: *bol/er-* (olmak), *tog-* (doğmak); zaman kavramıyla ilgili kelimeler: *öd/ogur* (zaman), *kün* (gün); yer, yön kavramıyla ilgili kelimeler: *öñre* (ön, ön taraf); doğayla ilgili kelimeler: *yir* (yer), *sub* (su); hayvanlarla ilgili kelimeler: *at*, *adgır* (aygır), *yılkı* (at sürüsü); renkler: kara,

yagız (yağız, siyah); akrabalık kelimeleri: *kaŋ* (baba), *ög* (anne); sayılar: *bir*, *iki*, *üç*, *tört* (dört); zamirler: *ben/men*, *bini* (beni); insanın karakteriyle ilgili, ev, giyim kuşamla ilgili, savaş, askerlik, devlet yönetimiyle ilgili kelimeler, unvanlar, yazıya, sanata dair kelimeler, manevi hayata, ölüme dair kelimeler ve bir dile ait sıfat, zarf, bağlaç, edat gibi kelime türlerinin Orhun Abideleri'nde kullanımı oldukça yaygındır (Ercilasun, 2016: 381-386).

Abidelerde kullanılan üslup da dikkat çekicidir. Orhun Abideleri sanatsal üslup ile yazılmıştır. Ahmet Bican Ercilasun, Köl Tigin ve Tunyukuk Abideleri'ndeki metni hitabet açısından değerlendirdiğinde; Köl Tigin Abidesi'ndeki metnin bir nutuk metni olduğunu, Tunyukuk Abidesi'ndeki metnin ise hitabet unsurları açısından nutuk metni olamayacağını düşünmektedir (Ercilasun, 1994: 38). E. R. Tenişev de Orhun Abideleri'nin asilzade bir üslupla yazıldığını düşünmektedir (Aksan, 2003: 26).

Abidelerde yer yer sanatlı ifadeler dikkat çekmektedir. Sözvarlığındaki çeşitli unsurlar, deyimler, kalıp ifadeler, atasözleri o dönemdeki Türk dilinin gelişmiş bir dil olduğunu göstermektedir (Aksan, 2003: 23). Abidelerdeki dil kullanımı 6-8. yüzyıllar arasında konargöçer bir halk olarak hayatlarını sürdüren Türklerin ortaya koyduğu edebî dil kullanımının da delilidir.

A.2.1. Köl Tigin⁴ Abidesi

Köl Tigin, II. Köktürk Kağanlığı'nın kurucusu Kutlug Kağan'ın küçük oğludur. Köl Tigin'in doğum yılı 685, ölüm yılı da 731 olarak düşünülmektedir. Köl Tigin'in ölümüyle abisi Bilge Kağan, kardeşinin hatırası için gösterişli bir külliye içerisine bir bark yaptırmış ve Köl Tigin Abidesi'ni buraya diktirmiştir. Abidenin dikiliş tarihi, batı yüzündeki Çince metne göre 1 Ağustos 732, Türkçe metne göre ise 21 Ağustos 732 tarihlidir. Ancak Ahmet Taşağıl'ın abidenin batı yüzündeki Çince metin üzerinde

⁴ Köl Tigin ya da Köl Tigin okunuşu konusunda araştırmacılar ikiye ayrılmıştır. Ahmet Bican Ercilasun *ö* ile *Köl* olarak okumayı tercih etmiştir. Bunun nedenini de Kaşgarlı Mahmud'un "Karluk büyüklerine *köl irkin* lakabı verilir; 'onun akli birikmiş bir göle benzer' dediği bilgiye dayanarak açıklamaktadır (Ercilasun, 2016: 14).

yaptığı araştırmalara göre abidenin dikiliş tarihinin 28 Ocak 733 olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2017: 43-45).

Bilge Kağan, kardeşi Köl Tigin'in hatırası için yaptırmak istediği külliye'nin gösterişli olmasını düşünmüş bu nedenle de Çin'den özel bedizçiler getirtmiştir.

Köl Tigin Abidesi, kireç taşı ve mermerden yapılmış dört yüzü bulunan tek sütun şeklinde büyük bir taştır. Abidenin yüksekliği 3.75 m. olup doğu ve batı yüzlerinin genişliği en altta 1.32 m., üstte 1.22 m.'dir. Kuzey ve güney yüzünün genişliği ise 46 ve 44 cm.'dir.

Abidenin 2.75 cm.'lik boyu yazıtlarla kaplıdır. Abidenin batı yüzü Çince, diğer yüzleri Türkçedir. Doğu yüzünde 40 satır, güney ve kuzey yüzünde 13 satırlık yazı bulunmaktadır. Bunlara ilaveten abidenin kuzey ve doğu, güney ve doğu yüzleri ile güney ve batı yüzleri arasındaki kenar kısımlarında da küçük satırlar bulunmaktadır. Batı yüzünde de Türkçe küçük bir satır vardır. Abidenin kaplumbağa şeklindeki mermer kaidesi üzerinde de 7-8 kelimesi okunabilen 8 satırlık bir yazı vardır (Tekin, 2014: 7).

Köl Tigin Abidesi'nin her iki yüzünde kurt tarafından emzirilen çocuk tasviri yer almaktadır. Türkçe yazılı geniş yüzünde ve Çince yazılı geniş yüzünde kurt stilize olarak tasvir edilmiş, çocuklar da simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir (Durmuş, 2007: 48). Abidenin doğu yüzüne ait tepeliğin ortasında dağ keçisi (teke) damgası vardır. Dağ keçileri yaşamlarını yüksek dağlarda geçirdiği için Türkler tarafından kutsal kabul edilmiş, Gök-Tanrı inancından ötürü Tanrının elçisi olarak görülüp "kök" (kök teke, kök erkek, kök eçki, kök çebiç, kök koşot.) sıfatıyla anılmıştır (Alyılmaz, 2014: 758).

Köl Tigin Abidesi'nin içeriğinde eski Türklerin hayat tarzı, yaşam felsefeleri ile ilk Türk devletinin kuruluşu, bu devletin yıkılışı ve yıkılış nedenleri, Türklerin sınırlarını genişlettikleri noktalar, diğer kavimleri nasıl kendilerine bağladıkları, Çin'in Türklere ve diğer kavimlere karşı yürüttüğü siyaset anlatılmaktadır. Özellikle Türklerin gerçekleştirdiği savaşlar ve bu savaşlarda Köl Tigin'in gösterdiği atılganlık, kahramanlık özellikleri vurgulanmaktadır (Ölmez, 2012, 77).

A.2.2. Bilge Kağan Abidesi

Bilge Kağan, II. Köktürk Kağanlığı'nın dördüncü kağanıdır. Babası Elteriş Kağan, kardeşi Köl Tigin'dir. Bilge Kağan'ın doğum yılı 684 (Aydın, 2017: 43), ölüm yılı da 734 olarak düşünülmektedir. Bilge Kağan Abidesi, oğlu Tengri Kağan tarafından 20 Eylül 735 tarihinde dikilmiştir (Aydın, 2017: 73).

Bilge Kağan Abidesi mermerden yapılmıştır. Yüksekliği 369 cm. olup doğu ve batı yüzlerinin genişliği altta 126, yukarıda 122 cm.'dir (Ercilasun, 2016: 341).

Bilge Kağan Abidesi'nin yüksekliği Köl Tigin Abidesi'nden birkaç cm. daha fazladır. Bilge Kağan Abidesi, Köl Tigin abidesine göre daha fazla tahribata uğramıştır. Köl Tigin Abidesi'nde olduğu gibi abidenin batı yüzü Çince, diğer yüzleri Türkçedir. Abidenin doğu yüzünde 41, kuzey ve güney yüzünde ise 15'er satırlık Türkçe yazılar bulunmaktadır. Bilge Kağan Abidesi'nin kuzey yüzünde bulunan satırlardan son 7 satırı dışındakiler Köl Tigin Abidesi'nin güney yüzündeki satırlarla aynıdır. Bunun yanı sıra Bilge Kağan Abidesi'nin doğu yüzündeki 2-24. arasındaki satırlarla Köl Tigin Abidesi'nin doğu yüzündeki 1-30. arasındaki satırlar aynıdır (Tekin, 2014: 7-8).

Bilge Kağan Abidesi'nin içeriği Köl Tigin Abidesi'nin içeriği ile hemen hemen aynıdır. Ancak Köl Tigin Abidesi'nde bulunmayan, yalnızca Bilge Kağan'ın kendi yaptığı icraatleri anlatan bilgiler de bulunmaktadır (Ölmez, 2012, 119).

A.2.3. Tunyukuk⁵ Abidesi

Tunyukuk abidesi, dikdörtgen şeklinde iki taştan oluşmaktadır. Malzeme olarak granitten yapılmıştır. Birinci taş 243, ikinci taş 217 cm.

⁵ Tunyukuk kelimesinin okunuşu yaygın olarak Tonyukuk ya da Toñukuk şeklinde okunmaktadır. Ahmet Bican Ercilasun, bu kelimenin Tunyukuk olarak okunması gerektiğini belirttiği şu bilgiler önemlidir. Tunyukuk'un Çince kaynaklarda geçen isminin *yüan-cen* ile *tun yukuk* kelimelerinin yakınlık gösterdiğini Klyaştorıny öne sürmüştür. Buna göre Çince *yüan* "ilk, baş", *chên* ise "değerli, hazine" anlamına gelmektedir. Türkçe *tun* da "ilk" anlamına gelmektedir. "Yu-kuk ise eski Uygur hukuk metinlerinde yok- / yuk- "saklamak, korumak" fiilinden türemiş bir isim olup "saklanan, korunan şey, kıymet, hazine, ziynet" anlamındadır. Tun kelimesi bugün bugün Altay, Tuva, Hakas gibi kuzeydoğu Türk

yüksekliğindedir. Tunyukuk Abideleri'nin birincisinde 35, ikincisinde 27, toplam 62 satır bulunmaktadır (Ercilasun, 2016: 341). Abideler, bizzat Tunyukuk'un kendisi tarafından diktirilmiştir. İki taştan oluşan abidenin Çince bölümü bulunmamaktadır. Ayrıca Tunyukuk, Çin geleneği olarak düşünülen kaplumbağa heykeli üzerine dikme geleneğine uymayarak abideleri doğrudan topırağa gömmüştür (Aydın, 2018: 131).

Tunyukuk, başta Çin olmak üzere Türk kökenli boy ve kabileleri, başka milletleri çok iyi tanıyan, milletin aksakalı olan, sözü geçen büyük bir devlet adamıdır (Aydın, 2018: 131-132). Tunyukuk'un doğum ve ölüm tarihiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Sir Gerard Clauson, Çin kaynaklarına dayanarak Tunyukuk'un doğum tarihinin 646 yılı olabileceğini, Louis Bazin de aynı kaynağa dayanarak 647 yılı olabileceğini belirtmiştir. Bazin, Tunyukuk'un ölüm tarihinin 726-727 yıllarına denk gelebileceğini ileri sürmüştür (Sertkaya, 1986: 349-350).

Tunyukuk Abidesi'nin dikiliş tarihiyle de ilgili net bir bilgi yoktur. Talat Tekin, Tunyukuk Abidesi'nin son cümlesine dayanarak bilge Kağan'ın hükümdarlığı zamanında dikildiğini belirtmiştir. Tekin'e göre abide, 720-725 yılları arasında dikilmiştir. Bazin de abidenin dikiliş tarihinin 726 yılı ve dolayları olabileceğini düşünmektedir (Tekin, 1994: IX). Osman Fikri Sertkaya ise Tunyukuk abidesinin dikiliş tarihini detaylıca tartıştığı makalesinde⁶ abidenin dikiliş tarihinin 732-734 yılları arasında olabileceğini söylemektedir (Sertkaya, 1986: 362). Giraud ise abidenin yazılış tarihinin 715 yılı olduğunu düşünmektedir (Aydın, 2017: 103).

lehcelerinde “ilk çocuk” anlamında yaşar ve *u* ile okunur. DLT'deki *tun beg* kelimelerine verilen “kadının ilk eşi” karşılığı, *tun* kelimesinin anlamının “çocuk” ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Buna göre Klyastorniy eşleştirmesine göre Türkçe *tun* “ilk” demektir ve bu kelime bugünkü bazı lehçelerde *u* ile yaşamaktadır. İsenbike Togan “unvanın Çince işaretlerle verilisinde” /-o-/ ile değil /-u-/ ile gördüğünü ifade etmektedir (Ercilasun, 2016: 15).

⁶ Bk. Sertkaya, O. F. (1986). “Göktürk Tarihinin Meseleleri: Bilge Tonyukuk'un Abidelerinin Tarihlendirilmesi Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24, 348-362.

Tunyukuk Abidesi'nde içerik olarak öncelikle Tunyukuk'un doğduğu yer hakkında bilgiler verilmektedir. Kendisinin Çin hâkimiyeti döneminde Çin'de doğduğu belirtilmektedir. Türklerin başına geçecek han bulunduktan sonra Çin'den ayrıldıkları, komşu ve boyundurukları altındaki kavimlerin, özellikle Tokuz Oguzların Türkleri yok etme planları anlatılmaktadır. Ayrıca Tunyukuk'un kendi komutanlığında kuzeye, kuzey batıya yapılan seferler, danışmanlık görevi ve kağan seçiminde oynadığı rol anlatılmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra Tunyukuk'un Éltériş ve Kapgan Kağan yönetiminde gerçekleştirdiği hizmetlerinden de bahsedilmektedir (Ölmez, 2012, 162).

A.3. Orhun Abideleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Moğolistan'da irili ufaklı olarak Türk runik harfleri ile yazılmış Eski Türklerden kalma birçok abide ve taş bulunmaktadır. Bu abide ve taşlar ilk kez 1709 yılında Poltova Savaşı'nda Ruslara esir düşen subay P. T. von Strahlanberg sayesinde keşfedilmiştir. Moğolistan'daki bu eserler üzerine ilk bilimsel araştırmalar ise 1887-1888 yılları arasında Finlandiya araştırma heyeti tarafından yapılmıştır (Tekin, 2014:1).

Aynı yıl Rus arkeolog N. M. Yadrintsev Orhun Irmağı yakınlarında iki büyük abide bulmuştur. Bunlar Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi'dir. Yadrintsev, 1890 yılında Orhun Yazıtları adını verdiği bu iki büyük abide ile ilgili eserini yayımlamıştır: *Anciens caractères trouvés sur des pierres et des ornements au bord de l'Orkhon*, St. Petersburg 1890. Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi'nin keşfi üzerine bir Fin araştırma heyeti tekrar Moğolistan'a gitmiş ve sonuç olarak Orhun Abideleri'nin kopyaları yayımlanmıştır: *Inscriptions de l'Orkhon, recueillies par l'expédition finnoise 1890 et publiées par la Société finno-ougrienne*, Helsingfors 1892 (Tekin, 2014:1).

Rus Bilimler Akademisi de W. Radloff başkanlığında bir heyeti araştırma yapmak üzere Moğolistan'a göndermiştir. Heyetin yaptığı araştırma sonucunda elde ettiği veriler iki seri olarak 1892-1899 yılları arasında yayımlanmıştır (Aydın, 2017: 27).

Abidelerin kopyalarının yayımlanmasıyla birlikte metinleri çözümlenme çalışmaları başlamıştır. Metinlerin çözümünde V. Thomsen ve W. Radloff

önemli rol oynamaktadır. V. Thomsen, 15 Aralık 1893 yılında Kopenhag Bilimler Akademisi'nde Orhun ve Yenisey yazıtlarını çözümlediğini bilim dünyasına bildirmiştir. W. Radloff da yazıtların çözümünü bitirdikten sonra 1894 yılında Orhun yazıtlarının ilk bölümünü yayımlamıştır: *Die Alttürkischen inschriften der Mongolei, Erste Lieferung*, St. Petersburg 1894. Eserin ikinci bölümü aynı yıl Mayıs ayında, üçüncü bölümü de 1895 yılında yayımlanmıştır (Tekin, 2014: 2).

V. Thomsen de 1896 yılında Köl Tigin ve Bilge Kağan Abidesi'ni iki bölümde incelediği *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées* adlı eseri yayımlamıştır. Thomsen'in eseri Radloff'un eserine kıyasla daha dikkatli çalışılmış bir eserdir. 1896 yılında yayımlanan bir diğer eser W. Bang'ın Köl Tigin Abidesi'nin güney yüzünü incelediği *Über die köktürkische Inschrift auf der Südseite des KölTigin Denkmals* adlı eserdir (Aydın, 2017: 27).

1897 yılında Radloff, Orhun Yazıtları eserinin ikinci bölümünü yayımlamıştır: *Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei, Neue Folge*, St. Petersburg 1897. Bu eser Eski Türkçe grameri olup kitabın son bölümünde W. Barthold'un "Die Historische Bedeutung der alttürksichen Inschriften" başlıklı makalesi yer almaktadır (s. 1-36). Yine Radloff, P. M. Melioranskiy ile beraber Koşo-Çaydam (Köl Tigin ve Bilge Kağan) yazıtlarını yayımlamıştır: *Drevnetyurkskiye pamyatniki v Koşo-Tsaydame*. Sbornik Trudov Orhonskoy Ekspeditsii IV. (St. Petersburg) (Aydın, 2017: 28-29).

1898 yılında da üç önemli çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmalar W. Bang'ın "Zu den Kök-Türkischen Inschriften" ve "Zur Erklärung der köktürkischen Inschriften", J. Marquart'ın *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften* (Leipzig) ve "Historische Glossen zu den alttürkischen Inschriften" çalışmaları ve Á. Vámbéry tarafından yayımlanan "Noten zu den Alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens" adlı çalışmayı kapsamaktadır.

Y. N. Klements, 1897'de Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'un 60 km doğusunda Bain-Tsokto olarak bilinen yerde Tunyukuk Abideleri'ni bulmuştur. Bunun üzerine Radloff 1898'de Tunyukuk Abideleri ile ilgili "Eine neu aufgefundene alttürkische Inschrift" adlı ilk çalışmasını ve 1899'da

da Tunyukuk Abideleri'nin bilimsel yayımını hazırlar: *Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei (Zweite Folge)* (St. Petersburg) (Aydın, 2017: 29).

A. von Gabain de Orhun Abideleri üzerinde çalışan araştırmacılardan biridir. 1941 yılında yayımladığı eski Türkçe gramerinin antoloji bölümünde Köl Tigin metnini yayımlamıştır: *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1941, ss. (247-257). Gabain'in çalışmasının ardından Rus Türkolog S. Y. Malov, 1951 yılında yayımladığı *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti* adlı eserinde Köl Tigin ve Tunyukuk Abideleri'nin "runik" harfli metinleri ile Kiril harfli yazı çevrimlerini ve Rusça çevirilerini vermiştir. Malov'un 1959'da yayımladığı ikinci eserinde de Köli Çor ve Ongin Abidesi ile Bilge Kağan ve Köl Tigin Abidesi arasındaki farklar incelenmiştir (Tekin, 2014: 3).

Türkiye'de Orhun Abideleri üzerine yapılan ilk bilimsel çalışma 1924 yılında Necip Asım tarafından yayımlanan *Orhun Abideleri* adlı çalışmadır. Necip Asım'dan sonraki ilk çalışmalardan biri de H. N. Orkun'un seri hâlinde yayımladığı 4 ciltten oluşan ve TDK tarafından tek cilt hâlinde tekrar yayımlanan *Eski Türk Yazıtları* adlı eserdir.

1968 yılında Talat Tekin *Orhon Türkçesi Grameri* adlı eserini hazırlamıştır: *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, c. 69, Bloomington 1968. Bu eserde Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ongin ve Köli Çor Abideleri'nin yazı çevrimli metinleri ve İngilizce çevirileri bulunmaktadır. Ayrıca abidelerdeki kelimelerin analitik bir sözlüğü de bulunmaktadır. 1970 yılında Muharrem Ergin tarafından Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk metinlerini içeren ve küçük bir sözlüğü bulunan *Orhun Abideleri* adlı bir eser hazırlanmıştır.

Türkiye'de daha yakın tarihli yayınlar arasında Hatice Şirin User'in *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları* (Konya 2009); Mehmet Ölmez'in *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük* (İstanbul, 2011); Erhan Aydın'ın *Orhon Yazıtları Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Köli Çor* (Konya 2014); Ahmet Bican Ercilasun'un *Türk Bengü Taşları* (İstanbul 2016) adlı eserleri gösterilebilir.

Orhun Abideleri'nin keşfedildiği 19. yüzyıldan günümüze kadar yurtdışında ve yurtiçinde abideler üzerinde pek çok çalışma yapılmış ve hâlen

de konuyla ilgili araştırmalar devam etmektedir. Moğolistan bölgesinde Orhun Abideleri'nin yanı sıra çok sayıda başka abide ve Yenisey mezar taşları da keşfedilmiştir. Bu çalışmamızda keşfedilen diğer abideler ve Yenisey mezar taşlarından bahsedilmemiştir. Ancak Türk Runik alfabesi ile yazılmış abide, mezar taşı, runik harfli metin vb. gibi eserlerle ilgili başlangıçtan 2016 yılına kadarki çalışmaları kapsayan Erhan Aydın tarafından hazırlanan bibliyografya çalışması da son derece önemlidir.⁷

A.4. Köktürk Türkçesi

A.4.1. Köktürk Türkçesinde Kullanılan Alfabe

Köktürk alfabesi, Türkçenin yazılı metinlerle izlenebilen dönemine ait ilk resmî alfabesidir. Bu alfabe, eski İskandinav kitabelerinde kullanılan harflere benzediği için, Avrupa ve Rus Türkoloji literatüründe, Sibiry Run harfleri, Yenisey Run harfleri, Runik alfabe ve Türk Run Yazısı olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Eski Türkçenin dili ve yazısı üzerine çalışan bilimadamlarınca farklı adlandırmalar da vardır. Bunlar; “Göktürk alfabesi”, “Orhun (Orhon, Orkun, Orkon) alfabesi”, “Türk Alfabesi” ve “Köktürkçe çivi yazısı” terimleridir (User Şirin, 2015:25-26).

Köktürk alfabesinde toplam 38 harf bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü ünlü, 31'i ünsüz, 3'ü çift ünsüzdür. Ünlü sesler için kullanılan 4 harften her biri iki ünlü sesi göstermektedir:

𐰇	a, e
𐰈	ı, i
𐰉	o, u
𐰊	ö, ü

Ünsüz sesler için kullanılan 31 harften 20'si kalın ve ince seslerde ayrı ayrı kullanılmaktadır:

Kalın		İnce	
𐰇	ab-ba	b	eb-be
𐰈	ad-da	d	ed-de
𐰉	ag-ga	g	eg-ge

⁷ Bk. Aydın, Erhan. (2017). *Türk Runik Bibliyografyası*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

h	ak-ka	k	ek-ke
l	al-la	l	el-le
ŋ	an-na	n	en-ne
ç	ar-ra	r	er-re
ş	as-sa	s	es-se
t	at-ta	t	et-te
y	ay-ya	y	ey-ye

Ünsüz sesler için kullanılan 31 harfin 7'si kalın ve ince seslerde nötr durumdadır:

ç	ç
m	m
ŋ	ŋ
n	n
p	p
ş	ş
z	z

Ünsüz seslerden 4 harf genellikle ünlü-ünsüz veya ünsüz-ünlü olarak kullanılmaktadır:

Ok, uk, ko, ku	Ok, uk, ko, ku
Ök, ök, kö, kü	Ök, ök, kö, kü
İk, kı	İk, kı
iç, çi	iç, çi

Çift ünsüz olarak kullanılan 3 harf şunlardan oluşmaktadır:

lt	lt
nç	nç
nt	nt

Alfabe de ünlü seslerin az olması ünsüz seslerin sayısının fazlalığı ile telafi edilmiştir. Ünsüz seslerden 10 tanesi kalın, 10 tanesi ince sesler için kullanılmaktadır. Kalın seslerin bulunduğu kelimedeki **a** göstergesi /a/ sesini, ince seslerin bulunduğu kelimedeki **A** göstergesi /e/ sesini okutmaktadır. **A** göstergesi yine kalın ünsüzlerin kullanıldığı kelimelerde /ı/ sesini, ince ünsüzlerin kullanıldığı kelimelerde /i/ sesini okutmaktadır. Böylelikle /a/, /e/, /ı/, /i/, sesleri birbirine karışmazken yuvarlak ünlülü kelimeler için aynı

kolaylık söz konusu değildir. Yuvarlak ünlüleri gösteren harflerde kalın ile ince ünsüzlerin kullanımı ayrılırken, geniş ile dar sesler için ayırım yapılmamaktadır. **O** göstergesi /o/ ve /u/ sesini, **Ö** göstergesi /ö/ ve /ü/ sesini karşılamaktadır. Bu durum, /o/ ve /ö/ seslerinin ne zaman geniş ne zaman dar ünlüleri karşıladığını açıkça göstermemektedir. Bu nedenle Köl Tigin ~ Köl Tigin, yog ~ yug (cenaze töreni), tog ~ tug gibi bazı kelimelerin okunuşlarında karışıklıklar meydana gelmiştir (Ercilasun, 2016: 351-353).

A.4.2. Köktürk Türkçesi Ses Özellikleri⁸

Köktürk Türkçesinde 8 ünlü (bazı bilimadamlarına göre kapalı /e/ sesi ile birlikte 9), 19 ünsüz bulunmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesindeki /c/, /f/, /ğ/, /h/, /j/, /v/ ünsüzleri Köktürk Türkçesinde kullanılmamaktadır. Buna karşın günümüzde ağız ve lehçelerde bulunan /ŋ/ sesi Köktürk Türkçesinde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra yalnızca Saha (Yakut) Türkçesinde bulunan /ń/ sesi de Köktürk Türkçesinde kullanılmaktadır.

Köktürk Türkçesinin ünlü sesleri /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinden oluşmaktadır. Ünsüz sesleri /b/, /ç/, /d/, /g/, /ğ/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /ń/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /y/, /z/ seslerinden oluşmaktadır. Ünlülerden /o/, /ö/ sesleri yalnızca ilk hecede bulunurken diğer ünlü sesler kelimenin her yerinde bulunabilmektedir. Ünsüz seslerin hepsi kelime içi ve sonunda bulunabilirken yalnızca /b/, /ç/, /k/, /k/, /s/, /t/, /y/ sesleri kelime başında bulunabilmektedir.

Köktürkçenin başlıca ses özellikleri;

1. Asli uzunluklar korunmaktadır: *āç* (aç), *āt* (ad), *būka* (boğa).
2. Kelime başındaki /k-/ sesi korunmaktadır: *keç-* (geçmek), *kel-* (gelmek), *kir-* (girmek), *köl* (göl).
3. Kelime başındaki /t-/ sesi korunmaktadır: *tag* (dağ), *taş* (dış), *tebi* (deve), *teg-* (değmek).
4. Kelime içi ve sonundaki /-b-/, /-b/ sesi korunmaktadır: *eb* (ev), *ebir-* (evirmek), *kabiş-* (kavuşmak).

⁸ Bu bilgiler Ercilasun, (2016: 363-367)'dan alınmıştır.

5. Kelime başında, içinde ve sonundaki /ç-/ , /-ç-/ , /-ç/ sesi korunmaktadır: *çabış* (çavuş), *bunça* (bunca), *oçuk* (ocak), *uçuz* (ucuz), *üçünç* (üçüncü).

6. İlk hecenin sonundaki /-g/ , /-ğ/ sesi korunmaktadır: *ag-* (ağmak, yükselmek), *beg* (bey), *egri* (eğri), *oglan* (oğlan), *ög-* (öğmek>övmek).

7. İkinci ve sonraki hecelerin sonunda bulunan /-g/ , /-ğ/ sesi korunmaktadır: *adgırığ* (aygırı), *arığ* (arı, temiz), *atlıg* (atlı), *başlıg* (başlı).

8. İkinci ve sonraki hecelerin sonunda bulunan /-g/ , /-ğ/ sesi korunmaktadır: *edgü* (iyi), *ilgerü* (>ileri), *kazgan-* (kazanmak), *tabışgan* (tavşan).

9. /d/ sesi korunmaktadır: *adak* (ayak), *adgır* (aygır), *adrıl-* (ayrılmak), *bod* (boy).

10. İlk hecede bulunan /i/ sesi korunmaktadır: *bir-* (vermek), *biş* (beş), *il* (ülke, devlet), *ir-* (ermek, ulaşmak), *it-* (etmek), *ti-* (demek).

11. Türkiye Türkçesinde /v/ sesiyle başlayan üç kelime Köktürk Türkçesinde /b/ sesiyle başlamaktadır: *bar* (var), *bar-* (varmak, gitmek), *bir-* (vermek).

12. Bol- (olmak) fiilinde bulunan /b/ sesi korunmaktadır: *bol-*, *bolma-*.

13. Köktürk Türkçesinde kalınlık incelik bakımından ünlü uyumu vardır: *aytıgma* (denilen), *bedizet-* (süsletmek), *sünüglüg* (mızraklı), *başlıgıg* (başlıyı), *yirgerü* (yere doğru).

14. Köktürk Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından tam uyum bulunmamaktadır. Yardımcı ünlüler ile bazı ek ünlüleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Yardımcı ünlüler: *tir-i-l-* (derilmek), *tüz-ü-l-* (anlaşmak), *bilig-i-m* (aklım), *köz-ü-m* (gözüm), *kan-t-ı-ı* (kanın), *bodun-u-g* (bodunu, milleti), *olur-u-p* (oturup).

15. Köktürk Türkçesinde tonlu-tonsuz uyumu bulunmamaktadır: /c-/ /ç/ ünsüz çiftinden /c/ sesi Köktürk Türkçesinde bulunmadığı için eşitlik eki her zaman /ç'/lidir: *ança* (onca), *ot-ça* (ateş gibi).

/g-/ /k/ ünsüz çiftinde de tonlu-tonsuz uyumu bulunmamaktadır. Bu seslerle başlayan ekler ya /g/ sesiyle ya da /k/ sesiyle başlamaktadır: örneğin yönelme hâli eki her zaman /k/ sesi ile başlarken yön eki her zaman /g/ sesiyle başlamaktadır: *yazı-ka* (ovaya), *il-gerü* (doğuya doğru).

/d/-/t/ ünsüz çiftlerinden ikisi de ek başında kullanılmakla birlikte ek başında hangi sesin kullanılacağını tonlu-tonsuz uyumu değil ek alacak kelimenin sonundaki /l/, /n/, /r/, sesleri belirlemektedir. /l/, /n/, /r/ seslerinden sonra /t/ sesi, diğer seslerden sonra /d/ sesi kullanılmaktadır. /l/, /n/, /r/, seslerinden sonra: *bol-tı* (oldu), *kel-ti* (geldi), *öltüg* (öldün), *kal-taçı biz* (kalacağız), *bir-ti* (verdi), *ur-tur-* (vurdurmak). Fakat *bar-* ve *yir-* kelimeleri bu kurala uymamaktadır: *bardı*, *bardımız*, *barduk*; *yirde*. Diğer seslerden sonra: *içik-di* (tâbi oldu), *kelme-di* (gelmedi), *tüş-di* (düştü), *yorıt-dım* (yürüttüm) (Ercilasun, 2016: 363-367).

A.5. Özbek Türkleri Tarihi ve Günümüz Özbek Türkleri

Özbekler, günümüz Türkistan coğrafyasının en kalabalık Türk kökenli halklarından. Özbeklerin halk şeklinde ortaya çıkışı ve Özbek⁹ adının kullanımı 14. yüzyıla rastlamaktadır. Özbek adı Ebu'lgazi Bahadır Han'ın

⁹ 'Özbek' adının kullanımıyla ilgili çok çeşitli görüşler olduğu bilinmektedir. Zeki Velidi Togan, Deşt-i Kıpçak bölgesindeki göçebe olarak yaşayan halkların Moğollar zamanında Toğmak, Toğma, Tokma gibi adlarla anıldıklarını, Altın Orda Devleti'nin dokuzuncu hanı Özbek Han'dan sonra 'Özbek' ve 'Özbek ulusu' kullanımlarının yaygınlaştığını belirtmiştir. Barthold, 'Özbek' adının Türkistan bölgesinde Çağatay adı için kullanıldığını öne sürmüştür. Ebulgazi Bahadır Han, Özbek Han'ın ülkesini tamamen İslamiyete sokmasının ardından Cuci halkına 'Özbek' adını verdiğini belirtmiş ve geniş bir topluluk olan Özbeklerin içinde 'Şiban', 'Kazak', 'Mangıt' gibi üç ayrı boyun varlığından bahsetmiştir. Bazı tarihçiler Şeybani Han ile birlikte 'Özbek' adını taşıyan boyların Maverünnehir'e gelmesiyle 'Özbek' adının bölgede yayıldığını düşünmektedir (Kamalova, 2017: 166). A. A. Semyanov 'Özbek adının Altın Orda Han'ı Özbek Han'dan sonra kullanıldığı görüşünün herhangi bir temele dayanmadığını, bu adın Ak Ordu döneminde ortaya çıktığını, İran ve Türkistan tarihçileri tarafından 14.-15. yüzyıllarda Ak Ordu Devleti'nde Türk-Moğol kabilelerinin tamamı için kullanılan ortak bir ad olduğunu öne sürmüştür. Semyanov, Özbek Han'ın Altın Ordu hükümdarı olduğunu belirtmiş ancak sonradan Özbekler olarak adlandırılan halkın ona bağlı olmadığını bildirmiştir (Buran, Alkaya, 2011: 147). 'Özbek' adının etimolojisi ve anlamıyla da ilgili birçok görüş bulunmaktadır. H. Vambery, 'Özbek' kelimesinin «Öz+bek» şeklinde oluştuğunu öne sürerek kelimenin 'kendi kendinin beyi, bağımsız, müstakil' anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu kelime eski Macarlarda merteye, unvan anlamıyla 1150 yılına ait belgelerde kaydedilmiştir. Denis Sinor Özbek kelimesinin «Oğuz+bek» kelimelerinden birleştiğini belirtmiştir. Hasan Eren ise kelimenin «Özü+berk» şeklinde oluştuğunu ve 'özü sağlam' anlamına geldiğini açıklamıştır (Buran, Alkaya, 2011: 147). Polat Zahidov, Bizans yıllıklarında Türklerin 'Uz'lar olarak anıldığını, Oğuz veya Guzlar adlarının Oğuzların batı grubunu oluşturan grup olduğunu belirtmiştir. Orhun Abideleri'ndeki 'Ey türk Oğuz Beyleri!' diye yer alan hitap cümlesindeki 'Oğuz Beyleri'nin birleştirilerek okunmasıyla 'Özbek' adının oluştuğu düşünülmektedir. 'Uz' kelimesinin 'Bek' kelimesi ile birleşerek 'Özbek' kelimesinin oluştuğuna dair bir görüş de vardır (Kamalova, 2017: 169-170).

belirttiğine göre 1313-1340 yılları arasında hüküm süren Altın Orda Hanı Özbek'ten gelmektedir (Gömeç, 1997: 124). Altın Orda Hanı Özbek Han'ın soyundan gelenler Fergana vadisindeki Türkleri bir araya toplayarak “Özbek Devleti” adında yeni bir devlet kurmuştur (Saray, 1993: 13). Bu devletin halkına da Özbek denilmiş, başlangıçta şahıs adı olan Özbek adı daha sonra millet adı olmuştur.

Ünlü Arap Seyyah İbn Batuta'nın Özbek Han'ın ülkesine yaptığı seyahatler üzerine verdiği bilgilere göre Deşt-i Kıpçak boylarının konuştuğu dilin adına Türkçe denilmekteydi. Özbek Han zamanına kadar olan kaynaklarda Özbek ulusu, Özbek dili, Özbekî ya da Özbekistan tabirleri görülmemiştir. 1335 yılında Azerbaycan'a sefere çıkan Özbek Han'ın askerlerine Özbekler denildiği bilinmektedir (Gömeç, 1997: 126-127).

Özbekler, Cengiz Han zamanında Moğol hâkimiyetinde yaşamalarına rağmen kendi milli karakterlerini ve kültürlerini korumuştur. Bu nedenle Moğol İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra da varlıklarını güçlü bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Batu'nun kardeşi Şeybani soyundan gelen Ebu'l-Hayr Han (1428-1468) büyük dedesi Özbek Han'ın adını verdiği devleti 1428 yılında resmen kurarak bağımsızlığını ilan etmiş ve 1451 yılına kadar Türkistan'ın yarısına hâkim olmuştur (Saray, 1993: 14).

Özbeklerin sergilediği bu başarı, Moğol kabilelerinden Kalmuklar ve Oyratların kıskançlık duygularını harekete geçirmiş ve saldırıya uğramalarına neden olmuştur. Özbekler Moğolların saldırıları neticesinde büyük kayıplar yaşamıştır. Sonuç olarak Özbek-Moğol rekabeti ortaya çıkmış, yarım yüzyıl sürecek saldırılar gerçekleşmiş ve bu durum Özbeklerin giderek yıpranmasına neden olmuştur. Ebu'l-Hayr Han 1468 yılında Moğollarla yaptığı savaşta ölmüş, yerine de oğlu Şah-Budak Han geçmiştir. Şah-Budak Han da Özbeklerin yenilgilerini önleyememiş yerine oğlu Muhammed Şeybânî Han (1500-1510) geçmiştir. Muhammed Şeybânî Han Özbekleri yeniden toparlayarak Mâverâünnehr'in kuzeyini kontrol altına almayı başarmıştır. Kısa bir süre içinde de Muhammed Şeybânî Han Timurlular'dan Babür Şah (1504-1530)'ın kuvvetlerini yenerek 1500 yılında hükümdarlığını ilan etmiştir (Saray, 1993: 14).

16. yüzyılın başlarında Timur hâkimiyetini ortadan kaldıran Özbeklerin Türkistan'a hâkim olması Türk tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Özbekler kısa bir sürede bütün Türkistan'da hâkimiyetlerini yayarak büyük bir güç hâline gelmiştir. Buna karşın Özbekler gücünü uzun süre koruyamamış, 1510 yılında İran'da bir Türk devleti kuran Şah İsmail ile savaşarak yenilgiye uğramıştır. Bir taraftan Şah İsmail'in yenilgisi diğer taraftan Babür'ün saldırıları sonucunda Özbekler kendilerini toparlayabilseler de aralarındaki bölünmeye engel olamamıştır. Özbeklerin bir bölümü Yamud Türkmenleri ile Hive (Harezmi) hanlığını sürdürmüştür (Saray, 1993: 15).

17. yüzyılın sonlarına doğru Türkistan'da önce Moğol asıllı Kalmukların, sonrasında da Çin asıllı Jungarların saldırıları baş göstermiştir. Kalmuklar, Özbeklerin kuzeyindeki Kazakların parçalanmasına neden olmuştur. 1552'de Kazan'ı, 1556'da da Astrahan'ı alarak Başkırtları ele geçirmeye çalışan Ruslar da Türkistan'da yaşanan bu karışıklıklardan faydalanmıştır (Saray, 1993: 16).

18. yüzyıl Kazakistan'ın büyük bölümünün Rus hâkimiyetine girdiği bir yüzyıl olmuştur. Kuzeyde Kazaklar ile Kırgızlar birlikte hareket ederek Buhara, Hive ve Hokand Hanlığı etrafında toplanmış Rus entrikalarına karşı mücadeleye devam etmiştir. Batıda da İran'da hâkimiyeti ele geçiren Nadir Şah (1736-1747) Türkistan Hanlıklarını tek tek işgal etmiştir. Nadir Şah'ın ölümüyle Türkistan'daki İran hâkimiyeti son bulmuş ve Hanlıklar yeniden güçlenmeye başlamıştır. Ancak Merv ve Horasan bölgesini ele geçirmek için 19. yüzyılın yarısına kadar sürecek olan İran ile mücadeleler tekrar başlamıştır. Bu arada Hive ve Buhara arasındaki rekabetin düşmanlığa dönüşmesi her iki Türk devleti adına yıpratıcı bir süreç başlatmıştır (Saray, 1993: 16-17).

19. yüzyılın ortalarında Çarlık Rusyası Avrupa ve Türkistan'da yayılma politikası gütmektedir. Bu durum karşısında İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne destek vererek Kırım Harbi ile 1853-56'da Rusya'nın yayılmacı politikasına dur demiştir. Ancak Kırım Harbi'ne rağmen Rusya'nın Türkistan'daki yayılma girişimlerini durduramamışlardır. Ruslar 1847'den

1852'ye kadar Irgız ve Turgay nehirleri boyunca Türkistan'daki birçok kaleyi alarak Aral Gölü'ne kadar ilerlemiştir. Ayrıca Çin ile Gulça Antlaşması (1852)'ni imzalayarak Türkistan'ın istilasını hazırlamıştır (Saray, 1993: 17-18). Rusya 24 Haziran 1865'te Hokand Hanlığını (Saray, 1993: 22), 2 Haziran 1868'de Buhara Hanlığını (Saray, 1993: 24), Mart 1873'te de Hive Hanlığını işgal etmiştir (Saray, 1993: 25). Böylelikle 19. yüzyılın ikinci yarısı Türkistan'da Rus hâkimiyetinin başladığı dönem olmuştur.

Rusya Türkistan'da hâkimiyeti sağladıktan sonra ilk iş olarak bölgedeki idari sistemi değiştirmeye başlamıştır. Orenburg merkezli genel valilik kurarak Kazakistan ve Başkurdistan'ın idari sistemini yeniden düzenlemiştir. Uzun yıllar Türkleri manen ve maddeten zayıflatan Rus yönetimi valiliklerin başına getirdikleri şahıslar aracılığıyla hem ağır vergiler talep ederek hem de şiddet uygulayarak Türklerin tamamen fakirleşmesini sağlayan bir siyaset benimsemiştir. Bunun yanı sıra yüzbinlerce Rus göçmenini Türk topraklarına yerleştirmiştir. Verimli toprakları elinden alınan Türk halkı ağır vergileri ödeyemez hâle gelmiştir. Kolonileştirme siyasetine karşı Türk halkı sık sık isyan çıkarmıştır (Saray, 1993: 26-27). Rusya'nın uyguladığı katı siyaset sonunda 1917 yılında Bolşevik İhtilali gerçekleşmiş ve Çarlık rejimi sona ermiştir.

Çarlık rejiminin ardından Rusya, Sovyet rejimi ile yönetilmeye başlamıştır. Türkistan'daki Sovyetler, Moskovada'ki "Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri Merkez Komitesi'nin emriyle 1 Mayıs 1918 yılında yapılan kongrede Sovyetlere bağlı "Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni kurduklarını ilan etmiştir (Saray, 1993: 36-37). Rus hükümeti, huzursuzluk çıkararak Türk boyları arasında ayrılık fikirlerini işlemiştir. Türkistan'ın önemli şahıslarından Sultan Hoca, kongredeki delegelere "Türkistan'ı ayrı ayrı cumhuriyetlere bölmek istiyorlar. Milliyet tasnifinde Türk boylarına Özbek Türkmen sıfatları yakıştırarak Türkler parçalanmak isteniyor" dese de başarılı olamamıştır (Gömeç, 1997: 136-137). Türkistan'daki Komünist Partiler birleşerek Rus Komünist Partisi'ne ayrı birer Cumhuriyet olarak yaşamak istediklerini bildirmiştir. Böylelikle Rus Komünist Partisi 12 Haziran 1924 yılında Türkistan'daki Komünist

Partiler'in ayrı Cumhuriyetler hâlinde yaşama talebini kabul etmiş, bu kararın ardından Eylül 1924'te Türkistan toprakları 5 ayrı cumhuriyete bölünmüştür. Bunlar; Özbek Cumhuriyeti, Türkmen Cumhuriyeti, Kazak Cumhuriyeti, Tacik Muhtar Bölgesi ve Kırgız Muhtar Bölgesi'dir. Özbek Cumhuriyeti'nin sınırları eski Buhara Cumhuriyeti topraklarını (Buhara, Kermin, Nur-Ata, Karşı, Şehribaz, Baysun ve Sarı-Asi) Semerkand ve Taşkent'i kapsamaktadır (Saray, 1993: 52). Bütün Türk cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılına kadar Sovyet rejiminin uyguladığı katı politikalara maruz kalmıştır.

Sovyet rejimi 19-20 Ağustos 1991'de askerî darbe nedeniyle yıkılmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'ni oluşturan Cumhuriyetlerin birer birer bağımsızlığını ilan etmesi Türk Cumhuriyetlerini de harekete geçirmiş ve Özbekistan parlamentosu 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Özbekistan Komünist Partisi kendisini lağvederek Demokratik Parti adını almıştır. Cumhurbaşkanı İslam Kerimov dört ay sonra Özbekistan'da ilk demokratik yönetimi başlatmıştır (Saray, 1993: 78).

Günümüzde Özbekistan, Batı Türkistan'da Amu Derya ve Sir Derya nehirleri arasında Aral gölü ovasıyla Tanrı dağlarının eteklerinde kurulmuştur. Türkistan denilen bölgenin merkezinde yer almaktadır. Kuzey ve kuzeybatısında Kazakistan, doğu ve güneydoğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatısında Türkmenistan ve güneyde de Afganistan ile sınırı vardır. Yüz ölçümü 447.400 kilometre kare olan Özbekistan'ın nüfusu¹⁰ 1 Ocak 2017 verilerine göre 32 milyondur. Özbekistan'ın başkenti Taşkent şehri olup en önemli şehirleri Semerkand, Buhara, Hive, Hokand, Andican, Namangan, Karşı, Çizzak, Nevai, Ürgenç, Nukus ve Kaşkaderya'dır (Üşenmez: 2012: 26-27).

¹⁰DEİK/Türkiye-Özbekistan İş Konseyi, Haziran 2018.
<https://www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-ozb-haziran-2018-2.pdf>

A.6. Özbek Türkçesinin Tarihî Arka Planı ve Günümüz

Özbek Türkçesi

Özbek Türkçesi Türk lehçeleri arasında Karluk grubunda yer almaktadır. Türkistan coğrafyasının en çok konuşuru olan Türk lehçesidir. Aynı zamanda köklü edebî bir dilin temsilcisidir. Türkistan coğrafyasında sırasıyla şu türk yazı dili dönemleri oluşmuştur: 1. Göktürkçe (Orhun Türkçesi) (8-9. yy), 2. Eski Uygurca (8-12. yy), 3. Karahanlıca (Hakaniye Türkçesi) (10-12. yy), 4. Harezimce (12-13. yy), 5. Çağatayca (14-20. yy) (Kocaoğlu, 2018: 242). Özbek Türkçesinin tarihi, Karahanlı (11-13. yy) ve Harezm (14. yy) Türkçesinin devamı olarak şekillenen, Timurlular döneminde Ali Şir Nevai ile klasik şeklini alan Çağatay Türkçesine dayanmaktadır (Eckmann, 2017: 15).

Eski Türkçe döneminden sonra bütün Türklerin ortak yazı dili Karahanlı Türkçesi olmuştur. Karahanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte yeni yazı dilleri oluşmaya başlamış, Türk dili tarihinde bir geçiş dönemi olarak kabul edilen Harezm Türkçesi ile Kıpçak Türkçesi ortaya çıkmıştır. 14. yüzyılın sonlarına doğru Timur'un Asya'daki Türk birliğini sağlaması sonucunda yazı dilinde tekrar birlik sağlanmış ve bu dilin adına da Çağatay Türkçesi denilmiştir (Argunşah, 2013: 358).

Tarih boyunca güçlü devletler güçlü edebî dillerin oluşmasında etkili olmuştur. Timur ve ondan sonrakiler Türk dili ve edebiyatını önemseyerek dönemin dili olarak Çağatay Türkçesini kullanmıştır (Üşenmez, 2012: 59). Çağatay Türkçesi, Timur döneminden itibaren ilim, Kültür ve sanat dünyasında gelişme göstermiş, dağınık hâlde bulunan Türk lehçelerini birleştirmiş, Şibanîler (Özbekler) Devleti, Babur Hint İmparatorluğu, Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarında devlet dili olarak kullanılmıştır. Yalnızca Doğu Türkistan ve Türkistan Türk devletlerinin diplomasi, edebiyat ve resmî devlet dili olarak değil aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa Rusyasının Oğuz olmayan Müslüman Türklerinin de edebî dili olarak kullanılmıştır (Argunşah, 2013: 358).

Yaklaşık 500 yüzyıl boyunca güçlü devletler tarafından geniş bir coğrafyada kullanılan Çağatay Türkçesi, başlangıçta bu şekilde adlandırılmamıştır. “Çağatay” adı Cengiz Han’ın ikinci oğlu Çağatay’ın adından gelmektedir. Çağatay, babası Cengiz Han’ın kendisine verdiği toprakları genişleterek devletini imparatorluk seviyesine yükseltmiştir. Halkına da “Çağatay Ulusu” denilmiştir. Bununla birlikte Çağatay adının kapsam alanı genişleyerek Çağatay hanlarının askerî gücünü oluşturan Türk ve Türkleşmiş göçebeler ve Timur’un ordusu için de kullanılmıştır. Timur devletinin yıkılmasından sonra da göçebe Çağataylar, Özbek göçebelerle karışmasına rağmen “Çağatay” adı kaybolmamıştır. *Çağatay él(i)*, *Çağatay haylı*, *Çağatay halkı* terimleri, 15. yüzyıl Çağatay yazarlarınca “Timurlu Türk veya Timurlu İmparatorluğu’ndaki Türk halkı”nı ifade etmek için kullanılmıştır (Eckmann, 2017: 15-16).

Çağatay kelimesi bir dil adı olarak göçebe halk tarafından *Çağatay tili* (Çağatay dili), *Çağatay Türkîsi* (Çağatay Türkçesi) terimleri ile kullanılmıştır. Bu terimler “Timurlular İmparatorluğu’nda gelişmiş bir dil” anlamı taşımaktadır. 15-16. yüzyıl yazarları ise kullandıkları dili *Türk tili*, *Türk elfâzı*, *Türkî tili*, *Türkî lafzı*, *Türkçe til*, *Türkî* ya da *Türkçe* olarak adlandırmıştır. Yalnızca Nevaî ilk olarak döneminin edebî diline *Çağatay lafzı* (Çağatay dili) demiştir (Eckmann, 2017: 17). Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terakime adlı eserinin girişinde Timurlular döneminin Arapça ve Farsça kelimelerle karışık ağıdalı diline Çağatayca demiştir. Modern anlamda bu ad ilk defa Armin Vambery tarafından 1867 Leipzig’de yayımlanan *Çagataishce Sprachstudien* (Çağatay Dili Araştırmaları) adlı eserinde bir dönemin diline Çağatayca diyerek bu terimin yerleşmesinde öncü olmuştur. Sonraki yıllarda Çağatay Türkçesi için “Doğu Türkçesi”, “Eski Özbekçe” “Özbekçe” gibi terimler de kullanılmıştır. (Argunşah, 2013: 358). Özbek Türkologlar, Çağatay adlandırmasını benimsemeyip bunun yerine 15-20. yüzyıl arasında konuşulan dile Eski Özbek dili ve edebiyatı demektedir (Üşenmez, 2012: 53).

Çağatay Türkçesinin gelişim evreleriyle ilgili çeşitli tasnifler öne sürülmüştür. Bunlardan en önemlileri Samoyloviç, Fuat Köprülü ve Janos

Eckmann'ın tasnifidir. A. Samoyloviç, Çağatay Türkçesini dört döneme ayırmış ve 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden Türkistan edebî dili için kullanmıştır: (Eckmann, 2017: 19).

1. Karahanlı Türkçesi ya da Kaşgar Türkçesi (11-12. Yüzyıllar);
2. Kıpçak-Oğuz Türkçesi (13-14. Yüzyıllar);
3. Çağatay Türkçesi (15-19. Yüzyıllar);
4. Özbek Türkçesi (20. Yüzyıl)

Fuad Köprülü, Çağatay Türkçesinin tasnifinde edebî gelişmeyi göz önünde bulundurmuştur. Köprülü, Çağatay Türkçesinin 13-14. yüzyıllar arasında Çağatay İmparatorluğu ve Altın Ordu'nun Kültür merkezlerinde gelişen Türkistan edebî şivesi olup klasik şeklini özellikle 15. yüzyılda, Timurlular döneminde aldığını ileri sürmektedir. Köprülü'nün tasnifine göre Çağatay Türkçesi şu devirlere ayrılır: (Eckmann, 2017: 19).

1. Erken devir Çağataycası (13-14. yüzyıllar);
2. Klasik öncesi Çağatayca (15. yüzyılın ilk yarısı);
3. Klasik Çağatayca (15. yüzyılın ikinci yarısı);
4. Klasik Çağataycanın devamı (16. yüzyıl);
5. Çöküş Devri (17-19. yüzyıllar)

Janos Eckmann'ın tasnifine göre ise Çağatay Türkçesi üç döneme ayrılır:

1. Klasik Öncesi Devir (15. yüzyılın başından Nevayi'nin 1465'te ilk divanını kaleme almasına kadar): Bu devir, bazı Eski Türkçe özelliklerin korunduğu bir geçiş devridir. Önemli temsilcileri: Sekkākī, Luṭfi, Aṭa'ī, Ḥōcendī, Seyyid Aḥmed Mīrzā, Ḥaydar, Ḥarezmī, Yūsuf, Emīrī, Yaḳīnī, Aḥmedī ve Gedā ya da Gedā'ī.

2. Klasik Devir (1465-1600): Önemli temsilcileri: Ḥāmidī, Şeybānī, Ubeydī, Muḥammed Şālih, Meclisī, Bābūr, Bayram Ḥan vb.

3. Klasik Sonrası Devir (1600-1921): Bu dönemde Nevāyī dilinin taklidi ve Özbek unsurlarının etkisi vardır. Önemli temsilcileri: Ebū'l gāzī Bahādur Ḥan, Baba Raḥim Meşreb, Şayḳalī, Şūfī Yār, Turdı, Hüveydā, Mū'nis Ḥarezmī, Muḥammed Rıza Agāhī, 'Ömer Ḥan, Nādire, Maḥzūne, Üveysī, Nādir, Külḥānī, Maḥmūr, Muḳīmi, Furḳat, 'Ubeydullāh Zevkī, 'Osmān Ḥoca Zārī, Nemenganlı Şevḳī vb. (Eckmann, 2017: 21).

Tarih boyunca saygın bir yeri olan Çağatay Türkçesinin bugünkü temsilcisi Özbek ve Uygur Türkçesidir. Yukarıdaki tasniflere göre Özbek adının bağımsız bir dil adı olarak kullanılması 20. yüzyıl ile başlamaktadır.

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın ilk on yılına kadarki dönem Çağatay yazı dilinden Özbek yazı diline geçiş dönemidir. Özbek yazı dilinin oluşumunda 1900-1923 yılları arasında Taşkent, Buhara, Semerkant, Kokand, Margilan şehirlerinde aydınlar tarafından çıkarılan bağımsız gazete ve dergilerle çok sayıda basılan kitaplar önemli yer tutmaktadır. Yazar ve şair Abdulhamit Süleyman Çolpan (1897-1938) ile Abdurauf Fıtrat'ın şiirleri, hikâyeleri, piyesleri modern Özbek yazı dilinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Kocaoğlu, 2018: 242).

Özbek Türkçesinin yazı dili 1929 yılından 1937 yılına kadar söyleyiş bakımından ünlü uyumunun bulunduğu Kuzey Özbek diyalektine, dilbilgisi ve sözcük varlığı açısından da Taşkent diyalektine dayanmaktaydı. 1937 yılında yapılan yazı dilindeki değişiklikler sonucunda yazı dili olarak Taşkent diyalekti seçilmiş, dilbilgisi ve sözcük varlığı açısından da Fergana vadisi lehçesi temel alınmıştır (Ölmez, 1997: 24). Taşkent Özbekista'nın başkenti olup Tacikistan sınırına yakın bir yerde konumlanmaktadır. Dil temasları açısından düşünüldüğünde bu bölgede konuşulan Özbek Türkçesinin Farsça ve Tacikçenin etkisi altında kalması son derece doğaldır. Ancak 1917 yılında Rus misyoner Ostroumov o dönemde "Sart dili" olarak nitelediği karışık dili yani Taşkent diyalektini yazı dili seviyesine getirmeye çalışmıştır. Bu durumun farkına varan aydınlar (Çolpan, Batu, Elbek, Gulam, Zaferi, Abdurrauf Fıtrat) *Çığatay Gürüingi* (Çağatay Birliği) çatısı altında Çağatay Türkçesi ile yazmaya devam etmiştir. Aydınların çabalarına rağmen Rusların baskıları üstün gelmiş ve sonuç olarak "Farsçalaşmış Özbekçe" denilecek düzeyde bir "Sart dili" günümüz Özbek Türkçesini meydana getirmiştir (Uygur, 2008: XI).

Özbek Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe kökenli kelimeler oluşturmaktadır. 19. yüzyıla kadar Arapça ve Farsçadan etkilenen Özbek Türkçesinde çok sayıda Arapça ve Farsça kelime bulunmaktadır. Ekim devriminden sonra ulusal bilinçle hareket edilerek bu kelimeleri ayıklama

çalışmasına girişilmiştir. Bir taraftan dilin kendi kelime yapım imkânları kullanılarak yeni kelimeler türetilmiş diğer taraftan da ağızlarda bulunan kelimeler yazı dilinde kullanılmıştır (Bozkurt, 1999: 372). Özbek Türkçesinde Eski Türkçe kelimelerin yanında çoğunluğu Arapça ve Farsçadan olmak üzere Moğolca ve Rusçadan da alınma çok sayıda kelime yer almaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu ses değişimine uğramadan özgün biçimleriyle bulunmaktadır (Ölmez, 1997: 30).

Özbekler tarih içinde Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabelerini kullanmıştır. Sovyet yönetiminin sistemli alfabe değişikliği ile bütün Türk boylarının Arap alfabesi Latin alfabesiyle, daha sonra da Latin alfabesi Kiril alfabesiyle değiştirilmiştir. Özbek Türkleri, 1927 yılına kadar Arap alfabesini kullanmıştır. Geçiş dönemi niteliği taşıyan 1927-1930 yılları arasında hem Arap hem Latin alfabesi ile birçok gazete ve dergi basılmıştır. 1929-1940 yılları arasında Latin alfabesi kullanılmıştır. Bu dönemde Özbek aydınlarının Latin alfabesine ilgisi artmıştır. Özbek aydınları kısa zamanda halkı okur-yazar yapmak, teknoloji ve bilimin yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla tek bir yazı dili oluşturmaya amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da Özbek ağızları temelinde “bir sese bir harf kuralı” ile 33 harfli Latin alfabesini oluşturmuşlardır. Daha sonra bu alfabe 1934 yılında 30 harfe düşürülüp bir kesme işaretinin eklenmesiyle yeniden düzenlenmiştir. 1940’tan sonra ise Sovyet yönetiminin baskısıyla bütün Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan’da da Kiril alfabesine geçilmiştir (Tekin, 2008: 606).

Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra alfabe konusu tekrar gündeme gelmiştir. 2 Eylül 1993 yılında Cumhurbaşkanı İslam Kerimov iki maddelik “Latin Yazuvige Esaslengen Özbek Elifbasini Cariy Etiş Togrside” kanunu ilan ederek Latin alfabesine geçilmiştir. 4 Ağustos 1995 yılında da bu kanun uygulamaya konulmuştur (Tekin, 2008: 606-607). 1995 yılından itibaren Latin alfabesine geçilmiş ancak halkın çoğunluğu yeni alfabeyle alışamadığı için Kiril alfabesi etkisini hâlen korumaktadır. Gazete, dergi, kitap vb. birçok yayın Kiril alfabesi ile basılmaktadır (Üşenmez, 2012: 53).

Özbekistan’da hâlen ikili olarak Kiril ve Latin alfabeleri kullanılmaktadır. Kiril alfabesinde 34 harf ve 2 ses bildirmeyen işaret

bulunmaktadır: Latin kökenli Özbek alfabesinde ise 26 harf ve 3 harf birikmesi vardır (Yıldırım, 2012: 3-4).

Özbek Türkçesinin Kiril ve Latin alfabesi şu şekildedir:

Özbek Kiril Alfabesi	Özbek Latin Alfabesi	Transkripsiyon	IPA Karşılıkları
Аа	Aa, Ää	[ä]	[æ]
Бб	Bb	[b]	[b]
Дд	Dd	[d]	[d]
Ээ	Ee	[e]	[ɛ]
Фф	Ff	[f]	[f]
Гг	Gg	[g]	[ɟ]
Хх	Hh	[h]	[h]
Жж	Cc	[c]	[dʒ]
Ии	Ii, İi	[i], [i]	[ɪ], [i]
Кк	Kk	[k]	[c]
Лл	Ll	[l]	[l]
Мм	Mm	[m]	[m]
Нн	Nn	[n]	[n]
Оо	Oo	[ɑ]	[ɒ]
Ўў	Oo, Öö	[o], [ö]	[ɔ], [œ]
Пп	Pp	[p]	[p]
Ққ	Qq	[k]	[q]
Рр	Rr	[r]	[r]
Сс	Ss	[s]	[s]
Тт	Tt	[t]	[t]
Уу	Uu, Üü	[u], [ü]	[u], [ɯ]
Вв	Vv	[v]	[v]
Хх	Xx	[h]	[x]
Йй	Yy	[y]	[j]
Зз	Zz	[z]	[z]
Ғғ	G'g'	[g̊]	[ɣ]
Шш	Şş	[ʃ]	[ʃ]
Чч	Çç	[ç]	[ç]
ҢҢ	Ngng	[ŋ]	[ŋ]
Ъ	'		

Kiril alfabesinde olup Latin kökenli özbek alfabesinde özel bir işaretle gösterilmeyen harfler;

Kiril	Latin	Transkripsiyon	IPA
Ее	ye	[ye]	[jɛ]
Ёё	yo	[yo]	[jɑ]
Яя	ya	[yä]	[jæ]
Юю	yu, yü	[yu], [yü]	[ju], [jɯ]

Özbek Türkçesi alfabesinde bazı problemler dikkat çekmektedir. 6 ünlü harf Özbek Türkçesinin ünlü seslerini karşılamamaktadır. Örneğin; **A a** harfi, *aka* “ağabey”, *alanga* “alev, ateş” gibi kelimelerde ince /ä/ sesiyle söylenirken, *bahār*, *zamān* gibi kelimelerin ilk hecesinde; *vaqt* “vakit”, *vahm* “vehim” gibi kelimelerde kalın /a/ sesiyle söylenir. Türkçenin asli seslerinden olan dar, düz, art ünlü /ı/ sesi için ayrı bir harf bulunmamaktadır. Özbekler *baliq*, *qiş* şeklinde yazdıkları kelimeleri “balık, kış” olarak telaffuz etmektedirler. Yine **U u** harfi hem /u/ sesini hem de /ü/ sesini karşıladığı için, aynı şekilde **O’ o’** harfi de /o/ ve /ö/ sesini karşıladığı için karışıklığa neden olmaktadır (Tekin, 2008: 608-610).

Ünsüzlerle ilgili problemlere bakıldığında **B b** harfi *bobo* “dede”, *zarb* “darbe” gibi kelimelerde tonlu, dudak patlayıcısı /b/ sesi için kullanılır. Ancak *kitob* “kitap”, *yuzlab* “yüzlerce”, *kelib* “gelip” gibi kelimelerin son sesinde /b/ ile yazılsa da /p/ olarak telaffuz edilmektedir. Türkçenin {-p} zarf-fiil eki, Özbek Türkçesinde **-b** harfi ile yazılmasına rağmen /-p/ ünsüzü ile telaffuz edilmektedir. **J j** harfi de /j/ ve /c/ seslerini karşılaması açısından karışıklığa neden olmaktadır. **Ch ch** /ç/ ve **Sh sh** /ş/ harfleri ses açısından karmaşa yaratmasa da şekil açısından “bir sese bir harf kuralı” ile çelişmektedir (Tekin, 2008: 611-613).

Özbek Türkçesi, diyalekt bakımından son derece zengindir. Bu nedenle de Özbek diyalektleri üzerine Özbek ve yabancı Türkologlar tarafından bir çok tasnif yapılmıştır.¹¹ Özbek Türkçesi diyalektlerini üç lehçede toplamak mümkündür: 1. Karluk-Çigil-Uygur lehçeleri, 2. Kıpçak lehçesi, 3. Oğuz lehçesi. Standart Özbek Türkçesinin oluşumunda *Karluk-Çigil-Uygur* lehçesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Kıpçak lehçesi grubu, Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi vb. ile

¹¹ Detaylı bilgi için bk. Yıldırım, H. (2017), “Özbek Türkçesi Ağızları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dil Araştırmaları*, S. 20, ss. 121-145.

ilişkilidir. Oğuz lehçesi grubu, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile ortak özellikler göstermektedir (Yıldırım, 2017: 122).

A.6.1. Özbek Türkçesinin Ses Özellikleri

Özbek Türkçesinin Çağatay Türkçesinin devamı olarak 20. yüzyılda bağımsız bir Türk yazı dili olarak ortaya çıktığını belirtmiştik. Dolayısıyla günümüz Özbek Türkçesinde 6 harfle gösterilen ünlülerin durumu Çağatay Türkçesindeki ünlüler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

15. yüzyıl Çağatay Türkçesinin ünlüleri üzerine ilk bilgileri Ali Şir Nevai'nin *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Çağatay Türkçesinin ünlüleri üzerine çalışan K. K. Yudahin, A. K. Borovkov, A. M. Şerbak, A. Usmanov, H. Daniyarov bu konu hakkında farklı görüşler öne sürmüştür. K. Yudahin, Çağatay dönemi şairlerinden Lütfî, Emirî, Kamyab'ların tuyuğlarını incelemiş ve cinasa dayanarak, Çağatay Türkçesinde ünlü uyumunun olmadığını, günümüz Özbek Türkçesinde olduğu gibi 6 tane ünlünün var olduğunu belirtmiştir. A. K. Borovkov, A. Usmanov, A. M. Şerbak, A. Rustamov gibi dilciler bu görüşe karşı çıkarak kendi görüşlerini öne sürmüşlerdir (Berdak, 2010: 68).

A. K. Borovkov, *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı esere dayanarak Çağatay Türkçesinde /i/, /e/, /ä/, /a/, /ü/, /u/, /o/, /ö/ ünlülerinin olduğunu belirtmiştir. A. M. Şerbak, Çağatay Türkçesinde ünlü uyumunun varlığını kabul eder ve /a/, /o/, /y/, /i/, /ə/, /ö/, /y/, /i/ ünlüleri olmak üzere 8 ünlü sesin bulunduğunu söyler. A. Rustamov da ünlü uyumu olan Çağatay Türkçesinde 9 ünlü sesin var olduğunu öne sürer: /u/, /u:/, /ə/, /a/, /ə/, /o/, /o/, /y/, /y/. H. Daniyarov ise Çağatay Türkçesinin ünlülerini günümüz Özbek Türkçesinin ünlüleri ile karşılaştırarak inceler ve Çağatay Türkçesinde ünlü uyumu olduğunu kabul ederek 9 ünlünün yer aldığını belirtmiştir: /u/, /ɯ/, /y/, /y/, /ə/, /o/, /ə/, /o/, /a/. Yusuf Berdak da Çağatay Türkçesinde /a/, /ä/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /e/, /u/, /ü/ ünlülerinin bulunduğunu belirtmiş ve 1929 yılında Semerkant'ta gerçekleştirilen Cumhuriyet dil-ımla kurultayında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilirken Özbek alfabesinin ünlü uyumunu yansıtmaması esas alınarak /a/, /ə/, /e/, /o/, /o/, /u/, /y/, /ɯ/, /i/ ünlüleri Özbek Türkçesi için kabul edilmiştir. Berdak, bu harflerin Özbek Türkçesi ünlü sistemi için ideal şekli

olduğunu dile getirmiştir (Berdak, 2010: 68-69). Görüldüğü üzere günümüz Özbek Türkçesinin temeli olan Çağatay Türkçesinde en az 8 ünlü bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Özbek Türkçesinin alfabesine dayalı olarak Özbek Türkçesinde 6 ünlünün bulunduğunu söylemek doğru değildir.

Özbek Türkçesinde alfabe gösterilmeyen ünlü seslerin yanında bir de ses uyumu (kalınlık-incelik) problemi söz konusudur. Ses uyumu Türk dilinin en temel özelliğidir. 20. yüzyılın başlarına kadar birçok kaynakta Özbek Türkçesinde ses uyumunun varlığından bahsedilmekteyken sonraki dönemde Özbek Türkçesinin gelişmesi ve değişmesi sonucunda ses uyumunun yok olduğuna dair görüşler ortaya çıkmıştır (Hudayberdiyev, 1998: 433). Diller, zaman içinde kendi gramer kuralları çerçevesinde doğal bir şekilde gelişme göstermektedirler. Ancak dillerin gelişimi ve değişiminde devletler tarafından uygulanan dil politikaları da önemli rol oynamaktadır.

Özbek Türkçesinde de ses uyumunun doğal olarak yok olması söz konusu değil Sovyet yönetiminde uygulanan dil politikaları sonucunda yok edildiği düşünülmektedir. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilirken Özbek Türkçesinin ses uyumu da gündeme getirilmiştir. Tartışmaya katılan birçok âlim Özbek Türkçesi ağızlarının çoğunda ses uyumu kuralının bulunduğuna dikkat çekmiştir. Atacan Haşim, Elbek, Fıtrat, Gazi, Yunus, Şakir, Süleyman ve Arif Alimcani gibi âlimler makalelerinde ses uyumunun Özbek yazı diline tam olarak uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır (Hudayberdiyev, 1998: 435). Buna ek olarak Özbek Türkolog Abdurauf Fıtrat'ın 1923-1930 yılları arasında Özbek okullarında ders kitabı olarak okutulan "Sarf" adlı Özbekçe dilbilgisi kitabı ile Alman Türkolog Annemarie von Gabain'in 1945 yılında yayımlanan "Özbekische Grammatik" adlı iki eserde Özbek Türkçesindeki 9 ünlü ses ve ses uyumu doğru bir şekilde anlatılmıştır (Kocaoğlu, 2018: 241).

Özbek Türkçesi üzerine çalışan öncü isimlerden Palivanov ise Taşkent diyalektinde 6 ünlünün bulunduğunu /â/, /a/ /o/, /u/, /i/, /e/ (Berdak, 2010: 73); Özbek yazı dili için de Taşkent diyalektinin temel alınması gerektiğini savunmuştur. Gazi Alim ve Elbek Palivanov'un bu görüşüne karşı çıkarak Taşkent diyalektinde 7-8 ünlünün varlığını açıklamıştır. Nitekim 1928'de yeni Latin alfabesi Özbek Türkçesinin ses uyumu dikkate alınarak

hazırlanmıştır. Bu konuda Palivanov kendi görüşünden vazgeçmeyerek 15-20 yıl sonra alfabe konusunun tekrar gündeme getirilmesi gerektiğini öne sürmüştür (Hudayberdiyev, 1998: 436).

1934 yılında Palivanov'un isteği gerçekleşmiş, Özbek Latin alfabesinde bulunan 9 ünlü sesi karşılayan harflerden 3'ü atılmış /ı/, /ö/, /ü/ (Kocaoğlu, 2018: 243), harf sayısı 6'ya düşürülerek Özbek Türkçesinde 6 ünlü sesin varlığı kabul ettirilmeye çalışılmış, ses uyumu bozulmuş, hatta bu durum Özbek yazı dilinin büyük kazancı olarak dile getirilmiştir (Hudayberdiyev, 1998: 443). Günümüz Özbek yazı dilinin ünlü sistemi, imlâ kuralları, Çağatay Türkçesine ve özellikle Kıpçak, Oğuz, Karluk diyalektlerine dayanması gerekirken H. Daniyarov'a göre Tacikçenin etkisi altında kalan, yalnızca 6 ünlüyü barındıran ünlü uyumunun bulunmadığı Buhara ve Semerkant diyalektlerine dayanmaktadır (Berdak, 2010: 73).

Sovyet yönetimi, Özbek Türkçesini Türk dili özelliklerinden uzaklaştırma ve Farsçalaştırmaya yönelik dil politikasını benimsemiştir. Özbek ağızlarının az bir bölümünü oluşturan Farsça etkisindeki Taşkent, Semerkand, Buhara diyalektlerini örnek göstermek suretiyle Özbek yazı dilinin 1930 yılından 1990'lı yıllara kadar, Farsçanın ses uyumuna uygun olması hedeflenmiştir (Kocaoğlu, 2018: 247).

A.6.2. Ünlüler¹²

Özbek Türkçesinde 10 ünlü ses bulunmaktadır. Bunlar; /a/, /ä/, /â/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ sesleridir.

/a/: Türkiye Türkçesindeki /a/ sesi gibidir. Kalın ünsüzlerle kullanılır: *paxta* “pamuk”, *faqat* “yalnızca”.

/ä/: Alfabede **a** olarak yazılır ancak ses olarak Türkiye Türkçesindeki /e/ sesinden daha açık ve geniş söylenir. Kalın ve ince ünsüzlerle birlikte kullanılır: *pärväriş* “bakım”, *äkä* “ağabey”.

¹² Bu bölümdeki bilgiler Buran ve Alkaya, (2011: 151)'dan alınmıştır.

/â/¹³: Yuvarlak bir ses olan bu ünlü Özbek Türkçesini diğer Türk lehçelerinden ayıran karakteristik bir sestir. Geniş, çok açık ve yuvarlak bir **/a/** sesi olup söylenişinde **/o/** sesine yakın bir ses çıkar. Türkçe ve yabancı dillerden alınan kelimelerdeki uzun **/a/**'lar bu sesle karşılanır: *bâş* “baş”, *âşxânâ* “mutfak”.

/e/: Yarı dar, ince bir ünlüdür. Türkiye Türkçesindeki **/e/**'den daha dardır. **/i/**'ye yakın bir sestir. Sadece ilk hecede kullanılır: *eng* “en”, *keyin* “sonra”.

/ı/: Alfabe bu sesi gösteren ayrı bir işaret yoktur. **İ** harfi hem **/i/** sesini hem de **/ı/** sesini karşılamaktadır. Özbek Türkçesinde az kullanılan bir sestir ve sadece **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzlerinin yanında kullanılır: *xıl* “tür, çeşit”, *qısqa* “kısa”.

/i/: Dar ve ince bir ünlüdür. **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzleri hariç diğer ünsüzlerle birlikte kullanılır: *ikki* “iki”, *incü* “inci”.

/o/: Yuvarlak, geniş ve kalın bir ünlüdür. Alfabe bu ses hem **/o/** sesini hem de **/ö/** sesini karşılamaktadır. Genellikle **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzlerinin yanında kullanılır: *xorâz* “horoz”, *xorlik* “aşağılanma”.

/ö/: Yuvarlak, geniş ve ince bir ünlüdür. **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzleri hariç diğer ünsüzlerle birlikte kullanılır: *töşäk* “döşek”, *yötäl* “öksürük”.

/u/: Dar, yuvarlak ve kalın bir sestir. Alfabe bu ses hem **/u/** sesini hem de **/ü/** sesini karşılamaktadır. **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzleri ile kullanıldığında **/u/** sesini verir: *xuftân* “yatsı”, *qudä* “dünür”.

/ü/: Dar, yuvarlak ve ince bir sestir. **/x/**, **/q/**, **/ğ/** ünsüzleri hariç diğer bütün ünsüzlerin yanında **/ü/** sesini verir: *tügämoq* “bitmek”, *tüziliş* “yapı, bünye”.

¹³ Özbek Türkçesinin kendine özgü bir sesi olan **/â/** ünlüsünün seslendirilmesinde ağız, diğer geniş ünlülerin seslendirmesine göre daha geniş açılır, dilin ucu dişlerden biraz uzaklaştırılır, dilin arkası kısmen yukarı kaldırılarak dilin arkası ile yumuşak damak arasında belirli bir genişlikte hava yolu oluşturulur. Ağız boşluğunun arka kısmında oluşturulan bu boşluk, havanın güçlendirme noktasını oluşturur. Ağız nispeten geniş açılması ve dil arkasının nispeten az kaldırılması sebebiyle bu boşluk, başka ünlülerin teleffuzunda oluşturulan boşluğa oranla daha geniştir. Akciğerden dışarıya hareket ederek ses tellerini titreştiren havanın dilin arkası ile yumuşak damak arasında oluşturulan güçlendirme noktasından belirli bir güçle geçirilmesi yoluyla **/â/** ünlüsü seslendirilir (Kuçkartay, 2000: 261).

A.6.3. Ünsüzler¹⁴

Özbek Türkçesinde 23 ünsüz ses bulunmaktadır. Bunlar; /b/, /d/, /f/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /m/, /n/, /p/, /q/, /r/, /s/, /t/, /v/, /x/, /y/, /z/, /g‘/, /sh/, /ch/ sesleridir.

/b/: Dudak ünsüzü, patlayıcı, tonlu ünsüzdür: *bola* “çocuk”, *balo* “bela, felaket”.

/v/: Dudak ünsüzü, sızıcı, tonludur: *qovun* “kavun”, *sovun* “sabun”.

/g/: Dil arkası (arka damak), patlayıcı tonludur: *gala* “sürü”, *gap* “söz, cümle”.

/d/: Dil önü (ön damak), patlayıcı tonludur: *dehqon* “çiftçi”, *dala* “tarla”.

/j/: Özbek Türkçesinde iki ünsüz sesi karşılamaktadır. Birincisi dil önü, tonlu, patlayıcı ünsüzdür: *javob* “cevap”, *jadval* “cetvel”. İkincisi alıntı kelimelerde dil önü, tonlu, sızıcı bir ünsüzdür: *jurnal* “gazete, dergi”, *iyuri* “jüri”.

/z/: Dil önü, sızıcı, tonlu bir sestir: *zamin* “zemin”, *zar* “altın”.

/y/: Orta damak, sızıcı, tonludur: *yigit* “yiğit, delikanlı”, *yetti* “yedi”.

/k/: Yakın dil arkası, patlayıcı, tonsuzdur: *ko‘l* “göl”, *ko‘ylak* “gömlek”.

/l/: Dil önü, sızıcı, tonludur: *lab* “dudak”, *lotin* “Latin”.

/m/: Dudak ünsüzü, geniz (nazal), tonludur: *majlis* “meclis”, *moy* “yağ”.

/n/: Dil önü, geniz, patlayıcı, tonludur: *non* “ekmek”, *nodir* “nadir”.

/p/: Dudak ünsüzü, patlayıcı, tonsuzdur: *pul* “para”, *paxta* “pamuk”.

/r/: Dil önü, titre, tonludur: *rahmat* “teşekkür ederim!”, *rohat* “rahat, huzur”.

/s/: Dil önü, sızıcı, tonsuzdur: *sog‘* “sağ, sağlıklı”, *somon* “saman”.

/t/: Dil önü, patlayıcı, tonsuzdur: *tosh* “taş”, *tandir* “tandır”.

/f/: Diş-dudak, sızıcı, tonsuzdur: Genellikle alıntı kelimelerde görülür ve /p/ sesine yakın söylenir: *fikr* “fikir”, *fil* “fil”, *fasl* “mevsim”.

/x/: Çukur dil arkası, sızıcı, tonsuzdur: *xabar* “haber”, *xo‘roz* “horoz”.

¹⁴ Bu bölüm Yıldırım, (2012: 13-16)’dan alınmıştır.

/ts/: Dil önü, damak-diş, tonsuzdur: Yalnızca alıntı kelimelerde görülen ve Kiril alfabesinde [Ц ц] harfiyle yazılan bu ses, yeni Özbek alfabesinde, imla kurallarına göre [s] harfi ve [ts] harfler birikmesi ile yazılır: *konsert* “konser”, *sirk* “sirk”.

/ch/: Dil önü, damak-diş, patlayıcı, tonsuzdur: *choy* “çay”, *chap* “sol”.

/sh/: Dil önü, sızıcı, tonsuzdur: *shahar* “şehir”, *shisha* “şişe, cam”.

/q/: Özbek Türkçesinin kendine has, çukur dil arkası, patlayıcı, tonsuzdur: *qishloq* “köy”, *qiz* “kız”.

/g¹⁵/: Dil arkası, sızıcı, tonludur: *g'arb* “batı”, *g'oz* “kaz, dik”.

/h/: Gırtlak, sızıcı, tonsuzdur: *hammom* “hamam”, *halqa* “halka”.

/ng/: Dil arkası, patlayıcı, tonludur: Bu ses kelime başında görülmez. Genellikle kelimelerin sonunda, bazen de ortasında görülür: *tong* “tan”, *ming* “bin”.

B. Ses ve Anlam

B.1. Ses

Dil, en genel tanımıyla insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araçtır. Daha özel tanımıyla dil, insana, ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun kanunlarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren bir saymacalar sistemidir. Aynı zamanda ses-anlam ilişkisi bütünüyle nedensiz olan, seslerden örülü ortak öğretilmeler toplamıdır (Karaağaç, 2010: 18). En küçük gramer birliklerinden en büyük birlik olan cümleye kadar dili oluşturan bütün şekillerin bünyesinde dilin en küçük birimi *ses* bulunur (Ergin, 2012: 29).

Fiziki tanımıyla ses, havanın titreşmesiyle oluşan, insan ya da hayvanlarda işitme duygusunu harekete geçiren, bazen de özel araçlarla saptanabilen fiziksel dalgalardır (Eker, 2015: 188). Ses, bir nesnenin

¹⁵ Özbek Türkçesindeki /ğ/ sesi (F) tonlu ve sızıcı bir arka damak ünsüzüdür. Bu ses, kendine has bir birtakım özelliklere sahiptir. Türkiye Türkçesindeki gibi grafem değildir. Türkiye Türkçesinde grafem rolü üstlenen <ğ>, kendinden önce gelen ünlüyü uzatma görevindedir (Coşkun, 258-259).

titreşmesi sonucunda, nesne ile hava boşluğu arasında oluşan bir enerjidir (Karaağaç, 2010: 18).

İnsanoğlunun üretimi olarak ses, 1. Akciğerlerden gelen havanın etkisiyle, ses organlarında oluşan ve kulakla algılanan titreşim. 2. Soyut olan sesbirimin somut ve fiziksel anlamda gerçekleştirilmesidir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 219).

Sesler, tek başına bir anlam ifade etmezler. Sesler anlamı olmayan, fakat anlamlı ve vazifeli gramer birlikleri yapan (Ergin, 2012: 29); anlam taşıyıcı değil, anlam değiştirici birimlerdir (Karaağaç, 2010: 18). Dünyadaki bütün dillerde seslerin büyük bir kısmı ortak olmakla birlikte bazı dillerin kendine özgü sesleri de bulunmaktadır.

Doğada sınırsız ses çeşitliliği bulunurken insanın çıkarabileceği sesler sınırlı sayıdadır. İnsan sesleri içinde, konuşma organlarının ürettiği ve dil dizgesinin temeli olan seslere konuşma sesleri denilmektedir (Eker, 2015: 188). Konuşma seslerinin oluşumu, akciğer, boğaz, gırtlak, ses telleri, yutak boşluğu, ağız boşluğu, burun boşluğu, dil, küçük dil, damak, diş, dudak gibi ses organları topluluğu ya da ses aygıtı ile gerçekleşir. Dil sesleri, akciğerdeki havanın ses organlarına temasıyla dışarı çıkarak oluşur. (Ahanov, 2013: 225).

Doğal dillerde varolan sesler dilin kendi kuralları çerçevesinde bir araya gelerek anlamlı kelimeler oluşturur (Demir ve Yılmaz, 2014: 16). Dil sesleri, toplumun bütün bireyleri tarafından paylaşılan sosyal yapılardır. İletişim, dil seslerinin sosyal oluşları sayesinde gerçekleşebilmektedir (Karaağaç, 2010: 22).

Konuşma sesleri, ses bilgisi ve ses bilimi olmak üzere temelde iki alanda incelenmektedir. Konuşma seslerinin özelliklerinin genel çalışmasına ses bilgisi/fonetik (phonetics) denilmektedir (Yule, 2010: 26). Bir dile özgü konuşma seslerinin ve sisteminin betimlenmesine ise ses bilimi/fonoloji (phonology) denilmektedir (Yule, 2010: 42). Ses bilgisi ve ses bilimi¹⁶ terimleri Türkiye’de sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Bir diğer tanımla

¹⁶ bk. Topbaş ve Kopkallı, (1994). “Sesbilim” ve “Sesbilgisi” Terimleri Üzerine”, *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 310-322.

dilin gerçek seslerinin çalışmasına fonetik, bu seslerin herhangi bir dilde bir araya getirilip düzenlenme biçimine fonoloji denir (Wallwork, 1982: 23). Fonoloji, konuşma seslerinin fiziksel artikilasyonundan ziyade, seslerin dilde soyut veya zihinsel yönü ile ilgilidir (Yule, 2010: 42). İki bilim dalı arasındaki temel fark ses bilgisinin konuşma seslerini genel olarak ele alışı, ses biliminin ise bu konuşma seslerini herhangi bir dildeki kullanımına yönelik ele alışındır.

Ses bilgisinin (fonetiğin) konusu, seslerin nasıl çıkarıldığı, nasıl işitildiği, çıkışı ile işitilmesi arasında ne tür aşamalar olduğu üzerinedir (Demir ve Yılmaz, 2014: 124). Ses bilgisi *söyleyiş ses bilgisi* (articulatory), *akustik ses bilgisi* (acoustics) ve *dinleyiş ses bilgisi* (auditory) olmak üzere üç alt alandan oluşmaktadır. Söyleyiş ses bilgisi, seslerin nereden ve nasıl çıktığını araştırır. Akustik ses bilgisi, ses dalgalarının fiziksel özellikleriyle ilgili durumları değerlendirir. Dinleyiş ses bilgisi de ses dalgalarının insan kulağı ve beyni tarafından nasıl algılandığını araştırır (Eker, 2015: 187).

Ses biliminin (fonolojinin) konusu, iki farklı söyleyişin dilde anlam ayırıcı olup olmadığını ortaya koymak için çeşitli karşılaştırmalar yapmaktır (Demir ve Yılmaz, 2014: 124). Örneğin, /t/, /k/, /f/, /b/ sesleri ayırteci anlamsal seslerdir. *Tar* “zift”, *car* “araba”, *far* “uzak” ve *bar* “içki içilen yer, bar” kelimeleri anlamsal olarak birbirinden farklıdır. Fonoloji, söylediğimiz ve duyduğumuz gerçek fiziksel seslerdeki anlamı ayırt etmemizi sağlayan bir dildeki soyut ses dizisiyle ilgilenir (Yule, 2010: 42).

N. Trubetskoy, F. de Saussure’ün dil/söz ayırımından hareket ederek, ses bilgisini söz, sesbilimi dil alanında görevli dallar olarak ayırmıştır. Özetle, ses ilim, anlamla ilişkili olarak sesleri tek başına değil bir dil dizgesinin içindeki ayırıcı işlevlerine göre incelerken, ses bilgisi, konuşucunun toplumsal kökenini dikkate alarak [kaş] dizgesindeki /k/ sesinin nasıl gerçekleştiğini inceler (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 238-239).

Dilde anlam ayırıcı en küçük sese, sesbirim (fonem) denilmektedir. Dil seslerinin her biri sesbirim olarak değerlendirilmektedir. Sesbirimi, kelimenin anlamını, sınırını ve biçimbirimleri (morfemleri) ayıran sestir. Anlam taşıyıcı değil, anlam ayırt edici en küçük dil birimidir (Karaağaç, 2010: 25). Örneğin

al ve *el* kelimelerinin anlamlarını ayıran özellik /a/ ve /e/ seslerindeki önlük-artlıktır (Demir ve Yılmaz, 2014: 124).

Dildeki sesler ünlü ve ünsüz seslerden oluşmaktadır. Ünlü sesler, akciğerden gelen havanın, ağzın değişik bölgelerinde ve dilin birtakım hareketleriyle boğumlanarak oluşurlar. Ünsüzler ise akciğerden gelen havanın ses çıkarma organlarına çarpmasıyla oluşurlar (Karaağaç, 2010: 31).

Ünlü ve ünsüz olarak ayrılan sesbirimler yazı diline geçirildiğinde göstergeler ile karşılanmaktadır. Bu göstergeler sesbirimleri simgeleyen harflerden oluşur. Her dilin sesbirim envanterini ölçünlü biçime sokan bir alfabe sistemi vardır. Fakat dilde anlam ayırtedici özelliği bulunan bazı sesler alfabede yer almayabilir. Bu duruma örnek olarak Özbek Türkçesinin alfabesi gösterilebilir.

Diller, ses yapılarıyla durağan değil, sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Recep Akay dildeki değişimleri üç ana grupta toplamıştır. Bunlar;

1. Dil bilgisi özelliği; yani ses bilimsel, biçim bilimsel ve söz dizimsel değişim. Buradaki değişim tamamen dilin kendi sisteminden kaynaklanmaktadır.

2. Anlamsal ve sözlüksel değişim; toplumun değişim isteği doğrudan veya dolaylı bir şekilde burada görülür.

3. Dil ve lehçe karışımı (Akay, 2007: 4).

Her bir dil konusu değişik ağız yapısına, çeşitli seslendirme alışkanlıklarına sahip olduğu için çıkardığı sesler farklı özellikler gösterebilir. Anlaşmayı engellemeyecek, anlam ayırt edici özelliği bulunmayan bu ufak değişiklikler kişiden kişiye, sosyal gruplara ve son olarak dil topluluğunun tamamına yayılarak dillerin ses yapılarında sürekli bir değişim kaynağı oluşturur. Ses değişimleri önceleri bir kişi veya küçük bir grup içinde olurken zamanla dil içi kopyalamalarla yayılır ve kural hâline gelir (Karaağaç, 2010: 49).

Ses değişimlerinin gerçekleşmesindeki en önemli koşullardan biri, boğumlanma noktasının aynı olmasıdır. Örneğin; dış ünsüzü /t/ tonlulaştığı takdirde yine bir dış ünsüzü olan /d/ sesine dönüşebilirken, direkt olarak /ş/, /j/ sesine ya da herhangi başka bir sese dönüşemez. Ünlülerle ilgili örneklere

bakacak olursak /a/ sesi daralırsa /ı/, yuvarlaklaşırsa /o/, öndamaksıllaşırsa /e/ sesine dönüşebilir (Eker, 2015: 211). Ses değişimleri dilin kendi ses bilgisel kurallarına bağlı olarak meydana gelen ses olaylarının sonucunda değişime göstermektedir.

Her dilde meydana gelen ses değişimlerinin çeşitli nedenleri vardır. İnsanoğlunun anatomik yapısı, iklim, coğrafya, sosyal düzen, gelenek-görenekler, alt katman dili ve üst katman dili bu nedenler arasındadır. Bir diğer neden, belirli bir bölgede yaşayan topluluğun içine başka bir topluluğun gelerek bu topluluğun yerli halk üzerinde dil açısından belirleyici hâle gelmesidir. Seslerin söylenişinde kolaylık amacıyla birbirinden farklı sesleri birbirine yaklaştırarak benzer şekilde söyleme, yani en az çaba kanununun bireylerce kullanılması da ses değişim nedenlerinden biridir (Karaağaç, 2010: 52). Bunlara ek olarak ırkın etkisi, göçler, dil temasları, çocukların ana dili eğitimi, dil politikaları, örneksemeler ve yazım kurallarının etkisi de gösterilebilir.

B.2. Anlam

Açıklamalı Dilbilimi Terimleri Sözlüğü'nde anlam, "Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik." olarak tanımlanmıştır (Vardar, 2002: 18). Bir diğer tanım ile "Bir dil biriminin iletildiği kavram, tasarım, düşünce." şeklinde tanımlanmıştır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 25). Günay Karaağaç'a göre anlamın tanımı şöyledir:

Anlam, beş duyu algısının veya dilbilgisel yapının öbür yüzüdür. Anlamın başlıca iki kaynağından birisini; varlığı aracısız ve doğrudan doğruya gerçeklik göstergeleri (iconic signs) kullanarak belirten beş duyu; diğerini ise, varlığı saymaca göstergeler (symbolic signs) veya eğretilmeli göstergelerle (metaphoric signs) belirten dil oluşturur. ... gerçekler dünyası olan doğadan beş duyu organı yoluyla elde edilen algıların; saymacalardan oluşan yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından dil yoluyla alınan bilgilerin, kişinin önceki algı ve bilgileri ışığında yorumlanmış biçimine anlam (sense, meaning) denir (Karaağaç, 2015: 313).

Anlam kelimesinin tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü anlam, yalnızca dildeki kelimelerin karşılığı değil aynı zamanda hayatın her alanında

var olan çeşitli simge, belirtke, damga, sembol gibi görselliğe dayalı işaret ya da resimlerin karşılığının olmasının yanı sıra zihin dünyamızdaki kavramların da karşılığıdır. Ogden ve Richards'ın *The Meaning of Meaning* (1923) adlı eserinde anlama getirdikleri tanımlar şöyledir:

1. Bir şeyin kendine özgü özelliği
2. Bir sözlükte o kelimeyle ilgili diğer kelimeler
3. Bir kelimenin çağrışımları
4. Kelimenin konuşucusunun başvurduğu şey
5. Kelimenin konuşucusunun başvurması gereken şey
6. Kelimenin konuşucusunun kendisinin atıfta bulunduğunu düşündüğü şey
7. Bir kelimenin dinleyicisinin inandığı şey (Bagha, 2011: 1412).

Bütün bu tanımlardan anlaşılacağı üzere anlam, toplumun uzlaşmaları sonucunda kabul edilmiş, dilde görsel, yazılı veya sözlü olarak var olan herhangi bir birimin bireylerin zihin dünyasında uyandırdığı bir kavram, bir düşünce niteliği taşımaktadır.

Dilin en küçük anlamlı birimi kelimedir. Toplumlar düzenli ses birlikleri olan kelimelere anlamlar yüklemiştir. İletişime geçildiğinde anlamı olmayan herhangi bir ses bütünlüğü bireylerce bir şey ifade etmemektedir.

Sesler, tek başına bir anlam barındırmamaktadır. Dilin en küçük anlamlı birimine *biçimbirim (morfem)* denilmektedir. Bunlar *bağımsız biçimbirim* ve *bağımlı biçimbirim* olarak ikiye ayrılır. Bağımsız biçimbirimler *kırlangıç, elma, sivri, güzel, yazmak, çevirmek* gibi belli bir kavramı karşılar ve sözlükte madde başı olarak yer alırlar. Bağımlı biçimbirimler ise belli bir kavramı karşılamaz, anlamlı birime bağlanarak görev yaparlar; {-AcAk} biçimbirimi gibi (Aksan, 2009: 27-28). Sözlükte bağımsız biçimbirim olarak bulunan her kelime insanların zihin dünyasında bir anlam barındırmaktadır.

Ünlü dilbilimci F. de Saussure, dili göstergelerden oluşan bir dizge olarak tanımlamaktadır. Saussure'e göre dilin anlamı olan en küçük birimi dil göstergesidir. Gösterge, bir dil birliğinin bir *kavram*'la insan zihninde ona bağlı olarak bulunan *ses imgesi*'ni birleştirir. Saussure'ün *gösteren* olarak adlandırdığı bu ses imgesi aslında ses değil, sesin zihnimizdeki imgesi olup

ancak konuştuğumuz zaman sese dönüşmektedir. Kavram, yani *gösterilen* nesnenin zihnimize uyandırdığı oluşumdur (Aksan, 2009: 34).

Göstergenin unsurları olan gösterilen ve gösteren kavramları bir kâğıdın tersi ve yüzü gibidir, birbirinden ayıramazlar. Gösterensiz gösterilen olamayacağı gibi gösterilensiz gösteren de olamaz. Örneğin; /k/, /ş/, /a/ sesbirimleri bir araya geldiğinde; “kaş”, “aşk” gösterenleri Türkçe bir gösterilene (kavrama) işaret ederken /şka/, /kşa/ ses dizileri yan yana gelebilse dahi Türkçede herhangi bir gösterilene ifade etmez (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 63). Gösteren ile gösterilen arasındaki temel fark, gösteren kısmı insanlar tarafından uzlaşma sonucu belirlendiği için “biçim” bakımından değişmezken; gösterilen “anlam” kısmı insanlara göre değişme göstermektedir. Örneğin “demokrasi” kelimesinin “anlam” kısmı bireyden bireye farklılık gösterebilir (Başkan, 2003:131).

Gösterge, herhangi bir dil konuşucuları iletişime geçtiğinde nesnenin, olguların ve kavramların fiziksel anlatımıdır. Göstergenin temel özelliği, anlatma becerisini ve işlevini ortaya koymaktır (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 60).

Göstergenin bir diğer özelliği nedensiz oluşudur. *Tavşan* göndergesiyle bu göndergeyi gösteren /t/, /a/, /v/, /ş/, /a/, /n/ ses dizimi arasında bir bağ bulunmamaktadır. Farklı dil toplulukları, uzlaşmaya dayalı olarak aynı göndergeyi (tavşan), farklı ses dizileriyle ifade etmektedir; Fr. *lapin*, Alm. *Hase*, Fars. /*hargu:ş*/ gibi) (Aksan, 2009: 34). Fakat göstergeler ilk bakışta nedensiz olarak kabul edilse de dilin tarihi incelendiğinde kelimelerin neden öyle söylendiği çağrışımla anlaşılabilir. Ayrıca göstergenin tarihsel süreç içinde ses ve şekil bakımından değişebildiği tarihi metinler aracılığıyla tespit edilebilmektedir. Örnek olarak *tap- “sıçramak”, *tap+raş-kan ~ *tap+rı-ş-kan > ET *tabışkan* ~*tabışgan* > OT *tawışgan* > *tavşan* ~ Ağz. *davşan* ~ Lehç. *dovşan* ~ *toşan* ~ *toşkan* kelimesi gösterilebilir (Hazar, 2014: 18). “Gösterenle gösterilen arasında, konuşanların anlaşmasından doğan bir bağıntı dışında bağıntı bulunmadığı ölçüde gösterge nedensizdir. Varsa,

göstergenin nedenli olduğu söylenir” (Guiraud, 1999: 35). Nedenlilik dört biçimde gerçekleşmektedir.¹⁷

Anlam incelenirken *kavramsal anlam* (conceptual meaning) ve *çağrışımsal anlam* (associative meaning) arasında ayırım yapılmaktadır. Kavramsal anlam, bir kelimenin tam anlamıyla aktardığı temel anlam bileşenlerini kapsar. Sözlüklerin tanımlamak için tasarladığı anlam türüdür. Örneğin; “iğne” kelimesinin İngilizcedeki temel bileşenleri “ince, keskin, metal araç” olmasıdır. Bu bileşenler, “iğne” kelimesinin kavramsal anlamının bir parçasıdır. Fakat bazı insanlar için “iğne” kelimesi farklı çağrışımlar taşıyabilmektedir. İnsanlar, bu kelimeyi “acı”, “hastalık”, “kan”, “ilaç”, “korku”, “örgü”, “zor bulunan nesne” gibi anlamlarla ilişkilendirmektedir (Yule, 2010: 113). Kelimelerin kişiden kişiye değişen bu anlamları, çağrışımsal anlam olarak (associative meaning) ele alınmaktadır.

Anlam kavramının bir de bağlam boyutu vardır. Anlamı bağlamdan ayrı düşünmemek gerekir. Kelimelerin anlamı bağlam içinde değer kazanmaktadır. Dil felsefecisi Ludwig Wittgenstein da “Sözcüğün anlamı, onun dil içindeki kullanımınıdır” demiştir (Aksan, 2009: 46). Bir kelimenin anlamı farklı bağlamlardaki kullanımlarından oluşur. Sözlüklerde bir kelimenin birden çok anlamı olabilir. Kelimelerin tanımları aynı kelimenin farklı bağlamlardaki kullanımıyla ilgilidir. Her kelime bir bağlam içinde sözlük anlamından başka anlamlar da kazanabilir (Günay, 2004: 190).

Anlam kavramı iki aşamada gerçekleşir; birincisi *anlamlama*, ikincisi *anlama*’dır. Anlamlama aşamasında verici tarafından kelimeler durumsal ve metinsel göndergeye bağlı olarak seçilir, belli bir bildiri üretilerek kelimeye anlam yüklenir ve bu anlamlı göstergeler alıcıya aktarılır. Anlama aşamasında alıcı tarafından vericinin aktardığı her dilsel göstergeye bir anlam yüklenir, yani yeniden anlamlandırılarak algılanır. Anlam, anlamlama ve anlama ile oluşmaktadır (Günay, 2004: 194). Her dilde anlamlama adı verilen anlatım yolu toplumlara özgüdür. Her toplum, nesnelere, duygu ve düşünceleri

¹⁷ Detaylı bilgi için bk. Guiraud (1999) ss. 35-38.

kendince belli birtakım kavramlara dayanarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla göstergeler zamanla yeni yeni anlamlar kazanmakta, toplumda görülen gelişme ve değişimlere göre farklı kullanımlara sahip olmaktadır (Aksan, 2017: 102).

Kelimenin anlam (gösterilen) bölümünü inceleyen bilim dalı anlambilimidir. Bir dilde anlamla ilgili her şey anlambiliminin çalışma alanına girer. Çağdaş anlamdaki anlambilimi 1883 yılında anlambilim terimini ilk defa kendi çalışmasında kullanan Fransız dilbilimci M. Bréal (*Essai de Sémantique*) ile başlamıştır. Artzamanlı anlambilimi, anlam değişimlerinin nedenlerini ve biçimlerini inceler. Eşzamanlı anlambilimi de dilin belli bir dönemdeki dizgesini oluşturan öğeler arasındaki ilişkileri inceler.

19. yüzyılda kelimelerin anlam değişimleriyle ilgilenen ilk isim A. Darmesteter olmuştur. Sonrasında M. Bréal, *Essai de Sémantique* (Anlambilim Denemesi) adlı eserinde tarihsel çözümlenmeye dayanarak kelimelerin niçin ve nasıl değiştiklerini araştırmıştır. Anlambilim araştırmacıları dildeki sözlüksel birimleri en küçük anlamlı birimlere ayırtırmaya çalışmış ve gösterilen düzlemde ayırıcı özellikler bulunduğunu öne sürmüşlerdir (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 245-246). Anlamı olan en küçük birime anlam birimciği “sème” denir. Anlambirimciği kelimenin analizinden sonra ortaya çıkan en küçük anlamlı birimdir (Hazar, 2014: 59). Örneğin /At/ kelimesi +canlı, +memeli, +dört ayaklı, +otobur , +tırnaklı vb. anlambirimciklerini barındırmaktadır (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 248).

Anlambirimcik çözümlenmesi ile kelimelerin anlamlarını oluşturan ayırıcı özellikler saptanarak bunların arasındaki ilişkiler belirlenir. Bu ilişkiler çokanlamlılık, eşadlılık, karşıtanlamlılık ve altanlamlılık ilişkileridir (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 246).

Çokanlamlılık, bir göstergenin belirttiği temel anlamın yanında yeni kavramları da belirtmesi durumuna çokanlamlılık (polysemy) denilir (Aksan, 2009: 70). Türkçedeki “baş” kelimesi çokanlamlı bir kelimedir; “organ”,

“yönetici”, “başlangıç”, “arazinin tepsi”, “bir şeyin ucu” gibi anlamları vardır.

Eşadlılık, yazılışları ve söylenişleri aynı, anlamı farklı olan kelimelerdir. “Kara” kelimesi “bir renk” ve “ toprak parçası” anlamına gelmektedir.

Karşıtanlamlılık, bağıntılı, tamamlayıcı ve ölçünlü çiftler arasındaki anlamdır. Birimlerde ortak anlam eksi vardır: canlı/cansız, yatay/dikey, yavaş/hızlı gibi. Karşıtanlamlılıkta *derecelilik*; sıcak/ılık/serin/soğuk, *bütünleyicilik*; evli/bekar, asker/sivil, kadın/erkek, *karşıtlık*; vermek/almak, gitmek/gelmek ilişkileri bulunmaktadır (Eker, 2015: 396).

Altanlamlılık, kelimeler arasındaki anlamsal içerilme ilişkisidir. Örneğin; “meyve” kelimesinin içeriğinde “elma”, “portakal” gibi kelimeler altanlam içermektedir ya da “aslan”, “kaplan” kelimeleri “hayvan” kelimesiyle altanlamlılık ilişkisi içindedir (Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., 2010: 251).

B.3. Anlam Değişimleri

Dil sürekli etkileşim içinde olduğundan ötürü her zaman devingen bir yapıdadır. Dilin bu devingenlik özelliği çeşitli değişmelere yol açmaktadır. Dilde gerçekleşen ilk değişme aşaması ses, ikinci aşaması biçimdir. Değişmenin gerçekleştiği üçüncü aşama ise anlamdır.

Anlam değişmesi, bir kelimenin zamanla temel anlamından uzaklaşarak yeni bir kavramı yansıtmasıdır. Anlam değişmeleri uzun zamanda ve kelimelerin kendi doğal gelişimi içinde gerçekleşir. Anlam değişmeleri, çağrışımların değişmesidir. (Eker, 2015: 403). Anlam değişmesinde bir göstergenin ilk anlamında bir daralma, genişleme göstermesi ya da aynı kelimenin zamanla başka bir kavramı karşılaması görülür. Her dilde görülen anlam değişmesi bazı bilim adamlarına göre gösteren değişmesidir (Aksan, 2009: 88). Değişme göstergenin gösterilen kısmında gerçekleşmektedir.

Anlam değişmeleri birçok nedene bağlı olarak meydana gelmektedir. Toplumsal bir olay, diller arası etkileşim, tarihsel bir durum, teknolojik gelişmeler dilde yalınlaşmaya ya da karmaşıklaşmaya neden olmaktadır. Özellikle toplumsal kurumların, kullanılan araç-gereçlerin değişmesi ya da kullanımdan kalkması dil düzleminde de etkisini göstermektedir. Bunların yanı sıra her toplumda var olan dili sadeleştirme çabası sonucunda dilde

biçimbilimsel, sözlükbilimsel, sözdizimsel ya da anlamsal değişmeler gerçekleşebilir (Günay, 2004: 200). Kelimelerin başlangıçta somut kavramları anlatırken zamanla soyut kavramları anlatması anlam değişmesine yol açmaktadır. Kelimelerin mecaz anlamda kullanılması da kelimelere yeni anlamlar kazandırmaktadır (Aksan, 2004: 69, 71).

Fransız dilbilimci Antoine Meillet, dilin evrimini dili konuşan toplumun evrimi olarak görmektedir. “Dil bir topluma ait bir Kültürün ve tarihin hem yansıması hem de gerçekleşmesidir. Bir süreç sonunda dilin anlamca daralması içerik alanını etkiler.” (Günay, 2004: 200-201).

A. Meillet, yalın ve tutarlı bir biçimde anlam değişme nedenlerini sınıflandırmış ve K. Nyrop da Meillet’in sınıflandırmasına eklemelerde bulunmuştur. Bu sınıflandırmaya göre anlam değişme nedenleri şu şekildedir:

a) Tarihsel nedenler: Bilim ve teknik alanlarda, kurumlarda, törelerde gerçekleşen değişmelerdir. İsim değişikliği yerine nesnelere değişir, bu durum da dil dizgesini dolaylı olarak etkiler,

b) Disel nedenler: Seslere, biçimlere, sözdizimine bağlı olarak gerçekleşen değişmelerdir. Bulaşma, yanlış köklenme, eşadlı çatışmalar ve eksilti,

c) Toplumsal nedenler: Toplumsal aktarmalar, kelimenin toplumsal alanındaki kaymalar, kelimenin anlam alanını etkileyen özelleşme ya da genelleşme (daralma ya da genişleme durumu),

d) Ruhsal nedenler: Altanamlılık arama, tabu kelimeler, örtmeceler, coşkusal güç. Guiraud bu sınıflandırmaya adlandırılan nesnelere konuşan kişilerin bunları görüş açılarından kaynağını alan dış nedenleri ve dilbilimsel biçimbirimlerle dil dizgesinde bu biçimlerin kurduğu ilişkilerden doğan iç nedenleri de eklemenin gerekli olduğunu belirtmiştir (Guiraud, 1999: 82-83).

Anlam değişmesi nedenleri arasında yabancı dillerin etkisi ve bilimdeki gelişmeler ışığında yeni bir gösterene (kelimeye) duyulan ihtiyaç da gösterilebilir (Eker, 2015: 404).

Her dilde gerçekleşen anlam değişmesi olayları genel olarak şu şekildedir:

1. Anlam genişlemesi: Anlam kapsamı dar olan olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş bir anlam kazanmasıdır. Kelimenin anlamında alt anlamdan üst anlama geçiş vardır; ET aga “büyük, büyük ve yaşlı olan” > TT soylu, zengin; saygın; cömert, eli açık (Karaağaç, 2015: 324).

2. Anlam daralması: Bir kelimenin eskiden anlattığı kavramın yalnızca bir bölümünü anlatmasıdır. Genel anlamdan özel anlama geçiş vardır; ET *erük* “meyve” > TT erik (Karaağaç, 2015: 324).

3. Anlam iyileşmesi: Kötü anlamı bir sözün zamanla iyi bir anlam kazanması olayıdır; ET *emgek* “sıkıntı, eziyet” > TT emek, çaba (Karaağaç, 2015: 325).

4. Anlam kötüleşmesi: İyi anlamı bir kelimenin zamanla kötü ya da kötüye yakın bir anlam kazanmasıdır; ET *ubşa- uvşa-* “kırılmak, ufalanmak” > EAT uşak; ufak; genç > TT uşak, hizmetçi (Karaağaç, 2015: 325).

5. Tabu kelime: Tabu kelimeler, korku barındıran ya da kutsallık atfedildiği için kullanımından kaçınılan kelimelerdir. Bu kelimeler yerine eş ya da zıt anlamı olan başka kelimeler kullanılır. Zamanla yerine kullanılan kelimeler yeni anlamlar kazanır; EAT *balaban* “pehlivan” > TT ayı (Karaağaç, 2015: 325).

6. Eksiltme: Eksiltme ses, kelime, ek ya da cümle ögesi eksiltmesi gibi çeşitli yapıda meydana gelmektedir. Çeşitli kelime öbekleri eksiltmeli yapılara dönüşür; TT düdüklü tencere > düdüklü; TT yazma eser > yazma vb. (Karaağaç, 2015: 327).

Anlam değişimleri incelenirken çoğunlukla art zamanlı yöntemden faydalanılmaktadır. Eş zamanlı yöntemle de anlam araştırmaları yapılmaktadır. Farklı birçok dil ya da lehçede kullanılan kelimeler eş zamanlı yöntemle incelenerek aynı anlamı taşıyıp taşıyamaları, kısmen ya da tamamen farklı anlam kazanmaları bakımından değerlendirilebilir (Eker, 2015: 407).

1. BÖLÜM

SES DEĞİŞİMLERİ

1. 1. Ses Değişimine Uğrayan Kelimeler

1. aç I

Kök. aç [aç] > **Özb.** och [âç] [ɔtʃ]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

2. aç II

Kök. aç- [aç-] > **Özb.** och- [âç-] [ɔtʃ-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

3. āç III

Kök. āç- [aç-] > **Özb.** och+(i)q- [âçik-] [ɔtʃiq-]

/ā-/ > /â-/ Ünlü kısalması ve yuvarlaklaşma görülmektedir.

Köktürk Türkçesinde “āç-” kelimesi Özbek Türkçesinde fiilden fiil yapım eki {+(i)q} ile birlikte kullanılarak “ochiq-” şeklindedir.

4. ācsık

Kök. āç+sık [ācsık] > **Özb.** och+liq [âçliq] [ɔtʃliq]

/ā-/ > /â-/ Ünlü kısalması ve yuvarlaklaşma görülmektedir.

{-sık} > {-liq}

Köktürk Türkçesinde “ācsık” kelimesinde kullanılan fiilden isim yapım eki {-sık} yerine Özbek Türkçesinde isimden isim yapım eki {-liq} kullanılmaktadır.

5. adak

Kök. adak [adak] > **Özb.** oyoq [âyâq] [ɔjɔq]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

6. adgır

Kök. adğır [adğır] > **Özb. ayğ'ir** [ayğır] [æjɣur]

/-d-/ > /-y-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

7. adrıl-

Kök. adrıl- [adrıl-] > **Özb. ayril-** [äyri] [æyri]

/a-/ > /ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

8. ag-

Kök. ag- [ağ-] > **Özb. og'-** [âğ-] [ɒɣ-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /ğ/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

9. agır

Kök. ağır [ağır] > **Özb. og'ir** [âğır] [ɒɣur]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

10. agrı-

Kök. agrı- [agrı-] > **Özb. og'ri-** [âğri-] [ɒyri-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

11. ak

Kök. ak [ak] > **Özb. oq** [âq] [ɒq]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

12. al-

Kök. al- [al-] > **Özb. ol-** [âl-] [ɒl-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

13. altı

Kök. altı [altı] > **Özb. olti** [âlti] [ɒlti]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

14. altun

Kök. altun [altun] > **Özb. oltin** [âltin] [ɒltin]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

15. amtı

Kök. amtı [amtı] > **Özb. endi** [endi] [endi]

/a-/ > /e-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-m-/ > /-n-/ Diş-damaksıllaşma görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

16. anca

Kök. ança [ança] > **Özb. unça** [unçä] [untʃæ]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

17. anı

Kök. anı [anı] > **Özb. uni** [uni] [uni]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

18. anı için

Kök. anı için [anı için] > **Özb. uning uchun** [uning için]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-Ø/ > /-ng/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

19. anta

Kök. anta [anta] > **Özb.** unda [undä] [undæ]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

20. antag/anteg

Kök. a+n+tag (< *a+n+teg) > **Özb.** u+n+day [undäy] [undæj]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-g/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılılaşma görülmektedir.

Kök. a+n+tag (< *a+n+teg) > **Özb.** u+n+doq [undåk] [undəq]

/a-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma ve ünlü daralması görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-a/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

21. añar

Kök. añar [añar] > **Özb.** unga [uŋä] [uŋæ]

22. apa

Kök. apa [apa] > **Özb.** opa [âpä] [ɒpæ]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

23. ara

Kök. ara [ara] > **Özb.** ora [ârä] [ɒræ]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

24. artuk

Kök. artuk [artuk] > **Özb.** ortiq [ârtik] [ɒrtiq]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

25. aş-

Kök. aş- [aş-] > **Özb.** osh- [aş-] [ɒʃ-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

26. aşan-

Kök. aşan- [aşan-] > **Özb.** osha- [aşä-] [ɒʃæ-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-n-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

27. aşur-

Kök. aşur- [aşur-] > **Özb.** oshir- [aşir-] [ɒʃir-]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

28. at I

Kök. at [at] > **Özb.** ot [ât] [ɒt]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

29. at/ât II

Kök. at > **Özb.** ot [ât] [ɒt]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

30. atlıg I

Kök. atlıg [atlıg] > **Özb.** otliq [âtlik] [ɒtliq]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ğ-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

Kök. atlıg > **Özb.** otli [âtli] [ɒtli]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ğ-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

31. atlıg II

Kök. atlıg [atlıg] > **Özb.** otli [âtli] [ɒtli]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ğ-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

32. ay

Kök. ay [ay] > **Özb. oy** [ây] [ɔj]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

33. ay-

Kök. ay- > **Özb. ay-** [äy-] [æj-]

/a-/ > /ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

34. aya-

Kök. aya- [aya-] > **Özb. aya-** [äyä-] [æjæ-]

/a-/ > /ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

35. ayt-

Kök. ayt- [ayt-] > **Özb. ayt-** [äyt-] [æjt-]

/a-/ > /ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

36. az

Kök. az [az] > **Özb. oz** [âz] [ɔz]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

37. azkıña

Kök. azkıña [azkıña] > **Özb. ozgina** [âzginä] [ɔzginæ]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-g-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ń-/ > /-n-/ Öndamaksıllaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

38. azuk

Kök. azuk [azuḡ] > **Özb. oziq** [âzik] [ɔziq]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ḡ/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /ḡ/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

Kök. azuk [azuḡ] > **Özb. oziqa** [âzikä] [ɔziqæ]

/a-/ > /â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-Ø-/ > /-ä-/ Ünlü türemesi görülmektedir.

39. ba-

Kök. ba- [ba-] > **Özb.** bog'la- [bāglä-] [bɔylæ-]

/-a-/ > /-ā-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-Ø-/ > /-ğ-/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

Köktürk Türkçesinde *ba-* fiili Özbek Türkçesinde fiilden fiil yapım eki {+lä} ile birlikte kullanılmaktadır.

40. balbal

Kök. balbal [bālbāl] > **Özb.** bolbol+lar [bālbāllār] [bɔlbollær]

/-a-/ > /-ā-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-ā-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

41. balık

Kök. balık [balık] > **Özb.** baliq [bālık] [bæluq]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

42. baña

Kök. baña¹⁸ [baña] > **Özb.** menğa [meñä] [mængæ]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılışma görülmektedir.

/-a-/ > /-e-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

43. bar I

Kök. bar [bar] > **Özb.** bor [bār] [bɔr]

/-a-/ > /-ā-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

44. bar- II

Kök. bar- [bar-] > **Özb.** bor- [bār-] [bɔr-]

/-a-/ > /-ā-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

¹⁸ ben-ge > beñe > baña (Demir, Yılmaz, 2014: 147).

45. bas-

Kök. bas- [bas-] > **Özb.** bos- [bâs-] [bɒs-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

46. baş

Kök. baş [baş] > **Özb.** bosh [bâş] [bɒʃ]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

47. başad-

Kök. baş+{(a)d-} > **Özb.** bosh+{+qar-} [bâşkar-] [bɒʃqar-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

{+(a)d-} > {+qar-} Köktürk Türkçesinde isimden fiil yapma eki {+(a)d-} ile oluşturulmuş “başad-” kelimesi, Özbek Türkçesinde isimden fiil yapma eki {+qar-} ile birlikte kullanılmakta ve “boshqar-” şeklinde görülmektedir.

48. başla-

Kök. başla- [başla-] > **Özb.** boshla- [bâşlä-] [bɒʃlæ-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

49. başlıg

Kök. başlıg [başlıg] > **Özb.** boshli [bâşli] [bɒʃli]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ğ/ > / Ø / Ünsüz yitimi görülmektedir.

50. bay kıl-

Kök. bay kıl- [bay kıl-] > **Özb.** boy-i- [bây-i-] [bɒji-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

51. bediz

Kök. bediz [bediz] > **Özb.** bezak [bezäk] [bezæc]

bediz > bedize- > bedze- > *bezze- > beze- (Tekin, 2014: 79) > bezä+k

/-i-/ > /-Ø-/ Ünlü yitimi görülmektedir.

/-d-/ > /-z-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-Ø-/ > /-k/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

52. bedizci

Kök. bediz+çi [bedizçi] > **Özb.** bezak+chi [bezäkçi] [bezæctʃi]

bediz > *bedize-* > *bedze-* > **bezze-* > *beze-* (Tekin, 2014: 79) > *bezä+k+çi*

/-i-/ > /-Ø-/ Ünlü yitimi görülmektedir.

/-d-/ > /-z-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-Ø-/ > /-k/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

53. beg

Kök. beg [beg] > **Özb.** bek [bek] [bɛc]

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

Kök. beg [beg] > **Özb.** biy [biy] [bij]

/-e-/ > /-i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-g/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

54. beglik

Kök. beglik [beglik] > **Özb.** beklik [beklik] [bɛclɪc]

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

Kök. beglik [beglik] > **Özb.** biylik [biylik] [bijlic]

/-e-/ > /-i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-g/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

55. ben

Kök. ben [ben] > **Özb.** men [men] [mɛn]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

56. beᅡgü

Kök. beᅡgü [beᅡü] > **Özb.** mangu [mäᅡgü] [mæᅡgu]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

57. bıç-

Kök. bıç- [bıç-] > **Özb.** bich- [biç-] [bitʃ-]

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

58. bıᅡ, biᅡ

Kök. bıᅡ, biᅡ [bıᅡ, biᅡ] > **Özb.** ming [miᅡ] [miᅡ]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

59. bilge

Kök. bil-ge [bilge] > **Özb.** bil-gich [bilgiç] [bilgitʃ]

{-ge+} > {-gich+}

Köktürk Türkçesinde fiilden isim yapma eki {-ge+} ile kurulan “*bilge*” kelimesi, Özbek Türkçesinde {-gich+} fiilden isim yapma eki ile birlikte kullanılmakta ve “*bilgich*” şeklinde görülmektedir.

60. bilig

Kök. bilig [bilig] > **Özb.** bilik [bilik] [bilic]

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

61. biligsiz

Kök. bil-(i)g+siz [biligsiz] > **Özb.** bil-(i)m+siz [bilimsiz] [bilimsiz]

Köktürk Türkçesinde fiilden isim yapım eki {-g+} ile kurulan *biligsiz* kelimesi Özbek Türkçesinde fiilden isim yapım eki {-m+} ile kullanılarak *bilimsiz* şeklindedir.

62. bin-

Kök. bin- [bin-] > **Özb.** min- [min-] [min-]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

63. bini

Kök. bini [bini] > **Özb.** meni [meni] [meni]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

64. bintegi

Kök. binteg+i > **Özb.** mendek [mendek] [mendek]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-g-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-i/ > /-Ø/ Ünlü düşmesi görülmektedir.

65. bintür-

Kök. bintür- [bintür-] > **Özb.** mindir- [mindir-] [mindir-]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

66. bir- II

Kök. bir- [bir-] > **Özb.** ber- [ber-] [ber-]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

67. biriki

Kök. biriki [biriki] > **Özb.** birikish [birikiş] [biriciş]

/Ø/ > /-ş/ Ünlü türemesi görülmektedir.

68. birle

Kök. birle [birle] > **Özb.** bilan [bilän] [bilæn]

/-r-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-Ø/ > /-n/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

69. biş

Kök. biş [biş] > **Özb.** besh [beş] [beʃ]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

70. bişinç

Kök. bişinç [bişinç] > **Özb.** beshinchi [beşinçi] [beʃintʃi]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-Ø-/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

71. biti-

Kök. biti- [biti-] > **Özb.** bit- [bit-] [bit-]

/-i-/ > /-Ø-/ Ünlü yitimi görülmektedir.

72. bitig

Kök. bitig [bitig] > **Özb.** bitik [bitik] [bitic]

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

73. bod

Kök. bod [bod] > **Özb.** bo'y [boy] [boj]

/-d/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

74. boguz

Kök. boguz [boğuz] > **Özb.** bo'g'iz [boğız] [boɣuz]

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-ı-/ Ünlü daralması görülmektedir.

Kök. boguz [boğuz] > **Özb.** bo'g'oz [boğâz] [boɣoz]

/-ġ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ġ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

75. boguzlan-

Kök. boguzlan- [boġuzlan-] > **Özb.** bo‘g‘izlan- [boġızlän-] [bøyzulæn-]

/-ġ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ġ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-ı-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

76. bor

Kök. bor [bor] > **Özb.** bo‘r+on [borân] [børøn]

{-Ø} > {+ân}

Köktürk Türkçesinde yalın hâlde bulunan “bor” kelimesinin görünümü Özbek Türkçesinde isimden isim yapım eki {+ân} ile birlikte kullanılarak “bo‘ron” şeklindedir.

77. būka

Kök. būka [būka] > **Özb.** buqa [buka] [buqa]

/-ū-/ > /-u-/ Ünlü kısalması görülmektedir.

/-ķ-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /ķ/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

78. Bukarak

Kök. Bukarak [buķarak] > **Özb.** Buxoro [buĥârâ] [buxørø]

/-ķ-/ > /-ĥ-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

79. bulga-

Kök. bulga- [bulġa-] > **Özb.** bulg‘a- [bulġa-] [bulya-]

/-ğ-/ > /-ğ̈-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̈/ sesi ile karşılanmaktadır.

80. bulganç

Kök. bulganç [bulğanç] > **Özb.** bulg‘anch [bulğanç] [bulɣantʃ]

/-ğ-/ > /-ğ̈-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /ğ̈/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̈/ sesi ile karşılanmaktadır.

81. bunca

Kök. bunca [bunca] > **Özb.** buncha [bunçä] [buntʃæ] / **muncha** [munçä] [muntʃæ]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-c-/ > /-ç-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

82. bunta

Kök. bunta [bunta] > **Özb.** munda [mundä] [mundæ]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

83. buñ

Kök. buñ [buñ] > **Özb.** mung [muñ] [muŋ]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

84. buñad-

Kök. buñ+ad- [buñ+ad-] > **Özb.** mung+la-n- [muñ+lä-n-] [muŋlæn-]

/b-/ > /m-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

{-ad-} > {+lä-n-}

Köktürk Türkçesinde “*buñad-*” kelimesi Özbek Türkçesinde “*munflan-*” şeklinde olup {+lä-n-} isimden fiil yapım eki ile birlikte kullanılmaktadır.

85. buyruk

Kök. buyruk [buyruk] > **Özb.** buyruq [buyruk] [bujruq]

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

86. eb

Kök. eb [eb] > **Özb. uy** [üy] [uj]

eb > ew > ef > ev > öw > üv > üw > üy (Gülensoy, 2007a: 347).

/e-/ > /ö-/ > /ü-/ Ünlü yuvarlaklaşması ve ünlü daralması görülmektedir.

/-b/ > /-v/ > /-y/ Süreklileşme, sızıcılaşma ve akıcılaşma görülmektedir.

87. ebir-

Kök. ebir- [ebir-] > **Özb. o'gir-** [ögir-] [ægir-]

ebir- > evir- > ewür- > ögür- > ögir- (Ünlü, 2013: 352).

/e-/ > /ö-/ Ünlü yuvarlaklaşması görülmektedir.

/-b-/ > /-v-/ > /-w-/ > /-g-/ Süreklileşme, sızıcılaşma, dudaksıllaşma ve öndamaksıllaşma görülmektedir.

/-i-/ > /-ü-/ > /-i-/ Ünlü yuvarlaklaşması ve ünlü düzleşmesi görülmektedir.

88. eçi

Kök. eçi [eçi] > **Özb. acha** [ächä] [ætʃæ]

/-i/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

89. edgü

Kök. edgü > **Özb. ezgu** [ezgü] [ezgu]

/-d-/ > /-z-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

90. egir-

Kök. egir- [egir-] > **Özb. yigir-** [yigir-] [jigir-]

/Ø/ > /y-/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

/e-/ > /i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

91. eke

Kök. eke [eke] > **Özb. aka** [äkä] [æcæ]

/e-/ > /ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-e/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

92. elig I

Kök. elig [elig] > **Özb. ilik** [ilik] [ilic]

/e-/ > /i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

93. elig II

Kök. elig [elig] > **Özb. ellik** [ellik] [ellic]

/-l-/ > /-ll-/ İkizleşme görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

94. emgek kör-

Kök. emgek [emgek] > **Özb.** emgak [emgäk] [emgæc tʃec-]

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

95. er-

Kök. er- [er-] > **Özb.** e- [e-] [ε-]

/-r/ > /-Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

96. ertinjü

Kök. ertinjü [ertinjü] > **Özb.** ertangi [ertäñi] [ertæñi]

/-i-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

97. eşid-

Kök. eşid- [eşid-] > **Özb.** eshit- [eşit-] [εʃit-]

/-d/ > /-t/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

98. eşük

Kök. eşük [eşük] > **Özb.** eshik [eşik] [eʃic]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

99. ı-, ıd-I / ıt-

Kök. ı-, ıd-/ıt- [ı-, ıd-/ıt-] > **Özb.** yubor-¹⁹ [yubâr-] [jubor-]

(iy- + ye = iye) + bar = iyebar- > iybar- > yibar- > yubar- > yubâr-

100. ıduk

Kök. ıduk [ıduq] > **Özb.** yutuq [yutuk] [jutuq]

/ı-/ > /u-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/Ø-/ > /y-/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

¹⁹ Özbek Tilinin Etimolojik Luğati (2000: 179)'de yer alan bilgiye göre *yubor-* fiili Eski Türk dilinde *iy-* fiilinin *-ye* (< *-a*) zarf-fiil eki ve *ber-* yardımcı fiilinin birleşmesiyle oluşmuş ve kelime (*iy-* + *ye* > *iey*) + *bar* > *ieybar-* şekline dönüşmüştür. Daha sonra kelime içindeki *-e-* sesinin yitimiyle kelime, *iybar-*; ardından kelime başındaki */i-/* sesi ile */y-/* sesinin yer değiştirmesiyle *yibar-*; kelime içindeki *-b-* sesinin etkisiyle de *-a-* sesi */-â-/* sesi, */ı-/* sesi de */u-/* sesi ile karşılanarak *yubâr-* şekline dönüşmüştür: (*iy-*+*ye*=*iey*)+*bar* > *ieybar-* > *iybar-* > *yibar-* > *yubar-* > *yubâr-*.

/-d-/ > /-t-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

101. igaç

Kök. igaç [iǵaç] > **Özb.** og‘och [aǵaç] [ɒɣɒtʃ]

/ı-/ > /-â-/ Genişleme ve yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

102. ırak

Kök. ırak [ıraq] > **Özb.** yiroq [yirâk] [jirɒq]

/ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/Ø-/ > /y-/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

103. ıt

Kök. ıt [ıt] > **Özb.** it [it] [it]

/ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

104. içre

Kök. iç+re [içre] > **Özb.** ich+kari [içkäri] [itʃcæri]

{+re} > {+käri}

Köktürk Türkçesinde *içre* kelimesi iç+re şeklinde {+re} yön gösterme eki ile kurulurken Özbek Türkçesinde *iç* kelimesine {+käri} yön gösterme eki getirilmiştir.

105. içreki I

Kök. iç+re+ki [içreki] > **Özb.** ich+ki [içki] [itʃci]

Köktürk Türkçesinde *içreki* kelimesi, Özbek Türkçesinde *içki* şeklinde kullanılmaktadır.

106. idi

Kök. idi [idi] > **Özb.** ega [egä] [ɛgæ]

idi > *ie* > *egä*

/i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ > /-g-/ Süreklileşme, akıcılaşma, ünsüzleşme görülmektedir.

/-i/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

107. idisiz

Kök. *idisiz* [*idisiz*] > **Özb.** *egasiz* [*egäsiz*] [*ɛgæsiz*]

idi+siz > *ie+siz* > *egä+siz*

/i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ > /-g-/ Süreklileşme, akıcılaşma, ünsüzleşme görülmektedir.

/-i/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

108. ikegü

Kök. *ikegü* [*ikegü*] > **Özb.** *ikkov*²⁰ [*ikkäv*] [*iccöv*]

109. iki

Kök. *iki* [*iki*] > **Özb.** *ikki* [*ikki*] [*icci*]

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir.

110. ikin

Kök. *ikin* [*ikin*] > **Özb.** *ikkinchi*²¹ [*ikkinçi*] [*iccintʃi*]

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir.

111. ikinti

Kök. *ikinti* [*ikinti*] > **Özb.** *ikkinchi* [*ikkinçi*] [*iccintʃi*]

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir.

112. il I

Kök. *il* [*il*] > **Özb.** *el* [*el*] [*ɛl*]

/i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

113. ilig

²⁰ *ikkäv* < *iki+egüsi* (Coşkun, 2017: 48) Bu kelimeye görülen ses olayı kaynaşmadır. Kaynaşma ayrı hecelerde görülen iki ünlünün tek bir ünlüde veya birden çok hecedeki seslerin tek hecede toplanması olayıdır. Genellikle kelime birleşmelerinde görülür.

²¹ Özbek Türkçesinde sıra sayı sıfatları, asıl sayılara [+**(i)nchi**] ekinin getirilmesi ile oluşturulmaktadır (Yıldırım, 2012: 109).

Kök. ilig [ilig] > Özb. ellik [ellik] [ɛllic]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-l-/ > /-ll-/ İkizleşme görülmektedir.

/g-/ > /k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

114. illig

Kök. illig [illig] > Özb. ellik [ellik] [ɛllic]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/g-/ > /k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

115. ilt-

Kök. ilt- [ilt-] > Özb. elt- [elt-] [ɛlt-]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

116. ir-

Kök. ir- [ir-] > Özb. erish- [eriş-] [ɛriʃ-]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-ø-/ > /-i-/ Ünlü türemesi görülmektedir.

/-ø-/ > /-ş/ Ünsüz türemesi görülmektedir.

117. irkin

Kök. irkin [irkin] > Özb. erkin [erkin] [ɛrcin]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

118. it-

Kök. it- [it-] > Özb. et- [et-] [ɛt-]

/i-/ > /e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

119. kabış-

Kök. kabış- [kabış-] > Özb. qovush- [kâvuş-] [qovuş-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-b-/ > /-v-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-u-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

120. kaç

Kök. kaç [kaç] > **Özb. qancha**²² [kaŋçä] [qantʃæ]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

121. kağan

Kök. kagan [kağan] > **Özb. xoqon** [hâqân] [xɒqɒn]

/k-/ > /-h-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

122. kaganlıq

Kök. kaganlıq [kağanlıq] > **Özb. xoqonlik** [hâkânlik] [xɒqɒnlic]

/k-/ > /-h-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-ğ-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

123. kal-

Kök. kal- [kal-] > **Özb. qol-** [kâl-] [qɒl-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

124. kalın

Kök. kalın [kalin] > **Özb. qalin** [kalin] [qalin]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

²² *Kaç* soru sıfatı Eski Türkçede *ka kökünden türemiş çeşitli biçimleriyle de görülmektedir: kaç < *ka-ç (Gülensoy, 2007a: 449). Özbek Türkçesindeki *qanča* yapısı da ET'deki *ka kökünden türemiş biçimler arasında yer almaktadır. Bu anlamda Özbek Türkçesindeki *qanča* yapısı ET'deki görünümü devam ettirmektedir.

125. kalın

Kök. kalın [kalin] > **Özb.** qalin [kalin] [qalin]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-ŋ-/ > /-n-/ Öndamaksıllaşma görülmektedir.

126. kan I

Kök. kan [kan] > **Özb.** qon [kân] [qon]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

127. kan II

Kök. kan [kan] > **Özb.** xon [hân] [xon]

/k-/ > /h-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

128. kanı

Kök. kanı [kanı] > **Özb.** qani [kani] [qani]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

129. kantan

Kök. kantan [kantan] > **Özb.** qanday [kandäy] [qandæj]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-n-/ > /-y/ Yarı ünlüleşme görülmektedir.

130. kapıg

Kök. kapıg [kapıg] > **Özb.** qopi [kâpi] [qppi]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-g/ > /-Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

131. kar

Kök. kar [qar] > **Özb. qor** [kâr] [qor]

/q-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

132. kara

Kök. kara [qara] > **Özb. qora** [kârâ] [qoræ]

/q-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

133. Kara Köl

Kök. Kara Köl [qara köl] > **Özb. Qorakul** [kâräkül] [qoræcul]

/q-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ö/ > /-ü-/ Ünlü daralması görülmektedir.

134. karı

Kök. karı [qarı] > **Özb. qori** [kâri] [qori]

/q-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

135. Karluk

Kök. Karluk [qarluk] > **Özb. Qarluq+lar** [karluk+lär] [qarluqlær]

/q-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-q/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

136. kaş

Kök. kaş [kaş] > **Özb. qoşh** [kâş] [qɔʃ]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

137. kat-

Kök. kat- [kat-] > **Özb. qot-** [kât-] [qɔt-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

138. katun

Kök. katun [katun] > **Özb. xotin** [hâtin] [xɔtin]

/k-/ > /h-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

139. kazgan-

Kök. kazgan- [kazgan-] > **Özb. qozon-** [kâzân-] [qɔzɔn-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-g-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

140. kedimlig

Kök. kedimlig [kedimlig] > **Özb. kiyimli** [kiyimli] [cijimli]

/-e-/ > /-i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

/-g-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

141. kelür-

Kök. kelür- [kelür-] > **Özb. keltir-** [keltir-] [celtir-]

/-Ø-/ > /-t-/ İç ses türemesi görülmektedir.

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

142. kergeksiz

Kök. kergeksiz [kergeksiz] > **Özb.** keraksiz [keräksiz] [çeræcsiz]

/-g-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

143. kıl-

Kök. kıl- [kıl-] > **Özb.** qil- [kıl-] [qwl-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

144. Kırkız

Kök. Kırkız [kırkız] > **Özb.** Qirg'iz [kırğız] [qırɣuz]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-k-/ > /-ğ-/ Tonlulaşma görülmektedir.

145. kışın

Kök. kışın [kışın] > **Özb.** qishin [kışın] [qıʃun]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

146. kışla-

Kök. kışla- [kışla-] > **Özb.** qishla- [kışlä-] [qıʃlæ-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

147. Kıtań

Kök. Kıtań [kıtań] > **Özb.** Xitoy [hitây] [xitɔj]

/k-/ > /-h-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-a/ > /-â/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ń/ > /-y/ Yarı ünlüleşme görülmektedir.

148. kıyın

Kök. kıyın [kıyın] > **Özb.** qiyin [kıyin] [qıjin]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

149. kız I

Kök. kız [kız] > **Özb.** qiz [kız] [quız]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

150. kız- II

Kök. kız- [kız-] > **Özb.** qizi- [kızı-] [quzi-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

151. kızıl

Kök. kızıl [kızıl] > **Özb.** qizil [kızıl] [quzil]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

152. kiçig

Kök. kiçig [kiçig] > **Özb.** kichik [kiçik] [çitʃic]

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

153. kod-/kot-

Kök. kod-/kot- [kod-/kot-] > **Özb.** qo'y- [koy-] [qoj-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-d/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

154. kon-

Kök. kon- [kon-] > **Özb.** qo'n- [kon-] [qon-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

155. kontur-

Kök. kontur- [kontur-] > **Özb.** qo'ndir [kondir-] [qondir-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-t/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

156. koń

Kök. koń [koń] > **Özb.** qo'y [koy] [qɔj]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ń/ > /-y/ Yarı ünlüleşme görülmektedir.

157. kop

Kök. kop [kop] > **Özb.** ko'p [köp] [cɔp]

/-o-/ > /-ö-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

158. korgan

Kök. korgan [korgan] > **Özb.** qo'rg'on [korğân] [qɔrɣɔn]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

159. korıgu

Kök. korıgu²³ [korıgu] > **Özb.** qo'riqchi [korikçi] [qɔriqtʃi]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ğ-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

160. kork-

Kök. kork- [korq-] > **Özb.** qo'rq- [kork-] [qɔrq-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

²³ Köktürk Türkçesindeki *korıgu* kelimesi Tekin (2016: 87)'de *kor(i)gu* "muhafız" < **korı-* "korumak" şeklinde {+gU} fiilden isim yapma ekiyle kurulmuştur. Özbek Türkçesinde "muhafız" anlamına gelen *qo'riqchi* kelimesi morfolojik olarak farklıdır ve Gülensoy (2007: 543)'da < *korı-ğ+çı* şeklindedir.

161. kölük

Kök. kölük [kölük] > **Özb.** ko‘lik [kölük] [cœlic]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

162. könül

Kök. könül [könül] > **Özb.** ko‘ngil [könül] [cœnil]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

163. kötür-

Kök. kötür- [kötür-] > **Özb.** ko‘tar- [kötür-] [cœtær-]

/-ü-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

164. kul

Kök. kul [kul] > **Özb.** qul [kul] [qul]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

165. kulad-

Kök. kulad- [kulad-] > **Özb.** qulat- [kulat-] [qulat-]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-d/ > /-t/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

166. kulkak

Kök. kulkak [kulkaç] > **Özb.** quloq [kulâk] [quloq]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-k-/ > /-Ø-/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

167. kut I

Kök. kut [kut] > **Özb.** qut [kut] [qut]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

168. küntüz

Kök. күntüz [küntüz] > **Özb.** kunduz [kündüz] [cündüz]

/-t-/ > /-d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

169. küzed-

Kök. küzed- [küzed-] > **Özb.** kuzat- [küät-] [cüzæt-]

/-d/ > /-t/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

170. maña

Kök. maña [maña] > **Özb.** menga [meñä] [mængæ]

/-a-/ > /-e-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

171. neke

Kök. neke [neke] > **Özb.** nega [negä] [nægæ]

/-k-/ > /-g-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-e/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

172. oğlan

Kök. oğlan [oğlan] > **Özb.** o‘g‘lon [oğlän] [ɔylɒn]

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-ä-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

173. og(u)l

Kök. og(u)l [oğ(u)l] > **Özb.** o‘g‘il [oğil] [ɔylil]

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

174. Oguz

Kök. Oguz [oğuz] > **Özb.** O‘g‘uz [oğuz] [ɔyuz]

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

175. ok I

Kök. ok [ok] > **Özb.** o‘q [ok] [ɔq]

/k-/ > /k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

176. ol I

Kök. ol [ol] > **Özb.** u [u] [u]

/o-/ > /u-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-l/ > /Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

177. olur-

Kök. olur-²⁴ [olur-] > **Özb.** otir- [otir-] [ɔtir-]

ol- + dur > oldur- > oltur- > otir-

/-l-/ > /-Ø-/ İç ses yitimi görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

178. onunç

Kök. onunç [onunç] > **Özb.** o'ninchi [oninçi] [ɔnintʃi]

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

179. ortu

Kök. ortu [ortu] > **Özb.** o'rta [ortä] [ɔrtæ]

/-u/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

180. otuz

Kök. otuz [otuz] > **Özb.** o'ttiz [ottiz] [ɔttiz]

/-t-/ > /-tt-/ İkizleşme görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

181. ö-

Kök. ö- [ö-] > **Özb.** o'yla [öylä-] [ɔjlä-]

< ö-{-y+}+{+lä-}²⁵

182. öd II

Kök. öd [öd] > **Özb.** o't [öt] [ɔt]

²⁴ *olur-* kelimesinin kökeniyle ilgili daha detaylı bilgi için bk. Aydoğan (2019: 118). Ayrıca Özbek Tilinin Etimolojik Luğati (2000: 492)'de *olur-* kelimesinin kökeni ve gelişimi şu şekildedir: *ol- + dur > oldur- > oltur- > otir-*.

²⁵ Özbek Türkçesinde *o'yla-* "düşünmek" fiili, ilk olarak Eski Türkçe'deki *ö-* "düşünmek" fiiline {-y+} ekinin getirilmesiyle isimleşerek *öy* "düşünce, fikir" şeklinde kullanılmış (Rahmatullayev, 2000: 474), daha sonra *öy* kelimesine isimden fiil yapım eki {+lä-} getirilerek *o'yla-* "düşünmek" şeklinde oluşmuştur (Yıldırım, 2012: 58).

/-d/ > /-t/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

183. ökün-

Kök. *ökün-* [ökün-] > **Özb.** *o‘kin-* [ökin-] [œcin-]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

184. ölüg

Kök. *ölüg* [ölüg] > **Özb.** *o‘lik* [ölik] [œlic]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

185. ölür-

Kök. *ölür-* [ölür-] > **Özb.** *o‘ldir-* [öldir-] [œldir-]

Köktürk Türkçesinde *öl-* kelimesine {-Ur-} ettirgenlik eki getirilirken Özbek Türkçesinde *öl-* kelimesine {-dir-} ettirgenlik eki getirilmektedir.

186. ötün-

Kök. *ötün-* [ötün-] > **Özb.** *o‘tün-* [ötün-] [œrt]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

187. ötünç

Kök. *ötünç* [ötünç-] > **Özb.** *o‘tinch* [ötinç] [œtintʃ]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

188. sa-

Kök. *sa-* [sa-] > **Özb.** *sana*⁻²⁶ [sänä-] [sænæ-]

sa- + n > san > sana- > sänä-

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

189. saç

Kök. *saç* [saç] > **Özb.** *soch* [sâç] [sɔtʃ]

/-a-/ > /-o-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

190. sakın-

Kök. *sakın-* [sakın-] > **Özb.** *sog‘in-* [sâğın-] [sɔyɯn-]

²⁶ Köktürk Türkçesindeki *sa-* fiili Özbek Tilinin Etimolojik Luğati (2000: 274-275)’de fiilden isim yapım eki {-n+} ile birleşerek *san* “adet, miktar” kelimesine; *san* kelimesine de isimden fiil yapım eki {+a-} eklenerek tekrar fiil hâline dönüşmüş ve /-a-/ sesi /-ä-/ sesi ile karşılanarak *sa-* fiili *sana-* şekline gelmiştir: *sa- + n > san > sana- > sänä-*.

/-a-/ > /-o-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-ğ-/ Tonlulaşma görülmektedir.

191. sanç-

Kök. sanç- [sanç-] > **Özb.** sanch- [sänç-] [sæntʃ-]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

192. sansız

Kök. sansız [sansız] > **Özb.** sonsiz [sânsiz] [sönsiz]

/-a-/ > /-o-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

193. saña

Kök. saña²⁷ [saña] > **Özb.** senga [sengä] [sengæ]

/-a-/ > /-e-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

194. sarıg

Kök. sarıg [sarıg] > **Özb.** sariq [särik] [særuq]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ğ/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

195. sebin-

Kök. sebin- [sebin-] > **Özb.** sevin- [sevin-] [sevin-]

/-b-/ > /-v-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

196. sekiz

Kök. sekiz [sekiz] > **Özb.** sakkiz [säkkiz] [sæcciz]

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir.

197. sı-

Kök. sı- [sı-] > **Özb.** sindir- [sindir-] [sindir-]

Köktürk Türkçesinde *sı-* “kırmak” kelimesi Özbek Türkçesinde *sindir-* “kırmak” şeklindedir.

198. sini

²⁷ sen-ge > señe > saña (Demir, Yılmaz, 2014: 147).

Kök. sini [sini] > **Özb. seni** [seni] [seni]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

199. sub

Kök. sub [sub] > **Özb. suv** [suv] [suv]

/-b-/ > /-v-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

200. subsuz

Kök. subsuz [suvsiz] > **Özb. suvsiz** [suvsiz] [suvsiz]

/-b-/ > /-v-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

201. suk

Kök. suk [suq] > **Özb. suq** [suq] [suq]

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

202. süñük

Kök. süñük [süñük] > **Özb. suyak** [süyäk] [süyæc]

/-ŋ-/ > /-g-/ > /-y-/²⁸ Süreksizleşme, patlayıcılaşma, akıcılaşma ve yarı ünlüleşme görülmektedir.

/-ü-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

Kök. süñük [süñük] > **Özb. so‘ngak** [söngäk] [sœŋäk]

/-ü-/ > /-ö-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-ü-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

203. tag

Kök. tag [tağ] > **Özb. tog‘** [tâğ] [tɔɣ]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /ğ/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

²⁸ Ötümlü ön damak geniz sesi /-ŋ-/ muhtemel bir damak patlayıcısı aşamasından geçerek /-ŋ-/ > /-g-/ > /-y-/ ön damak yarı ünlüsüne dönüşmüştür. Bu ses değişikliği, dağınık ve düzensiz olarak Kıpçak şivelerinde ve kısmen Özbek Türkçesinde görülmektedir: ET *süñük* > Tat. *söyek*, Özb. *süyek* “kemik” (Karaağaç, 2010: 198).

204. takı

Kök. takı [takı] > **Özb.** tag‘i [tägi] [täyi]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-k-/ > /-ğ-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-i/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

205. tam

Kök. tam [tam] > **Özb.** tom [tâm] [tôm]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

206. tamgaçı

Kök. tamga+çı [tamgaçı] > **Özb.** tamg‘a+dor [tamg‘ador] [tamyardor]

/-ğ-/ > /-ğ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ/ sesi ile karşılanmaktadır.

{+çı} > {+dor}

Köktürk Türkçesinde {+çı} isimden isim yapım eki ile kurulan *tamgaçı* kelimesi Özbek Türkçesinde Farsça kökenli meslek ismi yapan {+dor} isimden isim yapım eki ile birlikte kullanılarak *tamg‘ador* şeklindedir.

207. tañ

Kök. tañ [tañ] > **Özb.** tong [tâñ] [tôñ]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

208. taş I

Kök. taş [taş] > **Özb.** tosh [tâş] [tôş]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

209. taş II

Kök. taş [taş] > **Özb.** tash [täş] [täş]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

210. tebi

Kök. tebi [tebi] > **Özb.** tuya [tüyâ] [tøjæ]

/-e-/ > /-ü-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-b-/ > /-v-/ > /-y-/²⁹ Süreklileşme, sızıcılılaşma ve akıcılılaşma görülmektedir.

/-i-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

211. teg

Kök. teg [teg] > **Özb. dek**³⁰ [dek] [dɛc]

/t-/ > /d-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

212. tıd-

Kök. tıd- [tɪd-] > **Özb. tiy-** [tiy-] [tij-]

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-d/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılılaşma görülmektedir.

213. tıŋla-

Kök. tıŋla- [tɪŋla-] > **Özb. tıŋla-** [tɪŋlä-] [tɪŋlə-]

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

214. ti-

Kök. ti- [ti-] > **Özb. de-** [de-] [dɛ-]

/t-/ > /d-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

215. tile-

Kök. tile- [tile-] > **Özb. tıla-** [tilä-] [tilə-]

/-e/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

216. tır-

Kök. tır- [tɪr-] > **Özb. ter-** [ter-] [tɛr-]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

217. tirig

Kök. tirig [tirig] > **Özb. tirik** [tirik] [tiric]

²⁹ İç seste görülen /-b-/ > /-v-/ > /-y-/ değişimi genellikle Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde görülen bir ses değişimi olup dağınık olarak diğer Türk Lehçelerinde de görülmektedir: Etü. *töbe* > *teve* > Tat. *döye*, Kaz. *tüye* “deve” (Karaağaç, 2010: 155).

³⁰ Köktürk Türkçesinde bağımsız biçimbirim olan *teg* “gibi, benzer” benzerlik edatı Özbek Türkçesinde gramerleşerek bağımlı biçim birim şeklinde {+dek}, {+däy} görünüşleri ile *benzerlik hâli eki* olarak yaşamaktadır (Coşkun, 2017: 84).

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

218. tiril-I

Kök. tiril- [tiril-] > **Özb.** teril- [teril-] [tɛril-]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

219. tiyin

Kök. tiyin [tiyin] > **Özb.** deb [deb] [dɛb]

/t-/ > /d-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

Köktürk Türkçesinde *tiyin* “diye” kelimesi Özbek Türkçesinde *deb* “diye” şeklindedir.

220. tod-

Kök. tod- [tod-] > **Özb.** to‘y- [toy-] [tɔj-]

/-d/ > /-y/ Süreklileşme ve akıcılılaşma görülmektedir.

221. tog-

Kök. tog- [tuğ-] > **Özb.** tug- [tuğ-] [tug-]

/-o-/ > /-u-/ Ünlü daralması görülmektedir.

222. tok

Kök. tok [toq] > **Özb.** to‘q [toq] [tɔq]

/-q/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

223. tokı-

Kök. tokı- [toqı-] > **Özb.** to‘qi- [tokı-] [tɔqu-]

/-qı-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

224. tokıt-

Kök. tokıt- [toqıt-] > **Özb.** to‘qit- [tokıt-] [tɔqut-]

/-qıt-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /q/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

225. tokuz

Kök. tokuz [toquz] > **Özb.** to‘qqiz [tokkız] [tɔqquz]

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir ve /-k-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-ı-/ Ünlü daralması görülmektedir.

226. tokuzunç

Kök. tokuzunç [toɣuzunç] > **Özb.** to‘qqizinchi [tokkızınçi] [toqquzuntʃi]

/-k-/ > /-kk-/ İkizleşme görülmektedir ve /-k-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-ı-/ Ünlü daralması görülmektedir.

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

227. torug

Kök. torug [toruɣ] > **Özb.** to‘riq [torıq] [toruq]

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

/-g/ > /-k/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

228. tosık

Kök. tosık [tosıq] > **Özb.** to‘qlik [toklik] [toqlik]

to-sık < *to- “doymak” (Tekin, 2016: 90).

to- + q > *toq* (Rahmatullayev, 2000: 375).

Köktürk Türkçesinde “*tosık*” kelimesinin *to- fiil köküne fiilden isim yapım eki {-sık+} getirilirken Özbek Türkçesinde *toq* isim köküne isimden isim yapım eki {+liq+} getirilmiştir.

229. töküt-

Kök. töküt- [töküt-] > **Özb.** to‘k- [tök-] [tœc-]

/-ü-/ > /-Ø-/ Ünlü yitimi görülmektedir.

/-t/ > /-Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

230. töpü

Kök. töpü [töpü] > **Özb.** tepa [tepä] [tɛpæ]

/-ö-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-ü/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

231. törtünç

Kök. törtünç [törtünç] > **Özb.** to‘rtinchi [törtünçi] [tœrtintʃi]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

232. törü I

Kök. törü [törü] > **Özb.** to‘ra [törä] [tœræ]

/-ü-/ > /-ä/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

233. tutun-

Kök. tutun- [tutun-] > **Özb.** tutin- [tutin-] [tutin-]

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

234. tüşür-

Kök. түşür- [tüşir-] > **Özb.** tushir- [tüşir-] [tuʃir-]

/-ü-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

235. u I

Kök. u [u] > **Özb.** uyqu³¹ [uyku] [uyqu]

Köktürk Türkçesinde *u* “uyku” kelimesi Özbek Türkçesinde *uyqu* “uyku” şeklindedir.

236. ubut

Kök. ubut [ubut] > **Özb.** uyat [uyat] [uyat]

/-b-/ > /-v-/ > /-y-/ Süreklileşme, sızıcılaşma, akıcılaşma görülmektedir.

/-u-/ > /-a-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

237. uçuk

Kök. uçuk [uçuk] > **Özb.** uchuq [uçuk]

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

238. udı-

Kök. udı- [udı-] > **Özb.** uxla-³² [uɣlä-] [uxlæ-]

Köktürk Türkçesinde “uyumak” anlamındaki *udı-* fiili Özbek Türkçesinde *uxla-* şeklindedir.

³¹ *uyqu* “uyku” kelimesinin kökenine dair görüşler şu şekildedir: < **ū* [-*ūd*, *ūdı*-//*o*, *od*, *odı*-] veya < *ū(o)*-, *ū(o)dı*- “uyumak” + *-ğ(k)u* [> *uyu*-*ku* > *uy*-*ku*] (Gülensoy, 2007b: 978).

³² Özbek Tilinin Etimolojik Luğati (2000: 394)’de *uxla-* “uyumak” kelimesinin kökeni ve gelişimi şu şekildedir: *uyu-* > *uyuq* > *uyuqla-* > *yuxla-* > *uxla-*.

239. ulug

Kök. ulug [uluġ] > **Özb.** ulug‘ [uluġ] [uluɣ]

/-ġ/ > /-ġ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /ġ/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ġ/ sesi ile karşılanmaktadır.

240. Uygur

Kök. uygur [uyġur] > **Özb.** uyg‘ur [uyġur] [ujɣur]

/-ġ-/ > /-ġ-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ġ-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ġ/ sesi ile karşılanmaktadır.

241. üçegü

Kök. üçegü [üçegü] > **Özb.** uchovora [üçävärä] [ʉʃʉvɔræ]

üç+egü > üç+äv+ärä

{+äv} < {+egü}³³

üçäv+ärä³⁴

242. üçünç

Kök. üçünç [üçünç] > **Özb.** uchunchi [üçünçi] [ʉʃʉntʃ]

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

243. yabız

Kök. yabız [yabız] > **Özb.** yovuz [yävuz] [jɔvuz]

/-a-/ > /-ä-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-b-/ > /-v-/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-u-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

244. yadag

Kök. yadag [yadaġ] > **Özb.** yayov [yäyäv] [jæjɔv]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-d-/ > /-y-/ Süreklileşme ve akıcılaşma görülmektedir.

³³ {+äv} < {+egü} Hece kaynaşması bk. (Coşkun, 2017: 48).

³⁴ uchovora “üçü birlikte” kelimesinin oluşumu uçov+ora şeklindedir (Rahmatullayev, 2000: 395).

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-v-/ Dudaksıllaşma görülmektedir.

245. yagı

Kök. yagı [yagı] > **Özb. yov** [yâv] [jɒv]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-g-/ > /-v-/ Dudaksıllaşma görülmektedir.

/-ı/ > /-Ø/ Ünlü yitimi görülmektedir.

246. yaguk

Kök. yaguk [yağuk] > **Özb. yavuq** [yâvuk] [jɒvuq]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ğ-/ > /-v-/ Dudaksıllaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

247. yalıñ

Kök. yalıñ [yalıñ] > **Özb. yalang** [yälän]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-ı/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

248. yan I

Kök. yan [yan] > **Özb. yon** [yân] [jɒn]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

249. yan- II

Kök. yan- [yan-] > **Özb. yan-** [yän-] [jæn-]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

250. yana

Kök. yana [yana] > **Özb. yana** [yänä] [jænæ]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

251. yañıl-

Kök. yañıl- [yañıl-] > **Özb. yanglish-** [yänlish-] [jænliɸ-]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

Köktürk Türkçesinde *yañıl*-³⁵ kelimesi Özbek Türkçesinde *yanglish*-³⁶ şeklinde bulunmaktadır.

252. yañ-

Kök. *yañ-* [yañ] > **Özb.** *yoy-* [yây-] [jɔj-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ń-/ > /-y/ Yarı ünlüleşme görülmektedir.

253. yaraklıg

Kök. *yaraklıg* [yaraqlıg] > **Özb.** *yarog'li* [yärâgli] [jɔrɔyli]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-ğ-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-ğ-/ > /-Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

254. yarat-

Kök. *yarat-* [yarat-] > **Özb.** *yarat-* [yärät-] [jæræt-]

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-a-/ > /-ä-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

255. yarık

Kök. *yarık* [yarık] > **Özb.** *yorıq* [yârik] [jɔriq]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-k-/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

256. yarlıka-

Kök. *yarlıka-* [yarlıka-] > **Özb.** *yorlaqa-* [yârläkä-] [jɔrlæqæ-]

³⁵ Köktürk Türkçesindeki *yañıl*- “yanılmak, şaşırma” kelimesinin kökenine dair bir görüş *yañıl*- <**yang* “örf, gelenek, usul, nizam” {+(i)l-} şeklindedir; diğer bir görüş de <**ya-* “yanlış bir şey yapmak” {+ng+(i)l-} şeklindedir (Gülensoy, 2007b: 1058).

³⁶ Özbek Türkçesindeki *yanglish*- “yanılmak, hata yapmak” kelimesinin kökeni Eski Türk dilindeki *yaŋ-* “hata yapmak” fiiline dayandırılarak bu kelimeye {-(i)l-} eki getirilerek *yañıl*- şekline dönüşmüş; *yañıl*- kelimesine de {-(i)ş-} ekinin getirilmesi ile kelime *yañılış*- şekline dönüşmüş ve yardımcı ünlü /-ı-/ sesi düşerek kelime *yañliş*- şekline dönüşmüştür: *yaŋ-* + (i)l- = *yañıl*- > *yañıl* + iş- > *yañılış*- > *yañliş*- (Rahmatullayev, 2000: 139).

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ı-/ > /-â-/ Ünlü incilmesi ve ünlü düzleşmesi görülmektedir.

/-k̄/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k̄/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

257. yaş I

Kök. yaş [yaş] > **Özb.** yosh [yâş] [jɔʃ]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

258. yaşa-

Kök. yaşa- [yaşa-] > **Özb.** yasha- [yâşâ-] [jæʃæ-]

/-a-/ > /-â-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

259. yat-

Kök. yat- [yat-] > **Özb.** yot- [yât-] [jɔt-]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

260. yaz

Kök. yaz [yaz] > **Özb.** yoz [yâz] [jɔz]

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

261. yıg-

Kök. yig- [yığ-] > **Özb.** yig‘- [yığ-] [yɯɣ-]

/-ğ/ > /-ğ̄/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /ğ̄/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̄/ sesi ile karşılanmaktadır.

262. yıgla-

Kök. yigla- [yığla-] > **Özb.** yig‘la- [yığlä-] [yɯɣlæ-]

/-ğ̄-/ > /-ğ̄-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ̄-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̄/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

263. yıl

Kök. yıl [yil] > **Özb.** yil [yil] [jil]

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

264. yılkı

Kök. yılık [yılqı] > **Özb.** yilqi [yilkı] [jilqu]

/-ı-/ > /-i-/ Ünlü incilmesi görülmektedir.

/-k-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

265. yımşak

Kök. yımşak [yımşak] > **Özb.** yumshoq [yumşak] [jumşoq]

/-ı-/ > /-u-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-k-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

266. yi-

Kök. yi- [yi-] > **Özb.** ye- [ye-] [jε-]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

267. yigirmi

Kök. yigirmi [yigirmi] > **Özb.** yigirma [yigirmä] [jigirmæ]

/-i-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

268. yinçge

Kök. yinçge [yinçge] > **Özb.** ingichka [ingiçkä] [ingitʃcæ]

/y-/ > /Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-Ø-/ > /-g-/ Ünlü türemesi görülmektedir.

/-g-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-ä-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

269. Yinçü

Kök. yinçü [yinçü] > **Özb.** inju [incu] [indʒu]

/y-/ > /Ø/ Ünsüz yitimi görülmektedir.

/-ç-/ > /-c-/ Tonlulaşma görülmektedir.

/-ü-/ > /-u-/ Ünlü kalınlaşması görülmektedir.

270. yir

Kök. yir [yir] > **Özb.** yer [yer] [jer]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

271. yir sub

Kök. yir sub [yir sub] > **Özb.** yer+li-suv+li [yer+li-suv+li] [jerli-suvli]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-b/ > /-v/ Süreklileşme ve sızıcılaşma görülmektedir.

272. yiti

Kök. yiti [yiti] > **Özb.** yetti [yetti] [jetti]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-t-/ > /-tt-/ İkizleşme görülmektedir.

273. yitiñç

Kök. yitiñç [yitiñç] > **Özb.** yettinchi [yettinçi] [jettintʃi]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

/-t-/ > /-tt-/ İkizleşme görülmektedir.

/-Ø/ > /-i/ Ünlü türemesi görülmektedir.

274. yitmiş

Kök. yitmiş [yitmiş] > **Özb.** yetmish [yetmiş] [jetmiş]

/-i-/ > /-e-/ Ünlü genişlemesi görülmektedir.

275. yoğun

Kök. yogun [yoğun] > **Özb.** yo‘g‘on [yoğân] [jɔɣɔn]

/-ğ-/ > /-ğ̈-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ̈-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̈/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-â-/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

276. yogur-

Kök. yogur- [yoğur-] > **Özb.** yo‘g‘ir- [yoğir-] [jɔɣir-]

/-ğ̈-/ > /-ğ̈-/ Köktürk Türkçesinde tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ̈-/ sesi Özbek Türkçesinde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /ğ̈/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incilmesi görülmektedir.

277. yok

Kök. yok [yok] > **Özb.** yo‘q [yok] [jɔq]

/-k/ > /-k/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

278. yokad-

Kök. yokad- [yoqad-] > **Özb.** yo‘qot- [yokât-] [jɔkɔt-]

/-k̄-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k̄/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-d-/ > /-t-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

279. yolsuz

Kök. yolsuz [yolsuz] > **Özb.** yo‘lsiz [yolsiz] [jolsiz]

/-u-/ > /-i-/ Ünlü düzleşmesi ve ünlü incelmesi görülmektedir.

280. yorı-

Kök. yorı- [yorı-] > **Özb.** yur- [yür-] [jür-]

/-o-/ > /-ü-/ Ünlü daralması ve ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ı/ > /-Ø/ Ünlü yitimi görülmektedir.

281. yorit-

Kök. yorit- [yorıt-] > **Özb.** yurit- [yürit-] [jürıt-]

/-o-/ > /-ü-/ Ünlü daralması ve ünlü incelmesi görülmektedir.

/-ı/ > /-i-/ Ünlü daralması görülmektedir.

282. yuyka

Kök. yuyka³⁷ [yuyka] > **Özb.** yupqa [yupkä] [jupqæ]

/-k̄-/ > /-k-/ Köktürk Türkçesinde tonsuz art damak /k̄/ sesi Özbek Türkçesinde tonsuz küçük dil ünsüzü /k/ sesi ile karşılanmaktadır.

/-a/ > /-ä/ Ünlü incelmesi görülmektedir.

283. yügerü

Kök. yügerü [yügerü] > **Özb.** yuqori [yuköri] [juqöri]

/-ü-/ > /-u-/ Ünlü kalınlaşması görülmektedir.

/-g-/ > /-k-/ Tonsuzlaşma görülmektedir.

/-e-/ > /-â-/ Yuvarlaklaşma görülmektedir.

/-ü/ > /-i/ Ünlü düzleşmesi görülmektedir.

³⁷ *yuyka* kelimesinin Gülensoy (2007: 1170)'da <**yuw(f/p)*- “*inceltmek” +*-ka* kökünden geldiği belirtilmiştir. Kelimenin Orta Türkçe döneminde *yufka*, *yuwka*, *yupka* “ince, ucuz, yufka”; *yuvga*, *yuga* “katma” (DLT) görünüşleri; Çağatay Türkçesi döneminde de *yupka* görünümü bulunmaktadır. Köktürk Türkçesindeki *yuyka* kelimesi Özbek Türkçesinde *yupka* şeklinde yaşamaktadır.

1. 2. Ses Değişimine Uğramayan Kelimeler

1. alp

Kök. alp [alp] > **Özb.** alp [alp]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

2. Bars

Kök. Bars [bars] > **Özb.** Bars [bars]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

3. bil-

Kök. bil- [bil-] > **Özb.** bil- [bil-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

4. bir I

Kök. bir [bir] > **Özb.** bir [bir]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

5. biz

Kök. biz [biz] > **Özb.** biz [biz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

6. bol-

Kök. bol- [bol-] > **Özb.** bo‘l- [bol-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

7. boz

Kök. boz [boz] > **Özb.** bo‘z [boz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

8. böri

Kök. böri [böri] > **Özb.** bo‘ri [böri]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

9. bu

Kök. bu [bu] > **Özb.** bu [bu]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

10. buz-

Kök. buz- [buz-] > **Özb.** buz- [buz-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

11. egri

Kök. egri [egri] > **Özb.** egri [egri]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

12. eñ

Kök. eñ [eñ] > **Özb.** eng [eñ]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

13. er

Kök. er [er] > **Özb.** er [er]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

14. erkli

Kök. erkli [erkli] > **Özb.** erkli [erkli]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

15. es

Kök. es [es] > **Özb.** es [es]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

16. iç

Kök. iç [iç] > **Özb.** ich [iç]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

17. içik-

Kök. içik- [içik-] > **Özb.** ichik- [içik-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

18. ilk

Kök. ilk [ilk] > **Özb.** ilk [ilk]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

19. in-

Kök. in- [in-] > **Özb.** in- [in-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

20. ini

Kök. ini [ini] > **Özb.** ini [ini]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

21. keç-

Kök. keç- [keç-] > **Özb.** kech- [keç-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

22. kel-

Kök. kel- [kel-] > **Özb.** kel- [kel-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

23. kim

Kök. kim [kim] > **Özb.** kim [kim]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

24. kir-

Kök. kir- [kir-] > **Özb.** kir- [kir-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

25. kişi

Kök. kişi [kişi] > **Özb.** kishi [kişi]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

26. kiyik

Kök. kiyik [kiyik] > **Özb.** kiyik [kiyik]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

27. kök

Kök. kök [kök] > **Özb.** ko‘k [kök]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

28. köl

Kök. köl [köl] > **Özb.** ko‘l [köl]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

29. kör-

Kök. kör- [kör-] > **Özb.** ko‘r- [kör-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

30. köz

Kök. köz [köz] > **Özb.** ko‘z [köz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

31. küç

Kök. küç [küç] > **Özb.** kuch [küç]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

32. kümüş

Kök. kümüş [kümüş] > **Özb.** kumush [kümüş]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

33. kün

Kök. kün [kün] > **Özb.** kun [kün]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

34. men

Kök. men [men] > **Özb.** men [men]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

35. ne

Kök. ne [ne] > **Özb.** ne [ne]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

36. on

Kök. on [on] > **Özb.** o'n [on]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

37. ordu

Kök. ordu [ordu] > **Özb.** o'rdu [ordu]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

38. ot

Kök. ot [ot] > **Özb.** o't [ot]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

39. oz-

Kök. oz- [oz-] > **Özb.** o'z- [oz-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

40. öl-

Kök. öl- [öl-] > **Özb.** o'l- [öl-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

41. ört

Kök. ört [ört] > **Özb.** o'rt [ört]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

42. öt-

Kök. öt- [öt-] > **Özb.** o't- [öt-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

43. ötrü

Kök. ötrü [ötrü] > **Özb.** o‘tru [ötrü]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

44. öz II

Kök. öz [öz] > **Özb.** o‘z [öz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

45. semiz

Kök. semiz [semiz] > **Özb.** semiz [semiz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

46. sen

Kök. sen [sen] > **Özb.** sen [sen]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

47. siñil

Kök. siñil [singil] > **Özb.** singil [singil]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

48. siz

Kök. siz [siz] > **Özb.** siz [siz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

49. sök-

Kök. sök- [sök-] > **Özb.** sök- [sök-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

50. sür-

Kök. sür- [sür-] > **Özb.** sur- [sür-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

51. Tatar

Kök. Tatar [tatar] > **Özb.** Tatar [tatar]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

52. teg-

Kök. teg- [teg-] > **Özb.** teg- [teg-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

53. tegiş

Kök. tegiş [tegiş] > **Özb.** tegish [tegiş]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

54. tegre

Kök. tegre [tegre] > **Özb.** tegre [tegre]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

55. Tenri

Kök. Tenri [tengri] > **Özb.** Tengri [teņri]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

56. ter

Kök. ter [ter] > **Özb.** ter [ter]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

57. tik-

Kök. tik- [tik-] > **Özb.** tik- [tik-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

58. tiril-

Kök. tiril- [tiril-] > **Özb.** tiril- [tiril-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

59. tört

Kök. tört [tört] > **Özb.** to‘rt [tört]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

60. tut-

Kök. tut- [tut-] > **Özb.** tut- [tut-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

61. tügünlüg

Kök. tügün+lüg [tügünlüg] > **Özb.** tugun [tügün]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

62. tün

Kök. tün [tün] > **Özb.** tun [tün]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

63. Türk

Kök. Türk [türk] > **Özb.** Turk [türk]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

64. tüş-

Kök. tüş- [tüş-] > **Özb.** tush- [tüş-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

65. tüz

Kök. tüz [tüz] > **Özb.** tuz [tüz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

66. uç I

Kök. uç [uç] > **Özb.** uch [uç]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

67. uç- II

Kök. uç- [uç-] > **Özb.** uch- [uç-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

68. ur- I

Kök. ur- [ur-] > **Özb.** ur- [ur-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

69. uzun

Kök. uzun [uzun] > **Özb.** uzun [uzun]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

70. üç

Kök. üç [üç] > **Özb.** uch [üç]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

71. üçün

Kök. üçün [üçün] > **Özb.** uchun [üçün]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

72. üz-

Kök. üz- [üz-] > **Özb.** uz- [üz-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

73. yel-

Kök. yel- [yel-] > **Özb.** yel- [yel-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

74. yet-

Kök. yet- [yet-] > **Özb.** yet- [yet-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

75. yit-

Kök. yit- [yit-] > **Özb.** yit- [yit-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

76. yol

Kök. yol [yol] > **Özb.** yo‘l [yol]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

77. yurt

Kök. yurt [yurt] > **Özb.** yurt [yurt]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

78. yut

Kök. yut [yut] > **Özb.** yut [yut]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

79. yügür-

Kök. yügür- [yügür-] > **Özb.** yugur- [yügür-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

80. yügürt-

Kök. yügürt- [yügürt-] > **Özb.** yugurt- [yügürt-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

81. yükün-

Kök. yükün- [yükün-] > **Özb.** yukun- [yükün-]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

82. yüz

Kök. yüz [yüz] > **Özb.** yuz [yüz]

Kelimede herhangi bir ses değişimi görülmemektedir.

2. BÖLÜM

ANLAM DEĞİŞİMLERİ

2. 1. Anlamını Koruyan Kelimeler

1. āç- III

Kök. *āç-* III [āç-] “acıkmak” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. *ochiq-* [āçik-] [oʃiq-] “Och qolmoq, qorni ochib, ovqat tusab qolmoq.” (Aç kalmak, karnı acıkıp yemek yeme ihtiyacı olmak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 165).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

2. ācsık

Kök. *ācsık* [ācsık] “acıacak olma, açlık” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. *ochliq* [āçlik] [oʃliq] “Och qolishliq, och ekanlik, och holat” (Aç kalma, açlık hâli) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 166).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

3. adgır

Kök. *adgır* [adgır] “aygır” (Ercilasun, 2016: 647).

Öz. *ayg‘ir* [aygır] [ajyur] 1. “Umuman erkak ot.” (Genel olarak erkek at). 2. “Bichilmagan erkak ot.” (Erkek at) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 60).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

4. adrıl-

Kök. *adrıl-* [adrıl-] “ayrılmak” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. *ayril-* [äyril-] [æjril-] “ayrılmak” (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 57).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

5. ak

Kök. *ak* [ak] “kır (at donu)” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. *oq* [āk] [oq] 1. “Kor, sut, pahta rangidagi.” (Kar, süt, pamuk rengindeki). 2. “Oq tusga moyil, tiniq (oz, badan tusi haqida)” (Beyaz renge yakın, şeffaf (beden rengi hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 175).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

6. alp

Kök. *alp* [alp] [alp] “alp, yiğit, civanmert, yiğitlik, zor” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. *alp* [alp] [alp] 1. “Qadimgi turkiy halqlarda ikki qo‘shin o‘rtasidagi jang boshlanishidan oldin yakkama-yakka olishuvda ishtirok etuvchi jangchi.” (Eski Türk halklarında iki ordu arasında savaş başlamadan önce kafa kafaya mücadele eden savaşçı). 2. “O‘zbek halq dostonlarida g‘ayritabiiy kuch-quvvati, mardligi, jasorati va sh. k. bilan ajrajob turadigan qahramon sifat.” (Özbek halk destanlarında olağanüstü gücü, yiğitliği, cesareti vb. ile ayrılan kahraman ismi) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 75).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

7. altı

Kök. *altı* [altı] “altı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. *olti* [âlti] [olti] “6 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (6 rakamı ve bu rakamla belirtilen miktar) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 118).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

8. amti

Kök. *amti* [amti] “şimdi, şimdiki” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. *endi* [endi] [endi] 1. “So‘z borayotgan paytda; hozir.” (Söylenilen vakitte, şimdi). 2. “So‘z borayotgan paytdan keyin, bundan buyon.” (Söylenilen vakitten başlayıp bundan sonra). 3. “(urg‘u birinchi bo‘g‘inda) Harakat-hodisaning hozirgina yuz berishi, boshlanishini, yuz berganiga (bo‘lganiga) hâli hech kancha vaqt bo‘lmaganini bildiradi.” (vurgu ilk hecede) (Hareketin, olayın aynı zamanda olduğunu anlatmasını, başlanmasını, çok zaman geçmediğini belirler). 4. “Harakat-hodisalarning davomlilikigi, ketma-ketligida so‘nggisini, navbatdagisini bildiradi.” (Hareketin, olayın devamlılığı, sonrasını bildirir). 5. “Ma‘noni kuchaytiradi, ta‘kidlaydi.” (Anlamın önemini vurgulamaktadır) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 39).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

9. anča

Kök. *anča* [anča] “şöyle, böyle, öylece, böylece; ona göre, buna göre; o kadar, o derecede; aynı şekilde” (Ercilasun, 2016: 649-650)

Özb. *uncha* [unçä] [untʃæ] 1. “Olmosh vazifasida, miqdor bildiruvchi soʻz yoki soʻz birikmasi oʻrnida (odatda, *buncha*, *muncha* soʻzi bilan birga) qoʻllanadi.” (Zamir görevinde miktar bildiren kelimeler (bunca, munca kelimeleri ile birleşerek) kullanılır, öyle-böyle). 2. “Belgi, miqdor, harakat bildiruvchi soʻzlar bilan qoʻllanib, belgi, miqdor, harakat darajasining meʼyordan pastligini, kuchsiz, kam ekanini bildiradi; u qadar, ayarli.” (O kadar, o derece) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 292).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

10. anı

Kök. *anı* [anı] “onu, onları” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. *uni* [uni] [uni] “onu” (Coşkun, 2017: 97)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

11. anı üçün

Kök. *anı üçün* [anı üçün] “onun için” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. *uning uchun* [uning üçün] “onun için” (Coşkun, 2017: 99)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

12. antag/Anteg

Kök. *antag/anteg* [antag/anteg] “öyle, şöyle; o kadar” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. *unday* [undäy] [undæj] “U kabi, oʻshanga oʻxshash; unaqa.” (Onun gibi, tıpa tıp; öyle) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 288). ***undoq* [undâk] [undõq]** “unday” (Onun gibi, öyle) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 289).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

13. añar

Kök. *añar* [añar] “ona, onun için” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. *unga* [uŋä] [uŋæ] “ona” (A. Hojiyev ve öte., 2007: 260).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

14. at I

Kök. *at I* [at] “at” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. ot I [át] [ot] 1. “Yakka tuyoqlilarga mansub o‘tho‘r, sut emizuvchi yirik ish-ulov hayvoni.” (Tek tirnaklilarga ait otobur, memeli iri ish hayvanı). 2. “Otning boshiga o‘hshatib yasalgan sahmat donasi, asp.” (Atın kafasına benzetilerek yapılmış satranç taşı). 3. “Muchal yil hisobida yettinchi yil homiy.” (12 hayvanlı takvimde yedinci yıl burcu) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 150-151).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

15. atlıg I

Kök. atlıg I [atlıg] “atlı, süvari” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. otliq I [átlik] [otliq] “Ot mingan; suvori.” (Ata binmiş kimse, süvari). **otli II [átli] [otli]** 1. “Oti bor; ot ko‘shilgan.” (Atlı; atı olan) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 156)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

16. atlıg II

Kök. atlıg II [atlıg] “ünvanlı” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. otli II [átli] [otli] “İsmli, nomli; ism yoki nomga ega bo‘lgan; ...deb ataladigan.” (İsimli, adında; isim ya da ünvanı olan; ...diye adlandırılan) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 156).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

17. ay

Kök. ay [ay] “ay (zaman birimi)” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. oy [áy] [oj] 1. “Quyoshdan nur olib, yog‘du sochuvchi samoviy jism, Yerning tabiiy yo‘ldashi.” (Güneşten ışık alarak, ışın saçan gök cismi, dünyanın uydusu, ay). 2. “Astronomik yilning o‘n ikkidan biriga- Oyning Kuyosh atrofıdan bir marta aylanib chiqish muddatiga yaqin vaqt oralig‘i; o‘lchov birligi: 28, 29, 30 yoki 31 kunlik davr.” (Astronomik yılın on ikiden birine ayın güneş etrafında bir kere dolanıp çıkış zamanına yakın vakit aralığı; ölçü birimi: 28, 29, 30 ya da 31 günlük dönem). 3. “Uch-to‘rt kunlik oy shaklidagi bezak yoki belgi.” (Üç dört günlük ay şeklindeki süs ya da işaret, hilal). 4. “Ayollar ismi tarkibiga kiradi yoki ayollar nomiga qo‘shilib, erkalash, hurmatni bildiradi.” (Kadın ismi kategorisine girer ya da kadın isimlerine gelerek saygı, hürmet bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 98).

Köktürk Türkçesinde “*ay (zaman birimi)*” anlamında kullanılan *ay* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ay (zaman birimi)*” anlamının dışında “*güneşten ışık alarak, ışın saçan gök cismi; dünyanın uydusu ay; 28, 29, 30 ya da 31 günlük dönem; hilal; kadın ismi*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

18. ay-

Kök. ay- [ay-] “söylemek, fikir beyan etmek, danışmanlık yapmak” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. ay- [äy-] [æj-] “Aytmoq, demoq.” (Söylemek, demek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 56).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

19. az

Kök. az [az] “az” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. oz [âz] [oʒ] 1. “Son yoki mikdor jihatdan uncha ko‘p bo‘lmagan; kam.” (Sayı ya da mikdar bakımından o kadar çok olmayan, az). 2. “Yetarli emas, kifoya qilmaydigan, qanoatlanarli bo‘lmagan; kam.” (Yeterli değil, kâfi olmayan, kanaat edilemez; az). 3. “Ba’zi-ba’zida; goho goho, kamdankam.” (Bazı bazı, ara sıra, nadiren) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 93).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

20. azkıña

Kök. azkıña [azkıña] “azıcık, çok az” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. ozgina [âzginä] [oʒginæ] 1. “Mikdor jihatidan juda ham oz; qittak.” (Miktar bakımından çok az; azıcık). 2. “Sal, ahdak, jinday.” (Biraz, birazcık, azıcık) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 93).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

21. ba-

Kök. ba- [ba-] “bağlamak” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. bog‘la- [bâğlä-] [boylæ-] 1. “Bog‘, tug‘un solib ulamoq, payvasta qilmoq; biriktirib turmoq.” (Bağ, düğüm atıp, birleştirmek; bağlamak). 2. “Arqon, zanjir, ip va sh. k. vositasida biriktirib, chandib, tang‘ib, o‘z joyidan jilmaydigan, qimirlamaydigan, nari ketmaydigan qilib qo‘ymoq.” (Halat, zincir, ip vb. araçla bağlayıp yerinden hareket ettirmemek, kımıldamamak,

ileri gitmesine izin vermemek). 3. “*ko‘chma* Biror erdan yoki kishidan ayrilmaydigan qilib qo‘ymoq.” *mecaz* (Bir yerden ya da bir kishiden ayrilamamak, bağlanmak). 4. “Bog‘ich yoki biror boshqa narsa vositasi bilan biriktirmoq yoki tirkamoq, osmoq.” (Bağ ya da bir başka nesne ile bağlamak ya da eklemek, asmak). 5. “To‘plab, dastalab, belidan bog‘ solmoq, bog‘ solib tugmoq, dastalamoq.” (Toplayıp, desteleyip, belinden bağ salmak, bağ salıp düğümlemek, destelemek). 6. “O‘rab tang‘imoq, o‘ramoq, taqmoq.” (Paketleyip bağlamak, paketlemek, bağlamak). 7. “Og‘riq, erni ehtiyotlash, davolash, maqsadida dori-darmon ko‘yib yoki shundayligicha o‘rab, chandib, tang‘ib qo‘ymoq.” (Ağrıyan bölgeyi koruma, iyileştirme amacıyla ilaçları koyup ya da bu şekilde sarıp sarmalayıp bağlamak). 8. “Yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, yordam berish uchun birkitmoq, biriktirib qo‘ymoq.” (Yol yordam göstermek için birleştirmek). 9. “Bog‘ib, to‘sib, kerakli tomonga yo‘naltirmoq (suvni).” (Yolu kesip gerekli tarafa yöneltmek (suyu)). 10. “O‘zida biror narsa paydo qilmoq; yig‘moq, to‘plamoq.” (Kendisinde bir şeyi görünür kılmak; yığmak, toplamak). 11. “Uzviy ravishda birlashtirmoq, birga ko‘shmoq, ulamoq.” (Yapısal zarfta birleştirmek, bir tutmak, eklemek). 12. “Uzviy bog‘lanish munosabat asosida bir-biriga qo‘shmoq, daxldor qilmoq, ulamoq, biriktirmoq.” (Yapısal bağlanma ilişkisi temelinde bir birine eklemek, ilişkin kılmak, eklemek, birleştirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 351-353).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

22. balbal

Kök. *balbal* [balbal] “balbal, öldürülen düşmanı temsilen dikilen taş” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. *bolbollar* [bâlbâllär] [bølbøllær] “Qadimda tepaliklarga va qabrlar ustiga o‘rnatilgan tosh haykallar yoki tosh taxtalarga bo‘rttirib ishlangan odam tasviri.” (Eski zamanlarda tepelere ve mezarlıkların üzerine yerleştirilen taş heykeller ya da tahtalara kazınarak yapılan insan tasviri) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 308).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

23. balık II

Kök. *balık II* [balıq] “şehir” (Ercilasun, 2016: 655).

Özb. *balıq II* [bälıq] [bæluq] “Shahor, qurg‘on” (Şehir, kurgan) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 148).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

24. baña

Kök. *baña* [baña] “bana” (Ercilasun, 2016: 655).

Özb. *menga* [meñä] [mængæ] “bana” (Coşkun, 2017: 97)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

25. bediz

Kök. *bediz* [bediz] “bezeme (resim, süsleme ve heykel)” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. *bezak* [bezäk] [bezæc] 1. “Bezatish, yasatish vositasi; husn, ko‘rk, chipoy beruvchi narsa; ziynat beruvchi buyum yoki naqsh.” (Süsleme, süsleme aracı; hüsn, güzellik, ziynet eşyası ya da işlemesi). 2. “Husn, ko‘rk.” (Hüsn, güzellik) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 209).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

26. bedizçi

Kök. *bedizçi* [bedizçi] “bezeyici (ressam, nakkaş ve heykeltıraş)” (Ercilasun, 2016: 658).

Özb. *bezakchi* [bezäkçi] [bezæctʃi] 1. “Narsalarga bezak, ziynat berish bilan shug‘ullanuvchi shaxs.” (Nesnelere süs, ziynet vermesi ile uğraşan kişi). 2. “Ziynat, ko‘rk beruvchi; obro‘ keltiruvchi.” (Ziynet, güzellik veren, saygınlık getiren) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 209).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

27. ben

Kök. *ben* [ben] “ben” (Ercilasun, 2016: 658).

Özb. *men* [men] [mɛn] *ksh. olm.* “I.-sh. birl. So‘zlovchining o‘zini bildiradi.” (I. teklik kişi zamiri, konuşanın kendisini bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 579).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

28. bengü

Kök. *bengü* [bengü] “ebedî” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. *mangu* [mängü] [mängu] “Abadiy, umrbod.” (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 536).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

29. bilge

Kök. *bilge* [bilge] “bilge, derin bilgili ve uzak görüşlü (vizyon sahibi)” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. *bilgich* [bilgiç] [bilgitʃ] “Yaxshi biladigan, bilarmon, topqir (odam).” (Bilgili, bilirkişi, zeki insan) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 259).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

30. bilig

Kök. *bilig* [bilig] “bilgi, akıl” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. *bilik* [bilik] [bilic] “bilim, ilm; aql” (Bilim, ilim, akıl) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 260).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

31. biligsiz

Kök. *biligsiz* [biligsiz] “bilgisiz” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. *bilimsiz* [bilimsiz] [bilimsiz] 1. “Bilimi ilmi yo‘q; ma‘lumoti yo‘q, o‘qimagan, nodon.” (Bilimi, ilmi olmayan, bilgisiz, cahil). 2. “Turmush tajribasiga ega bo‘lmagan turmushning ikir-chikirlarini bilmaydigan; tajribasiz.” (Tecrübesiz, yaşam tecrübesini bilmeyen) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 261).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

32. bini

Kök. *bini* [bini] “beni” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. *meni* [meni] [meni] “beni” (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 579).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

33. bintegi

Kök. *bintegi* [bintegi] “benim gibisi” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. *mendek* [mendek] [mendək] “benim gibi” (Coşkun, 2017: 98)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

34. bintür-

Kök. *bintür-* [bintür-] “bindirmek” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. *mindir-* [mindir-] [mindir-] “bindirmek” (Yıldırım, 2012: 60)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

35. bir I

Kök. *bir I* [bir] 1. “bir, bir tane, tek” 2. “herhangi bir” 3. “bir kez” 4. “aynı” (Ercilasun, 2016: 661).

Özb. *bir I* [bir] [bir] 1. “1 raqami va shu raqam bilan ifodalangan eng kichik son, miqdor.” (1 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen en küçük sayı, miktar). 2. “Hisob, miqdor, o’lcham, chama ma’nolarini anglatuvchi so’zlar bilan kelib, predmetlarning miqdori, o’lchamini, anglatadi.” (Hesap, miktar, ölçüm, tahmin anlamlarını belirten kelimelere gelerek nesnelere miktarını anlatır). 3. “Ba’zi otlardan oldin kelib, noaniqlik tushunchasini ifodalaydi va «qandaydir», «allaqanday», «allaqaysi» kabi ma’nolarni bildirib keladi.” (Bazı isimlerin önüne gelerek belirsizlik ifade eder ve «herhangi bir» «bazı» «birisi» gibi anlamları bildirir). 4. “Fe’bllar oldidan kelib, fe’bdan anglashiluvchi ish-haraqatning bir marta bajarailishini yoki yuz berishini ifodalaydi.” (Fablların önüne gelerek fablda anlatılan olayın bir kez meydana geldiğini belirtir). 5. “Belgi-xususiyat ifodalavchi so’zlar oldidan kelib, o’sha so’z ma’nosining kuchayishiga xizmat qiladi.” (İşaret bildiren kelimelerin önüne gelerek bu kelimenin anlamını güçlendirir). 6. “Ajratishtash, ta’kidlab ko’rsatish uchun xizmat qiladi.” (Vurgulamak için kullanılır). 7. “Kesim vazifasida kelganda, birdamlik, umumiylik yoki bir xillik, o’xshashlik ma’nolarini ifodalaydi.” (Yüklem görevinde kullanıldığında birliktelik ya da bir çeşit, tür, benzerlik anlamlarına gelir). 8. “Ba’zi otlar bilan qo’llanganda «shunday», «shunaqa» so’zlariga teng kelib, bo’rttirish ma’nosini anglatadi.” (Bazı isimler ile kullanıldığında «şu şekilde», «şöyle» anlamına gelerek abartma anlamı verir). 9. “Qo’shma so’zlar tarkibida kelib, turli xil ma’nolarni ifodalaydi.” (Birleşik kelimelerden sonra gelerek çeşit, tür anlamını ifade eder). 10. “Ayiruvchi bog’lovchi vazifasida kelib, gapning uyoshgan bo’laklarini yoki qo’shma gap qismlarini bog’lashga xizmat qiladi.” (Ayrıştırıcı bağlaç görevinde cümlenin birleşen bölümlerini ya da birleşik cümle kısımlarını bağlar) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 269-270).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

36. biriki

Kök. *biriki* [biriki] “birlik hâlinde olan” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. *birikish* [birikiş] [biriciş] 1. “İkki yoki undan ortiq narsaning o‘zaro ko‘shilib, bir butun holga kelishi.” (İki ya da daha fazla nesnenin bir araya gelerek bir bütün oluşturması). 2. “İkki yoki bir necha moddanning atomlarından yoki molekullarından yangi bir moddanning hosil bo‘lishi.” (İki ya da bir kaç maddenin ya da moleküllerin yeni bir madde ile karışması) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 275).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

37. birle

Kök. *birle* [birle] “ile” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. *bilan* [bilän] [bilæn] 1. “Bosh kelishikdagi turli so‘zlar bilan ishlatilib: (Yalın durumdaki çeşitli kelimelerle kullanılır): 1) İş-harakatning amalga oshishidagi birgalik, hamkorlikni ifodalaydi. (Hareketin uygulanmasındaki birlikteliği, uyumu ifade eder). 2) İş-harakat yoki hodisaga vosita bo‘lgan narsani bildiradi. (Harekete ya da olaya araç olan nesneyi bildirir). 3) İş-harakatning tarzi, holati va sh. k. ni bildiradi. (Hareketin tarzını, durumunu vb. bildirir). 4) İş-harakatning qachon sodir bo‘lgani va qancha vaqt davom etganligini bildiradi. (Hareketin ne zaman meydana geldiğini ve ne kadar süre devam ettiğini bildirir). 5) İş-harakatning biror joy bo‘ylab o‘ynalishini bildiradi. (Hareketin bir yer boyunca oynandığını bildirir). 6) İş-harakat yoki holatning ro‘y berishi, yuzaga chiqishiga qaysi narsa sabab (asos) bo‘lganligini bildiradi. (Hareketin ya da durumun ortaya çıkışına neyin sebep olduğunu bildirir). 2. “Gap bo‘laklarini asosan uyushiq bo‘laklarni bog‘laydi va vazifasiga ko‘ra «va» to‘siqsiz ergash gapli qo‘shma gaplarda bosh gap bilan ergash gapni bog‘lash uchun xizmat qiladi.” (Cümlelerin öğelerini esasen birleşik bölümlerini bağlama ve vazifesine göre «ve» birleşik cümlelerde ana cümle ile yan cümleyi bağlar) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 257-258).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

38. bişinç

Kök. *bişinç* [bişinç] “beşinci, beşinci olarak” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. beshinchi [beşinçi] [beşintfi] 1. “Tartib o‘rni 5 raqami bilan belgilangan, tartib sonlar tizimida to‘rtinchi va oltinchi sonlar oralig‘ida turgan.” (Sıralamada 5 rakamı ile belirtilen dördüncü ve altıncı sayıların arasındaki sayı). 2. “Katta-kichik narsalarning o‘lcham raqami). (Büyük küçük nesnelere ölçüm rakamı) (A. Hojiyev ve öte., 2006: 246).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

39. **boguzlan-**

Kök. boguzlan- [boğuzlan-] “boğazlanmak” (Ercilasun, 2016: 666).

Özb. bo‘g‘izlan- [boğızlän-] [böyüzlän-] 1. “Bo‘g‘ziga pichoq solmoq, so‘ymoq.” (Boğazına bıçak sokulmak, boğazlanmak). 2. “Bo‘g‘zidan tishlab, g‘ajib o‘ldirmoq.” (Boğazından ısırılarak öldürülmek). 3. “Qiynab o‘ldirmoq, mahv etmoq.” (Eziyet edilerek öldürülmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 426).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

40. **bu**

Kök. bu [bu] “bu” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. bu [bu] [bu] 1. “So‘zlovchiga yaqin uning ko‘z o‘ngidagi, oldidagi, yonidagi yoki qo‘lidagi narsani, kimsani bildirib keladi yoki o‘shanga ishora qiladi.” (Konuşmacıya yakın onun gözü önündeki ya da elindeki nesneyi, kimseyi bildirir). 2. “Qarama-qarish ikki narsadan birini yoki biror tomonni ko‘rsatish uchun xizmat qiladi.” (Karışık iki nesneden birini ya da bir tarafını göstermek için kullanılır). 3. “Chog‘ishtiriladigan ikki narsa, kimsa, voqea, hodisa va sh. k. dan birini ko‘rsatish uchun xizmat qiladi.” (Kıyaslanan iki nesne, kimse, olay vb. den birini göstermek için kullanılır). 4. “So‘z borayotgan paytga yoki unga yaqin fursatga ishora qiladi.” (Kelimenin geldiği zamanı ya da ona yaklaşımını ifade eder) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 358-359).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

41. **būka**

Kök. būka [būka] “boğa” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. buqa [buka] [buqa] “Bichilmagan erkak qoramol.” (Erkek büyükbaş hayvan) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 392).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

42. Bukarak

Kök. *Bukarak* [buqaraq] “Buhara” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. *Buxoro* [buħarå] [buxorɒ] “Buhara” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 102)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

43. bunça

Kök. *bunca* [bunca] “bunca” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. *buncha* [bunçä] [buntʃæ] “Bu qadar, bunchâliq, shunchâliq.” (Bu kadar, bunca, şu, kadar, şunca) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 374). *muncha* [munçä] [muntʃæ] 1. “Buncha, shunchâliq, bu darajada, bu miqdorda.” (Bunca, bu derece, bu kadar). 2. “Haraqatning haddan oshiqiligini ortiq hayajon, ta’sirlanganlikni va sh. k. bildiradi.” (Aşırı heyecan, etki vb. bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 642).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

44. bunta

Kök. *bunta* [bunta] “buraya, burada, o zaman” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. *munda* [mundä] [mundæ] “Bu yerda.” (Burada) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 639).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

45. buñ

Kök. *buñ* [buñ] “sıkıntı” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. *mung* [muñ] [muñ] “Hazinlik, ma’yuslik.” (Sıkıntı, üzüntü) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 639).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

46. buñad-

Kök. *buñad-* [buñad-] “canı sıkılmak” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. *munqlan-* [muñlän-] [muñlæn-] “Mungli, ma’yus ahvolga tushmoq, ma’yuslanmoq.” (Sıkıntılı, kederli bir duruma düşmek, kederlenmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 639).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

47. edgü

Kök. *edgü* [edgü] 1. “iyi, güzel, iyilik, kazanç” 2. “çok (zarf)” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. *ezgu* [ezgü] [εzgu] “Yaxshilik baxsh etuvchi; egilik keltiruvchi; xayrli.” (İyilik bahşeden, iyilik getiren, hayırlı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 22).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

48. emgek kör-

Kök. *emgek kör-* “eziyet çekmek” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. *emgak chek-* [emgäk çek-] [εmgæc tʃɛc-] “Eziyet çekmek.” (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 36).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

49. en

Kök. *en* [en] “en (zarf)” (Ercilasun, 2016: 672).

Özb. *eng* [en] [εn] “Belgining yuqori, ortiq darajasini bildiruvchi so‘z). (Göstergenin yukarı, en son derecesini belirten söz) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 38).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

50. er-

Kök. *er-* [er-] “imek, olmak” (Ercilasun, 2016: 672)..

Özb. *e-* [e-] [ε-] “ek fiil” (Coşkun, 2017: 88).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

51. es

Kök. *es* [es] “(yırtıcı hayvanlar için) parçalanacak pay” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. *es* [es] [εs] 1. “Odamning bilish, fikr yuritish qobiliyati; aql, ong, miya.” (İnsanın öğrenme, fikir yürütme kabiliyeti; akıl, bilinç, beyin). 2. “Yodda saqlash, qayta tiklash qobiliyati; yod, xotira.” (Aklında tutmak, yeniden canlandırma kabiliyeti; hafıza, hatıra) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 53).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

52. esid-

Kök. *esid-* [esid-] “işitmek, dinlemek” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. *eshit-* [eʃit-] [ɛʃit-] 1. “Tovushni eshitish aʼzosi oʻrqli qabul qilmoq; qulogʻiga kirmoq, châlinmoq.” (İşitmek, kulağına girmek). 2. “Diqqat-eʼtibor bilan, maʼno, mazmunini ham anglash, oʻzlashtirish maqsadida quloq bermoq; tinglamoq.” (Dikkatle dinlemek). 3. “Xabar topmoq, xabardor boʻlmok, eshitib boʻlmoq.” (Haberdar olmak, duymak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 65).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

53. id- II

Kök. *id-* [id-] “bitmişlik bildiren tasviri fiil” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. *yubor-* [yubâr-] [jubor-] “*-(i)b* shaklli yetakchi feʼl bilan qoʻllanib, harakatning tugal, kuchli tarzda, qoʻqqisdan bajarilishi kabi maʼnolarni bildiradi: *Qizitib yubordi. Qichqirib yubordi.*” (*-(i)b* shakli ana fiil ile kullanılarak, hareketin tamamlandığı gibi manaları ifade eder) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 72).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

54. irak

Kök. *irak* [irak] “uzak, irak” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. *yiroq* [yirâk] [jirôq] 1. “Oʻraliq masofasi katta; uzoq olis.” (Mesafesi uzun, uzak, irak). 2. “Chiqish kelishigidagi soʻz bilan qoʻllanib, kishi yoki narsada shu soʻz bildirgan narsaning yoʻqligi, dahli yoʻqligi, aloqasizligi maʼnosini ifodalaydi.” (Ayrılma hâli eki alan kelimeyle kullanılarak, kişi ya da nesnede bu kelimeyi bildiren nesnenin yokluğu, alakasızlığı anlamını verir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 270).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

55. it

Kök. *it* [it] [it] “it (yılı)” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. *it* [it] [it] 1. “Uy-roʻzgʻorni qoʻriqlash, ov ovlash va sh. k. maqsadlar uchun saqlanadigan toʻrt oyoqli sutemizuvchi uy hayvoni.” (Evi koruması, av avlaması vb. amaçlar için beslenen dört ayaklı, memeli ev hayvanı). 2. “Shu hayvonga nisbatlanuvchi haqoratni bildiradi.” (Bu hayvanın adıyla hakaret etmek). 3. “Birovning manfaatlarini himoya qilib, boshqalarga zulm oʻtqazuvchi odam; malay.” (Birinın menfaatini gözetip başkasına zulm eden

insan; uşak). 4. “Muchal yil hisobida o‘n birinchi yil nomi; sak.” (12 hayvanli takvimde on birinci yilın adı) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 240-241).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

56. ičre

Kök. *ičre* [ičre] “ičeri; içeriden (gizli)” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. *ichkari* [ičkäri] [itʃæri] 1. “Xona, hovli va qal’a va sh. k. ning ichki qismi, ichki tomoni.” (Ev, avlu, kale vb. nin iç kısmı, iç tarafı). 2. “Ma’lum joy, maydon, hudud va sh. k. ning boshlanishdan o‘rta qismi, markaz tomoni; ich qism, ich tomon.” (Belli bir yer, meydan, sınır vb. nin başından orta kısmı, merkezi, iç tarafı). 3. “Hovlinin tashqi hovlidan devor bilan ajratilgan, ayollar va bolalar turadigan qismi; ichki hovli.” (Avlunun dışındaki avludan duvar ile ayrılan, kadınların ve çocukların durduğu kısım, iç avlu). 4. “İch tomonda joylashgan; ichki.” (İçeri, içerde) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 250).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

57. ičreki I

Kök. *ičreki I* [ičreki] “içindeki” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. *ichki* [ički] [itʃci] 1. “İch qisimda, ichkarida joylashgan; ichkarigi, içkaridagi.” (İç kısımda, içerde, içindeki). 2. “İch qism (tomon)ga oid.” (İç kısıma ait) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 251).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

58. ičreki II

Kök. *ičreki II* [ičreki] “saraya mahsus, has” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. *ichki* [ički] [itʃci] 3. “Mamlakat, davlat, tashqilot va sh. k. ning o‘z ichida va o‘z ishi bilan bog‘liq bo‘lgan.” (Memleket, devlet, teşkilat vb. nin iç işleri). 4. “Kishining ruhiy dünyosiga, kechinmalariga oid.” (Kişinin ruhsal dünyasına ait). 5. “(-lar ko‘shimchasi bilan) Temuriylar, boburiylar va shayboniylar saltanatida hukmdor saroyida xizmat qiluvchi navkarlar, xos qo‘shinlar; hukmdorga yaqin mulozim va beklar.” (-lar eki ile) Timurlular, Babürler va Şeybaniler saltanatında hükümdarın sarayında hizmet eden hizmetkârlar, özel askerî birlikler; hükümdara yakın yardımcı ve beyler) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 251).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

59. idisiz

Kök. idisiz [idisiz] “sahipsiz” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. egasiz [egäsiz] [ɛgæsiz] “Biror kimsaga qarashli bo‘lmagan, egasi yo‘q; sabil.” (Kimsesi olmayan, sahipsiz, kimsesiz) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 19).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

60. ikegü

Kök. ikegü [ikegü] “iki parça” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. ikkov [ikkäv] [iccöv] “İkki kishi yoki ikkita narsa birlikda; har ikki odam yoki narsa.” (İki kişi ya da iki nesnenin birlikte olması, ikisi, her ikisi) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 187).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

61. iki

Kök. iki [iki] “iki” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. ikki [ikki] [icci] 1. “2 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (2 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). 2. “Besh balli baho tizimida qoniqarsiz; yomon baho.” (Beşlik not sisteminde yetersiz, kötü not) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 186).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

62. ikin

Kök. ikin [ikin] “ikinci” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. ikkinchi [ikkinçi] [iccintji] “Tartib sirasida 2 raqami bilan belgilangan; 2 nomerli.” (Sıra sayılarda 2 rakamı ile belirlenen, 2 numaralı, ikinci) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 186).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

63. ikinti

Kök. ikinti [ikinti] “ikinci, ikinci olarak” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. ikkinchi [ikkinçi] [iccintji] “Tartib sirasida 2 raqami bilan belgilangan; 2 nomerli.” (Sıra sayılarda 2 rakamı ile belirlenen, 2 numaralı) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 186).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

64. il I

Kök. *il I* [il] “devlet, ülke” (Ercilasun, 2016: 678).

Özb. *el* [el] [ɛl] 1. “Bir joyning odamlari, aholisi, xalqi; umuman, ko‘pchilik odam, xaloyiq, hamma.” (Bir yerin insanlari, ahâlisi, halki; halk, ulus, herkes). 2. “Bir yurtga, qabilaga mansub odamlar; millat, xalq.” (Bir yurda, kabileyeye mensub insanlar; millet, halk). 3. “Yurt, diyor, mamlakat.” (Yurt, diyar, memleket) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 29).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

65. ilig

Kök. *ilig* [ilig] “hükümdar (?), devlet (?)” (Ercilasun, 2016: 678).

Özb. *ellik* [ellik] [ɛllic] “Biror elga mansub bo‘lgan.” (Bir şehire mensub olan) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 34).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

66. ilk

Kök. *ilk* [ilk] “ilk, birinci” (Ercilasun, 2016: 678).

Özb. *ilk* [ilk] [ilc] 1. “Dastlabki, birinchi; boshlang‘ich.” (İlk, birinci, başlangıç). 2. “Erta.” (Erken, ilk) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 194).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

67. illig

Kök. *illig* [illig] “devletli, devleti ve ülkesi olan” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. *ellik* [ellik] [ɛllic] “Biror elga mansub bo‘lgan.” (Bir şehire mensub olan) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 34).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

68. ini

Kök. *ini* [ini] “küçük erkek kardeş” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. *ini* [ini] [ini] “Uka.” (Küçük erkek kardeş) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 211).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

69. ir-

Kök. *ir-* [ir-] “ulaşmak” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. *erish-* [eriş-] [ɛriş-] “Muvaffaq bo‘lmoq, ko‘lga kiritmoq.” (Muvaffak olmak, elde etmek, ulaşmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 47).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

70. kaç

Kök. kaç [kaç] “kaç (kaç neç erser: ne zaman olsa, eninde sonunda)” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. qancha [kançä] [qantʃæ] 1. “Miqdor, ko‘lam, o‘lcham kabilar xaqida so‘roqni bildiradi; qay miqdorda?” (Miktar, hacim, ölçümler hakkında soru bildirir: ne kadar miktarda?). 2. “Ritorik so‘ropq gaplarda miqdor, o‘lcham va sh. k. ning ortiq darajasini, ko‘pligini qayd etadi.” (Retorik soru cümlelerinde miktar, ölçüm vb. nin derecesini, çokluğunu kaydeder). 3. “So‘roq gapdan transformatsiyalangan gaplarda so‘roq anglatmay faqat nisbiy belgi bildiradi.” (Soru cümlesinden dönüştürülmüş cümlelerde soru ifadesi vermez fakat nisbilik bildirir). 4. “Har qancha, nechog‘li, naqadar.” (Her ne kadar, ne kadar). 5. “Bog‘lovchi so‘z (nicbiy so‘z) vazifasida ko‘llanadi.” (Bağlaç görevinde kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 241).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

71. kagan

Kök. kagan [kağan] “kağan” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. xoqon [ħākān] [xɒqɒn] “Qadimgi turkiy halklar va mo‘g‘ullar hukumatida yirik davlat boshliqlarining eng oliy unvoni va shu unvonni olgan shaxs.” (Eski Türk halkları ve Moğolların yönetiminde büyük devlet başkanlarının en ulu unvanı ve bu unvanı alan şahıs) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 417).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

72. kaganlıg

Kök. kaganlıg [kağanlıg] “kağanlı, kağanı olan” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. xoqonlik [ħākānlik] [xɒqɒnlic] 1. “Xoqon lavozimi.” (Kağanlık görevi). 2. “Xoqonga qarashli davlat yoki mamlakat.” (Kağanı olan devlet ya da memleket) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 417).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

73. kan II

Kök. kan [kan] “han (hükümdar)” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. xon [hân] [xon] 1. “Turkiy va Mo‘g‘ul halqlari hukmdorlari unvoni.” (Türk ve Moğol halklarında hükümdarların unvanı). 2. “Xonlik qilgan, xon lavozimidagi shaxs ismiga qo‘shilib unvon ifodalaydi.” (Han görevindeki kişinin ismine eklenen unvan). 3. “Erkak va ayollar ismiga qo‘shilib hurmatni ifodalaydi.” (Erkek ve kadınların ismine eklenerek saygı belirtir) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 410).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

74. kani

Kök. kani [қан] “hani, nerede” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. qani [kani] [qani] 1. “Ko‘z oldida yo‘q shaxs yoki narsaning qayerda ekani, mavjud o‘rni haqidagi so‘roqni bildiradi.” (Bir kişi ya da nesnenin nerede olduğunu sormak için kullanılır). 2. “E’tiborni jalb etish, undash, da’vat bildiradi.” (Dikkat etme, davet etme sorusu). 3. “İstak-xohish ma’nosiga alohida ta’kid, urg‘u beradi; qani endi.” (İstek arzu üzerinde durmayı vurgular; nerede) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 238).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

75. kantan

Kök. kantan [қантаң] “nereden, nasıl” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. qanday [kandäy] [qandæj] 1. “Belgi, sifat, xususiyat haqidagi so‘roqni bildiradi.” (İşaret, sıfat, özellik hakkındaki soru zarfı, nasıl). 2. “So‘roq gaplardan transformatsiyalangan gaplar tarkibida so‘roq anglatmay, faqat nisbiy belgini bildiradi.” (Soru cümlelerinden dönüşen cümlelerde soru anlamı vermez, görecelik anlamı verir). 3. “Maxsus ohang yordamida belgi-darajani kuchaytirib ifodalaydi; naqadar.” (Ne kadar). 4. “Bog‘lovchi so‘z (nisbiy so‘z) vazifasida ko‘llanadi.” (Bağlaç görevinde kullanılır). 5. “Qay tarzda, qay yo‘sinda.” (Nasıl) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 236).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

76. kapıg

Kök. kapıg [қапıғ] “bk. Temir Kapıg” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. qopi [kâpi] [qopi] “Eşik.” (Kapı.) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 333).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

77. kar

Kök. kar [qar] “kar” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. qor [kâr] [qor] “Suv zarralarining sovuqdan birikishi natijasida yuzaga keladigan oq kristallchalar shaklidagi yog‘in; shunday yog‘in qatlami, to‘plami.” (Su zerrelerinin soğuk neticesinde yüzeye gelen beyaz kristal şeklindeki hâli, kar) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 335).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

78. kara

Kök. kara [qara] “kara, siyah” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. qora [kârä] [qoræ] 1. “Reng-tusi mavjudranglarning barchasidan to‘q; qozonquya, ko‘mir tusidagi.” (Kömür renginde, kara, siyah). 2. “Shu tusga moyil to‘q rangli; qoramtir.” (Bu renge benzeyen, siyahımsı). 3. “İs, qurum bosgan, qoraygan yoki oqlanmagan, nardoatlanmagan.” (İs, kurum basmış, kararmış). 4. “Qorong‘i; nursiz, ziyosiz.” (Karanlık, nursuz) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 335-336).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

79. Kara Köl

Kök. Kara Köl [qara köl] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Qorakul [kâräkul] [qoræcul] “Karakul” (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 338).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

80. karı

Kök. karı [qarı] “yaşlı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. qari [kâri] [qori] “Ancha yoshga borgan, qartaygan; keksa.” (Yaşlı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 248).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

81. Karluk

Kök. Karluk [qarluq] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Qarluqlar [karluklär] [qarluqlær] “O‘zbek xalqi tarkibiga kirgan, tarixan uch qabiladan tashkil topgan etnik uyushma.” (Özbek halkından tarihte üç kabileden oluşan etnik birlik) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 251).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

82. kazgan-

Kök. *kazgan-* [kazgan-] “kazanmak” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. *qozon-* [kâzân-] [qozon-] “Qo‘lga qiritmoq, erishmoq; sazovor bo‘lmoq.” (Elde etmek, kazanmak, layık olmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 323).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

83. kelür-

Kök. *kelür-* [kelür-] “getirmek” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. *keltir-* [keltir-] [celtir-] 1. “Kelmoq.” (Getirmek.) 2. “Fiqrini quvvatlash, isbotlash uchun qo‘shimcha fikr aytmoq yoki boshqa kishining fikrini ko‘shib aytmoq: *Misol keltirmoq.*” (Fikrini güçlendirmek amacıyla örnek vermek: *Misal vermek.*) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 350).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

84. kıl-

Kök. *kıl-* [kıl-] “yapmak, etmek” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. *qil-* [kıl-] [quıl-] 1. “Bajo keltirmoq, bajarmoq, ijro etmoq, amalga oshirmoq.” (Yerine getirmek, yapmak, icra etmek). 2. “Ba’zi otlar bilan birikib, shu ot anglatgan narsani tayyorlash, hozirlash, pishirish ma’nosini bildiradi.” (Bazı isimler ile birleşerek bu isimlerle anlatılan nesneyi yapmak, hazırlamak). 3. “Biror-bir ishga, lavozimga qo‘ymoq, belgilamoq, tayinlamoq, lozim ko‘rmoq.” (Herhangi bir iş için görevlendirmek). 4. *yord. fl. vzf.* “So‘z yasash uchun xizmat qiladi – ot, sifat va. b. turkumga oid so‘zlardan turli ma’noli fe’llar yasaydi.” *yrd. fl.* (Kelime türetmede kullanılır – isim, sıfat vb. ne ait kelimelerden çeşitli anlamlar içeren fiiller yapar). 5. “Bog‘lama vazifasida qo‘llanadi.” (Bağlama görevinde kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 291).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

85. Kırkız

Kök. *Kırkız* [kırkız] “boy adı, Kırkız” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. *Qirg‘iz* [kırğız] [qurıyuz] 1. “Qirg‘izistonning tub aholisini tashkil etuvchi, turkiy tillardan birida so‘zlashuvchi xalkning nomi.” (Kırğısıztan‘da yerli halkı oluşturan, Türk lehçelerinden birini konuşan halkın adı). 2. “Shu

xalk, millatga mansub, tegishli, oid.” (Kırgız vatandaşı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 303).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

86. kışın

Kök. *kışın* [kışın] “kışın” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *qishin-yozin* [kişin-yâzin] [quşun-jözin] “Qishda ham, yozda ham.” (Yaz kış) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 314).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

87. kışla-

Kök. *kışla-* [kışla-] “kışlamak, kışı geçirmek” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *qishla-* [kişlä-] [qıflæ-] “Biror joyda qishni o‘tkazmoq, qishda biror joyda turib yashab qolmoq.” (Kış mevsimini bir yerde geçirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 314).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

88. Kıtań

Kök. *Kıtań* [kıtań] “kavim adı, Kıtay” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *Xitoy* [hitây] [xitøj] 1. “Xitoylar” (Çinliler) 2. “Xitoyga, xitoylarga xos; Xitoyda ishlangan.” (Çinlilere ait, Çin’de yapılan) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 402).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

89. kız I

Kök. *kız* [kız] “kız” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *qiz* [kız] [quuz] 1. “Balog‘at yoshiga yetmagan ayol.” (Buluğ çağına ermemiş kız). 2. “Xotin jinsiga mansub farzand (o‘z ota-onasiga nisbatan).” (Kız çocuk). 3. “Balog‘atga yetgan, ammo xoli erga tegmagan ayol; ma’suma, bokira.” (Buluğ çağına ermiş; bakire). 4. “Qizlarga yoki yosh juvonlarga nisbatan murojaatda ishlatilib, hurmat, erkalash o‘zini yaqin olish singari ma’nolarni ifodalaydi.” (Kızlara ya da genç kadınlara hitap ederken saygı belirtmek, samimi davranmak amacıyla kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 276).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

90. kim

Kök. *kim* [kim] “kim” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *kim* [kim] [cim] 1. “Umuman, shaxs haqida (ismi, ish-amali va b. nuqtay nazardan) so‘roqni bildiradi.” (Genel olarak kişinin ismi, işi gücü hakkında sorgulanmasını bildirir, kim) 2. “İsmi, ish-vazifasi va b. jihatdan aniq bo‘lmagan shaxsni bildiradi.” (İsmi, işi vb. tanımlanmayan kişiyi bildirir). vb. 3. “Nisbiy olmosh vazifasida ergash gapni bosh bog‘lash uchun xizmat qiladi.” (Nisbeten zamir görevinde yan cümlelerin baş bağlacı olarak kullanılır; kim... kim...). 4. “Qator kelgan bir necha gaplar boshida qo‘llanib, **biri, ba’zisi** degan ma’noni bildiradi.” (Cümlelerin başında **biri, bazısı** anlamında kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 366).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

91. kişi

Kök. *kişi* [kişi] “kişi; insan” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. *kishi* [kişi] [cifi] 1. “Fikrlash, so‘zlash hamda ijtimoiy mehnat jarayonida qurol yasash va undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lgan jonli mavjudot, zot; odam, inson.” (Düşünme, konuşma ve hayatta kalma becerisine sahip canlı, zat, adam, insan). 2. “İnsoniyatga mansub zot, shaxc, odam.” (İnsan, şahıs, kişi). 3. “Umuman, balog‘at yoshidan o‘tgan shaxc; katta yoshli odam.” (Yetişkin kişi). 4. “O‘zga, begona shaxc, birov.” (Yabancı kişi, herhangi biri). 5. “Shariatga binoan, balog‘atga yetgan xotin-qizlar yuzini, o‘zini ko‘rsatmasligi kerak bo‘lgan begona erkak.” (Şeriata göre yetişkin birey). 6. “Ta’kid ifodalaydi.” (Vurgu belirtir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 380).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

92. kiyik

Kök. *kiyik* [kiyik] “yaban hayvanı” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. *kiyik* [kiyik] [cijic] “Quvush shoxli sutemizuvchilar oilasining oxu, bug‘u va hokazolar kabi katta bir guruxining umumiy nomi.” (Memeliler ailesinden ahı, geyik ve benzeri gibi bir grubun genel adı, yaban hayvanı) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 364).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

93. kon-

Kök. kon- [kon-] “yerleşmek, konmak” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. qo‘n- [kon-] [qon-] 1. “Uchishdan to‘xtab, yerga yoki biror narsaga o‘tirmoq, tushmoq.” (Uçtuktan sonra yere ya da bir şeye konmak). 2. *ko‘chma* “Biror narsaning ustiga kelib tushmoq, o‘rnashmoq, inmoq (yuqoridan tushadigan yoki havoda harakat qiladigan narsalar haqida).” *mecaz* (Bir nesnenin üstüne gelib konmak, yerleşmek, inmek (yukarıdan düşen ya da havada hareket eden nesnelere hakkında)). 3. “Safarda dam olish, tunash yoki vaqtincha istiqomat qilish uchun biror joyda to‘xtamoq, biror joyga tushmoq, o‘rnashmoq.” (Yolculukta dinlenmek, ara vermek için bir yerde durmak, bir yere yerleşmek). 4. “Tunni biror joyda o‘tkazmoq, tunamoq.” (Geceyi bir yerde geçirmek, tünemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 409).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

94. koñ

Kök. koñ [koñ] “koyun” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. qo‘y [koy] [qoj] 1. “Go‘sh, jun, sut va teri olish uchun boqiladigan juft tuyoqli, kavsh qaytaruvchi sutemizuvchi uy hayvoni.” (Eti, yünü, sütü ve derisi için beslenen çift toynaklı, geviş getiren memeli hayvan). 2. “Muchal yil hisobida sakkizinchi yil nomi; go‘spand.” (12 hayvanlı takvimde sekizinci yılın adı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 398).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

95. korgan

Kök. korgan [korgan] “kale” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. qo‘rg‘on [korg‘an] [qorg‘on] 1. “O‘rta asrlarda qalin va baland mudofaa devori bilan o‘rab qurilgan, asosan, bir darvozali shahar-qal‘a.” (Ortaçağlarda kalın ve yüksek savunma duvarı ile çevrili, bir kapılı şehir kalesi). 2. “Qal‘a, shahar, qo‘rg‘on va sh. k. ni mudofaa qilish uchun qurilgan mustahqam devor.” (Kale, şehir vb. savunmak için çevrilen sağlam duvar). 3. “Dala joyda va umuman shahardan tashqarida atrofi devor bilan o‘ralgan hovlijoy va uning ichidagi binolar (atrofi, odatda, bog‘, ekinzorlardan iborat bo‘lgan).” (Geniş bir arazide genellikle şehir dışında etrafı duvarla çevrili alan ve bu alanın içindeki binalar (etrafı çoğu zaman bağ, bahçeden oluşur) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 416).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

96. kork-

Kök. *kork-* [kork-] “korkmak” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. *qo‘rq-* [kork-] [qorq-] 1. “Qo‘rquv his etmoq, qo‘rquv hissiga berilmoq.” (Korkmak). 2. “Qo‘rqoqlik, yuraksizlik qilmoq, yuragi betlamay, dov bermay qochmoq.” (Korkaklik etmek, kaçmak). 3. “Hadik olmoq: botina olmaslik, yuragi dov bermaslik; cho‘chimoq.” (Endişe etmek, cesaret edememek, ürkemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 415).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

97. kök I

Kök. *kök I* [kök] “mavi (gök)” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘k* [kök] [cœc] 1. “Tiniq osmon rangidagi; moviy, zangori.” (Gök rengi, mavi) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 449).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

98. kök II

Kök. *kök II* [kök] “boz (sincap)” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘k* [kök] [cœc] 2. “Kul rangidagi, kulrang.” (Kül rengi, boz) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 449).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

99. köl

Kök. *köl* [köl] “göl” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘l* [köl] [cœl] “Quruqlikning suvga to‘lgan (suv qoplagan), atrofi berk, chuqurlikdan iborat tabiiy suv havzasi.” (Arazinin su ile kaplı, etrafi kapalı, derin su havzası, göl.) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 453).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

100. kölük

Kök. *kölük* [kölük] “yük hayvanı” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘lik* [kölik] [cœlic] “Yuk tortuvchi hayvon, otulov, transport.” (Yük taşıyan hayvan) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 454).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

101. kör- III

Kök. *kör- III* [kör-] “varmak” işlevinde tasvir fiili” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. *ko‘r- III* [kör-] [cœr-] 14. “Ayrım so‘zlar bilan birikib, shu so‘z bildirgan ish-harakatni amalga oshirmoq ma’nosini bildiradi: *Hozirlik qo‘rmoq.*” (Bazı sözler ile birleşerek bu sözü bildiren eylemin yapılışını ifade eder; tasvir fiili) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 469-470).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

102. küntüz

Kök. *küntüz* [küntüz] “gündüz” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. *kunduz* [kündüz] [cunduz] “Sutkaning quyosh chiqqandan quyosh botgungacha bo‘lgan qismi.” (Gün doğumundan gün batımına kadar olan kısım, gündüz) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 431).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

103. maña

Kök. *maña* [maña] “bana” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. *menga* [meñä] [mængæ] “bana” (Coşkun, 2017: 97).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

104. men

Kök. *men* [men] “ben” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. *men* [men] [mɛn] “So‘zlovchining o‘zini bildiradi.” (Konuşmacının kendisini bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 579).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

105. ne

Kök. *ne* [ne] “ne, hangi; niçin” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. *ne* [ne] [nɛ] 1. “Narsa-predmet haqida so‘roqni ifodalaydi; nima?” (Ne?) 2. “Belgi haqida so‘roqni bildiradi; qanday?” (Hangi?) 3. “Ma’no kuchaytirish uchun qo‘llanadi.” (Anlamı güçlendirmek için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 31).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

106. neke

Kök. *neke* [neke] “niye, niçin” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. *nega* [negä] [nɛgæ] 1. “Haraqat yoki hodisaning sababi haqida so‘roqni ifodalaydi; nima uchun?” (Hareket ya da nesnenin sebebini belirten soru kelimesi; niye, niçin?) 2. “Ritorik so‘roq gaplarda so‘zlovchining aytilgan, bo‘lib o‘tgan yoki ko‘zda tutilgan harakat, hodisa va sh. k. larga salbiy (afsuslanish, achinish) munosabatini bildiradi.” (Retorik soru cümlelerinde konuşmacının söyleminde negatiflik bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 32).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

107. Oguz

Kök. *Oguz* [oɣuz] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. *O‘g‘uz* [oɣuz] [ɔɣuz] “O‘zbek xalqining genetik tarkibiga kirgan qabilalardan birining nomi; shu qabila aholisiga mansub.” (Özbek halkı ile genetik bağı olan kabilelerden birinin adı; bu kabileye verilen isim) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 195).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

108. ol I

Kök. *ol I* [ol] “o (işaret sıfatı; teklik üçüncü şahıs zamiri)” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. *u* [u] [u] 1. “So‘zlovchi va tinglovchidan boshqa shaxsin, nutq jarayonida qatnashmayotgan shaxs «o‘zga»ni bildiradi.” (Konuşmacı ve dinleyiciden ayrı konuşmanın dışında kalan diğer kişi.) 2. “So‘zlovchidan naridagi yoki uzoqdagi kimsa, narsani ko‘rsatish uchun qo‘llanadi.” (Konuşmacının uzağındaki kimseyi ya da nesneyi göstermek için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 260).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

109. on

Kök. *on* [on] “on” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. *o‘n* [on] [ɔn] “10 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (10 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 153).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

110. onunc

Kök. *onunç* [onunç] “onuncu” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. *o‘ninchi* [oninçi] [ɔnintʃi] “onuncu” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 523)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

111. ordu

Kök. *ordu* [ordu] “kağanlık karargâhı” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. *o‘rdu* [ordu] [ɔrdu] “Qo‘shin, lashkar.” (Ordu) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 153).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

112. otuz

Kök. *otuz* [otuz] “otuz” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. *o‘ttiz* [ottiz] [ɔttiz] “30 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (30 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 184).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

113. öd II

Kök. *öd II* [öd] “öd, safra kesesi” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. *o‘t III* [öt] [ɔt] “Jigardan pastki yuzasidagi maxsus chuqurchada joylashgan, hajmi 50-60 cm.³, shakli nokka o‘xshash pufakcha (unda ortiqcha o‘t saqlanadi). (Öd) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 174-175).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

114. ökün-

Kök. *ökün-* [ökün-] “pişman olmak; hayıflanmak, lanet etmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. *o‘kin-* [ökin-] [ɔcin-] 1. “Pushaymon bo‘lmoq, afsus qilmoq (asosan, o‘z ishi, qilmishidan).” (Pişman olmak, üzölmek). 2. “Umuman, xafa bo‘lmoq, kuyinmoq.” (Genel olarak hayıflanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 145).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

115. ölür-

Kök. *ölür-* [ölür-] “öldürmek” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. o'ldir- [öldir-] [ældir-] “öldürmek” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 522).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

116. ört

Kök. ört [ört] “ateş” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. o'rt [ört] [ært] “Olov, o't, alanga.” (Alev, ateş) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 169).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

117. ötünç

Kök. ötünç [ötünç] “maruzat” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. o'tinch [ötinç] [ætintʃ] “Qattiq iltimos.” (Rica, istek, arzu) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 177).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

118. sansız

Kök. sansız [sansız] “sayısız” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. sonsiz [sânsiz] [sönsiz] “Son-sanoqsiz.” (Sayısız) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 442).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

119. saña

Kök. saña [saña] “sana” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. senga [sengä] [sɛngæ] “sana” (Coşkun, 2017: 97)

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

120. sebin-

Kök. sebin- [sebin-] “sevinmek” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. sevin- [sevin-] [sɛvin-] “Xursand bo'lmoq, shod bo'lmoq, quvonmoq.” (Sevinmek) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 470).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

121. sekiz

Kök. sekiz [sekiz] “sekiz” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. sakkiz [säkkiz] [sæcciz] “8 raqamini va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdorni ifodalaydi.” (A. Hojiyev ve öte., 2007: 470).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

122. semiz

Kök. *semiz* [semiz] “semiz” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. *semiz* [semiz] [semiz] 1. “Etili to‘ladan kelgan; to‘la.” (Etiline dolgun, semiz). 2. “Yaxshi boqilgan, etli; bo‘rdoqi; vazndor; yog‘ bosgan.” (Semiz hayvan). 3. “O‘simlik uchun foydali moddalarga boy, serhosil (er hakida).” (Bitkiler için faydalı, zengin). 4. “Yo‘g‘on, qalin, qappaygan; enli.” (Şişman, kalın, enli) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 470).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

123. sen

Kök. *sen* [sen] “bk. arkuk sen, sağa, sini” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. *sen* [sen] [sen] 1. “O‘zidan kichiklarga yoki yaqin kishilarga murojaat tarzida yoki ularning nomi o‘rinda ishlatiladigan so‘z.” (Kendinden küçüklere ya da yakın kişiler için kullanılan söz). 2. “Tinglovchiga nisbatan mensimaslik, bepisandlik kabi ma‘noni bildiradi.” (Küçümseyici ifade). 3. “Jonsiz narsalarga murojaat tarzida yoki ularning nomi o‘rinda ishlatiladi.” (Nesneler için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 479).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

124. sı-

Kök. *sı-* [sı-] “kırmak, tahrip etmek” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. *sindir-* [sindir-] [sindir-] “kırmak” (A. Hojiyev ve öte., 2007: 510).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

125. sini

Kök. *sini* [sini] “seni” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. *seni* [seni] [seni] “seni” (Coşkun, 2017: 97).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

126. siñil

Kök. *siñil* [siñil] “kızkardeş” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. *siñil* [siñil] [siñil] 1. “Bir ota-onadan tug‘ilgan qizlarning kichigi.” (Bir ebeveynin küçük kızı, kızkardeş). 2. “O‘zidan kichik qizlarga, ayollarga murojaat qilinganda qo‘llanadigan so‘z.” (Genç kadınlara söylenen hitap sözü) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 509).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

127. siz

Kök. *siz* [siz] “siz” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. *siz* [siz] [siz] 1. “O‘zidan katta kishining yoki hurmat bildiriladigan shaxsning nomi o‘rnida qo‘llanuvchi so‘z (tinglovchiga nisbatan).” (Siz). 2. “Ko‘pchilikka qilingan murojaatda qo‘llanadi.” (Birden fazla insan için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 496).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

128. subsuz

Kök. *subsuz* [subsuz] “susuz” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. *suvsiz* [suvsiz] [suvsiz] 1. “İchida suvi yo‘q.” (Susuz). 2. “Tarkibida suvi yo‘q.” (Susuz). 3. “Suv bilan ta‘min etilmagan suv chiqarilmagan.” (Su çıkarılmayan). 4. “Suvi shirasi kam.” (Suyu az) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 579).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

129. takı

Kök. *takı* [taқи] “daha” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. *tag‘i* [täği] [täyi] “Tag‘in, yana.” (Daha, yine) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 40).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

130. taş II

Kök. *taş II* [taş] “dış, dış bölgeler” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. *tash* [täş] [täf] 1. “Tashqi tomon, sirt.” (Yüzey, dış görünüş.) 2. “Tashqari, chet” (Dışarı) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 19).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

131. Tatar

Kök. *Tatar* [tatar] “bk. Otuz Tatar, Tokuz Tatar” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. *Tatar* [tatar] [tatar] 1. “Tatariston Respublikasi asosiy aholisini tashkil etuvchi xalqning nomi.” (Tataristan Cumhuriyetinin ana nüfusunu oluşturan insanların adı). 2. “Shu xalq, millatga oid, tegishli, mansub.” (Tatar halkından) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 12).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

132. tebi

Kök. *tebi* [tebi] “deve” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. *tuya* [tüyä] [tuja] “Bir yoki ikki o‘rkachli, juft tuyoqli, asosan, yuk tashish uchun xizmat qiladigan, suvsizlikka chidamli sutemizuvchi ish hayvoni.” (Hörgüçlü, çift toynaklı, yük taşımada kullanılan, susuzluğa dayanıklı yük hayvanı, deve) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 223).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

133. teg

Kök. *teg* [teg] “gibi, benzer” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. *dek* [dek] [dɛc] “gibi, benzer” (Coşkun, 2017: 98).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

134. tegre

Kök. *tegre* [tegre] “çevrede” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. *tegre* [tegre] [tegrɛ] “Tevarak, atrof.” (Çevre, etraf) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 50).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

135. Teñri

Kök. *Teñri* [teñri] “Tanrı” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. *Tengri* [teñri] [teñri] “Olloh, Hudo, parvardigor.” (Allah, Hüda, yaradan) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 662).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

136. tıñla-

Kök. *tıñla-* [tıñla-] “dinlemek” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. *tingla-* [tıñlä-] [tıñlä-] “Diqqat-e’tibor bilan eshitmoq.” (Dinlemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 100).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

137. tiril- I

Kök. *tiril- I* [tiril-] “toplanmak, derilmek” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. *teril-* [teril-] [tɛril-] “Toplanmak” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 455).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

138. tiyin

Kök. *tiyin* [tiyin] “diye” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. *deb* [deb] [dɛb] 1. “Demoq.” (Diyerek). 2. “Qo‘shma gap tarkibida bog‘lovchi vazifasida keladi.” (Birleşik cümleleri bağlar; diye, diyip) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 585).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

139. tokit-

Kök. *tokit-* [toqıt-] “(taşa) yazdırmak” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. *to‘qit-* [tokıt-] [tɔqut-] “dokutmak” (Yusupova, 2017: 164).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

140. tokuz

Kök. *tokuz* [toquz] “dokuz” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. *to‘qqiz* [tokkız] [tɔqquz] “9 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (9 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 255).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

141. tokuzunç

Kök. *tokuzunç* [toquzunç] “dokuzuncu” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. *to‘qqizinchi* [tokkızınçi] [tɔqquzuntji] “Dokuzuncu.” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 466).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

142. torug

Kök. *torug* [toruğ] “doru (at donu)” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. *to‘riq* [torık] [tɔruq] “Qora qizil, to‘q jiyron (ot tusi haqida).” (Kara kızıl, doru (at rengi) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 245).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

143. tut- II

Kök. *tut- II* [tut-] “tutmak, muhafaza etmek; kurmak; yönetmek” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. *tut- II* [tut-] 8. *ko‘chma* “İdora qilmoq, boshqarmoq.” *mecaz* (Yönetmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 209-210).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

144. Türk

Kök. *Türk* [türk] “Türk (Göktürk)” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. Turk [türk] [tarc] 1. “Turkiya davlati asosiy, tub aholisining, millatining nomi.” (Türkiye Cumhuriyeti’nin halkı). 2. “Shu xalq, millatga tegishli, mansub, oid.” (Türk) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 195).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

145. tüş- II

Kök. *tüş-* II [tüş-] “inmek” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. *tush-* [tüş-] [tuf-] 2. “Chiqib joylashgan, o‘tirgan, bo‘lgan joyini tark etib, yerga inmoq.” (Yere inmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 217).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

146. u I

Kök. *u* [u] “uyku” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. *uyqu* [uyku] [uyqu] 1. “Odam va hayvonlarda davriy yuz beradigan fiziologik holat (Uyquda nerv sistemasi, asosan, bosh miya po‘stlog‘ining faolligi nasayadi, ong, muskul tonusi va sezuvchanlik susayadi).” (İnsanlarda ve hayvanlarda periyodik olarak oluşan fizyolojik durum). 2. *ko‘chma* “«Hayot»dan to‘xtagan, harakatsiz, shovqin-suronsiz, tinch holat (tabiat holisalari va sh. k. ga nisbatan).” *mecaz* (Hareketsiz, gürültüsüz, sakin (doğa olaylarıyla ilgili) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 273).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

147. u- II

Kök. *u-* [u-] “muktedir olmak (-A bilmek)” (Ercilasun, 2016: 721)..

Özb. *âl- / bil-* “yeterlilik fiili” (Coşkun, 2017: 158).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

148. ubut

Kök. *ubut* [ubut] “utanç” (Ercilasun, 2016: 722)..

Özb. *uyat* [uyat] [uyat] 1. “O‘z qilmishi, noyrin xatti-harakatidan xijolatlik hissi; nomus.” (Kendi davranışlarında utanç duyma; utanç). 2. “Axloq-odob, taomil talabiga to‘g‘ri kelmaydigan, unga zid ish, xatti-harakat va sh. k.” (Ahlak kurallarına uygun olmayan, ayıp). 3. “Uyat bo‘ladigan, uyatli.” (Utangaç, çekingen). 4. “Uyatli ish, xatti-harakat, holat kabilarni alohida ta‘kidlash, qayd etish uchun qo‘llanadi.” (Utanılacak durumlar için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 314).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

149. Uygur

Kök. *Uygur* [uyğur] “boy adı, Uygurlar” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. *Uyg‘ur* [uyğur] [ujyur] “Xitoy Xalq Respublikasining Sin‘tszyan-Uyg‘ur mixtor rayonida, shuningdek, o‘rta Osiyoning ba‘zi hududlarida yashovchi, turkiy tilda so‘zlashuvchi xalkning nomi.” (Çin Halk Cumhuriyeti‘nin Şincan-Uygur bölgesinde bunun gibi Orta Asya‘nın bazı sınırlarında yaşayan Türkçe konuşan halkın adı.) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 275).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

150. üçegü

Kök. *üçegü* [üçegü] “üçü birlikte” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. *uchovora* [üçâvârä] [utʃovvɔræ] “Uch kishi birga, uch kishiga bir.” (Üçü birlikte.) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 309).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

151. üçün

Kök. *üçün* [üçün] “için, yüzünden, sebebiyle, sayesinde” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. *uchun* [üçün] [utʃun] “Sabab, maqsad, atalganlik kabi ma‘nolarni bildiradi, shunday ma‘noli munosabatlarni ko‘rsatadi.” (Neden, sebep bildirmek için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 310).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

152. üçünç

Kök. *üçünç* [üçünç] “üçüncü, üçüncü olarak” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. *uchunchi* [üçünçi] [utʃuntʃ] “Üçüncü” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 471).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

153. yadag

Kök. *yadag* [yadağ] “yaya” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. *yayov* [yäyäv] [jæjov] “Piyoda.” (Yaya) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 100).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

154. yagı

Kök. *yagı* [yağı] “düşman” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. *yov* [yäv] [jöv] 1. “Urush, jang holidagi qarshi tomon, dushman, g‘anim.” (Savaş rakibi, düşman). 2. “Qarata-qarshi maqsaddagi kishi; dushman, raqib.” (Rakip, düşman) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 22).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

155. yaguk

Kök. *yaguk* [yağuk] “yakın” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. *yovuq* [yävuk] [jövüq] “Yakın.” (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 24).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

156. yañil-

Kök. *yañil-* [yañil-] “yanılmak, şaşırmaq” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. *yanglish-* [yänlish-] [jæñliş-] 1. “Haqiqatga yoki biror qonun-qoidaga xilof ish tutmoq; xato qilmoq, adashmoq.” (Yanılmak, hata yapmak). 2. “İsh-faoliyatda, hayotda noto‘g‘ri yo‘l tutmoq.” (Yanılmak, şaşırmaq) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 114).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

157. yaraklıg

Kök. *yaraklıg* [yaraqlıg] “silahlı” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. *yarog‘li* [yärâgli] [jöröyli] “Qo‘lida quroli, yarog‘i bor, qurollangan; qurolli.” (Silahlı olan, silahlı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 120).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

158. yarat-

Kök. *yarat-* [yarat-] “yaratmak; oluşturmak, yapmak, meydana getirmek” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. *yarat-* [yärät-] [jærät-] “Yaramoq.” (Yaratmak, oluşturmak). 2. “Vujudga keltirmoq, bunyod etmoq, barpo qilmoq.” (Oluşturmak, meydana getirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 117).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

159. yıl

Kök. *yıl* [yıl] “yıl” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. *yil* [yil] [jil] 1. “Yerning Quyosh atrofida bir marta aylanib chiqish muddati; o‘n ikki kalendar’ oyiga teng vaqt, shunday vaqtga teng o‘lchov.” (Dünyanın güneşin etrafında dönme süresi, on iki aylık zaman dilimi). 2. “Biror hodisa, voqea yuz bergan kundan boshlab o‘tgan o‘n ikki oylik vaqt.” (Bir olayın üzerinden geçen on iki aylık süre). 3. “O‘n ikki oylik vaqt bilan hisoblanadigan kalendar’ tizimi.” (On iki aylık vakit olarak hesaplanan takvim). 4. “Biror planetaning Quyosh atrofida bir marta aylanishida o‘tadigan muddat.” (Bir gezegenin güneş etrafında döndüğü süre). 5. “Muchal yil hisobida o‘n ikki muchâlining har biri.” (On iki hayvanlı takvimde on iki hayvanın her biri) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 267-268).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

160. yilki

Kök. *yilki* [yilki] “at sürüsü” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. *yilqi* [yilki] [jilqai] 1. “Otlar podasi; otlar; uyur.” (At sürüsü). 2. “Umuman ot.” (Genel olarak at) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 269).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

161. yir sub

Kök. *yir sub* [yir sub] “yer su, vatan” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. *yer+li-suv+li* [yerli-suvli] [jerli-suvli] “Mulk sifatida yer-suvga ega bo‘lgan, yer-suvi bor.” (Yeri yurdu var.) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 16).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

162. yit-

Kök. *yit-* [yit-] “yitmek, kaybolmak” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yit-* [yit-] [jit-] “Yo‘q bo‘lib ketmoq, yo‘qolmoq.” (Yokolmak, yitmek). (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 271).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

163. yitinç

Kök. *yitinç* [yitinç] “yedinci” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yettinchi* [yettinçi] [jettintji] “Yedinci.” (Üşenmez, Boltabayev ve Tuğlacı, 2016: 497).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

164. yitmiş

Kök. *yitmiş* [yitmiş] “yetmiş” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yetmiş* [yetmiş] [jɛtmɪʃ] “70 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (70 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 19).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

165. yorit-

Kök. *yorit-* [yorit-] “yürütmek, ilerletmek, (ordu) yürütmek” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yurit-* [yürit-] [jɜrit-] “Yurgizmoq.” (Yürütmek.) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 92).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

166. yut

Kök. *yut* [yut] “kıtlık” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yut* [yut] [jut] 1. “Don-g‘alla unmagan yil; ocharchilik, qahatchilik.” (Açlık, kıtlık). 2. “Chorva ocharchiligi; o‘lat.” (Çftlik hayvanları kıtlığı; salgın, veba) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 94).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

167. yügürt-

Kök. *yügürt-* [yügürt-] “koşturmak, akıtmak” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yugurt-* [yügürt-] [jugurt-] “Yugurtirmoq.” (Koşturmak, sıkıştırmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 75).

Kelimenin anlamı korunmaktadır.

2. 2. Anlam Genişlemesine Uğrayan Kelimeler

1. aç I

Kök. *aç I* [aç] “aç, tok olmayan” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. *och* [âç] [ɒtʃ] 1. “Qornida, me‘dasida ovqat qolmagan, ochiqib, ovqat túsab qalغان, ochiqqan.” (Karnında, midesinde yemek kalmayan, yemek isteyen, acıkmış). 2. “Küchsiz, nimhush (reng-tus haqida).” (Açık, soluk (renk hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 162).

Köktürk Türkçesinde “aç, tok olmayan” anlamına gelen “aç” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “aç” anlamının dışında renkler için “açık” ve “soluk” anlamında da kullanılmaktadır.

2. aç- II

Kök. aç- II [aç-] “açmak” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. och- [âç-] [ɑ̃tʃ-] 1. “Yo‘lni to‘sib turgan narsani bir tomonga surib, ko‘tarib qo‘yib, kirish yoki chiqishga imkon tug‘dirmoq.” (Yolu kapatan bir şeyi ortadan kaldırıp giriş çıkışı sağlamak, yolu açmak). 2. “Olish-qo‘yish yo‘lini, oğzini bekitib turgan tiqin, qopqok, qulf sh. k. ning kotarib, sürüb qo‘ymoq, ipini boshatmoq, yechmoq yoki olib tashlamoq.” (Almak ya da koymak, bir şeyin ağzını, kapağını açmak, ipini çözmek). 3. “O‘ralgan, qoplangan, panalangan yoki ko‘milgan narsalarni bekitib, o‘rab, qoplab turgan narsadan xoli qilmoq, yalang‘ochlamoq.” (Sarılmış, üstüne sürülmüş ya da gömülmüş nesnelere kurtarmak, soymak, açmak). 4. “Ko‘tarmoq, surmoq yoki olib tashlamoq (parda niqob sh. k. ning).” (Kaldırmak, itmek ya da alıp savurmak (perde maske vb)). 5. “To‘sikni, g‘ovni olib tashlamoq, taqiqni bekor qilib, o‘tish, yurish uchun imkon bermoq.” (Bariyeri, engeli alıp kaldırmak, yasağı kaldırmak, geçmek yürüme için imkân vermek). 6. “Biror narsaning harakatiga yo‘l bermoq, yo‘l qo‘ymoq, qo‘yib yubormoq, boshatmoq.” (Bir şeyin hareketine yol vermek, rahat bırakmak, göndermek). 7. “Yozmoq, yoymoq, kermoq (taxlangan, buklangan, yig‘ilgan, yumilgan narsalar haqida).” (Yazmak, dağıtmak, (katlanmış, sıkıştırılmış, yığılmış şeyler hakkında). 8. “Kurib, solib, bitirib, ishga tushirmoq; rasmiy ravishda ishga tushirmoq.” (Kurup, yerleştirib, bitirip işe başlatmak, resmen işe başlatmak). 9. “Yangi bir narsa yaratmoq; kashf etmoq, topmoq.” (Yeni bir şey yaratmak, keşf etmek, bulmak). 10. “Ko‘pchilik ishtirakida biror ishni boshlab bermoq, boshlab yubormoq; ochiq deb e‘lon qilmoq.” (Çoğunlukla beraber bir işe başlamak, açıldığını, başladığını ilan etmek). 11. “Narsa, vokea, hodisa va sh. k. ning qanlaydir tomonlarini yotirib bayon, oshkor qilmoq, aniqlamoq.” (Nesne, olay, hadise vb. açıklamak, beyan etmek). 12. “Ochiq izhor qilmoq, ma‘lum qilmoq, aytmoq.” (Açıkça söylemek, belli etmek, söylemek). 13. “Fosh qilmoq, hammaga ma‘lum qilmoq.” (Ortaya

çıkarmak, herkese belli etmek). 14. “tar. Paranji tashlatmoq, paranjisiz yorishga imkon yoki ruhsat bermoq.” (Peçeyi açmak, peçesiz yürümesine izin vermek). 15. “Husniga husi ko’shmoq, go’zallashtirmoq, ko’rk bermoq.” (Güzelliği artırmak, güzelleştirmek). 16. “Kuchaytirmoq, rivojlantirmoq, o’stirmoq.” (Güçlendirmek, geliştirmek, büyütmek). 17. “Tuhum bocib, undan jo’ja chiqarmoq.” (Yumurta basıp, civciv çıkartmak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 166).

Köktürk Türkçesinde “açmak” anlamına gelen “aç-” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yolu kapatan bir şeyi ortadan kaldırıp giriş çıkışı sağlamak, yolu açmak; almak ya da koymak, bir şeyin ağzını sert kapatan kapağı açmak, ipini çözmek; sarılmış, üstüne sürülmüş ya da gömülmüş nesnelere kurtarmak, soyamak, açmak; kaldırmak, itmek ya da alıp savurmak (perde maske vb.); bariyeri, engeli alıp kaldırmak, yasağı kaldırmak, geçmek yürümek için imkân vermek; (bir şeyin hareketine yol vermek, rahat bırakmak, göndermek; yazmak, dağıtmak, (katlanmış, sıkıştırılmış, yığılmış şeyler hakkında); kurup, yerleştirip, bitirip işe başlatmak, resmen işe başlatmak; yeni bir şey yaratmak, keşf etmek, bulmak; çoğunlukla beraber bir işe başlamak, açıldığını, başladığını ilan etmek; nesne, olay, hadise vb. açıklamak, beyan etmek; açıkça söylemek, belli etmek, söylemek; ortaya çıkarmak, herkese belli etmek; peçeyi açmak, peçesiz yürümesine izin vermek; güzelliği artırmak, güzelleştirmek; güçlendirmek, geliştirmek, büyütmek; yumurta basıp, civciv çıkartmak” anlamlarında kullanılmaktadır.*

3. adək

Kök. adək kəmşat- [adağ kəmşat-] “sendelemek” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. oyoq I [âyâk] [pjpq] 1. Odam, hayvon, kush va umuman janli organizmlar gavdasining tayanib turishi va yurishi yoki o’rinalashi uchun xizmat qiladigan a’zo.” (İnsan, hayvan, kuş ve bütün canlı organizmaların gövdesinin ayakta durması ve yürüyüşü için kullanılan organ, ayak). 2. “Stol, stul, so’ri, karavot kabi buyumlarning yerga tayanib turadigan qismi, poyasi.” (Masa, sandalye, tabure, yatak gibi eşyaların yere dayanan kısmı). 3. “Oxir,

odoq.” (Ahir, son). 4. “Fasl, davr va sh. k. ning oxiri, tugayotgan vaqti.” (Mevsim, çağ vb. nin sonu, bitiş vakti). 5. “Chet, chekka; qoyi tomon; etak.” (Sınır, kenar; köşe taraf; etek). 6. “Uyning, xonaning eshikka yaqin o‘rni; poygak.” (Evin, hanenin eşiğe yakın yeri). **oyoq II [âyâk] [ojoq]** “Kosa, idish” (kâse, kap, tabak). **odoq [âdâk] [odôq]** 1. “Oxir, pirovard, so‘ng, nihoyat.” (Ahir, son, nihayet). 2. “Daryo va soylar etagi, quyilish yeri.” (Deniz ve derelerin eteği, döküldüğü yer) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 89-91).

Köktürk Türkçesinde “*ayak*” anlamında kullanılan “*adak*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*oyoq*” görünümü ile “*insan, hayvan, kuş ve genel canlı organizmaların gövdesinin ayakta durması ve yürüyüşü için kullanılan organ, ayak, masa, sandalye, tabure, yatak gibi eşyaların yere dayanan kısmı, ahir, son, mevsim, çağ vb. nin sonu, bitiş vakti, sınır, kenar; köşe taraf; etek, evin, hanenin eşiğe yakın yeri, kâse, kap, tabak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

4. **ag-**

Kök. ag- [ağ-] “(yukarı) çıkmak” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. og’- [ağ-] [oγ-] 1. “Biror tomonga yotib, qiya holat olmoq, qiyshaymoq, engashmoq, yonboshlamoq.” (Bir tarafa yatıp tırmanmak, öne eğilmek, yan yatmak). 2. “Biror tomonga, pastga sirg‘anib, osilib tüşmoq.” (Bir tarafa, aşağıya kayarak inmek). 3. “To‘g‘ri, tik yo‘ldan yoki belgili yo‘nalishdan chetga chiqmoq.” (Doğru, dik yoldan ya da belirli bir çizgiden dışarı çıkmak). 4. “Burilmoq, chetga chiqmoq; biror tomon siljimoq.” (Dönmek, dışarı çıkmak, bir tarafa kaymak). 5. “Bo‘linmoq, chalg‘imoq (o‘y-xayol, diqqat-e‘tibor haqida).” (Bölünmek, kafası dağılmak (düşünce-hayal, dikkat hakkında)). 6. “To‘g‘ri yo‘ldan adashmoq, chetga chiqmoq, toymoq; biror siyosiy oqimdan, maslakdan toymoq, qaytmoq.” (Doğru yoldan sapmak, çıkmak, bir siyasi akımdan, meslekten dönmek). 7. “Biror tomonga o‘ynalmoq, qaramoq, (küz haqida).” (Bir tarafa bakmak (göz hakkında)). 8. “Eng yuqori nuqtadan, zenitdan o‘tmoq (Kuyosh, Oy va yulduzlar haqida).” (En yüksek noktadan, zenitden geçmek (Güneş, ay ve yıldızlar hakkında)). 9. “Ma‘lum muddatdan, paytdan o‘tmoq, oshmoq.” (Belli bir vakitten, dönemden geçmek ya da aşmak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 193).

Köktürk Türkçesinde “(yukarı) çıkmak” anlamında kullanılan “ag-” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “bir tarafa yatıp tırmanmak, öne eğilmek, yan yatmak; bir tarafa, aşağıya kayarak inmek; doğru, dik yoldan ya da belirli bir çizgiden dışarı çıkmak; dönmek, dışarı çıkmak, bir tarafa kaymak; bölünmek, kafası dağılmak; doğru yoldan sapmak, çıkmak, bir siyasi akımdan, meslekten dönmek; bir tarafa bakmak; en yüksek noktadan, zenitden geçmek (güneş, ay ve yıldızlar hakkında); belli bir vakitten, dönemden geçmek ya da aşmak” anlamlarında kullanılmaktadır.

5. ağır

Kök. ağır [ağır] “ağır, değerli” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. og‘ir [âğır] [nyuur] 1. “Vazni katta bo‘lgan, tosh bosdigan; vaznli, vazmin.” (Ağırlığı büyük olan, taş basan, ağır şeyler). 2. “Ko‘p küch yoki bilim talab qiladigan; qiyin, murakkab; mashaqqatli, sermashaqqat.” (Çok güç ya da eğitim, bilim talep edecek, zor, mürekkebe, meşakkatli). 3. “Mushkul; mas‘uliyatli.” (Zor, dikkat gerektiren). 4. “Salmoqli, salovatli” (Ağırlıklı, büyük). 5. “Sekin, shoshmasdan qilingan; bociq, vazmin.” (Yavaş, acele etmeden; ağırbaşlı, ağır). 6. “Uzini tuta biladigan; sipo, vazmin, bosiq.” (Kendini tutabilen; alçakgönüllü, ağır, ağırbaşlı). 7. “Muayyan me‘yori buzilgan, me‘yorga, talabga javob bermaydigan.” (Kalitesi bozulmuş, talebe cevap vermeyen). 8. “Yomon oqibatlariga olib borishi mumkin bo‘lgan; jiddiy, havfli” (Kötü sonuçları olup çözülmesi mümkün olan; ciddi, tehlikeli). 9. Tashvish, iqtisodiy muammo.” (Endişe, iktisadi problem). 10. “Mashaqqatli, ukubatli, azobli; murakkab, mushkul.” (Zor, acılı; karışık, müşkül). 11. “Qattiq jazolashni talab qiladigan, juda katta.” (Sert cezayı gerektiren, ağır ceza). 12. “Notinch, tashvishli, hayajonli.” (Heyecanlı, endişeli, heyecanlı). 13. “Qattiq tegadigan, hafa qiladigan, ko‘ngilsiz; malolli.” (Sert dokunan, üzücü, gönülsüz, sıkıntılı). 14. “Haddan ziyod, kishi bardosh berolmaydigan; qattiq.” (Aşırı derecede kişinin dayanamayacağı kadar çok zor). 15. “Qahraton, sovuq, tashvshli.” (Şiddetli, soğuk, endişeli). 16. “Kuch keladigan, qiyin; dardli.” (Ağır gelen, zor; dertli). 17. “Mungli, g‘amgin, qayg‘uli; salmoqli, vazmin.” (Üzgün, dertli, düşük) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 187-189).

Köktürk Türkçesinde “ağır, değerli” anlamına gelen “*agir*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ağırlığı büyük olan, ağır şeyler; çok güç ya da eğitim, bilim talep edecek, zor, mürekkebe, meşakkatli; zor, dikkat gerektiren; ağırlıklı, büyük; yavaş, acele etmeden, ağırbaşlı, ağır; kendini tutabilen; alçakgönüllü, kalitesi bozulmuş, talebe cevap vermeyen; kötü sonuçları olup çözülmesi mümkün olan; ciddi, tehlikeli; endişe, iktisadi problem; zor, acılı; karışık, müşkül; ağır ceza, heyecanlı, endişeli; sert dokunan, üzücü, gönülsüz, sıkıntılı; aşırı derecede kişinin dayanamayacağı kadar çok zor; şiddetli, soğuk, endişeli; ağır gelen, zor; üzgün, dertli, düşük*” anlamlarında kullanılmaktadır.

6. agri-

Kök. *agri-* [ağrı-] “hastalanmak” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. *og‘ri-* [âğri-] [nyri-] 1. “Kasal bo‘lmoq, biror kasallikka yo‘liqmoq, dardga châlinmoq.” (Hasta olmak, dertlenmek, bir hastalıktan zorlanmak). 2. “Kasallanib, shikastlanib, jarohatlanib yoki charchab og‘riq bermoq, og‘riqqa kirmoq.” (Hastalanıp yaralanmak ya da hastalıktan ağrımak, sızlamak). 3. “Kasallanib yoki kurt eb to‘kilmoq (ho‘l mevalar haqida).” (Hastalanmak ya da kurt düşmek, dökülmek (taze meyveler hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 192).

Köktürk Türkçesinde “*hastalanmak*” anlamında kullanılan “*agri-*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*hasta olmak, dertlenmek, hastalanıp yaralanmak ya da hastalıktan ağrımak, sızlamak, meyvelerin astalanması ya da meyvelerden kurt düşmek, dökülmek*” anlamında da kullanılmaktadır.

7. al-

Kök. *al-* [al-] “(ülke) almak, zaptetmek; (halk) almak, ele geçirmek; (ordu) yenmek; (sürü) almak, ele geçirmek; (kız) almak; (ad) almak; (haber, söz) almak; (söz) dinlemek” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. *ol-* [âl-] [vl-] 1. “Narsani ushlab yoki biror asbob bilan tutib ko‘lga kiritmoq.” (Bir şeyi başka bir nesne yardımıyla tutmak, yakalamak, elde etmek, ele geçirmek). 2. “Qabul kilmoq; yollamoq.” (Kabul etmek, göndermek). 3. “Bo‘shatmoq, bekor kilmoq” (Boşaltmak, serbest bırakmak).

4. “Kirkib, kesib, tortib, sug‘urib chiqarmoq.” (Kırkıp, kesip, tartıb, çekip çıkarmak). 5. “Yechmoq, solmoq.” (Çıkarmak, koymak). 6. “Tushirmoq, bo‘shatmoq; holi qilmoq.” (İndirmek, çözmek; rahatlatmak). 7. “Ko‘lga kiritmoq; ega bo‘lmoq.” (Koluna girmek, sahip çıkmak). 8. “Yemoq, yemoq-ichmoq, tanovul qilmoq.” (Yemek, yemek-içmek, karın doyurmak). 9. “O‘ziga singdirmoq, qabul etmoq.” (Kendine almak, sığdırmak, kabul etmek). 10. “Paydo qilmoq, hosil etmoq, yig‘moq.” (Yaratmak, yapmak). 11. “Aytmoq, kuylamoq.” (Söylemek, şarkı söylemek). 12. “Uylanmoq, hotin olmoq.” (Evlenmek). 13. “Harid qilmoq.” (Satın almak). 14. “Qo‘lga kiritmoq, qozonmoq.” (Elde etmek, kazanmak). 15. “Ketzazmoq, yo‘qotmoq.” (Göndermek, kaybetmek). 16. “Qoplamoq, chulg‘amoq, o‘ramoq, tutmoq.” (Sarılmak, sarmak, etrafını çevirmek). 17. “Egallamoq, ishg‘ol qilmoq, bahd etmoq.” (Sahip olmak, işgal etmek). 18. “Qamashtirmoq.” (Kamaştırmak). 19. “Yetakchi fe‘l sifatida ot turkumidagi so‘zlar bilan birikib, qo‘shma fe‘l yasaydi.” (Fiil ve ad kategorisindeki sözcükler ile birleşerek birleşik fiil yapar). “Ravishdosh shaklida boshqa fe‘llar bilan birikib, qo‘shma fe‘l hosil qiladi.” (Zarf-fiil şeklindeki başka fiiller ile birleşerek birleşik fiil oluşturur). 21. “Affiksli ravishdoshlar bilan birikib, qo‘shma fe‘l hosil qiladi va ishoratning uzi uchun bajarilganligini bildiradi” (Ekli zarf-fiiller ile birleşerek birleşik fiil oluşturur) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 115-117).

Köktürk Türkçesinde “(ülke) almak, zaptetmek; (halk) almak, ele geçirmek; (ordu) yenmek; (sürü) almak, ele geçirmek; (kız) almak; (ad) almak; (haber, söz) almak; (söz) dinlemek” anlamlarında kullanılan “al-” kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “bir şeyi başka bir nesne yardımıyla tutmak, yakalamak, elde etmek, ele geçirmek; kabul etmek, göndermek; boşaltmak, serbest bırakmak; kırkıp, kesip, tartıb, çekip çıkarmak; çıkarmak, koymak; indirmek, çözmek, rahatlatmak; koluna girmek, sahip çıkmak; yemek, yemek-içmek, karın doyurmak; kendine almak, sığdırmak, kabul etmek; yaratmak, yapmak; söylemek, şarkı söylemek; evlenmek; satın almak; elde etmek, kazanmak; göndermek, kaybetmek;

sarilmek, sarmak, etrafını çevirmek; sahip olmak, işgal etmek; kamaştırmak” anlamlarında ve “*birleşik fiil*” olarak kullanılmaktadır.

8. altun

Kök. *altun* [altun] “altın” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. *oltin* [ältin] [oltin] 1. “Mendeleyev davriy sistemasining I guruhiha mansub kimyoviy element; sariq-qizg‘ish tusli qimmatbaho nodir metall; zar: tilla.” (Mendeleyevin sisteminde birinci gruba ait kimyevi element, sarı-kızıl renkli kıymetli nadir metal). 2. “Har qanday qimmatbaho yoki aziz narsa haqida.” (Her türlü pahalı kıymetli nesne hakkında). 3. “Qimmatli, bebaho (fikr, gap, so‘z, ish, vaqt va sh. k. hakida).” (Kıymetli, değerli (fikir, laf, söz, iş vakit vb. vakit hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 118).

Köktürk Türkçesinde “*altun*” anlamında kullanılan “*altun*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*Mendeleyevin sisteminde birinci gruba ait kimyevi element, sarı-kızıl renkli kıymetli nadir metal; her türlü pahalı kıymetli nesne, kıymetli, değerli (fikir, laf, söz, iş vakit vb. vakit hakkında)*” anlamlarında kullanılmaktadır.

9. ara

Kök. *ara* [ara] “arasında, arasına” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. *ora* [ärä] [öræ] 1. “İkki narsa yoki nuqta o‘rtasidagi masofa.” (İki nesne ya da nokta arasındaki mesafe). 2. “Narsalar o‘rtasidagi joy, bo‘shliq, maydon; ochiq, yoki teshik joy.” (Nesneler arasındaki yer, boşluk, meydan, açıklık ya da delik). 3. “Narsalarning bir-biriga tutashgan joyi, o‘rtasi.” (Nesnelerin bir birlerine bağlandığı yeri, ortası). 4. “Narsalarning ichi, o‘rtasi.” (Nesnelerin içi). 5. “Qator, saf; to‘da, davra.” (Dizi, sıra; çete, toplanılan yer). 6. “İkki voqea, hodisa yoki payt o‘rtasida o‘tgan, o‘tadigan vaqt, fursat.” (İki olay, hadise ya da zaman arasında geçen vakit, fırsat). 7. “Kishilar o‘rtasidagi o‘zaro hisob-kitob tugadi.” (İnsanlar arasındaki karşılıklı hesap kitap) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 132-133).

Köktürk Türkçesinde “*arasında, arasına*” anlamında kullanılan “*ara*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*iki nesne ya da nokta arasındaki mesafe; nesneler arasındaki yer, boşluk, meydan, açıklık ya da delik; nesnelerin bir birlerine bağlandığı yeri, ortası; nesnelerin içi; dizi,*

sıra; çete, toplanılan yer; iki olay, hadise ya da zaman arasında geçen vakit, fırsat; insanlar arasındaki karşılıklı hesap kitap” anlamlarında kullanılmaktadır.

10. artuk

Kök. artuk [artuk] “fazla, -den fazla; fazla olarak, üstüne üstlük” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. ortiq [årtik] [örtiq] 1. “Belgili miqdordan, me’yordan ziyod; oshiq, ko‘p.” (Belirli bir miktardan, ölçüden fazlası; artık, çok). 2. “Me’yoridan yoki keragidan oshiq haddan tashkari.” (Ölçüden fazlası ya da gereğinden çok, haddinden fazla). 3. “Ziyod, yahshi, afzal, a’lo.” (Ziyade, çok, iyi, güzel, âlâ). 4. “Kuchli, zo‘r.” (Güçlü, zor). 5. “Bo‘lib o‘tgandan, ko‘rilgandan, kechirilgandan tashqari, undan oshiq.” (Olduğundan, görüldüğünden fazla). 6. “Ortiqcha, behuda, o‘rinsiz.” (Artık, fazla, beyhude, yersiz, faydasız) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 140-141).

Köktürk Türkçesinde “*fazla, -den fazla; fazla olarak, üstüne üstlük*” anlamında kullanılan “*artuk*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*belirli bir miktardan, ölçüden fazlası; artık, çok, haddinden fazla, ziyade, çok, iyi, güzel, âlâ, güçlü, zor, artık, fazla, beyhude, yersiz, faydasız*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

11. aş-

Kök. aş- [aş-] “(dağ, tepe) aşmak” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. osh- [âş-] [oş-] 1. “Mikdor yoki hajm jihatidan ko‘paymoq; o‘smoq; ortmoq.” (Miktar ya da hacim yönünden çoğalmak; gelişmek; artmak). 2. “Ortmoq, ortib qolmoq.” (Artmak, artış göstermek). 3. “Ko‘tarilmoq.” (Yükseltmek, artırılmak). 4. “Ma’lum bir payt chegarasidan o‘tmoq; kechmoq; og‘moq.” (Belli bir süreyi aşmak, geçmek). 5. “Mol sotib olishda uning bahosini oshirmoq, narxiga narx ko‘shmoq, orttirmoq.” (Mal satın almada ürünün değerini yükseltmek, değerine değer katmak, arttırmak). 6. “Kuchaymoq, zo‘raymoq; yanada sezilarli, ta’sirli bo‘lmoq.” (Gücüne güç katmak, güçlenmek, yeniden değerli, etkili olmak). 7. “Takomillashmoq, yahshilanmoq; yuqori bosqichga ko‘tarilmoq.” (Gelişmek, iyileşmek; en yüksek seviyeye gelmek). 8. “Biror jihatdon yoki biror sohada boshqalardan

o‘tib ketmoq, o‘zmoq, zo‘r chiqmoq, orqada qoldirmoq.” (Bir sahada diğەرlerinin önüne geçmek, geride bırakmak, arkada bırakmak). 9. “Ma‘lum bir to‘siq, chegara yoki balandlikdan o‘tmoq.” (Belirli bir engelden, sınırdan ya da yükseklikten geçmek). 10. “Ko‘ldan ko‘lga, bir tashkilotdan boshqasiga o‘tmoq.” (Bir organizasyondan diğêrine geçmek). 11. “Ko‘pmoq, ko‘pchimoq (xamir haqida).” (Yoğurmak, açmak (hamur hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 172-173).

Köktürk Türkçesinde “(dağ, tepe) aşmak” anlamında kullanılan “aş-” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “miktar ya da hacim yönünden çoğalmak, gelişmek, artmak, artış göstermek; yükseltmek, artırılmak; belli bir süreyi aşmak, geçmek; mal satın almada ürünün değerini yükseltmek, değerine değer katmak, arttırmak; gücüne güç katmak, güçlenmek, yeniden değerli, etkili olmak; gelişmek, iyileşmek, en yüksek seviyeye gelmek; bir sahada diğêrlerinin önüne geçmek, geride bırakmak; belirli bir engelden, sınırdan ya da yükseklikten geçmek; bir organizasyondan diğêrine geçmek; yoğurmak, açmak (hamur hakkında)” anlamlarında kullanılmaktadır.

12. aşan-

Kök. aşan- [aşan-] “yemek yemek” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. osha- [aşä-] [ɔʃæ-] 1. “Ko‘l bilan oshamlab olib yemoq.” (El ile yemek yemek). 2. “Umuman, yemoq.” (Yemek yemek). 3. “Birovning ko‘lidan bir osham osh yemoq.” (Birisinin elinden bir parça yemek yemek). 4. “Ziyofetda birovning ko‘lidan bir osham osh yeb, galdagi ziyofatni o‘z ustiga olmoq.” (Davette birisinin elinden yemek yiyip, bir sonraki daveti üstüne almak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 169).

Köktürk Türkçesinde “yemek yemek” anlamında kullanılan *aşan-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “el ile yemek yemek; yemek yemek; birisinin elinden bir parça yemek yemek; davette birisinin elinden bir parça yemek yiyip, bir sonraki daveti üstüne almak” anlamlarında kullanılmaktadır.

13. at/ät II

Kök. at/ät II [at/ät] “ad; unvan” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. ot II [ât] [ot] 1. “Kishining shahsiy ismi, nom.” (İnsanın kendi ismi, adı). 2. “O‘rgatilgan hayvonlarning nomi; lakab.” (Evcilleştirilen hayvanların adı; lakap). 3. “Umuman, narsalarning, hodisalarning nomi; nom bildiruvchi so‘z.” (Genellikle nesnelere, olayların adı; isim belirleyici söz). 4. “Unvon, mansab, nom.” (Unvan, rütbe, isim). 5. “Zot, urug‘.” (Zat, soy, uruğ). 6. “Shuhrat, zong.” (Şöhret). 7. “Shan, nomus, g‘urur.” (Şan, namus, gurur). 8. “Predmetni bildirib, «kim?» yoki «nima?» so‘rog‘iga javob bo‘lidigan so‘z.” (Nesnelere anlatırken, «kim?» ya da «ne?» sorsuna cevap veren söz) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 151).

Köktürk Türkçesinde “*ad; unvan*” anlamında kullanılan *at/āt* kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ad; unvan*” anlamının dışında “*lakap, unvan, rütbe, isim, zat, soy, uruğ, şöret, şan, namus, gurur*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

14. aya-

Kök. aya- [aya-] “korumak” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. aya- [äyä-] [æjæ-] 1. “Rahm-shafqat qilmoq, rahmdillik qilmoq.” (Acılamak, merhamet etmek). 2. “Ehtiyot holda tutmoq, ehtiyotlik bilan munosabatda bo‘lmoq.” (Korumak, sakınmak). 3. “Darig‘ tutmoq, hayf ko‘rmoq; qizg‘anmoq.” (Esirgemek, çok görmek, kıskanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 125).

Köktürk Türkçesinde “*korumak*” anlamındaki *aya-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*acılamak, merhamet etmek; korumak, sakınmak; esirgemek, çok görmek, kıskanmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

15. ayt-

Kök. ayt- [ayt-] “söylemek, demek” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. ayt- [äyt-] [æjt-] 1. “Og‘zaki (gap bilan) ma‘lum qilmoq, bildirmoq.” (Sözlü (söz ile) olarak açığa çıkarmak, bildirmek). 2. “Yoddan og‘zaki bayon qilmoq, so‘zlammoq (ertaq, hikoya va sh. k. haqida).” (Ezberden anlatmak, söylemek (masal, hikâye vb. hakkında)). 3. “Talaffuz qilmoq.” (Telaffuz etmek). 4. “Taklif etmoq, chakirmoq.” (Davet etmek, çağırmaq). 5.

“Bog‘lama vazifasini bajaradi.” (Bağlama görevini yerine getirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 59).

Köktürk Türkçesinde “*söylemek, demek*” anlamında kullanılan *ayt*-kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*sözlü (söz ile) olarak açığa çıkarmak, bildirmek; ezberden anlatmak, söylemek (masal, hikâye vb. hakkında); telaffuz etmek; davet etmek, çağırmak; bağlama görevini yerine getirmek*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

16. azuk

Kök. azuk [azuq] “azık, yiyecek” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. oziq, oziqa [âzik, âzikä] [oziq, oziqæ] 1. “Ovqat bo‘ladigan mahsulot, ovqatli don-dun; yemish.” (Yiyecek, gıda, erzak, azık). 2. “Hayvonlar ovqati, yem-hashak.” (Hayvan yiyeceği, yem). 3. “O‘simliklar o‘sh jarayonida yerdan oladigan modalar.” (Bitkilerin büyümesi sırasında yerde oluşan maddeler) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 94).

Köktürk Türkçesinde “*azık, yiyecek*” anlamında kullanılan *azuk* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yiyecek, gıda, erzak, azık; hayvan yiyeceği, yem; bitkilerin büyümesi sırasında yerde oluşan maddeler*” anlamlarında kullanılmaktadır.

17. bar I

Kök. bar I [bar] “var, olan” (Ercilasun, 2016: 655).

Özb. bor I [bâr] [bör] 1. “Ko‘lda, ixtiyorda yoki umuman voqelikda mavjud bo‘lgan; mavjud.” (Herhangi bir yerde mevcut bulunan, var). 2. “Bo‘ladi; mavjud.” (Olan, mevcut). 3. “Boylikka, davlatta ega bo‘lgan; boy, badavlat.” (Zengin, müreffeh). 4. “Qancha bo‘lsa – shuncha, hammasi boricha.” (Çok, fazla). 5. “Egalik ko‘shimchasini olgan otlar bilan «biror narsaga ega» ma’nosidagi tarkibli sifat hosil qiladi.” (İyelik eki alan isimler ile «bir şey var» anlamında sıfatlaşır). 6. “Ritorik so‘roq gaplarda «aslida yo‘q, mavjud emas, topilmaydi» kabi inkor ma’nosidagi ifodalaydi.” (Retorik soru cümlelerinde «aslinda yok, mevcut değil, bulunmaz» gibi olumsuzluk anlamları ifade eder) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 312-313).

Köktürk Türkçesinde “*var, olan*” anlamında kullanılan *bar* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*herhangi bir yerde*

mevcut bulunan, var; olan; zengin, müreffeh; çok, fazla; iyelik eki alan isimler ile «bir şey var» anlamında sıfatlaşır; retorik soru cümlelerinde «aslında yok, mevcut değil, bulunmaz» gibi olumsuzluk anlamları ifade eder» anlamlarında kullanılmaktadır.

18. bar- II

Kök. bar- II [bar-] “gitmek” (Ercilasun, 2016: 655).

Özb. bor- II [bår-] [bõr-] 1. “So‘zlovchining turgan joidan uzoqlashmoq, nari ketmoq; biror joy (manzil)dan ikkinchi joy (manzil) tomon harakat qilmoq, yo‘l olmoq; naridagi biror manzilga yetmoq.” (Bulunulan yerden uzaklaşmak, ileri gitmek, bir yerden ikinci bir yere doğru hareket etmek, yol almak, uzaktaki bir menzile gitmek). 2. “Umuman, biror yo‘nalishda, yo‘lda nari tomon harakat qilmoq; ilgarilamoq, uzoqlashmoq.” (Genel olarak herhangi bir tarafta, yolda ileri doğru hareket etmek, ilerlemek, uzaklaşmak). 3. “Jo‘natilgan, tarqatilgan joyidan, manбайдan naridagi, mo‘ljaldagi joyga yetmoq (ovoza, gap, xat-xabar haqida).” (Gönderilen, dağıtılan yerden, kaynaktan ilerideki, hedefteki yere ulaşmak (dedikodu, cümle, mesaj-haber hakkında). 4. “Biror transport vositasi bilan nari tomon yurmoq, siljimoq, uzoqlashmoq.” (Bir ulaşım vasıtası ile ileri yöne hareket etmek, ilerlemek, uzaklaşmak). 5. “Biror joy, ob‘yekt yoki shaxs tomon yo‘nalmoq, o‘sha joyda yoki shaxs huzirida bo‘lmoq; tashrif buyurmoq.” (Bir yer, nesne ya da şahıs tarafına yönelmek, bu yerde ya da şahsın huzurunda olmak, teşrif etmek). 6. “Doimo bir yo‘nalishda yurmoq, qatnamoq.” (Sık sık gitmek, gidip gelmek). 7. “O‘z ishi, faoliyatida yoki taraqqiyot jarayonida biror yo‘ldan ketmoq, biror yo‘nalishda harakat qilmoq.” (Kendi işi, faaliyeti ya da gelişme sürecinde bir yoldan gitmek, bir tarafa yönelmek). 8. “Ko‘yilmoq, ko‘rsatilmoq (spektakl’, tomosha va sh. k. haqida).” (Dinlemek, izlemek (gösteri, oyun vb. hakkında). 9. “Davom etmoq, bo‘lmoq, ketmoq, o‘tmoq, kechmoq (ish, suhbat, vaqt va sh. k. haqida).” (Devam etmek, olmak, gitmek, geçmek, (iş, sohbet, vakit vb. hakkında). 10. “Sig‘moq, bemalol kirmoq.” (Sıgmak, rahatça girmek). 11. “Soni, miqdori, kattaligi jihatidan ma‘lum yuqori chegaraga, darajaga yetmoq, erishmoq.” (Sayısı, miktarı, büyüklüğü bakımından belirli bir seviyeye ulaşmak). 12. “Davom etib,

rivojlanib, biror darajaga yetmoq, biror oqivatga kelmoq.” (Devam edip, gelişip, bir dereceye ulaşmak). 13. “O‘tib, kechib, muayyan pallaga, vaqtga yetmoq (vaqt haqida). (Geçip, belli bir döneme, zamana ulaşmak). 14. “Ma‘lum yoshga kirmoq, yetmoq.” (Belli bir yaşa gelmek, ulaşmak). 15. “Yetakchi fe‘l ifodalagan ish-harakatning: a) darajama-daraja rivojlanishini, kuchayib ortishini bildiradi. b) davomiyligini bildiradi. в) tugallanganligini bildiradi.” (Ana fiilin bildirdiği eylemin: a) yavaş yavaş güçlendiğini bildirir. b) devamlılığını bildirir. c) tamamlandığını bildirir). 16. “Jo‘nalish kelishigi shaklidagi ayrim mavhum otlar bilan ishlatiladi va ma‘nosiga ko‘ra bosh kelishik shaklidagi ayni shunday otlar bilan kelgan «qilmoq» so‘ziga to‘g‘ri keladi: *andishaga bormoq, andisha qilmoq.*” (Yöneliş bildiren soyut isimlerle kullanılır ve «kılmak» fiilinin yerine geçer: *endişeye düşmek ~ endişe etmek*). 17. “Qo‘shma fe‘l tarkibiga kiradi.” (Yardımcı fiil görevinde kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 316-317).

Köktürk Türkçesinde “*gitmek*” anlamında kullanılan *bar-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bulunulan yerden uzaklaşmak, ileri gitmek, bir yerden ikinci bir yere doğru hareket etmek, yol almak, uzaktaki bir menzile gitmek; genel olarak herhangi bir tarafta, yolda ileri doğru hareket etmek, ilerlemek, uzaklaşmak; gönderilen, dağıtılan yerden, kaynaktan ilerideki, hedefteki yere ulaşmak (dedikodu, cümle, mesaj-haber hakkında); bir ulaşım vasıtası ile ileri yöne hareket etmek, ilerlemek, uzaklaşmak; bir yer, nesne ya da şahıs tarafına yönelmek, bu yerde ya da şahsın huzurunda olmak, teşrif etmek; sık sık gitmek, gidip gelmek; kendi işi, faaliyeti ya da gelişme sürecinde bir yoldan gitmek, bir tarafa yönelmek; dinlemek, izlemek (gösteri, oyun vb. hakkında); sığmak, rahatça girmek; sayısı, miktarı, büyüklüğü bakımından belirli bir seviyeye ulaşmak; devam edip, gelişip, bir dereceye ulaşmak; geçip, belli bir döneme, zamana ulaşmak; belli bir yaşa gelmek, ulaşmak*” anlamlarında kullanılır ve ayrıca “*ana fiilin bildirdiği eylemin: a) yavaş yavaş güçlendiğini bildirir. b) devamlılığını bildirir. c) tamamlandığını bildirir., yöneliş bildiren soyut isimlerle kullanılır ve «kılmak» fiilinin yerine geçer: endişeye düşmek ~ endişe etmek* anlamlarında ve yardımcı fiil görevinde kullanılır.”

19. bas-

Kök. *bas-* [bas-] “(ruhlar) basmak, üzerine çökmek” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. *bos-* [bâs-] [bns-] 1. “Ustiga oyoq ko‘y moq.” (Üzerine ayak basmak). 2. “Ustidan yurib, o‘tib ezmoq, shikastlamoq yoki o‘ldirmoq.” (Üzerinden yürüyerek geçip ezmek, yaralamak ya da öldürmek). 3. “Ko‘l bilan ushlab turmoq, ezg‘ilamoq, bo‘g‘moq.” (El ile tutmak, boğmak). 4. “Kuch bilan itarmoq, sikmoq.” (Sertçe ittirmek, sıkıştırmak). 5. “Kuch bilan siqib, iz tushirmoq, qoldirmoq.” (Sertçe sıkarak iz bırakmak, kaldırmak). 6. “Tiramoq, siqib itarmoq.” (Dayanmak, sıkarak ittirmek). 7. “Zarb bilan urib yasarmoq, zarb qilmoq.” (Vurmak, darp etmek). 8. “O‘z og‘irligi yoki elastik kuchi bilan ta’sir qilmoq, siqmoq.” (Kendi ağırlığı ya da elastik kuvvetle etki etmek, sıkmak). 9. “Ma’lum bir narsani boshqa bir narsa ustiga qo‘y moq, teg‘izmoq; to‘smoq.” (Bir şeyi başka bir şeyin üstüne koymak, bağlamak, kapamak). 10. “Chop qilmoq, nashr etmoq.” (Yayınlamak). 11. “Ko‘p mikdorda ustma-ust qo‘y moq, taxlamoq, zichlab yig‘ib qo‘y moq, zichlab jaylamoq yoki ortmoq.” (Üst üste koymak, yığmak, sıkıştırıp koymak). 12. “Tushamoq, yotqizmoq; to‘smoq, berkitmoq.” (Yatırmak, kapamak, örtmek). 13. “Qo‘y moq, surtmoq, tortmoq.” (Koymak, sürtmek, sürüklemek). 14. “İlgari surilmoq, ilgarilab bormoq, yurmoq.” (İleri sürülmek, yürümek). 15. “Qoplamoq, o‘rab olmoq, qamramoq; egallamoq; elitmoq.” (Kaplamak, çevrelemek, örtmek, ele geçirmek). 16. “Tinchlantirmoq, yerga keltirmoq.” (Sakinleştirmek). 17. “Kamaytirmoq, pasaytirmoq yoki to‘xtatmoq; qondirmoq.” (Azaltmak, düşürmek ya da durdurmak; kandırmak). 18. “Kuch (zo‘rlik) bilan bostirib kelmoq, egallamoq, ishg‘ol qilmoq.” (Güçlülle bastırmak, işgal etmek). 19. “To‘satdan kelmoq, ko‘pchilik bo‘lib kelib qolmoq.” (Birdenbire gelmek, kalabalıkça gelmek). 20. “Qulamoq, ag‘anamoq.” (Devrilmek, yuvarlanmak). 21. “Ushlab, chegirib qolmoq.” (Tutup kalmak). 22. “Ustun kelmoq, ustun kelib oqhib tushmoq.” (Üstün gelmek). 23. “Bostirmoq” (Bastırmak). 24. “Taxtakachlamoq” (Bastırmak). 25. “Maxsus usulda (to‘qimasdan) tayyorlamoq (kigiz, jun mato haqida).” (Özel (dokumadan) keçe hazırlamak). 26. “Ravishdoshning *-ib* shaklida

kelib, biron-bir ish-harakatning surunkasiga, to‘xtamay, ketma-ket, paydar-pay bo‘lishini, amalga oshishini bildiradi.” (-*ib* zarf-fiil eli ile kullanılarak eylemin sürekliliğini bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 321-324).

Köktürk Türkçesindeki *bas-* kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “(ruhlar) *basmak, üzerine çökmek*” anlamının dışında “*üzerine ayak basmak, üzerinden yürüyerek geçip ezmek, yaralamak ya da öldürmek, el ile tutmak, boğmak, sertçe ittirmek, sıkıştırmak, sertçe sıkarak iz bırakmak, kaldırmak, dayanmak, sıkarak ittirmek, vurmak, darp etmek, kendi ağırlığı ya da elastik kuvvetle etki etmek, sıkmak, bir şeyi başka bir şeyin üstüne koymak, bağlamak, kapamak, yayınlamak, üst üste koymak, yığmak, sıkıştırıp koymak, yatırmak, kapamak, örtmek, koymak, sürmek, sürüklemek, ileri sürülmek, yürümek, kaplamak, çevrelemek, örtmek, ele geçirmek, sakinleştirmek, azaltmak, düşürmek ya da durdurmak; kandırmak, güçlülükle bastırmak, işgal etmek, birdenbire gelmek, kalabalıkça gelmek, devrilmek, yuvarlanmak, tutup kalmak, üstün gelmek, bastırmak, dikkat çekmek, özel (dokumadan) keçe hazırlamak” anlamlarında kullanılır ve ayrıca -*ib* zarf-fiil eki ile kullanılarak eylemin sürekliliğini bildirir.”*

20. baş

Kök. *baş* [baş] 1. “baş (organ)” 2. “doruk, tepe, dağın başı” 3. “ırmağın başlangıç veya kavuşma yeri” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. *bosh* [bâş] [boʃ] 1. “Tananing bo‘yindan yuqorigi oldingi (odamda, hayvonlarda) qismi; kalla.” (Boyundan yukarısı, baş). 2. “Aql-hush, miya.” (akıl, beyin). 3. “Boshliq, rahbar.” (Başkan, rehber). 4. “Lavozim, mansab jiyatdan katta, yuqori turuvchi.” (Görev, vazife bakımından üst). 5. “Ulkan, katta, asosiy.” (Büyük, ana, temel). 6. “Eng muhim, asosiy, yetakchi.” (En önemli, esas). 7. “Eng oldingi, birinchi.” (Birinci). 8. “Odam, kishi.” (İnsan, kişi). 9. “(sanoq sonlar bilan) Chorva hisobida har bir adad jonivor.” (kardinal sayılarla) (Çoban hesabında her bir hayvan). 10. “Tik narsalarning tepa qismi, uchi, cho‘qqisi.” (Dik nesnelere tepa kısmı, ucu). 11. “Biror marosim, tadbir, voqea-hodisaning ro‘y berish, amalga oshish jarayonidagi dastlabki bosqich.” (Herhangi bir merasim, etkinlik, olayın başlangıcı). 12. “Yon, old, tomon.” (Yön, taraf). 13. “O‘rin, karavot va sh. k. ning bosh ko‘yiladigan yuqori

tomoni; shunday o‘rinda yotgan kishining beldan yuqori tomonidagi joy.” (Yer, yatak vb. nin baş koyulan yukarı tarafı). 14. “Ba’zi otlar bilan birikib, shu ot orqali ifodalangan narsaning o‘zini yoki u urnashgan joyni, yon-atrofini bildiradi.” (Bazı isimler ile birleşerek bu isim için ifade edilen nesnenin kendisini ya da etrafını belirtir). 15. “Cho‘ziq, davomli, bo‘yli narsalar, joy, maydonlarining boshlanish joyi yoki oxiri, etagi; shunday narsalarning ikki uchidan, chekkasidan, tomonidan biri.” (Uzun nesnelerin, meydanların başlangıç noktası ya da sonu, bu gibi şeylerin iki ucundan ya da iki tarafından biri). 16. “Vokea, hodisaning biror muddat yoki faslning, asar, math va sh. k. ning boshlanish joyi, payti, avvali, muqaddimasi.” (Olay, hadisenin herhangi bir zamanın ya da mevsimin eser, matematik vb. nin başlangıç yeri, zamanı, geçmişi, önsözü). 17. “Vokea, hodisa va sh. k. ning boshlanishi uchun bahona bo‘lgan narsa, dastlabki sabab.” (Olay, hadise vb. nin başlangıcı için neden olan şey, birincil sebep). 18. “Ba’zi o‘simliklarning kalla yoki chochoq shaklidagi hosili, mevasi.” (Bazı bitkilerin başı ya da püskül şeklindeki mahsülü, meyvası). 19. “(sanoq sonlar bilan) Karra, hisob.” (kardinal sayılarla) (Kere, sayı, miktar). 20. “3-sh. Egalik va j. k., o‘-p.k., ch.k. affikslari bilan ko‘makchi vazifasida ko‘llanadi: **boshiga, boshida, boshidan.**” (3. t. ş. sahiplik eki ile yönelme, bulunma ve çıkma hâli ekleriyle birlikte edat görevindedir: **başına, başında, başından.**”) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 332-335).

Köktürk Türkçesinde “1. *baş (organ)* 2. “*doruk, tepe, dağın başı* 3. *irmağın başlangıç veya kavuşma yeri*” anlamlarında kullanılan *baş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*boyundan yukarısı, baş; akıl, beyin; başkan, rehber; görev, vazife bakımından üst; büyük, ana, temel; en önemli, esas; insan, kişi, çoban hesabında her bir hayvan; dik nesnelerin tepe kısmı, ucu; herhangi bir merasim, etkinlik, olayın başlangıcı; yön, taraf; yer, yatak vb. nin baş koyulan yukarı tarafı; Uzun nesnelerin, meydanların başlangıç noktası ya da sonu, bu gibi şeylerin iki ucundan ya da iki tarafından biri; olay, hadisenin herhangi bir zamanın ya da mevsimin eser, matematik vb. nin başlangıç yeri, zamanı, geçmişi, önsözü; olay, hadise vb. nin başlangıcı için neden olan şey, birincil sebep; bazı bitkilerin başı ya da*

püskül şeklindeki mahsülü, meyvayı; kere, sayı, miktar” anlamlarında kullanılır ve ayrıca “3. t. ş. sahiplik eki ile yönelme, bulunma ve çıkma hâli ekleriyle birlikte edat görevindedir: başına, başında, başından.”

21. başad-

Kök. başad- [başad-] “komuta etmek” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. boshqar- [başkar-] [boşqar-] 1. “KOrhuna, muassasa, tashkilot va sh. k. ishini idora qilmoq, yo‘lga solib turmoq.” (Kurum, müessese, teşkilat vb. gibi yerleri idare etmek, yönetmek). 2. “Yurgizmoq, tebratmoq, olib bormoq (xo‘jalik, ro‘zg‘or; davra va sh. k. ni).” (Hareket ettirmek, geçindirmek (iktisat, ev geçimi; daire vb).. 3. Tegishli moslama va usullardan foydalanib harakatga keltirmoq, ishga solmoq, yurgizmoq, haydamoq.” (İlgili araç ve yöntemlerden faydalanarak harekete geçmek, işe başlamak). 4. Sintaktik aloqa qonuniyatlariga muvofiq ma‘lum kelishik shaklini talab qilmoq.” (Sentaks kurallarına göre belli hal eklerini gerektirmek). 5. “Ko‘rsatmoq, boshlab bormoq, yetakchilik qilmoq.” (Göstermek, başlamak, önderlik etmek). 6. “To‘g‘rilamoq, yo‘naltirmoq.” (Yol göstermek, yönlendirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 345).

Köktürk Türkçesinde “*komuta etmek*” anlamında kullanılan *başad-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kurum, müessese, teşkilat vb. gibi yerleri idare etmek, yönetmek; hareket ettirmek, geçindirmek (iktisat, ev geçimi; daire vb.); ilgili araç ve yöntemlerden faydalanarak harekete geçmek, işe başlamak; sentaks kurallarına göre belli hal eklerini gerektirmek; göstermek, başlamak, önderlik etmek; yol göstermek, yönlendirmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

22. başla-

Kök. başla- [başla-] “yönetmek, komuta etmek, liderlik etmek” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. boshla- [başlä-] [boşlä-] 1. “Biror ishga kirishmoq.” (Herhangi bir işe girişmek). 2. “Yo‘l ko‘rsatib, yetaklab, bosh bo‘lib bormoq, tortmoq, olib ketmoq.” (Yol, yöntem gösterip, öncülük etmek, başı olmak; çekmek, alıp gitmek). 3. “-(i)ḡ affiksli ravishdosh shaklida ko‘shma fe‘llar tarkibiga kiradi: *boshlab bormoq, boshlab kelmoq.*” (-(i)ḡ zarf-fiil ekiyle kullanılarak birleşik

fiiller yapar: *başlayıp gitmek, başlayıp gelmek*). 4. “-a, -y affiksli ravishdoshlar bilan ifodalangan ish-harakatning boshlanganligini yoki unga kirishilganligini bildiradi: *to ‘kila boshlamoq, qariy boshlamoq.*” (-a, -y zarf-fiil ekiyle kullanılarak eylemin başladığını ya da gerçekleştiğini bildirir: *dökülmeye başlamak, yaşlanmaya başlamak*) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 341).

Köktürk Türkçesinde “*yönetmek, komuta etmek, liderlik etmek*” anlamında kullanılan *başla-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*herhangi bir işe girişmek; yol, yöntem gösterip, öncülük etmek, başı olmak, çekmek, alıp gitmek; -(i)b zarf-fiil ekiyle kullanılarak birleşik fiiller yapar: başlayıp gitmek, başlayıp gelmek; -a zarf-fiil ekiyle kullanılarak eylemin başladığını ya da gerçekleştiğini bildirir: dökülmeye başlamak, yaşlanmaya başlamak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

23. başlıg

Kök. başlıg [başlıg] 1. “başlı, başı olan” 2. “mağrur, kibirli” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. boshli [bāşli] [bɒʃli] 1. “Boshi, kallasi bor.” (Başı, kafası olan, başlı). 2. *ko‘chma* “Aqlli, aqlli-hushli.” (Akıllı, zeki, akli başında) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 341).

Köktürk Türkçesinde “*başlı, başı olan, mağrur, kibirli*” anlamlarında kullanılan *başlıg* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*başlı, akıllı, zeki, akli başında*” anlamlarında kullanılmaktadır.

24. bay kıl-

Kök. bay kıl- [bay kıl-] “zengin kılmak, zenginleştirmek” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. boyi- [bāyi-] [bɒji-] 1. “Mol-dünyosi, boyligi ko‘paymoq; boylik orttirmoq, davlatmand bo‘lmoq.” (Malı, zenginliği çoğalmak; varlık kazanmak, zengin olmak). 2. “Tarkibido biror foydali narsa miqdori ko‘payib, sifat jihatidan yahshilanmoq.” (Çoğalmak, değerlenmek). 3. “To‘lmoq, ega bo‘lmoq, mukammallashmoq.” (Dolmak, sahip olmak, mükemmelleşmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 302).

Köktürk Türkçesinde “*zengin kılmak, zenginleştirmek*” anlamında kullanılan “*bay kıl-*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*zenginleşmek; çoğalmak, değerlenmek; dolmak, sahip olmak, mükemmelleşmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

25. **beg**

Kök. *beg* [beg] “bey (bugünkü anlamda değil, emîr -boyun veya bir grubun başı- anlamında)” (Ercilasun, 2016: 658).

Özb. *bek I* [bek] [bɛc] 1. “Turkiy xalqlarning ba’zilarida xonliklar davrida davlat arboblariga, shahar yoki viloyat hokimlariga, ularning bolalariga berilgan faxriy unvon hamda shunday unvonga sazovor bo’lgan shas.” (Türk halklarının bazılarında hanlıklar devrinde devlet adamlarına, şehir yöneticilerine, onların çocuklarına verilen fahri unvan ve bu unvanı taşıyan kişi.” 2. “Erkaklar ismining tarkibiy qismi.” (Erkek isimlerine getirilen söz; bey). ***bek II* [bek] [bɛc]** “Berk, yopiq.” (Kapalı, örtülü, kilitli) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 214-213).

Köktürk Türkçesinde “*bey (bugünkü anlamda değil, emîr -boyun veya bir grubun başı- anlamında)*” kullanılan *beg* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*Türk halklarının bazılarında hanlıklar devrinde devlet adamlarına, şehir yöneticilerine, onların çocuklarına verilen fahri unvan ve bu unvanı taşıyan kişi; erkek isimlerine getirilen söz; bey; kapalı, örtülü, kilitli*” anlamlarında kullanılmaktadır.

***biy I* [biy] [bij]** 1. “Qabilaning yoki qabilalar ittifoqining boshlig‘i, to‘rasi; ko‘chmanchi yoki yarim ko‘chmanchi turkiy xalqlarning urug‘ oqsoqoli.” (Kabilenin ya da kabileler birliğinin başkanı, beyefendisi; göçebe ya da yarı göçebe Turkî halkların kabile reisi). 2. “Yuqori martabali kishilarni ulug‘lash uchun ishlatilgan so‘z yoki ularga berilgan unvon.” (Rütbeli kişileri yüceltmek amacıyla kullanılan söz ya da onlara verilen unvan). 3. “Qozoqlarda va qirg‘izlarda: oqsoqol.” (Kazaklarda ve Kırgızlarda: aksakal). ***biy II* [biy] [bij]** “Tanasining uzunligi 3,5 cm. gacha bo‘lgan, uzun sariq tuk bilan qoplangan zaharli katta o‘rgimchak.” (Uzunluğu 3,5 cm. olan, uzun sarı tüylerle kaplı zehirli büyük örümcek). ***biy III* [biy] [bij]** “Ochiq, keng yalang

dala, biyday dala.” (Açık, geniş, boş tarla) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 255-256).

Köktürk Türkçesinde “*bey (bugünkü anlamda değil, emîr -boyun veya bir grubun başı- anlamında)*” kullanılan *beg* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kabilenin ya da kabileler birliğinin başkanı, beyefendisi, göçebe ya da yarı göçebe Turki halkların kabile reisi; rütbeli kişileri yüceltmek amacıyla kullanılan söz ya da onlara verilen unvan; uzunluğu 3,5 cm. olan, uzun sarı tüylerle kaplı zehirli büyük örümcek; açık, geniş, boş tarla*” anlamlarında kullanılmaktadır.

26. **beglik**

Kök. *beglik* [beglik] “bey (emîr) olmaya layık” (Ercilasun, 2016: 658).

Özb. *beklik I* [beklik] [bæclıc] 1. “Bek mavqei, lavozimi yoki vazifesi.” (Beylerin görevi, beylik). 2. “Bek qaramog‘idagi ma‘muriy hudud.” (Beyin idari bölgesi). 3. “Beklarga xos xatti-harakat, yurish-turish.” (Beylere has davranış biçimi) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 216).

Köktürk Türkçesinde “*bey (emîr) olmaya layık*” anlamında kullanılan *beglik* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*beylerin görevi, beylik; beyin idari bölgesi; beylere has davranış biçimi*” anlamlarında kullanılmaktadır.

***biylik II* [biylik] [bijlic]** 1. “Urug‘ yoki qabila boshlig‘i vazifasini ado etishlik.” (Kavim ya da kabile başkanının vazifesini yerine getirme). 2. “Egalik, idora qilish huquqi; hukmronlik, xo‘jayinlik; erk, ixtiyor.” (Sahiplik, idare etme hukuku, hükümranlık, patronluk; kudret). 3. “Xohish, ifoda, buyruq.” (İstek, arzu, buyruk) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 256).

Köktürk Türkçesinde “*bey (emîr) olmaya layık*” anlamında kullanılan *beglik* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kavim ya da kabile başkanının vazifesini yerine getirme; sahiplik, idare etme hukuku, hükümranlık, patronluk, kudret; istek, arzu, buyruk*” anlamlarında kullanılmaktadır.

27. **biç-**

Kök. *biç-* [biç-] “kesmek” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. *bich-* [biç-] [bitf-] 1. “Kiyim-kechak tikish uchun mo’ljallangan materialni ma’lum andoza va o’lchamlarda kesmoq.” (Kılık kıyafet dikimi için tasarlanan materyali belli bir ölçüde kesmek). 2. “Belgilamoq, qiymoq, kesmoq (narx, ish haqi va sh. k. Haqida).” (İşaretlemek, giymek, kesmek (fiyat, maaş vb. hakkında)). 3. “Axta qilmoq.” (Hadım etmek, kısırlaştırmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 287).

Köktürk Türkçesinde “*kesmek*” anlamında kullanılan *bıç-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kılık kıyafet dikimi için tasarlanan materyali belli bir ölçüde kesmek; işaretlemek, giymek, kesmek (fiyat, maaş vb. hakkında); hadım etmek, kısırlaştırmak*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

28. bıñ, biñ

Kök. *bıñ, biñ* [bıñ, biñ] “bin” (Ercilasun, 2016: 659-661)

Özb. *ming* [miñ] [miñ] 1. “1000 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (1000 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). 2. “Ko’p, ko’pdan-ko’p, juda.” (Çok, çok fazla). 3. “Har qancha.” (Her ne kadar) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 595).

Köktürk Türkçesinde “*bin*” anlamında kullanılan *bıñ, biñ* kelimesinin Özbek Türkçesinde anlamı genişleyerek “*1000 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar; çok, çok fazla; çok*” anlamlarında kullanılmaktadır.

29. bil-

Kök. *bil-* [bil-] “bilmek” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. *bil-* [bil-] [bil-] 1. “Biror narsa, hodisa yoki fikrning mohiyatiga yetmoq, biror sohada ma’lumotga ega bo’lmoq.” (Bir nesne, olay ya da düşüncenin aslını bilmek, bir sahada bilgiye sahip olmak). 2. “Biror soha yoki ishda ma’lum o’quv yoki malakaga ega bo’lmoq.” (Bir saha ya da işte belli bir eğitime ya da deneyime sahip olmak). 3. “Turmush tajribasi tufayli xabardor, oshno, tanish bo’lmoq.” (Hayat tecrübesine sahip, tanıdık bildik olmak). 4. “Xabardor, voqif bo’lmoq.” (Bilgili, vakıf olmak). 5. “His etmoq, sezmoq; idrok etmoq, anglamoq, fahmlamoq, tushunib etmoq, uqmoq, payqamoq.” (Hissetmek, sezmek, idrak etmek, anlamak, kavramak, düşünmek, fark etmek). 6. “Tan olmoq, qadriga yetmoq, taqdirlamoq.”

(Değer vermek, takdir etmek). 7. “Tanimoq, tanish bo‘lmoq.” (Tanımak). 8. “..deb hisoblamoq, ..deb sanamoq, ..deb bilmoq.” (...diye hesaplamak, ...diye saymak, ...diye bilmek). 9. “Uddasidan chiqmoq, eplay olmoq.” (İdare etmek, üstesinden gelmek). 10. “İxtiyori, izmida bo‘lmoq.” (Gönüllü olmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 263-264).

Köktürk Türkçesindeki *bil-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir nesne, olay ya da düşüncenin aslını bilmek, bir sahada bilgiye sahip olmak; bir saha ya da işte belli bir eğitime ya da deneyime sahip olmak; hayat tecrübesine sahip, tanıdık bildik olmak; bilgili, vakıf olmak; hissetmek, sezmek, idrak etmek, anlamak, kavramak, düşünmek, fark etmek; değer vermek, takdir etmek; tanımak; ...diye hesaplamak, ...diye saymak, ...diye bilmek; idare etmek, üstesinden gelmek; gönüllü olmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

30. **bin-**

Kök. bin- [bin-] “binmek” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. min- [min-] [min-] 1. “Biror narsaning ustiga (odatda ot-ulovga) oyoqlarni ikki yoqqa solintirib o‘tirib olmoq.” (Bir nesnenin üstüne (genellikle binek hayvanına) ayaklarını iki tarafa salarak oturmak). 2. “Transport vositalariga chiqmoq, o‘tirmoq.” (Ulaşım araçlarına binmek, oturmak). 3. “Transport vositalarining biror turini boshqarmoq, haydamoq.” (Ulaşım araçlarından birini sürmek). 4. “O‘tirmoq, inmoq.” (Oturmak, inmek). 5. “Amal, mansab mazmunli so‘zlar bilan ko‘llanib, shu so‘z bildirgan vazifa, lavozim, mansabni egallamoq ma’nosini bildiradi.” (İş, eylem bildiren kelimelerle kullanılarak bu kelimelerin vazife, görev ifa etmek anlamına geldiğini bildirir). 6. “Avj, g‘azab kabi ayrim so‘zlar bilan ko‘llanib, shu so‘zlar bildirgan holatning yuz berishi ma’nosini bildiradi.” (Hız, şiddet gibi bazı kelimelerle kullanılarak bu sözlerin meydana getirdiği durumu bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 597).

Köktürk Türkçesinde “*bin-*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*binmek*” anlamının dışında “*bir nesnenin üstüne (genellikle binek hayvanına) ayaklarını iki tarafa salarak oturmak, ulaşım araçlarına binmek, ulaşım araçlarından birini sürmek, oturmak, inmek, iş,*

eylem bildiren kelimelerle kullanılarak bu kelimelerin vazife, görev ifa etmek anlamına geldiğini bildirir, hız, şiddet gibi bazı kelimelerle kullanılarak bu sözlerin meydana getirdiği durumu bildirir” anlamlarında da kullanılmaktadır.

31. bir- II

Kök. bir- II [bir-] 1. “vermek (iş, güç) vermek, (ad ve unvan) vermek”
2. “bitmişlik, kesinlik bildiren tasvir fiili” (Ercilasun, 2016: 661).

Özb. ber- II [ber-] [ber-] 1. “Qo‘liga tutqizmoq; ko‘liga yoki ixtiyoriga topshirmoq.” (Eliyle vermek, teslim etmek). 2. “Ehtiyojini, talabini qondirmoq; yo‘q narsa bilan ta‘minlamoq.” (İhtiyacını, talebini karşılamak, olmayan bir şeyi temin etmek). 3. “Baxsh etmoq, bag‘ishlamoq; ruhiy xolat, kayfiyat, ko‘rinish paydo qilmoq.” (Bahş etmek, bağışlamak, ruh hâli, keyfiyeti ortaya çıkarmak). 4. “Biror muassasaga o‘rnashtirmoq, kiritmoq.” (Bir kuruma yerleşmek). 5. “Mahsulot yetishtirib, tayyorlab yetkazib turmoq; o‘z mahsuli bilan ta‘minlamoq.” (Ürün yetiştirip, hazırlayıp teslim etmek; kendi ürünüyle karşılamak). 6. “Nashrga kiritmoq, bosmoq, e‘lon qilmoq; eshittirmoq; ko‘rsatmoq.” (Neşretmek, basmak, ilan vermek, duyurmak, göstermek). 7. “Ayrim otlar bilan qo‘shma fe‘l yasaydi: *ahamiyat bermoq.*” (Bazı isimler ile birleşik fiil yapar: *önem vermek*). 8. “Ko‘makchi fe‘l vazifasida **-(u)ǒ** affiksli ravishdosh shaklidagi yetakchi fe‘l bilan birikadi va: (Yardımcı fiil görevinde **-(i)b** zarf-fiil ekiyle kullanılarak ana fiil ile birleşir ve: 1) Harakatning birov, o‘zga uchun bajarilganligini ifodalaydi: ... *qilib bersin.*” (Hareketin neticesinin başkasına yönelişini bildirir: ... *kılıp versin*). 2) Yetakchi fe‘ldan anglashilgan ma‘noni kuchaytirib ifodalaydi: *U qo‘lini siltab baqirib berdi.*” (Ana fiilin anlamını güçlendirir: *O elini bağırarak salladı*). 9. “Ko‘makchi fe‘l vazifasida **-a, -ǔ** affiksli ravishdosh shakllaridagi yetakchi fe‘llar bilan birikib kelganda, ko‘pincha **-ber** shaklida talaffuz qilinadi va quyidagi ma‘nolarni ifodalaydi:” (Yardımcı fiil görevinde **-a, -i** zarf-fiil ekleri ana fiile bağlandığında genellikle **-ber** şeklinde telaffuz edilir ve ikinci anlamlarını bildirir: 1) Yetakchi fe‘ldagi harakatning bajarilishi uchun qarshilik, monelik yo‘qligini, u bermalol bajarilishi mumkinligini anglatadi: *Qatiqlamasdan kosalarga suza ber.*” (Ana fiildeki hareketin

çabucak, kolayca yapıldığını anlatır, tezlik: *Katlaşmadan kâselere koyuver*).
2) Yetakchi fe’ldagi harakatning davomlilik, takroriyiligini bildiradi: *U suv tashib, xumlarga qoya berdi.*” (Ana fiildeki hareketin devamlılığını, sürekliliğini bildirir: *O suyu taşıdı ve sürahilere koyuverdi*). 10. “Yetakchi fe’l sifatida qo’shma fe’llar tarkibiga kiradi: *berib tur-*.” (Ana fiil olarak birleşik fiiller yapar: *verip dur-*) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 234-235).

Köktürk Türkçesinde “*vermek (iş, güç) vermek, (ad ve unvan) vermek; bitmişlik, kesinlik bildiren tasvir fiili*” anlamında kullanılan *bir-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*eliyle vermek, teslim etmek; ihtiyacını, talebini karşılamak, olmayan bir şeyi temin etmek; bahş etmek, bağışlamak; ruh hâli, keyfiyeti ortaya çıkarmak; bir kuruma yerleşmek; ürün yetiştirip, hazırlayıp teslim etmek; kendi ürünüyle karşılamak; neşretmek, basmak, ilan vermek, duyurmak, göstermek*” anlamlarında ve “*yardımcı fiil; birleşik fiil; tasvir fiili olarak*” kullanılmaktadır.

32. **biş**

Kök. *biş* [biş] “beş, beş kez” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. *besh* [beş] [bej] 1. “Besh raqami va shu raqam bilan ifodalangan, to‘rt bilan olti orasidagi son, mikdor.” (Beş rakamı ve bu rakam ile ifade edilen, dört ile altı arasındaki sayı, miktar). 2. “Besh balli baho tizimida eng yuqori (a’lo) baho.” (Beş puanlı not sisteminde en yüksek not) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 245).

Köktürk Türkçesinde “*beş, beş kez*” anlamında kullanılan *biş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*beş rakamı ve bu rakam ile ifade edilen, dört ile altı arasındaki sayı, miktar; beş puanlı not sisteminde en yüksek not*” anlamında kullanılmaktadır.

33. **biti-**

Kök. *biti-* [biti-] “yazmak” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. *bit-* [bit-] [bit-] 1. “yozmoq” (yazmak). 2. “Muyassar, ega bo‘lmoq; paydo bo‘lmoq.” (Eldetmek, sahip olmak; meydana gelmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 284).

Köktürk Türkçesinde “yazmak” anlamında kullanılan *biti-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “yazmak; elde etmek; sahip olmak; meydana gelmek” anlamında kullanılmaktadır.

34. bitig

Kök. *bitig* [bitig] “yazı, yazıt” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. *bitik* [bitik] [bitic] 1. “yozuv” (yazı, alfabe). 2. “Xat, maktub, asar.” (El yazısı, mektup, eser) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 282).

Köktürk Türkçesinde “yazı, yazıt” anlamında kullanılan “*bitig*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “yazı, alfabe; el yazısı, mektup, eser” anlamında kullanılmaktadır.

35. biz

Kök. *biz* [biz] “biz” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. *biz* [biz] [biz] 1. “So‘zlovchi va uning atrofida gilar; so‘zlovchi va u ko‘zda tutayotganlar.” (Konuşmacı ve onun etrafındakiler; konuşmacının etrafında toplananlar). 2. “Birinci shaxs «men» o‘rnida ishlatilib, kamtarlik yoki aksincha maqtanish g‘ururlanish pinhona g‘urur ma’nolarini ifodalaydi.” (Birinci şahıs «ben» yerine kullanılarak alçak gönüllülük ya da tersine övgü, gururlanma, gizli gurur anlamlarını ifade eder). 3. “O‘rin-payt kelishigi ko‘shimchasini olib, «yurtimizda», «elimizda», «oramizda» kabi ma’nolarni anglatadi.” (Bulunma hâli ekini alarak «yurdumuzda», «ilimizde», «aramızda» gibi anlamları ifade eder) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 254-255).

Köktürk Türkçesindeki *biz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*konuşmacı ve onun etrafındakiler; konuşmacının etrafında toplananlar; birinci şahıs «ben» yerine kullanılarak alçak gönüllülük ya da tersine övgü, gururlanma*” anlamında kullanılmaktadır.

36. bod

Kök. *bod* [bod] “boy, kabile” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. *bo‘y I* [boy] [bɔj] “bo‘y” (Boy). ***bo‘y II* [boy] [bɔj]** “qabila, urug” (Kabile, uruğ). (Yusuf-Tulum 1994: 245) ***bo‘y* [boy] [bɔj]** 1. “Kishi qomatining balandligi; gavdaning boshdan-oyoq ko‘rinishi; bo‘y-bast, qomat.” (İnsanın ayakta duruşunun uzunluğu; gövdenin baştan ayağa kadar

görünüşi; boy-bos, kamet). 2. “Yuqoriga cho‘zilgan qo‘l balandligi.” (Yukarı uzanan el uzunluğu). 3. “Tik turgan narsalarning balandligi.” (Dik duran nesnelere uzunluğu). 4. “Ba‘zi narsalarning (uy, er, maydon va b.) uzun tomoni.” (Bazı nesnelere (ev, arazi, meydan vb.) uzun tarafı). 5. “Qurukliqning ariq, daryo dengiz kabilarga tutash joyi; qirg‘ok sohil.” (Arazinin denize bakan tarafı; kıyı, sahil). 6. “Davomida; mobaynida.” (Devamında, süresince) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 399-400).

Köktürk Türkçesinde “*boy, kabile*” anlamında kullanılan *bod* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kabile, uruğ*” anlamının dışında “*insanın ayakta duruşunun uzunluğu; gövdenin baştan ayağa kadar görünüşü; boy-bos, kamet, yukarı uzanan el uzunluğu, dik duran nesnelere uzunluğu, bazı nesnelere (ev, arazi, meydan vb.) uzun tarafı, arazinin denize bakan tarafı; kıyı, sahil, devamında, süresince*” anlamlarında da kullanılmaktadır.

37. boguz

Kök. *boguz* [boğuz] “boğaz” (Ercilasun, 2016: 666).

Özb. *bo‘g‘iz* [boğız] [boğuz] *anat.* 1. “Tomoqning qizilo‘ngach va kekirdak boshlanadigan yeri; tomoq). *anat.* (Boğazın ve kıkırdağın başladığı yer, boğaz). 2. “Jon, hayot-mamot ramzi.” (Can, hayat-memat simgesi). 3. “Qumg‘on, oftoba va sh. k. idishlarning qornidan yuqorisidagi tor, naysimon qismi.” (Çaydanlık, ibrik vb. kapların gövdesinden yukarıya doğru dar, boru kısmı). 4. “O‘simlik tanasining ildizga tutashgan joyi.” (Bitki tanelerinin kökünü tutan taraf) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 426).

bo‘g‘oz I [boğáz] [boğuz] 1. “Qornida bolasi bor (hayvonlar haqida). (Gebe hayvan). 2. Homilador.” (Hamile bayan). *bo‘g‘oz II* [boğáz] [boğuz] (coğr). 2. “İkki suv havzasini tutashtiruvchi tor suv yo‘li.” (İki su havzasını birleştiren dar su yolu) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 429).

Köktürk Türkçesinde “*boğaz*” anlamında kullanılan *boguz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak *bo‘g‘iz* görünümü ile “*boğazın ve kıkırdağın başladığı yer, boğaz; can, hayat-memat simgesi; çaydanlık, ibrik vb. kapların gövdesinin yukarisındaki dar, boru kısmı; bitki*

tanelerinin kökünü tutan taraf” anlamında, **bo‘g‘oz** görünümü ile “*gebe hayvan, hamile bayan*” anlamında kullanılmaktadır.

38. **bol-**

Kök. bol- [**bol-**] “olmak” (Ercilasun, 2016: 666).

Özb. bo‘l- [**bol-**] [**bɔl-**] 1. “Yuz bermoq, voqe bo‘lmoq.” (Meydana gelmek, vuku bulmak). 2. “Kelmoq, boshlanmoq; o‘tmoq, kechmoq (fasl, davr, payt va sh. k. haqida).” (Gelmek, başlamak, geçmek (fasıl, devir, zaman vb).. 3. “Baholanmoq, biror narxga olinmoq yoki sotilmoq.” (Fiyatı belirlenmek). 4. “Amalga oshmoq, bitmoq.” (Bitmek). 5. “Taxt holga kelmoq, tayyör bo‘lmoq, bitmoq.” (Hazır hâle gelmek). 6. “Yeterli bo‘ldi deb hisoblamoq, to‘ymoq.” (Yeterli gelmek). 7. “To‘ymoq; ko‘rib-bilib xafsalasi qaytmoq; joniga tegmoq.” (Bıkmak, usanmak). 8. “Tugatmoq, oxiriga yetkazmoq.” (Bitirmek, tamamlamak). 9. “Yaramoq; to‘g‘ri muvofiq kelmoq.” (Yaramak). 10. “Ega bo‘lmoq; bor, mavjud bo‘lmoq.” (Sahip olmak, mevcut olmak). 11. “Biror joyga borib, tashrif buyirib, ma‘lum vaqt turmoq, ko‘nmoq, yashamoq.” (Bir yerde belirli bir süre yaşamak). 12. “Biror-bir tadbirda ishtiroq etmoq, qatnashmoq, hozir bo‘lmoq.” (İştirak etmek, hazır olmak). 13. “O‘smoq, bitmoq (o‘simlik, hosil haqida).” (Büyüme, bitmek (bitki hakkında). 14. “Biror darajaga yetmoq, o‘z nasliga tortmoq.” (Belli bir seviyeye ulaşmak). 15. “Dunyaga kelmoq; tug‘ilmoq.” (Dünyaya gelmek, doğmak). 16. “Kelib chiqmoq, tug‘ilmoq.” (Gelip çıkmak, doğmak). 17. “Biror harakat yoki narsaning yetarli bo‘lganini, me‘yordan oshganini, qoniqqanlikni, mamnunlikni ifodalaydi.” (Bir hareketin ya da nesnenin yeterli olduğunu, memnuniyetini ifade eder). 18. “Biror harakat, tadbirni ma‘qullamoq, unga qoshilmoq.” (Bir hareketi etkinliği onaylamak). 19. “Sifat turkimidagi so‘zlar bilan birikib, ko‘shma fe‘l hosil qiladi.” (Sıfatlarla birleşerek birleşik fiil yapar). 20. “**-(a)r, -(a)digan, -(i)digan, -moqchi** affiksli fe‘llar bilan qo‘shilib, istak, mayl ma‘nolarini bildiradi.” (- (a)r, -(a)digan, -(i)digan, -moqchi ekli fiiller ile birleşerek istek anlamını verir). 21. “**-day, -dek** affiksli fe‘llar bilan qo‘shilib ish-harakatning jarayoni, holatini bildiradi.” (-day, -dek ekli fiiller ile birleşerek hareketin durumunu bildirir). 22. “**-(i)b** affiksli ravishdoshdan keyin ko‘makchi fe‘l vazifasida

kelib, ish-harakatning tugallanganligini bildiradi.” (-i)b ekli zarf-fiilden sonra yardımcı fiil görevine gelerek hareketin sonlandığını bildirir). 23. “Bo‘lishsiz shaklarda kelib, ish-harakatning amalga oshirilishi qiyinligini yoki mumkin emasligini bildiradi.” (Olumsuz şekillerde hareketin tamamlanmadığını ya da mümkün olmadığını bildirir). 24. “Ot kesim tarkibida bog‘lama vazifasida keladi.” (İsimlerden sonra bağlama görevinde kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 412-413).

Köktürk Türkçesinde “*olmak*” anlamında kullanılan “*bol-*” fiili Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*meydana gelmek, vuku bulmak, gelmek, başlamak, geçmek (fasıl, devir, zaman vb). hakkında, fiyat belirlemek, bitmek, hazır hâle gemek, yeterli gelmek, bıkmak, usanmak, bitirmek, tamamlamak, yaramak, sahip olmak, mevcut olmak, bir yerde belirli bir süre yaşamak, iştirak etmek, hazır olmak, büyümek, bitmek (bitki hakkında), belli bir seviyeye ulaşmak, dünyaya gelmek, doğmak, gelip, çıkmak, doğmak, bir hareketin ya da nesnenin yeterli olduğunu, memnuniyetini ifade eder, bir hareketi, etkinliği onaylamak*” anlamlarında ve “*yardımcı fiil*” görevinde kullanılmaktadır.

39. bor

Kök. bor [bor] “fırtına, kar fırtınası, boran” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. bo‘ron [borân] [börön] 1. “To‘zon yoki qor-yomg‘ir aralash esadigan shiddatli shamol.” (Karışık kar yağışıyla esen şiddetli rüzgâr). 2. “To‘xtamasdan yog‘(il)yotgan narsa.” (Durmadan yağan şey). 3. “Shiddatli, davomli haraqat, oqim, to‘fon.” (Şiddetli akım, tufan). 4. “İchki, ruhiy kechinmalar g‘alayoni, tug‘yoni.” (Ruhani hislerin ayaklanması, duygulanma). 5. “Xavf-xatar, dahshat.” (Tehlike, tehdit, dehşet). 6. “Balo, ofat, kulfat.” (Bela, afet, aksilik). 7. “Erkaklar ismi.” (Erkek ismi) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 417-418).

Köktürk Türkçesinde “*fırtına, kar fırtınası, boran*” anlamında kullanılan *bor* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*karışık kar yağışıyla esen şiddetli rüzgâr; durmadan yağan şey; şiddetli akım, tufan; ruhani hislerin ayaklanması, duygulanma; tehlike, tehdit, dehşet; bela, afet, aksilik*” anlamında ve “*erkek ismi*” olarak kullanılmaktadır.

40. boz

Kök. boz [boz] “boz (at donu)” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. bo‘z [boz] [bɔz] 1. “Ko‘kka moyil oq rang (asosan ot tusi haqida).” (Gök rengine yakın açık renk (at donu hakkında). 2. “O‘tsimon cho‘l o‘simligi; chalov.” (Bozkır bitkisi). 3. “Qattiq, uvvos yig‘i.” (Ağıt, gözyaşı dökme) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 397).

Köktürk Türkçesinde “*boz (at donu)*” anlamındaki *boz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*gök rengine yakın açık renk (at donu hakkında); bozkır bitkisi; ağıt, gözyaşı dökme*” anlamlarında kullanılmaktadır.

41. böri

Kök. böri [böri] “kurt” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. bo‘ri I [böri] [bɔri] 1. “Sutemizuvchilarning itsimonlar oilasiga mansub yirtqich hayvon; qashqir.” (Memeliler ailesinden yırtıcı hayvan, kurt). 2. “Yovuz, qonho‘r, shafqatsiz odam haqida.” (Kötü, gaddar, acımasız insan). 3. “Bo‘ri (erkaklar ismi).” (Erkek ismi). **bo‘ri II [böri] [bɔri]** “Osmonning janubiy yarimsharida joylashgan yulduzlar turkumi.” (Gökyüzünün güney yarımküre üzerinde bulunan yıldız takımı) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 416).

Köktürk Türkçesinde “*kurt*” anlamındaki *böri* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kurt, kötü, gaddar, acımasız insan, erkek ismi, gökyüzünün güney yarımküre üzerinde bulunan yıldız takımı*” anlamlarında kullanılmaktadır.

42. bulga-

Kök. bulga- [bulğa-] “bulamak, allak bullak etmek” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. bulg‘a- [bulğa-] [bulya-] 1. “Biror narsani iflos, kir narsaga belamoq, botirmoq, hamma yog‘ini iflos qilmoq.” (Bir şeyi pis, kirli bir şeye bulaştırmak, batırmak). 2. “Badnom qilmoq; haqoratlamoq.” (Kötülemek, hakaret etmek). 3. “Loyqatmoq, loyqa qilmoq.” (Bulamak, çamur hâline getirmek). 4. “Qo‘l bilan imlamoq.” (El ile işaretlemek). 5. “Belamoq, bulamoq, botirmoq.” (Bulaştırmak, bulamak, batırmak). 6. “Buzmoq, isnod

keltirmoq.” (Bozmaq, rezil etmek, lekelemek). 7. “Zo‘rlamoq, nomusiga tegmoq.” (Zorlamak, namusuna el uzatmaq) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 372).

Köktürk Türkçesinde “*bulamak, allak bullak etmek*” anlamında kullanılan *bulga-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir şeyi pis, kirli bir şeye bulaştırmak, batırmak; kötölemek, hakaret etmek; bulamak, çamur hâline getirmek; el ile işaretlemek; bulaştırmak, bulamak, batırmak; bozmaq, rezil etmek, lekelemek; zorlamak, namusuna el uzatmaq*” anlamlarında kullanılmaktadır.

43. **buz-**

Kök. buz- [**buz-**] “bozguna uğratmaq, bozmaq” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. buz- [**buz-**] [**buz-**] 1. “Parchalab yoki qo‘porib, ag‘darib yo‘q qilmoq, ishdan chiqarmoq, yaroqsiz holga keltirmoq; vayron qilmoq; yemirmoq.” (Parçalayıp, koparıp yok etmek, bozmaq, işe yaramaz hâle getirmek). 2. “O‘zgartirib, boshqa maqsadda foydalanish uchun moslamoq.” (Değiştirip başka türlü faydalanmak için uyarlamak). 3. “İnsonning biron-bir ruhiy holatiga, osoyishtaligiga ziyon keltirmoq, zarba bermoq.” (İnsanın ruhuna zarar vermek). 4. “Jamoaviy qoydalarga, turmush tarziga hilof ish qilmoq, unha rioya (amal) qilmaslik.” (Toplumun onaylamadığı şekilde davranmaq). 5. “Zararli ta’sir ko‘rsatib, ishini, faoliyatini yomonlashtirmoq.” (İş gücü zorlaşmaq). 6. “Mavjud vaziyatni, holatni o‘zgartirmoq, unga xalal bermoq.” (Mevcut durumunu değiştirmek, önlemek). 7. “Haqiqatdagidan, aslidagidan boshqacha qilib yubormoq.” (Gerçeklikten uzaklaşmaq). 8. “Uddasidan chiqa olmay, yomon yoki yaroqsiz qilib qo‘ymoq.” (Becerememek, faydasız olmak). 9. “İnson axloqi, fe‘l-atvorini yomon tomonga o‘zgartirmoq.” (Ahlakını, karakterini yanlış yönde değiştirmek). 10. “O‘zaro munosabatlarni yomonlashtirmoq, chatoqlashtirmoq.” (Karşılıklı ilişkileri kötöleştirmek). 11. “Bokiralikdan judo qilmoq, nomusiga tegmoq.” (Bekâretini kaybetmek). 12. “Biror harakatni, marosimi to‘xtatmoq.” (Bir işi, töreni durdurmaq). 13. “Foydalana boshlamoq (yaxlit yoki yangi narsalardan).” (Kullanmaya başlamak (tamamını ya da yeni nesnelere)) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 363).

Köktürk Türkçesinde “*bozguna uğratmak, bozmak*” anlamında kullanılan *buz-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*parçalayıp, koparıp yok etmek, bozmak, işe yaramaz hâle getirmek; değiştiren başka türlü faydalanmak için uyarlamak; insanın ruhuna zarar vermek; toplumun onaylamadığı şekilde davranmak; işi gücü zorlaşmak; mevcut durumunu değiştirmek; gerçeklikten uzaklaşmak; becerememek, faydasız olmak; ahlakını, karakterini yanlış yönde değiştirmek; karşılıklı ilişkileri kötüleştirmek; bekâretini kaybetmek; bir işi, töreni durdurmak; kullanmaya başlamak (tamamını ya da yeni nesnelere)*” anlamlarında kullanılmaktadır.

44. **eb**

Kök. *eb* [ɛb] “çadır, ev; karargâh” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. *uy* [üy] [uj] 1. “Yashash uchun yoki turli tashkilot, muassasa va sh. k. joylashishi uchun mo‘ljallangan bino.” (Yaşamak için ya da birtakım kurum, müessese vb.ne yerleşim için tahsis edilen yapı, ev). 2. “Yashash uchun mo‘ljallangan bino ichidagi har bir xona.” (Yaşamak için tahsis edilen binadaki her bir daire). 3. “Biror ijtimoiy talabni qondirishga qaratilgan muassasa.” (Sosyal talebi sağlayan kurum). 4. “Biror oila yoki xonadon o‘rnatilgan bino va shu binoga taalluqli yer; hovli.” (Bir ailenin oturduğu bina ve bu binaya bağlı yer, avlu). 5. “Oila; xonadon.” (Aile, sülale) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 271).

Köktürk Türkçesinde “*çadır, ev; karargâh*” anlamında kullanılan *eb* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yaşamak için ya da birtakım kurum, müessese vb.ne yerleşim için tahsis edilen yapı, ev; yaşamak için tahsis edilen binadaki her bir daire; sosyal talebi sağlayan kurum; bir ailenin oturduğu bina ve bu binaya bağlı yer; avlu; aile, sülale*” anlamlarında kullanılmaktadır.

45. **ebir-**

Kök. *ebir-* [ebir-] “çevirmek; dolanmak” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. *o‘gir-* [ögir-] [œgir-] 1. “Asl (turgan) holatidan biror tomonga qaratmoq, burmoq.” (Evirme, çevirmek, burmak). 2. “O‘yinda: oshiq, gugurt kabi narsalarni (biror holatda, mas, tikka turishini mo‘ljallab)

dumalatib, yerga tashlamoq.” (Oyunda kibrit gibi nesnelere (dik durdurmak için) döndürüp atmak). 3. “To‘y-hasham va sh. k. da qo‘shiqchi, o‘yinchi boshidan pul aylantirib tashlamoq, pul qistirmoq.” (Lüks düğünler vb. de şarkıcının, oyuncunun başından para çevirmek). 4. Aziz-avliyolarga atab boshi yoki ustidan pul yoki biror buyumni aylantirib sadaqa qilmoq (biror ezgu tilakka erishish uchun yoki biror baxtli hodisa munosabati bilan). (Evliyalarin adini anarak başışının üstünden para ya da bir eşya çevirip sadaka vermek (iyi bir dileğin olması için ya da mutlu bir olayın gerçekleşmesi için). 5. “Tarjima qilmoq.” (Tercüme etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 133).

Köktürk Türkçesinde “çevirmek; dolanmak” anlamında kullanılan *ebir*-kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “evirmek, çevirmek, burmak; oyunda kibrit gibi nesnelere (dik durması için) döndürüp atmak; lüks düğünler vb. de şarkıcının, oyuncunun başından para çevirmek; evliyaların adını anarak başının üstünden para ya da bir eşya çevirip sadaka vermek; tercüme etmek” anlamlarında kullanılmaktadır.

46. egri

Kök. *egri* [egri] “hörgüçlü (deve)” (Ercilasun, 2016: 671)., ***egri* [egri]** 1. “eğri” 2. “hörgüçlü (deve)” (Şirin, 2016: 726).

Özb. *egri* [egri] [egri] 1. “To‘g‘ri chiziq bo‘ylab yo‘nalmagan; qiyshiq, qing‘ir.” (Yamuk, eğri, çarpık). 2. “Haqiqatga zid; noto‘g‘ri.” (Yanlış, hatalı). 3. “Xatti-haraqat, gap-so‘z va sh. k. jihatdan axloq-odob, qonun-qoida me‘yoriy talablariga zid bo‘lgan; shunday ish tutadigan; nomaqbul, nojo‘ya, chakki.” (Ahlak, edep, kurallar açısından makbul olmayan, uygunsuz, yersiz) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 23).

Köktürk Türkçesinde “eğri, hörgüçlü deve” anlamlarında kullanılan *egri* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “yamuk, eğri, çarpık, yanlış, hatalı, ahlak, edep, kurallar açısından makbul olmayan, uygunsuz, yersiz” anlamlarında kullanılmaktadır.

47. elig I

Kök. *elig I* [elig] “el” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. *ilik* [ilik] [ilic] 1. “Ko‘l.” (El) 2. “Boldir suyagi, oyoqning tizzadan to‘piqqacha bo‘lgan qismi.” (İncik kemiği, ayağın dizden topuğa kadar olan

kısmı, ayak bileği). 3. “Odamlar hamda ko‘y, mol va sh. k. hayvonlar oyoqlarining ichida moysimon modda bo‘luvchi qismi; ana shu qismning (go‘shiti bilan) pishirilgani.” (İnsanların ve koyun, büyükbaş gibi hayvanların ayaklarının içinde yağlı madde bulunan kısım, ilik). 4. “Shu suyak ichidagi moysimon modda, to‘qima (iste‘mol etiladi va nihoyatda quvvat-mador bo‘luvchi taom sifatida qaraladi). (Bu kemik içindeki yağlı madde, doku kullanılır ve çok besleyici bir besin olarak kabul edilir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 191-192).

Köktürk Türkçesinde “*el*” anlamında kullanılan *elig* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*el, ayak bileği, besin maddesi, ilik*” anlamında kullanılmaktadır.

48. elig II

Kök. *elig II* [elig] “elli” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. *ellik I* [ellik] [ellic] “50 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (50 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). ***ellik II* [ellik] [ellic]** “Engli, serbar.” (Enli, geniş) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 34).

Köktürk Türkçesinde “*elli*” anlamında kullanılan *elig* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*elli (50), enli, geniş*” anlamında kullanılmaktadır.

49. er

Kök. *er* [er] “er, asker” (Ercilasun, 2016: 672).

Özb. *er* [er] [er] 1. “Erkak jinsiga mansub kishi; erkak.” (Erkek cinsine mensub kişi, erkek). 2. “Xotin kishi bilan nikoh ahdida bo‘lgan erkak kishi; qalliq (o‘z xotiniga nisbatan).” (Bayan ile nikâhlanan erkek kişi; damat). 3. “Mard, oliyjanob, jasur kishi.” (Mert, alicenap, cesur kişi) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 45).

Köktürk Türkçesinde “*er, asker*” anlamında kullanılan *er* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*erkek, damat, mert, alicenap, cesur kişi*” anlamında kullanılmaktadır.

50. eşük

Kök. *eşük* [eşük] “eşik” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. *eshik* [eʃik] [eʃic] 1. “Uy, xona, bino yoki hovlining kiraverishida oʻrnatiladigan, ochib-yopib turiladigan kurilish buyumi.” (Ev, hane, bina ya da avlunun girişine yerleştirilen, duran nesne). 2. “Umuman, odam, jonivor, narsalar joylashadigan qurilma, moslamalarning kirib-chiqiladigan, ochilib-yopiladigan qismi.” (Genel olarak insan, hayvanların oturduğu yere kurulan, araçların girip çıktığı açılıp kapanan bölümü). 3. “Hovli, uy-joy; xonadon.” (Avlu, ev, daire). 4. “Tashqari, tashqi maydon, ko‘cha.” (Dışarı, meydan, sokak). 5. “Bir maqsadga, yerga yetishish, erishish yo‘li, imkoniyat yo‘li.” (Bir amaca, bir yere yetişme, erişme yolu) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 64).

Köktürk Türkçesinde “*eşik*” anlamında kullanılan *eşük* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*eşik, avlu, ev, daire, dışarı, meydan, sokak, bir amaca ulaşma, bir yere yetişme, erişme yolu*” anlamında kullanılmaktadır.

51. ı-, id-I / it-

Kök. ı- [ı-] “göndermek” *id-/it-* [id-/it-] “göndermek, iletmek; bırakmak” (Ercilasun, 2016: 675). *it-* [it-] “terk etmek, göndermek” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. *yubor-* [yubâr-] [jubor-] 1. “Narsa yoki kimsani biror tomonga yoki joyga yo‘llamoq, jo‘natmoq.” (Bir şeyi ya da bir kimseyi bir yere yollamak, göndermek). 2. “Qo‘ymoq, kiritmoq.” (Koymak, içeri aktarmak). (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 71).

Köktürk Türkçesinde “*göndermek, iletmek; bırakmak*” anlamında kullanılan *ı-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yollamak, göndermek, koymak, içeri aktarmak*” anlamında kullanılmaktadır.

52. igaç

Kök. *igaç* [ıgaç] “ağaç” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. *og‘och* [âğâç] [nyotʃ] 1. “Daraxt” (Ağaç). 2. “Yog‘och, xoda.” (Tahta, değnek.) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 192).

Köktürk Türkçesinde “*ağaç*” anlamında kullanılan *igaç* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ağaç, tahta, değnek*” anlamında kullanılmaktadır.

53. ic

Kök. iç [iç] “iç” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. ich [iç] [it̪] 1. “İçki, bo’shliq.” (İç, boşluk). 2. “Narsalarning buyum eldadigan qismi.” (Nesnelerin, bir şeyin içi). 3. “Narsaning ichki qismi, orasi.” (Nesnenin iç kısmı, arası). 4. “Oshqozon, qorin, me’da.” (Karın, mide). 5. “Kishining ichki, ruhiy dunyosi; ko’ngil; yurok, dil, qalb.” (Kişinin iç, ruhsal dünyası; gönül, yürek, kalp) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 248).

Özbek Türkçesinde kelimenin anlamı genişleyerek *iç* anlamının dışında “*karın, mide, kişinin iç, ruhsal dünyası; gönül, yürek, kalp*” anlamlarında kullanılmaktadır.

54. ilt-

Kök. ilt- [ilt-] “götürmek, uzaklaştırmak, iletmek” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. elt- [elt-] [elt-] 1. “Olib bormoq; tashimoq.” (Götürmek, taşımak). 2. “Sig’dirmoq; ketmoq.” (Sığdırmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 34).

Köktürk Türkçesinde “*götürmek, uzaklaştırmak, iletmek*” anlamında kullanılan *ilt-* kelimesi “Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*götürmek, taşımak, sığdırmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

55. in-

Kök. in- [in-] “inmek” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. in- [in-] [in-] 1. “O’tirmoq, qo’nmoq.” (Oturmak, inmek). 2. “Yuqoridan pastga tushmoq.” (Yukarıdan aşağı inmek). 3. “Kirmoq, paydo bo’lmoq.” (Ortaya çıkmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 212).

Özbek Türkçesinde *in-* kelimesinin anlamı genişleyerek “*oturmak, inmek,, yukarıdan aşağı inmek, ortaya çıkmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

56. irkin

Kök. irkin [irkin] “bir unvan” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. erkin [erkin] [ercin] 1. “Har qanday to’siq, g’ov, monelik va sh. k. dan xoli bo’lgan, erk-ixtiyori o’zida bo’lgan.” (Herhangi bir engel vb. den bağımsız, serbest, özgür). 2. “Qiynalmay, qiynchiliksiz, bermalol.” (Rahat, zahmetsiz, kolay). 3. “Ochiq-oldin, bermalol tarzda.” (Rahatlıkla, kolaylıkla). 4. “Qisinish, toptinishdan xoli holda; bermalol.” (Zorluk çekmeden, kolayca).

5. “Siyosiy, iqtisodiy, huquqiy mustaqillikka ega bo‘lgan, ozod, hur.” (Özgür, hür, bağımsız). 6. “Erkin (erkaklar va xotin-qizlar ismi).” (Erkek ve kız adı) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 49).

Köktürk Türkçesinde “*bir unvan*” olarak kullanılan *irkin* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*herhangi bir engel vb. den bağımsız, serbest, özgür, rahat, zahmetsiz, kolay, rahatlıkla, kolaylıkla, zorluk çekmeden, kolayca, özgür, hür, bağımsız*” anlamlarına gelmekte ve “*erkek-kız adı*” olarak da kullanılmaktadır.

57. **kabiş-**

Kök. *kabiş-* [kabiş-] “buluşmak, birleşmek” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. *qovush-* [kâvuş-] [qovuf-] 1. “Bir-biriga yopishib, birikib, ulanib, bir butunlikni tashkil qilmoq; qo‘shilmoq, tutashmoq, yopishmoq.” (Bir birine yapışmak, birleşmek, bir bütünü teşkil etmek; yapışmak). 2. “Qo‘shilmoq, juftlashmoq.” (Birleşmek, çiftleşmek). 3. “İttifoq, hamjihat bo‘lmoq; bir-biriga monand ish tutmoq.” (İttifak, hemfikir olmak; bir birine uygun iş yapmak). 4. “Bir-biriga monand, muvofiq kelmoq, mos tushmoq, uyg‘unlashmoq, yopishmoq.” (Bir birine uygun, muvafik gelmek, uymak, uygunlaşmak, yapışmak). 5. “Biror doirada, muhitda yoki holatda o‘zini erkin his etmoq, erkin tutmoq.” (Bir dairede, muhitte ya da durumda kendisini özgür hissetmek). 6. “Biror ishni bajarishda to‘g‘ri ba chaqqon harakat qilmoq.” (Bir işi yaparken doğru ve hızlı hareket etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 321).

Köktürk Türkçesinde “*buluşmak, birleşmek*” anlamında kullanılan *kabiş-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir birine yapışmak, birleşmek, bir bütünü teşkil etmek, birleşmek, çiftleşmek, ittifak, hemfikir olmak; bir birine uygun hareket etmek, bir dairede, muhitte ya da durumda kendisini özgür hissetmek, bir işi yaparken doğru ve hızlı hareket etmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

58. **kal-**

Kök. *kal-* [kal-] “kalmak” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. *qol-* [kâl-] [qol-] 1. “Boshqa joyga ketmay, bormay, jilmay, qo‘zg‘almay, o‘z joyida bo‘lmoq; joyini tark etmaslik.” (Başka bir yere

gitmemek, kendi yerinde kalmak). 2. “Bor, mavjud holatda bo‘lmoq; bor (inqor shaklida yo‘q holatni, yo‘q ekanlikni bildiradi).” (Var, mevcut durumda olmak). 3. “Biror holat, vaziyat, makon (joy) va sh. k. da mavjud bo‘lmoq.” (Bir durum, bir yer vb. de bulunmak). 4. “İshlatsh, foydalanish va sh. k. dan xoli bo‘lib saqlanmoq, ortmoq; shu tariqa keyingilar ixtiyoriga o‘tmoq, meros bo‘lmoq.” (Bilgelik, faydalanma vb. yi korumak; miras kalmak). 5. “Daxl etolmaslik, yetisholmaslik, erisholmaslik.” (İlgisiz kalmak, yetişememek, erişememek). 6. “Barham topmoq, yo‘q bo‘lmoq.” (Yok olmak). 7. “Masofa, vaqt nuqtay nazarida bo‘lmoq, bor bo‘lmoq.” (Zamanı kalmak). 8. “Saqlanmoq, omon qutulmoq.” (Korunmak, gözetmek). 9. “İsh-faoliyat, foydalanish imkoniyatidan mahrum bo‘lmoq.” (Bir imkândan mahrum kalmak). 10. “Duchor bo‘lmoq, giriftor bo‘lmoq, yo‘liqmoq.” (Rastlamak, karşılaşmak, yüz yüze gelmek). 11. “Biror narsadan benasib, bebahra qolmoq.” (Bir şeyden yoksun kalmak). 12. “(o‘.-p. k. bilan) Biror hodisaning bevosita ta’sirida bo‘lmoq.” (Bulunma hâli eki ile) (Bir olaydan doğrudan etkilenmek). 13. “Belgilangan vaqtdan keyinga surilmoq, kechiktirilmoq, boshqa muhlatga ko‘chirilmoq.” (Geç kalmak, gecikmek). 14. “Yutqizmoq, mag‘lubiyatga uchramoq (o‘yinda).” (Kaybetmek, mağlup olmak). 15. “Bog‘li bo‘lmoq, qarab turmoq (biror ish, masala va sh. k. haqida).” (Bağlı kalmak (bir iş, mesele hakkında). 16. “Harakat nomiga qo‘shilib, shu ishni bajarish lozimligini, shunday vazifa, majburiyat borligini bildiradi.” (Mecbur kalmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 326-327).

Köktürk Türkçesindeki *kal-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*başka bir yere gitmemek, kendi yerinde kalmak, mevcut durumda olmak, bir durum, bir yer vb. de bulunmak, miras kalmak, ilgisiz kalmak, yetişememek, erişememek, yok olmak, zamanı kalmak, korunmak, gözetmek, mahrum kalmak, bir olaydan doğrudan etkilenmek, geç kalmak, gecikmek, kaybetmek, mağlup olmak, bağlı kalmak, mecbur kalmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

59. kalın

Kök. *kalın* [qalın] “kalın” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. *qalin I* [kalin] [qalin] 1. “Ko‘ndalang o‘lchami katta (odatda yassi-yoyiq narsalar haqida).” (Eni büyük, kalın). 2. “Bir necha qavatli yoki orasiga narsa solib ishlangan (asosan, kiyim, ko‘rpa va sh. k. buyumlar haqida).” (Birkaç kat ya da arasına bir şey koyulmuş (giysi, yorgan vb, eşyalar hakkında). 3. “Bir-biriga juda yaqin joylashgan; zich, tig‘iz.” (Bir birine çok yakın, sıkı, yoğun). 4. “Tutash holatli; quyuuq.” (Kalın, koyu). 5. “Ko‘p, mo‘l.” (Çok, bol miktarda). 6. “Yo‘g‘on.” (Yoğun). 7. *ko‘chma* “Yaxshi va mustahkam aloqali; qaddrdon, yaqin, jonajon.” *mecaz* (İyi ve sağlam; samimi, yakın, canan) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 227-228).

Köktürk Türkçesinde *kalın* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*eni büyük, kalın, bir birine çok yakın, sıkı, yoğun, koyu, çok, bol miktarda, iyi ve sağlam; samimi, yakın, canan*” anlamlarında kullanılmaktadır.

60. kan I

Kök. *kan* [kan] “kan” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. *qon* [kân] [qõn] 1. “Organizmning yurak va qon tomirlardan iborat yopiq sistem ichida to‘xtovsiz harakatlanib turuvchi suyuq to‘qimasi (a‘zo va hujayralarni oziqlantiradigan, modda almashinishini ta‘minlaydigan qizil suyuqlik).” (Canlıların kalp ve damar sisteminin içinde sürekli hareket eden sıvı (organ ve hücreleri besleyen, madde alışımı sağlayan kırmızı sıvı)). 2. *ko‘chma* “Tug‘ishganlik, qarindosh-avlodlik ramzi sifatida.” *mecaz* (Akrabalık, kardeşlik sifatında). 3. *ko‘chma* “Narsalarning yashash, harakatlanish ramzi sifatida; «joni», «yuragi»; qon tomiri.” *mecaz* (Nesnelerin yaşamasi, hareket etmesini temsilen; «canı», «yüreği»; kan damarı). 4. *ko‘chma* “Shaxsga hos hissiyot, his-tuyg‘u.” *mecaz* (Kişiyeye ait hissiyat, duygu) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 328).

Köktürk Türkçesinde *kan* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*canlıların kalp ve damar sisteminin içinde sürekli hareket eden sıvı, akrabalık, kardeşlik, kişiyeye ait hissiyat, duygu*” anlamında kullanılmaktadır.

61. kaş

Kök. *kaş* [kaş] “kaş” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. qosh [kâş] [qɒʃ] 1. “Qovoq tepasidagi yoysimon tukli qatlam.” (Göz kapağının üstündeki yay şeklinde tüylü kısım, kaş). 2. “Ba’zi narsalarning old qismi, turtib chiqqan joyi.” (Bazı nesnelere ön kısmı). 3. “Uzuk, isirg’a kabi buyumlarga o’yib solingan yoysimon gul – bezak.” (Yüzük, küpe gibi eşyalara oyulmuş yay şeklindeki gül, süs) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 352).

Köktürk Türkçesinde *kaş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “kaş” anlamının dışında “*bazı nesnelere ön kısmı, yüzük, küpe gibi eşyalara oyulmuş yay şeklindeki gül, süs*” anlamında kullanılmaktadır.

62. kat-

Kök. kat- [kāt-] “katmak (*tün kat-* geceyi gündüze katmak)” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. qot- [kât-] [qɒt-] 1. “Nami, suvi qo’chib, qattiq holga kelmoq, qattiq bo’lmoq.” (Katı hâle getirmek, katılaştır(mak)). 2. “Qimirlash, harakatlanish hususiyatini yo’qotmoq (tana a’zolari haqida).” (Hareket kabiliyetini kaybetmek (uzuvlar hakkında)). 3. *ko’chma* “Qo’rquv, hayrat va. b. sabab bilan harakatini to’xtatib, qimir etmagan holda bo’lmok.” (Korku, hayret vb. nedenle hareket edememek, donup kalmak). 4. *ko’chma* “Harakatsiz, rivojlanishsiz holda bo’lmok.” (Hareketsiz hâlde olmak). 5. “Qattiq sovqotmoq, to’ngmoq, muzlamoq.” (Çok üşümek, donmak, buz kesilmek). 6. “Pishiqlamoq, chiniqlamoq.” (Olgunlaşmak, alışmak). 7. *ko’chma* “To’xtovsiz, qattiq qulmoq yoki yig’lamoq.” (İncinmek ya da ağlamak). 8. “Qattiq uyquga ketmoq; dong qotmoq.” (Uyuyakalmak). 9. “Aralashtirmoq, qorishtirmoq, qormoq.” (Karıştırmak, katmak). 10. “Juda ozmoq, oriqlamoq.” (Aşırı zayıflamak). **Tün qotmoq** [tün qotmoq] [tün qotmoq] “Tun bo’yi uxlamaslik, uxlamay tong ottirmoq.” (Gece boyunca uyumamak, geceyi gündüze katmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 347-348).

Köktürk Türkçesinde *kat-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kat-*” anlamının dışında “*katı hâle getirmek, katılaştır(mak), hareket kabiliyetini kaybetmek (uzuvlar hakkında), korku, hayret vb. nedenle hareket edememek, donup kalmak, hareketsiz hâlde olmak,*

çok üşüme, donmak, buz kesilmek, olgunlaşmak, alışmak, incinmek ya da ağlamak, uyuyakalmak, karıştırmak, katmak, aşırı zayıflamak” anlamında kullanılmaktadır. Köktürk Türkçesinde “*geceyi gündüze katmak*” anlamında kullanılan “*tün kat-*” fiili Özbek Türkçesinde anlamını korumaktadır.

63. katun

Kök. *katun* [kätun] “katun, kağan eşi, imparatoriçe” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. *xotin* [hätin] [xötin] 1. “Jinsiy jihatdan erkak toifasiga zid; farzand ko‘rish, emizish qobiliyatiga ega odam; ayol.” (Kadın). 2. “Biror erkak nikohidagi ayol.” (Bir erkeğin nikâhındaki kadın) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 415).

Köktürk Türkçesinde “*katun, kağan eşi, imparatoriçe*” anlamındaki *katun* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kadın, bir erkeğin nikâhındaki kadın*” anlamında kullanılmaktadır.

64. keç-

Kök. *keç-* [keç-] “geçmek” (Ercilasun, 2016: 686).

Özb. *kech-* [keç-] [ketj-] 1. “Biror narsa ustidan bosib (botib) o‘tmoq, yurmoq.” (Bir nesnenin üstünden geçmek, yürümek). 2. “Yuz bermoq; sodir bo‘lmoq.” (Meydana gelmek, ortaya çıkmak). 3. “O‘tmoq.” (Geçmek). 4. “Afv etmoq, kechirmoq.” (Affetmek, bağışlamak). 5. “Bahridan o‘tmoq.” (Geri çevirmek, vazgeçmek). 6. “Yuz o‘girmoq, aloqa, munosabatni uzmoq.” (Yüz çevirmek, ilişkisini kesmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 363).

Köktürk Türkçesinde “*geçmek*” anlamında kullanılan *keç-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir nesnenin üstünden geçmek, yürümek, meydana gelmek, ortaya çıkmak, geçmek, affetmek, bağışlamak, geri çevirmek, vazgeçmek, yüz çevirmek, ilişkisini kesmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

65. kel-

Kök. *kel-* [kel-] “gelmek” (Ercilasun, 2016: 686).

Özb. *kel-* [kel-] [kel-] 1. “Yurish, uchish harakati yoki transport vositalari bilan so‘zlovchiga qarama-qarshi tomon (joy)dan so‘zlovchi turgan tomonga, joyga yo‘l olmoq, yo‘nalmoq; shu tomondagi biror joyga yetmoq.”

(Yürüyüş, uçuş ya da başka ulaşım araçları ile bir yerden başka bir yere varmak, gitmek, yol almak). 2. “So‘zlovchi bo‘lgan turgan joyga yoki so‘zlovchi tomondagi joyga yetmoq, shu joyda hozir bo‘lmoq.” (Yola çıkmak, hazır olmak, hareket etmek). 3. “Vaqt ma’noli so‘z yoki so‘z birikmasi bilan qo‘llanganda, shuningdek, vaqt bilan mantiqan bog‘liq narsani bildiruvchi so‘z bilan qo‘llanganda, shu so‘z yoki so‘z birikmasi ifodalagan payt, fursat, zamon va sh. k. ning yetganligini, boshlanishini bildiradi, «boshlanmoq», «yetib kelmoq», «yetishmoq» ma’nosini bildiradi: *Yahshi zamonlar keldi. Baxor keldi.*” (Vakit kelimesi ya da kelime gruplarıyla kullanıldığında buna benzer kelimeleri ifade eden süre, fırsat, zaman vb. nin geldiğini bildirir: *Güzel zamanlar geldi. Bahar geldi.*, başlamak, yetişmek) 4. “J. k. dagi ayrim so‘zlar bilan qo‘llanganda, shaxsning shu kelishikdagi so‘z bildirgan ish, narsa-hodisa yuz berishini bildiradi: ... *bir karorga keldi.*” (Yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar: ... *bir karara geldi.*) 5. “J. k. dagi ba’zi so‘zlar bilan qo‘llanganda, shu so‘z bildirgan ish, narsa-hodisaga o‘tish navbat shunga kelganlik ma’nosini bildiradi: ...*ya kelsak...*” (Yönelme hâli ekiyle kullanılan bazı kelimelerle kullanıldığında kelimeyi belirten şeye atıfta bulunulur: ...*ya gelsek...*). 6. “Ch. k. dagi ayrim so‘zlar bilan qo‘llanganda, ish, narsa-hodisaning shu kelishik shaklidagi so‘z bildirgan shaxs yoki narsa tomonidan bo‘lishini (amalga oshishini) bildiradi: ... *sizlardan keladi.*” (Ayrılma hâli eki ile kullanıldığında bir şeyin bu geliş şeklini bildiren kişi ya da şeyin yönünü bildirir, -den gelmek: ... *sizden geldi.*) 7. “O‘zi birikib kelgan so‘z ifodalagan narsaning yuzaga kelishi, yuz berishi, qo‘zg‘alishi ma’nosini bildiradi: *Xavasi kelmek.*” (-esi biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildiren bir fiil: *Hevesi gelmek.*) 8. “O‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan holatning bo‘lishi ma’nosini bildiradi: *Ma’qul kelmoq.*” (Birlikte kullanıldığı kelimenin anlamını verir: *Makul gelmek.*) 9. “Numerativ so‘zli birikmalar tarkibida evazi numerativli so‘zga evaz bo‘ladigan mikdorni, shunga beriladigan (keladigan, olinadigan) narsani bildiradi: *Bu pulga uch metr atlas keladi.*” (Paha etmek: *Bu paraya üçmetre kumaş gelir.*) 10. “Qiyos mazmunli birikmalar tarkibida tenglik, shuncha

kelish ma'nosini bildiradi.” (Denk gelmek). (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 347-349).

Köktürk Türkçesinde “gelmek” anlamında kullanılan *kel-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*varmak, gitmek, yol almak, yola çıkmak, hazır olmak, hareket etmek, süre, fırsat, zaman vb. gelmek, yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar, yönelme hâli ekiyle kullanılan bazı kelimelerle kullanıldığında kelimeyi belirten şeye atıfta bulunulur, -den gelmek, esi biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildirir, birlikte kullanıldığı kelimenin anlamını verir, paha etmek, denk gelmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

66. kız- II

Kök. *kız-* [*kız-*] “kızmak” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *qizi-* [*kızı-*] [*quzi-*] 1. “Harorati ko‘tarilmoq, baland bo‘lmoq; isimoq (asosan havo harorati haqida.” (Harareti artmak, yükselmek, ısınmak (hava sıcaklığı hakkında). 2. “Biror narsa (olob va b). ta’sirida tana harorati oshmoq, ko‘tarilmoq (jism, tana haqida).” (Bir şeyin (alev vb) etkisi altında vücut ısısının yükselmesi, ateşlenmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 278).

Özbek Türkçesinde *kızmak* kelimesinin anlamı genişleyerek “*harareti artmak, yükselmek, ısınmak (hava sıcaklığı hakkında), bir şeyin (alev vb) etkisi altında vücut ısısının yükselmesi, ateşlenmek*” anlamında kullanılmaktadır.”

67. kızıl

Kök. *kızıl* [*kızıl*] “kızıl” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *qizil* [*kızıl*] [*quzil*] 1. “Qon rangidagi; qirmizi, alvon.” (Kan rengindeki, kırmızı, kızıl). 2. “Yuzning, badanning shu tusga moyil rangi; qizillik.” (Yüzün, beden bu renge dönmesi, kızılık). 3. *ko‘chma* “Vino.” (Şarap). 4. *ko‘chma* “Oktyabr’ inqilobi, sho‘ro tuzumi, armiyasiga oidlikni bildiradigan so‘z sifatida qo‘llangan.” (Ekim devrimini niteleyen söz) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 277).

Köktürk Türkçesinde *kızıl* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kan rengindeki, kırmızı, kızıl; yüzün, beden bu*

renge dönmesi, kızılık; şarap; ekim devrimini niteleyen söz” anlamında kullanılmaktadır.

68. kiçig

Kök. *kiçig* [kiçig] “küçük, az” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. *kichik* [kiçik] [citʃic] 1. “Tuzilish, hajm, o‘lcham jihatdan nisbatan katta bo‘lmagan.” (Hacim, ölçü bakımından büyük olmayan, küçük). 2. “Sig‘imi, sath o‘lchami katta bo‘lmagan; tor.” (Kapasitesi büyük olmayan, dar). 3. “Yoshi o‘rta darajadan past, o‘rta darajaga yetmagan; keksaning aksi, yosh.” (Orta yaşı geçmemiş, genç). 4. “Nisbatan yoshi past (kam) bo‘lgan.” (Yaşı küçük). 5. “Vazifa, lavozim darajasi past, quyi.” (Kıdem derecesi altta olan). 6. “O‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan amal, kasb va sh. k. ning quyi, past, boshlang‘ich darajasini bildiradi.” (Mesleğinin başlangıç derecesini bildirir). 7. “Ahamiyat, mohiyat jihatdan katta bo‘lmagan; arzimas, mühim bo‘lmagan.” (Önemli olmayan, değersiz) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 378).

Köktürk Türkçesinde “*küçük, az*” anlamındaki *kiçig* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*küçük, dar; genç; kıdemsiz; önemli olmayan, değersiz*” anlamlarında kullanılmaktadır.

69. kir-

Kök. *kir-* [kir-] “girmek” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. *kir-* [kir-] [kir-] 1. “Yurib yoki siljib, biror narsaning ichiga, ichki qismiga o‘tmoq, o‘zini ichkari qismga olmoq.” (İçeri girmek). 2. “Narsaning orasiga, ichki qismiga yorib, teshib o‘tmoq, suqulmoq; sanchilmoq.” (İçinden geçmek, sokulmak). 3. “İch tomonga botmoq.” (Etrafında dolaşmak). 4. “Orasidan, qatoridan joy olmoq; qo‘shilmoq.” (Bir sıranın arasına girmek, katılmak). 5. “İsh, xizmat, o‘qish, jamiyat va. sh. k. ga qabul qilinmoq; joylashmoq.” (İşe girmek). 6. “Sanoq son yoki ba‘zan «yosh» so‘zi bilan birga qo‘llanib, shu son bildirgan yilcha umr ko‘rganlikni bildiradi.” (Yaşına girmek). 7. “Payt, oy, fasl bildiruvchi so‘z, so‘z birikmasi bilan qo‘llanib, shu payt yoki faslning bashlanishini bildiradi.” (Mevsim, ay girmesi). 8. “Ayrim otlar bilan birikib, shu ot ifodalagan narsaning paydo bo‘lishi yoki vujudga kela boshlaganligini bildiradi.” (Bazı isimlerle birleşerek bu isimlerle ifade edilen nesnenin meydana gelişini bildirir). 9. “O‘zi birikib kelgan so‘z

ifodalagan holat, xususiyat va sh. k. ni kasb etish, shunga ega bo'lishni bildiradi.” (Durum, hususiyet vb. nin girmesi). 10. “O'tmoq, o'tib o'zlashmoq.” (Geçmek). 11. “Ayrim so'zlar (mas., sezgi a'zolarini bildiruvchi *quloq, burun* kabi so'zlar) bilan qo'llanganda, narsaning shu a'zoga ta'sir etib, sezgi uyg'otishini bildiradi.” (Kulağına, girmek, burnuna girmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 373-374).

Köktürk Türkçesinde *kir-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*içeri girmek, içinden geçmek, sokulmak, etrafında dolaşmak, arasına girmek, işe girmek, yaşına girmek, mevsim, ay girmek, meydana gelmek, durum, hususiyet girmek, geçmek, kulağına girmek, burnuna girmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

70. kod-/kot-

Kök. *kod-/kot-* [k̄od-/k̄ot-] “bırakmak” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. *qo'y-* [koy-] [q̄j-] 1. “Qo'ldagi yoki umuman ko'tarib olingan narsani biror joyga o'rnashtirmoq, joylashtirmoq.” (Bir nesneyi bir yere koymak). 2. “Belgili holatda, tartibda joylamoq, joylashtirmoq.” (Yerleştirmek). 3. “Biror joy yoki narsaga tirab, taqab, qo'ndirib o'rnashtirmoq, o'rnatmoq.” (Bir yere yerleşmek, yerleştirmek). 4. “Foydalanish uchun biror narsa bermoq.” (Bir şey vermek). 5. “Qurmoq, solmoq.” (Kurmak, yerleştirmek). 6. “Quriladigan, o'rnatiladigan narsa o'rnini belgilamoq, unga o'rin qoldirmoq.” (Kurulan bir nesnenin yerini belirlemek). 7. “Belgili joyga, o'ringa o'rnatmoq, mahkamlamoq; solmoq.” (Belirli bir yere yerleştirmek, bırakmak). 8. “Birga, yonida olib ketmay, biror joyda qoldirmoq, tashlab ketmoq.” (Bırakıp gitmek). 9. “Saqlash uchun bermoq, topshirmoq.” (Emanet etmek). 10. “Qo'lidan, quchog'idan, ixtiyori, tasarrufi va sh. k. dan chiqarmoq, bo'shatmoq.” (Gönüllü olarak vazgeçmek). 11. “Nazardan, e'tibordan, navbat va sh. k. dan chetda qoldirmoq.” (Rafa kaldırmak, ertelemek). 12. “Nikohni bekor qilib, xotindan ajralmoq, xotinini taloq qilmoq.” (Boşanmak). 13. “Biror ish-harakatni bajarish uchun imkon, yo'l, erk bermoq, ruxsat qilmoq.” (Fırsat vermek). 14. “O'stirmoq (soch, soqol, tirnoq va sh. k. haqida).” (Saç, sakal, tırnak uzatmak). 15. “Yo'lini ochib, biror tomonga, narsaga yo'naltirmoq, yubormoq (suv, gaz, bug' va sh.

k. haqida).” (Su, gaz, buhar vb. koyvermek). 16. “Tark etmoq, tashlamoq, to‘xtamoq, barxam bermoq, yig‘ishtirmoq.” (Vazgeçmek, engellemek). 17. “Belgilamoq, aniqlamoq (baho, narx va sh. k. haqida).” (Ücret, değer vb. belirlemek). 18. “Nom, laqab qo‘ymoq, nomlamoq.” (İsim, lakap vermek). 19. “...deb bilmoq, hisoblamoq, fahmlamoq.” (...diye bilmek, sanmak). 20. “Biror ish, vazifaga tayinlamoq, belgilamoq.” (Görevlendirmek). 21. “Vositachi, vakil sifatida yo‘llamoq, foydalanmoq.” (Vekil tayin etmek). 22. “Biror narsani ishga solmoq, harakatga keltirmoq.” (Harekete geçirmek). 23. “Namoyish qilmoq, ko‘rsatmoq.” (Göstermek). 24. “Qoldirmoq; keyinga surmoq.” (Ertelemek). 25. “Muhokama, munozara va sh. k. uchun taqdim, taklif qilmoq.” (Öneride bulunmak). 26. “Surtmoq, surkamoq.” (Bulaştırmak). 27. “Biror usulda, biror vosita bilan urmoq, tushirmoq, solmoq.” (Bir şeyle vurmak). 28. “Biror belgi, ishora tushirmoq.” (İşaretlemek). 29. “Biror holatda tutmoq, qoldirmoq.” (Geciktirmek). 30. “Duchor qilmoq, yo‘liqtirmoq; qoldirmoq.” (-e rastlamak). 31. “Biror maqsad, ish-harakat va sh. k. dan qoldirmoq.” (...den vazgeçmek). 32. “Ba’zi otlarga birikib, qo‘shma fe’l hosil qiladi: *bino qo‘ymoq, shart qo‘ymoq*” (Bazı isimlere gelerek birleşik fiil yapar: *gönül vermek, şart koymak*). 33. “Yetakchi fe’l bildirgan harakatning bajarilishi bilan bog‘liq turli grammatik ma’nolarni ifodalaydi: *Aytib qo‘y.*” (Yardımcı fiil görevinde kullanılır). 34. “Bo‘lishsiz fe’ldan keyin bo‘lishsiz shaklda kelib, birinchi fe’ldan anglashilgan harakatning bajarilmay qolmasligini bildiradi.” (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 399-402).

Köktürk Türkçesinde “*bırakmak*” anlamında kullanılan *kod-/kot-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir nesneyi bir yere koymak; yerleştirmek; bir yere yerleşmek; bir şey vermek; kurmak, yerleştirmek; kurulan bir nesnenin yerini belirlemek; belirli bir yere yerleştirmek, bırakmak; bırakıp gitmek; emanet etmek; gönüllü olarak vazgeçmek; rafa kaldırmak, ertelemek; boşanmak; fırsat vermek; saç, sakal, turnak uzatmak; su, gaz, buhar vb. koyvermek; vazgeçmek, engellemek; ücret, değer vb. belirlemek; isim, lakap vermek; ...diye bilmek, sanmak; görevlendirmek; vekil tayin etmek; harekete geçirmek; göstermek; ertelemek;*

öneride bulunmak; bulaştırmak; bir şeyle vurmak; işaretlemek; geciktirmek; -e rastlamak; ...den vazgeçmek; bazı isimlere gelerek birleşik fiil yapar: gönül vermek, şart koymak” anlamlarında ve “yardımcı fiil” görevinde kullanılmaktadır.

71. kontur-

Kök. kontur- [k̄ontur-] “yerleştirmek” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. qo‘ndir- [kondir-] [q̄ondir-] 1. “Qo‘ymoq.” (Yerleştirmek). 2. *ko‘chma* “Qo‘ymoq (asosan bosh kiyimi hakida).” *mecaz* (Koymak, takmak (başta giyilen giysiler hakkında)). 3. “Qurmoq, tikmoq, tiklamoq.” (Kurmak, dikmek, inşa etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 408).

Köktürk Türkçesinde “yerleştirmek” anlamında kullanılan *kontur-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “yerleştirmek; koymak, takmak (başta giyilen giysiler hakkında); kurmak, dikmek, inşa etmek” anlamlarında kullanılmaktadır.

72. kop

Kök. kop [k̄op] “hep” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. ko‘p [k̄öp] [c̄œp] 1. “Son, miqdor jihatidan, me‘yordan yoki nisbatan ortiq.” (Sayı, miktar bakımından fazla, çok). 2. “Vaqt e‘tibori bilan ortiq, uzoq vaqt davomida; uzoq.” (Vakit açısından çok). 3. “Oradan uzoq vaqt o‘tmasdan, teztez, dam-badam.” (Aradan uzun zaman geçmeden, sık sık). 4. “Ortiq darajada, ortiq; juda, g‘oyatda.” (Son derece fazla, çok). 5. “Ko‘p kishilar, ko‘pchilik.” (Kalabalık, çoğunluk) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 462).

Köktürk Türkçesinde “hep” anlamında kullanılan *kop* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “sayı, miktar bakımından fazla, çok, vakit açısından çok, aradan uzun zaman geçmeden, sık sık, son derece fazla, çok, kalabalık, çoğunluk” anlamlarında kullanılmaktadır.

73. korıgu

Kök. korıgu [k̄orıgu] “muhafız” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. qo‘riqchi [korıqçi] [q̄orıqt̄çi] 1. “Himoya qiluvchi, himoyachi, soqchi, posbon.” (Muhafız, bekçi, gardiyan). 2. “Qo‘shlarni cho‘chitish, ulardan bog‘, poliz va sh. k. ni qo‘riqlash uchun o‘rnatilgan qo‘g‘irchoq

odam; qaratqi.” (Çiftlik, bağ, bahçe vb. ni korumak amacıyla yerleştirilen kukla adam, korkuluk) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 414).

Köktürk Türkçesinde “muhafız” anlamına gelen *korıgu* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*muhafız, bekçi, gardiyan; çiftlik, bağ, bahçe vb. ni korumak amacıyla yerleştirilen kukla adam, korkuluk*” anlamında kullanılmaktadır.

74. könül

Kök. *könül* [könül] “gönül; akıl” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘ngil* [könül] [cœñil] 1. “Kishining his-tuyg‘u va kechinmalari manbay; yurak, qalb, dil.” (Kişinin his, duygu ve izlenimlerinin kaynağı; yürek, kalp, dil). 2. “Fe‘l-atvor, harakter, xulq.” (Huy, karakter, tabiat) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 457).

Köktürk Türkçesinde “*gönül; akıl*” anlamında kullanılan *könül* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kişinin his, duygu ve izlenimlerinin kaynağı; yürek, kalp, dil; huy, karakter, tabiat*” anlamında kullanılmaktadır.

75. kör- I

Kök. *kör- I* [kör-] “bakmak, görmek” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. *ko‘r- I* [kör-] [cœr-] 1. “Ko‘rish qobiliyatiga ega bo‘lmoq, kishi va narsalarning, borliqning ko‘rinishi qandayligini farqlay bilmoq.” (Görme yetisine sahip olmak, kişi ve nesnelere görünüşünü ayırt etmek, görmek). 2. “Ko‘z bilan ilg‘amoq, ko‘z vositasida aniq farqlamoq, sezmoq, bilmoq.” (Farkına varmak, sezme, bilmek). 3. “Tanishish, bilish, aniqlash va sh. k. maqsadda ko‘zdan, nazardan kechirmoq; nazar solib tekshirmoq; qaramoq.” (Gözden geçirmek, bakmak). 4. “Biror to‘xtamga kelish, chora belgilash uchun muhokama qilmoq.” (Muhakeme etmek). 5. “Duch keltirmoq, uchratmoq.” (Karşılaşmak). 6. “Hol-ahvol so‘rab yo‘qlamoq.” (Hal hatır sormak). 7. “Boshdan kechirmoq; tajribadan o‘tkazmoq.” (Tecrübe etmek). 8. “Biror kimsa yoki narsaga ega bo‘lmoq, erishmoq, yetishmoq.” (Bir kimse ya da nesneye sahip olmak). 9. “Tomosha qilmoq, tomoshabin sifatida kuzatmoq.” (İzlemek). 10. “Yuz bergan voqeaga boshqa kishi yoki narsani sabab qilib ko‘rsatmoq.” (Meydana gelen bir olayda bir kişi ya da nesneyi

sebeb göstermek). 11. “Tajribada sinamoq, sinab bilmoq.” (Sınamak). 12. “Payqab olmoq, ilg‘amoq, tuymoq.” (Sezmek, fark etmek). 13. “Biror narsani ta’kidlash va unga diqqat-e’tiborni jalb etish uchun qo‘llanadi.” (Bir şeyi vurgulamak ve ona dikkat çekmek). 15. “..deb hisoblamoq, bilmoq; ..deb qaramoq, tushunmoq.” (...diye hesaplamak, bilmek; ...diye düşünmek). 16. “Harakatning sinash uchun bajarilishini, bajarmaslik haqida ogohlantirishni bildiradi.” (Denemek, test etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 469-470).

Köktürk Türkçesinde “*bakmak, görmek*” anlamında kullanılan *kör-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*görme yetisine sahip olmak, kişi ve nesnelere görünüşünü ayırt etmek, görmek; farkına varmak, sezmek, bilmek; gözden geçirmek, bakmak; muhakeme etmek; karşılaşmak; hal hatır sormak; tecrübe etmek; bir kimse ya da nesneye sahip olmak; izlemek; meydana gelen bir olayda bir kişi ya da nesneyi sebep göstermek; sınamak; sezmek, fark etmek; bir şeyi vurgulamak ve ona dikkat çekmek; ...diye hesaplamak, bilmek, ...diye düşünmek; denemek, test etmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

76. kötür-

Kök. kötür- [kötür-] “(yukarı) kaldırmak, yükseltmek” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. ko‘tar- [kötär-] [cætær-] 1. “Yerdan yoki yotgan coyidan uzib, ajratib olmoq.” (Yerden kaldırmak). 2. “Yerdan uzilgan, ajralgan holda tutmoq, qo‘lda tutmoq.” (Yükseltmek). 3. “O‘z ustida tutgan holda yurish-tortish, eltish qudratiga ega bo‘lmoq.” (Kendi kendine hareket etme yetisine sahip olmak). 4. “Yuqori, baland holatda tutmoq, yuqoriga chiqarmoq.” (Yukarıda tutmak, yükseltmek). 5. “Biror narsani uyib, ustma-ust qilib, ustiga qo‘yib baland qilmoq.” (Üst üste koymak, yığmak). 6. *ko‘chma* “Oshirmoq, ko‘paytirmoq (kuch, daraca, narx-navo va sh. k. haqida). *mecaz* (Çoğaltmak (güç, derece, fiyat vb. hakkında). 7. *ko‘chma* “Mavqeini, hol-kudratini, moddiy ahvol va sh. k. ni yahshilamoq.” *mecaz* (Mevki, durum, maddi durum vb. geliştirmek). 8. “Yuqori mansab yoki lavozimga tayinlamoq, belgilamoq.” (Yüksek bir pozisyona atamak). 9. *ko‘chma* “Bardosh qilmoq, toqat qilmoq; chidamoq.” *mecaz* (Dayanmak, tahammül etmek). 10. *ko‘chma*

“Hazm qilmoq, singdirmoq.” *mecaz* (Hazmetmek, sindirmek). 11. “Yoqtirmoq, suymoq; toqat qilmoq.” (Beğenmek, sevmek). 12. *ko‘chma* “Biror ish-harakat qilishga ilhomlantirmoq, safarbar qilmoq.” *mecaz* (Motive etmek, harekete geçirmek). 13. *ko‘chma* “O‘z ustiga olmoq, o‘z hisobidan to‘lamoq (sarf-harakat haqida).” *mecaz* (Kendi üstüne almak, kendi hesabından ödemek (harcama hakkında)). 14. *ko‘chma* “Yo‘q qilmoq, yo‘qotmoq, bitirmoq.” *mecaz* (Yok etmek, bitirmek). 15. *ko‘chma* “İçmoq, urmoq (may haqida).” *mecaz* (İçmek, vurmak (şarap hakkında)). 16. “Qarzga olmoq.” (Borç almak). 17. Yetishtirmoq, olmoq.” (Yetiştirmek, olmak). 18. “Ayrım otlar bilan birikib, shu ot bildirgan narsani yuzaga keltirishni ifodalaydi.” (Bazı isimler ile birleşerek bu ismi bildiren şeyin meydana gelmesini ifade eder; tasvir fiili) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 474-475).

Köktürk Türkçesinde “(yukarı) kaldırmak, yükseltmek” anlamında kullanılan *kötür-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yerden kaldırmak, yükseltmek, hareket etme yetisine sahip olmak, yukarıda tutmak, üst üste koymak, yağmak, çoğaltmak (güç, derece, fiyat vb. hakkında), mevki, durum, maddi durum vb. geliştirmek, yüksek bir pozisyona atamak, dayanmak, tahammül etmek, hazmetmek, sindirmek, beğenmek, sevmek, motive etmek, harekete geçirmek, kendi üstüne almak, kendi hesabından ödemek (harcama hakkında), yok etmek, bitirmek, içmek, vurmak (şarap hakkında), borç almak, yetiştirmek, olmak* anlamlarında ve bazı isimler ile birleşerek bu ismi bildiren şeyin meydana gelmesini ifade eder; tasvir fiili” görevinde kullanılmaktadır.

77. köz

Kök. *köz* [köz] “göz” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. *köz* [köz] [cöz] 1. “Tirik mavjudotning ko‘rish azosi.” (Görme organı). 2. “Nazar, nigoh; qarash.” (Nazar, bakış). 3. “Ko‘rish qobiliyati.” (Görme yeteneği). 4. *ko‘chma* “Ba‘zi narsalarning biror belgi bilan ajralib, ko‘zga o‘xshab ketadigan qismi, bo‘lagi.” *mecaz* (Bazı nesnelere göze benzeyen kısmı, bölümü) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 443-445).

Köktürk Türkçesinde “göz” anlamında kullanılan *köz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*görme organı; nazar, bakış;*

görme yeteneği; bazı nesnelere göze benzeyen kısmı” anlamlarında kullanılmaktadır.

78. kul

Kök. kul [kul] “kul, köle” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. qul [kul] [qul] 1. “Eksplyatatorlik jamiyatining ilk davrlarida xususiy mulk, mol qatori olib-sotilgan, butunlay xo‘jayinga qaram bo‘lgan, hech qanday haq-huquq va molu mulkka ega bo‘lmagan xizmatkor.” (Sömürge döneminin ilk devirlerinde özel mal olarak satılan, tamamen işverene bağlı, hiçbir hakkı hukuku ve malı mülkü olmayan hizmetkâr). 2. “Umuman, sinfiy camiyatda eksplyatsiya hamda siyosiy-iqtisodiy qaramlik asoratida har qanday xuquqdan mahrum bo‘lgan, eziluvchi kishi.” (Genel olarak sınıfsal sömürüye ve siyasi, iktisadi olarak bağımlı her türlü haktan mahrum olan ezilen kişi). 3. *ko‘chma* “Kimsaga ko‘r-ko‘rona xizmat qiluvchi, bo‘ysunuvchi; itoatgo‘y, malay, xizmatkor.” *mecaz* (İnsanlara körü körüne hizmet eden, itaatkâr hizmetkâr). 4. *ko‘chma* “Biror kimsaga, narsaga qattiq berilgan, dardi, xayol o‘shanda bo‘lgan kishi, uning fidoyisi.” *mecaz* (Fedakâr, özverili). 5. “Banda.” (Köle, esir) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 367-368).

Köktürk Türkçesinde “*kul, köle*” anlamında kullanılan *kul* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*hizmetkar, esir, kul, köle, fedakar, özverili*” anlamlarında kullanılmaktadır.

79. kulkak

Kök. kulkak [kulqak] “kulak” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. quloq [kulak] [qulobq] 1. “Odam hamda umurtqali hayvonlarning eshitish hamda muvozanat a‘zosi va uning tashqi qismi.” (İnsan ve omurgalı hayvanların işitiş ve denge organı). 2. “Ba‘zi narsalarning ishlash, ilib qo‘yish yoki mahkamlash uchun xizmat qiladigan qismi.” (Bazı nesnelere çalışması ya da sağlama için kullanılan kısım). 3. “Bosh kiyimlarning quloqlarni va iyakni yopib, issiq tutib turish uchun tushirib qo‘yiladigan uzun qismi.” (Baş giysilerinin kulakları ve çeneyi kapatıp sıcak tutması için kullanılan uzun kısmı). 4. “Ba‘zi mexanizm va musiqa asboblarning burab ishga tushirish yoki sozlash uchun xizmat qiladigan qismi.” (Bazı mekanizma ve

müzik aletlerinin akort kısmı). 5. “Avtomobil, traktör va sh. k. mashinalarni boshqarish uchun xizmat qiladigan qurilmasi; rul.” (Otomobil, traktör vb. araçları sürmek için kullanılan direksiyon). 6. “O‘simlikning barg yoki nihol yozadigan yeri; dastlabki niholcha, bargcha.” (Bitkinin yaprak ya da filiz çıkan yeri; fidan; yaprakçık) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 372-373).

Köktürk Türkçesinde “*kulak*” anlamında kullanılan *kulkak* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*insan ve omurgali hayvanların işitiş ve denge organı; bazı nesnelere çalışması ya da sağlamlaşması için kullanılan kısmı; baş giysilerinin kulakları ve çeneyi kapatıp sıcak tutması için kullanılan uzun kısmı; bazı mekanizma ve müzik aletlerinin akort kısmı; otomobil, traktör vb. araçları sürmek için kullanılan direksiyon; bitkinin yaprak ya da filiz çıkan yeri; fidan; yaprakçık*” anlamlarında kullanılmaktadır.

80. kut I

Kök. kut I [kut] “talih” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. qut [kut] [qut] 1. “Boylik, baxt; baraka.” (Zenginlik, talih; bereket). 2. “Yuz (bet)ning rangi.” (Yüzün rengi) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 389).

Köktürk Türkçesinde “*talih*” anlamında kullanılan *kut* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*zenginlik, talih; bereket; yüzün rengi*” anlamlarında kullanılmaktadır.

81. küç

Kök. küç [küç] “güç, kuvvet” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. kuch [küç] [cutf] 1. “Odam va jonivorlarning o‘z muskullarini ishlatib, jismoniy harakat qilish qobiliyati; jismoniy energiya; quvvat.” (İnsan ve canlıların kendi kaslarını kullanmaları için fiziksel hareket yeteneği; fiziksel enerji; güç). 2. “Mehnat qilish, yaratish, yuzaga keltirish qobiliyati, ish-mehnat.” (Çalışma yeteneği; iş; emek). 3. “Ma’naviy, aqliy va ruhiy quvvat.” (Manevî, aklî ve ruhî güç). 4. “Jisimlarning o‘zaro mexanik ta’sir etish qobiliyati va uning o‘lchovi.” (Cisimlerin karşılıklı mekanik etki yeteneği ve ölçümü). 5. “Quvvat, energiya.” (Güç, enerji). 6. “Ta’sir qilish daracasi; ta’sir.” (Etki). 7. “To’yimlilik, quvvat berish belgi xususiyati,

ko‘rsatkichi.” (Güç göstergesi). 8. “Biror ishni amalga oshira bilish imkoni, imkoniyati; hol-qudrat, qurb.” (Bir işi gerçekleştirme imkanı; güç-kudret; güç). 9. “Biror sohada va umuman ishlab chiqarishda ishlovchi kishilar.” (Bir alanda ve genellikle üretimdeki işçiler). 10. “Biror ishni amalga oshirishga qaratilgan, biror maqsad uchun foydalaniladigan shaxs yoki narsalar.” (Bir işin gerçekleştirilmesinde faydalanılan kişiler ya da nesnelər). 11. “Harbiy qo‘shimlar; qo‘shin.” (Askerî birlikler, ordu). 12. “Camiyatning biror belgi-xususiyati, dunyoqarashi va sh. k. bilan farqlanuvchi qismi.” (Toplumun belirgin bir özelliği, dünya görüşü vb. ile ayırdedilen kısmı). 13. “Qaror, qonun va sh. k. ning qo‘llanishi, amali, joriyligi.” (Karar, kanun vb. nin kullanılması, geçerliliği) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 439-440).

Köktürk Türkçesinde “*güç, kuvvet*” anlamında kullanılan *küç* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*insan ve canlıların kendi kaslarını kullanmaları için fiziksel hareket yeteneği; fiziksel enerji; güç; çalışma yeteneği; iş; emek; manevî, aklî ve ruhî güç; cisimlerin karşılıklı mekanik etki yeteneği ve ölçümü; güç, enerji; etki; güç göstergesi; bir işi gerçekleştirme imkânı; güç-kudret; güç; bir alanda ve genellikle üretimdeki işçiler; bir işin gerçekleştirilmesinde faydalanılan kişiler ya da nesnelər; askerî birlikler, ordu; toplumun belirgin bir özelliği, dünya görüşü vb. ile ayırdedilen kısmı; karar, kanun vb. nin kullanılması, geçerliliği*” anlamlarında kullanılmaktadır.

82. kümüş

Kök. *kümüş* [kümüş] “gümüş” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. *kumush* [kümüş] [cumuʃ] 1. “Mendeleyev davriy sistemasining I guruhiga mansub kimyoviy element, oq-ko‘kish rangli yaltiroq, asl metall.” (Mendeleyev periyodik sistemin I. grubunun kimyasal elementi, beyaz parlak renkli asıl metal). 2. “Kumushdan ishlangan, kumush ishlatilgan.” (Gümüşten yapılmış; gümüş). 3. *ko‘chma* “Kumushga nisbat bildiradi.” *mecaz* (Gümüşle ilişkilendirmek). 4. “Kumush (xotin-qizlar ismi).” (Gümüş (bayan adı) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 427-428).

Köktürk Türkçesinde “*gümüş*” anlamında kullanılan *kümüş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*Mendeleyev periyodik*

sistemin I. grubunun kimyasal elementi, beyaz parlak renkli asil metal, gümüşten yapılmış; gümüş; mecaz anlamda gümüşle ilişkilendirmek” anlamında ve “*gümüş (bayan adı)*” olarak kullanılmaktadır.

83. kün

Kök. *kün* [kün] “güneş; gün; gündüz” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. *kun* [kün] [cun] 1. “Quyosh, oftob.” (Güneş). 2. “Sutkaning quyosh chiqqandan quyosh botgungacha bo‘lgan qismi.” (Gün doğumundan gün batımına kadar olan kısım, gündüz). 3. “Bir kecha-kunduzga – 24 soatga teng vaqt; sutka.” (Bir gece gündüz, 24 saatlik vakit, gün) 4. “Oy yoki haftaning ma’lum bir kalendar sanasi; ma’lum bir hodisaga bag‘ishlangan kun, sana.” (Ay ya da haftanın belirli bir takvim tarihi; belirli bir olaya atfedilen gün, yıl). 5. “Kunlar bilan belgilanuvchi vaqt, payt, kez, davr.” (Günlerle belirlenen vakit, zaman, devir). 6. “Ob-havo, ob-havo sharoiti.” (Su, hava koşulları). 7. “Ayrim so‘zlar bilan qo‘llanib, ahvol, sharoit ma’nosini bildiradi.” (Bazı sözler ile kullanılarak durum, koşul anlamını bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 428).

Köktürk Türkçesinde “*güneş*” anlamında kullanılan *kün* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*güneş; gündüz; gün; ay ya da haftanın belirli bir takvim tarihi; belirli bir olaya atfedilen gün, yıl; günlerle belirlenen vakit, zaman, devir; su-hava koşulları; bazı sözler ile kullanılarak durum, koşul anlamını bildirir*” anlamında kullanılmaktadır.

84. küzed-

Kök. *küzed-* [küzed-] “gözetmek” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. *kuzat-* [küzat-] [cuzæt-] 1. “Ketayotgan kishi bilan xayrlashish uchun biror yergacha birga bormoq, biror yergacha borib, chiqib, xayr-xo‘sh qilmoq; uzatmoq.” (Bir yere giden birine eşlik etmek, uğurlamak). 2. “Bilish, aniqlash maqsadida sinchiklab qaramoq, ko‘zdan kechirmoq.” (Gözden geçirmek). 3. “Zimdan qarab tekshirib turmoq, ta‘qib qilmoq.” (Takip etmek). 4. “Biror narsani (maqsadni) nazarda tutmoq; ko‘zga tutmoq, ko‘zlamoq.” (Gözetmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 420).

Köktürk Türkçesinde “*gözetmek*” anlamında kullanılan *küzed-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir yere giden birine*

eşlik etmek, uğurlamak; gözden geçirmek; takip etmek; gözetmek” anlamında kullanılmaktadır.

85. oglan

Kök. *oglan* [oğlan] “çocuklar, oğullar” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. *o‘g‘lon* [oğlân] [ɔylɒn] 1. “Er bola, o‘g‘il; farzand.” (Erkek çocuk, oğlan; evlat). 2. “Yosh va jasur yigit; qo‘rqmas, botir.” (Genç ve cesur yiğit; korkusuz, mert). 3. “Atoqli otlar bilan kelib, shaxsning shoh, sulton avlodidan ekanligini bildiradi.” (Ünlü isimler ile kullanılarak kişinin şehzade olduğunu bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 194).

Köktürk Türkçesinde “*çocuklar, oğullar*” anlamında kullanılan *oğlan* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*erkek çocuk, oğlan; evlat; genç ve cesur yiğit; korkusuz, mert ve ünlü isimler ile kullanılarak kişinin şehzade olduğunu bildirir*” anlamlarında kullanılmaktadır.

86. og(u)l

Kök. *og(u)l* [oğ(u)l] “çocuk, evlat, oğul” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. *o‘g‘il* [oğil] [ɔyil] 1. “Er jinsidagi bola.” (Erkek çocuk). 2. “Er jinsidagi farzand (o‘z ota-onalariga nisbatan). (Erkek evlat). 3. “(*faqat 1-sh. egalik qo‘shimchasi bilan*) Farzandi tengi shaxsga nisbatan murojaat shakli.” (1. t. ş. *iyelik eki ile*) (Evladını çağırma şekli; oğlum). 4. “O‘g‘il (xotin-qizlar ismi). (Bayan ismi) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 193).

Köktürk Türkçesinde “*çocuk, evlat, oğul*” anlamında kullanılan *og(u)l* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*erkek çocuk, erkek evlat; evladını çağırma şekli; oğlum; bayan ismi*” anlamlarında kullanılmaktadır.

87. ok I

Kök. *ok I* [ok] “ok” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. *o‘q I* [ok] [ɔq] 1. “Yoyga qo‘yib otiladigan, uchi nayzasimon uzun, ingichka, tayoqcha; tir.” (Yaya takılıp atılan, ucu sivri, uzun, ince çubuk, ok). 2. “Miltiq, to‘pponcha pulemyot kabi qurollarga joylab otiladigan kichkina snaryad; patron.” (Tüfek, tabanca, makineli tüfek gibi silahlara doldurulan küçük yuvarlak mermi). 3. “Shunday snaryad patronning otilganda og‘zidan

chiqib uchadigan, mo'ljalga yo'naltiriladigan qismi (qo'rg'oshin, pitra kabi)." (Bu shakilde yuvarlak mermi atilidiginda ucundan chikan, hedefe yoneltlen kismi (kurşun gibi). 4. "Minomyot, reaktiv artilleriya va sh. k. qurollardan otiladigan o'q-dori; snaryad." (Havan topu reaktiv top vb. silahlardan atilan top). **o'q II [ok] [oq]** 1. "Ikki ichiga g'ildirak o'rnatiladigan, yog'och yoki metallardan yasalgan g'ola." (Içine iki çark yerleştiren, ahşap ya da metalden yapılan dipçik). 2. "Dastgoh, mashina va sh. k. ning aylanib turadigan o'qsimon uzun qismi." (Tezgah, makine vb. nin uzun aks kısmı). 3. "Biror jism yoki fazoning markazidan o'tadi, deb faraz qilinadigan to'g'ri chiziq." (Bir cismin ya da alanın merkezden geçtiğini varsayan düz çizgi) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 189).

Köktürk Türkçesindeki *ok* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak *"ok; tüfek, tabanca, makineli tüfek gibi silahlara doldurulan küçük yuvarlak mermi; bu şekilde yuvarlak mermi atıldığında ucundan çıkan, hedefe yöneltilen kısmı; havan topu reaktiv top vb. silahlardan atılan top; içine iki çark yerleştirilen, ahşap ya da metalden yapılan dipçik; tezgâh, makine vb. nin uzun aks kısmı; bir cismin ya da alanın merkezden geçtiğini varsayan düz çizgi"* anlamlarında kullanılmaktadır.

88. olur-

Kök. olur- [**olur-**] "oturmak, ikâmet etmek; kağan olmak, tahta oturmak; hüküm sürmek" (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. o'tir- [**otir-**] [**otir-**] 1. "Ketni biror joyga qo'yib, biror joyni ishg'ol etib o'rinlashmoq; cho'kmoq." (Bir yere oturmak, çökmek). 2. "Asosan shunday (o'tirgan) holda biror joy, makonda bo'lmoq." (Bir yerde oturmak). 3. "O'tirib bajariladigan biror ishga unnamoq, shu ishni bajaradigan vaziyatni egallamoq." (İşinin başına geçmek). 4. "Transport vositasiga tushmoq, chiqmoq; minmoq." (Araca binmek). 5. "Biror lavozimi egallamoq, ..bo'lib ishlamoq, tayinlanmoq." (Görevlendirmek). 6. "Biror joyda ma'lum vaqt bo'lmoq; turmoq, yashamoq." (Oturmak, ikamet etmek). 7. "Jazo muddatini o'tamoq." (Cezasını çekmek). 8. "Inmoq, yopishmoq, o'rnamoq." (Oturmak, yerleşmek). 9. "Mos bo'lib tushmoq; yarashmoq." (Denk gelmek, uygun olmak). 10. "Xush kelmoq, yoqmoq." (Hoşuna gitmek). 11. "Taraqqiyot yuz

bermay, past, quyi darajada to‘xtab qolmoq.” (Yerinde saymak). 12. *ko‘m. fl. 6zf.* “Yetakchi fe‘ldagi harakatning davomliliği, ma‘qul ko‘rilmalığı kabi ma‘nolarni bildiradi.” *yrd. fl.* (Eylemin devamlılığını bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 177-178).

Köktürk Türkçesinde “*oturmak, ikâmet etmek; kağan olmak, tahta oturmak; hüküm sürmek*” anlamında kullanılan *olur-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bir yere oturmak, çökmek; bir yerde oturmak; işinin başına geçmek; araca binmek; görevlendirmek; oturmak, ikamet etmek; cezasını çekmek; oturmak, yerleşmek; denk gelmek, uygun olmak; hoşuna gitmek; yerinde saymak*” anlamlarında ve eylemin devamlılığını bildiren yardımcı fiil görevinde kullanılmaktadır.

89. ortu

Kök. ortu [ortu] “orta” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. o‘rta [ortä] [örtæ] 1. “Sathning chetlaridan markaziga tomon uzoqlikda bo‘lgan qismi, nuqtasi; markaz.” (Çizgiden merkeze doğru uzak olan kısım, orta). 2. “Uzun narsaning ikki uchidan teng uzoqlikda bo‘lgan nuqtasi, joyi.” (Uzun nesnenin iki ucundan eşit uzaklıkta olan yer). 3. “İkki yoki undan ortiq narsalarning oraliq qismi; oraliq.” (İki ya da daha fazla nesnenin arasındaki kısım, aralık). 4. “Kishilar yoki bir joydagi narsalar orasi; qurshov, davra.” (Kişilerin ya da bir yerdeki nesnelere arası, kuşatma, daire). 5. “Oraliq (o‘rta)da bo‘lgan; o‘rtadagi.” (Ortadaki). 6. “Boshlanishidan va oxiridan taxminan teng uzoqlikda bo‘lgan vaqt.” (Başlangıç ve bitişten eşit uzaklıkta olan vakit). 7. “Hamma yoki bir necha kishi uchun umumiy, teng, bir xilda tegishli bo‘lgan.” (Herkes için eşit). 8. “Me‘yori darajali; o‘rtacha.” (Ortalama). 9. “Besh balli baho tizimida «yaxshi»dan past, «yomon»dan yuqori darajadagi baho; o‘rtacha, qoniqarli.” (Beş puanlı derecelendirme sisteminde «kötü» dereceden iyi, orta). 10. “Makon, payt yoki ob‘yekt munosabatini bildiradi.” (Yer, zaman ya da konuyla ilgisini bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 170).

Köktürk Türkçesinde “*orta*” anlamında kullanılan *ortu* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*orta; uzun nesnenin iki ucundan eşit uzaklıkta olan yer; aralık; kişilerin ya da bir yerdeki nesnelere*

arası, kuşatma, daire; ortadaki; başlangıç ve bitişten eşit uzaklıkta olan vakit; herkes için eşit; ortalama; beş puanlı derecelendirme sisteminde «kötü» dereceden iyi, orta; yer, zaman ya da konuyla ilgisini bildirir» anlamlarında kullanılmaktadır.

90. ot

Kök. ot [ot] “ateş” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. o‘t I [ot] [ot] 1. “Yonish jarayoni; olov, otash.” (Yanma, alev, ateş). 2. “Alanga, yolqin.” (Ateş). 3. “Olovning alangasi so‘ygan (to‘xtagan) holati; cho‘g‘.” (Ateşin alevinin azalması, köz). 4. *ko‘chma* “Quyoshning o‘t yallig‘i kabi qattiq qizdiradigan, kuydiradigan holati; taft.” *mecaz* (Güneşin ateşi gibi aşırı kızdıran, ısı). 5. *ko‘chma* “Kishi ruhiyatidagi, qalbidagi alanga, olov kabi «yonuvchi» («yondiruvchi»), «koydiradigan» holat; «olov».” *mecaz* (Kişinin ruhundaki, kalbindeki ateş). 6. *ko‘chma* “Kishi qalbi (ruhi)dagi jo‘shqin holat; jo‘shqinlik, harorat.” *mecaz* (Kişinin kalbindeki coşkunluk, hararet). 7. “*ko‘chma* “Qalbida shunday o‘ti bor; o‘tli.” *mecaz* (Kalbinde ateş olan, ateşli). 8. “Otish qurollaridan yalpi, to‘xtovsiz uzilgan o‘qlar.” (Atış silahlarının tamamındaki sürekli oklar). 9. “Elektr zaryadi.” (Şarz). **o‘t II [ot]** “Poyasi yog‘ochlanmaydigan, chorva mollari uchun ozuqa bo‘ladigan yashil o‘simlik; alaf.” (Yeşil bitki, ot) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 174-175).

Köktürk Türkçesinde “ateş” anlamında kullanılan *ot* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “ateş; köz; ısı; kişinin ruhundaki, kalbindeki ateş; kişinin kalbindeki coşkunluk, hararet; kalbinde ateş olan, ateşli; atış silahlarının tamamındaki sürekli oklar; şarz; ot” anlamlarında kullanılmaktadır.

91. oz-

Kök. oz- [oz-] “kurtulmak” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. o‘z- [oz-] [oz-] 1. “Tez yurib yoki yugurib, oldindagi yoki teng ketayotgan kishi yoki narsadan o‘tib ketmoq, uni orqada qoldirmoq.” (Geride bırakmak, geçmek, kurtulmak). 2. *ko‘chma* “Biror narsa soha, ish, musobaqa va sh. k. da boshqalardan oldinda bo‘lmoq, g‘olib kelmoq.” (Galip gelmek, kazanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 138-139).

Köktürk Türkçesinde “kurtulmak” anlamında kullanılan *oz-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*geride bırakmak, geçmek, kurtulmak; galip gelmek, kazanmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

92. ö-

Kök. ö- [ö-] “düşünmek” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. o‘yla- [öylä-] [œjlæ-] 1. “Fikr-mulohaza yuritmoq; fikrlamoq.” (Mülahaza etmek, düşünmek). 2. “Xayolidan kechmoq (kechirmoq), hayol qilmoq.” (Hayal etmek). 3. “Yodga olmoq, esga keltirmoq; xotirlamoq.” (Aklına gelmek, hatırlamak). 4. “Biror kimsa yoki narsa manfaati yuzasidan ish tutmoq; shuning dardida bo‘lmoq.” (Bir şeyin ya da bir kimsenin sağladığı faydayı düşünmek). “Xayol qilmoq, taxmin qilmoq, ..deb xisoblamoq, tushunmoq.” (Tahmin etmek, ...diye hesaplamak, düşünmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 141).

Köktürk Türkçesinde “*düşünmek*” anlamında kullanılan *ö-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*mülahaza etmek, düşünmek; hayal etmek; aklına gelmek, hatırlamak; bir şeyin ya da bir kimsenin sağladığı faydayı düşünmek; tahmin etmek, ...diye hesaplamak, düşünmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

93. öl-

Kök. öl- [öl-] “ölmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. o‘l- [öl-] [œl-] 1. “Hayoti tugamoq, yashashdan to‘xtamoq, qazo qilmoq.” (Hayatı durmak, ölmek). 2. “Yo‘q bo‘lmoq, barham topmoq.” (Yok olmak). 3. “Biror sifati, xususiyati va sh. k. ni yo‘qotmoq, yaroqsiz holga kelmoq.” (Bir niteliği, özelliği vb. ni yok etmek). 4. “Biror harakat-holat ta’sirida juda nochor, og‘ir ahvolda qolganlikni bildiradi.” (Tükenmek). 5. “Yetakchi fe’l bildirgan harakatni kuchaytirib ifodalaydi, ortiq darajasini qayd etadi.” (Ana fiilin bildirdiği hareketi güçlendirir) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 151).

Köktürk Türkçesinde “*ölmek*” anlamında kullanılan *öl-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*hayatı durmak, ölmek; yok olmak; bir niteliği, özelliği vb. ni yok etmek; tükenmek; ana fiilin bildirdiği hareketi güçlendirir*” anlamlarında kullanılmaktadır.

94. ölüg

Kök. *ölüg* [ölüg] “öü, ölmüş olan” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. *o‘lik* [ölik] [ælic] 1. “Hayoti tugagan; o‘lgan, jonsiz.” (Ölü, cansız). 2. “Jonsiz tana; jasad, murda.” (Ölü beden, ceset). 3. *ko‘chma* “O‘z xususiyatini (sifatini) yo‘qotgan, qotib, yaroqsiz holga kelgan.” *mecaz* (Kendisini yok etmiş, tükenmiş). 4. *ko‘chma* “Jon asari yo‘q, murdaniki singari.” *mecaz* (Hayat belirtisi yok, ceset gibi). 5. *ko‘chma* “Hayotdan nishona yo‘q; kimsasiz, harakatsiz.” *mecaz* (Hayat belirtisi yok, boş, hareketsiz). 6. *ko‘chma* “Ta‘sirsiz, his-hayajon uyg‘otmaydigan, zeriktiradigan.” *mecaz* (Etkisiz, heyecan uyandırmayan). 7. “Bisotda saqlanadigan, ishlatilmaydigan mol haqida (mablag‘ga nisbatan qo‘llanadi).” (Depoda satilmayan ürünler) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 149).

Köktürk Türkçesinde “*öü, ölmüş olan*” anlamında kullanılan *ölüg* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*öü, cansız; öüü beden, ceset; kendisini yok etmiş, tükenmiş; hayat belirtisi yok, ceset gibi; boş, hareketsiz; etkisiz, heyecan uyandırmayan; depoda satilmayan ürünler*” anlamlarında kullanılmaktadır.

95. ötün-

Kök. *ötün-* [ötün-] “arz etmek” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. *o‘tin-* [ötin-] [ætin-] 1. “Yolvorib, iltijo bilan iltimos qilmoq; so‘ramoq.” (İstemek, rica etmek). 2. “Afv etishni, kechirishni iltimos qilmoq.” (Af dilemek, bağışlanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 177).

Köktürk Türkçesinde “*arz etmek*” anlamında kullanılan *ötün-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*istemek, rica etmek; af dilemek, bağışlanmak*” anlamında kullanılmaktadır.

96. öz II

Kök. *öz II* [öz] “kendi” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. *o‘z* [öz] [æz] 1. “Egalik qo‘shimchasini olgan ot oldidan kelganda, kimsa yoki narsaning egalik qo‘shimchasi anglashilgan shaxsga (1-, 2- yoki 3- shaxsga) qarashli ekani ifodalaydi. Bunda shaxs ma‘nosi shaxs qo‘shimchasi orqali voqelanadi, *o‘z* so‘zi ta‘kidlash uchun qo‘llanadi.” (Sahiplik ekini alan bir ek geldiğinde kişinin ya da nesnenin sahiplik eki alan

şahsa (1., 2., 3., şahsa) ait olduğunu ifade eder. Burada şahıs anlamı şahıs ekiyle gerçekleştirilir, **kendi** kelimesi vurgulamak için kullanılır). 2. “Egalik qo‘shimchasi bilan kelganda: **1)** ish-harakat shu qo‘shimcha bildirgan shaxsga oidligini bildiradi. *O‘zim so‘radi.* **2)** 3- sh. shaklida (**o‘zi**) ish-harakat hech kimning ishtiroqisiz bo‘lishi, bajarilishini bildiradi; o‘zicha, o‘zidan, o‘zi. *Devor o‘zi chiqilib tutdi.* **3)** so‘roq mazmunli gaplarda ta’kid, ko‘chaytirish uchun qollanadi (bunda shaxs manosi bo‘lmaydi): *Men o‘zi qayerga kelib qoldim?*” (Sahiplik ekiyle kullanıldığında: **1)** Eylemin bu eki kullanan kişiye ait olduğunu bildirir: *Kendim sordum.* **2)** 3. şahıs. şeklinde (**özü**) eylemin kendi kendine gerçekleştiğini bildirir: kendine göre, kendinden, kendisi. *Duvar kendiliğinden yıkıldı.* **3)** Soru cümlelerinde vurgu için kullanılır (burada şahıs anlamı yoktur): *Ben neredeyim?*) 3. “Biron sabab, maqsad bilan emas, shunchaki.” (Herhangi bir sebep bildirmeksizin, öylesine). 4. “O‘ziga xos.” (Kendine has). 5. “Qaratqich kelishigidagi so‘z bilan qo‘llanib, o‘xshashlikni alohida ta’qid, qayd bilan bildiradi.” *Katta o‘g‘li otasining o‘zi.* (İsim tamlamasında kullanılarak benzerliğin tek olduğunu bildirir: *Büyük oğlu babasının ta kendisi*) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 134).

Köktürk Türkçesinde “*kendi*” anlamında kullanılan *öz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*öz, kendi; kendine has, öylesine*” anlamında kullanılmaktadır.

97. sa-

Kök. sa- [sa-] “saymak” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. sana- [sänä-] [sænæ-] 1. “Hisoblamoq, hisoblab, sonini, miqdorini aniqlamoq, hisobini olmoq.” (Hesaplamak, sayısını, miktarını doğrulamak). 2. “Raqamlar nomini aytmoq.” (Sayı saymak). 3. “Birma bir aytib o‘tmoq, zikr qilmoq.” (Zikretmek). 4. *ko‘chma* “Hisoblamoq, ..deb bilmoq.” (Farzetmek, ...diye bilmek) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 437-438).

Köktürk Türkçesinde “*saymak*” anlamında kullanılan *sa-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*hesaplamak, sayısını, miktarını doğrulamak; sayı saymak; zikretmek; farzetmek, ...diye bilmek*” anlamında kullanılmaktadır.

98. saç

Kök. saç [saç] “saç” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. soch I [sâç] [sot̪] 1. “Odamning bosh tepisida usadigan qil tolalar qoplamasi va ularning har biri.” (İnsanın kafasında uzayan kıllar, saç). 2. “Biror tarzda o‘stirilgan va tartibga solingan shunday tolalar majmu.” (Bir tarzda üretilen ve düzene sokulan iplik). 3. “ko‘chma “Tola, nur singari narsalar haqida.” *mecaz* (İplik, ışık gibi nesnelere hakkında). **soch II [sâç] [sot̪]** “Chumchuqsimonlar turkumining shaqshaqlar oilasiga mansub kichkina sayroqi qush; maynaning bir turi.” (Serçeler ailesinden küçük bir kuş türü) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 557).

Köktürk Türkçesinde “saç” anlamında kullanılan saç kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “İnsanın kafasında uzayan kıllar, saç; bir tarzda üretilen ve düzene sokulan iplik; serçeler ailesinden küçük bir kuş türü” anlamında kullanılmaktadır.

99. sanç-

Kök. sanç- [sanç-] “mızraklamak” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. sanç- [sänç-] [sant̪] 1. “Uchi o‘tkir narsani kuch bilan bosib yoki zarb bilan urib kirgizmoq; suqmoq, tiqmoq, botirmoq.” (Ucu keskin nesneyi kuvvetle ya da darbeyle vurup sokmak, batırmak, mızraklamak). 2. “Qadamoq, taqamoq.” (Saplamak, dayamak). 3. “Biror narsa sanchilgandek, o‘qtin-o‘qtin og‘rimoq.” (Bir şey saplanmış gibi ağrımak, sancımak). 4. *ko‘chma* “Achchiq gap bilan uzib olmoq, chaqmoq.” *mecaz* (Laf sokmak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 442)

Köktürk Türkçesinde “mızraklamak” anlamında kullanılan sanç- kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “mızraklamak; saplamak, dayamak; bir şey saplanmış gibi ağrımak, sancımak; laf sokmak” anlamlarında kullanılmaktadır.

100. sarıg

Kök. sarıg [sarıg] “sarı” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. sariq I [särık] [særıuq] 1. “Somon, zarchuva, tilla kabi narsalar tusidagi rang.” (Somon, zerdeçal, altın gibi nesnelere rengi, sarı). 2. “Malla rang, malla (soch, tuk, teri haqida).” (Kumral renk, kumral (saç, tüy, deri

hakkında). 3. “Tuximining oqsil moddasi o‘rtasidagi qismi.” (Yumurtanın ortasındaki kısım). 4. “Jigardagi jiddiy salbiy o‘zgarishlar tufayli teri, ko‘z oqining sarg‘ayishidan iborat og‘ir va yuqimli kasallik nomi; gepatit.” (Sarılık hastalığı). **sariq II [särik] [säruq]** “O‘rta Osiyodagi turkiy xalqlar tarkibiga kirgan qabila nomi.” (Türkistan’daki Türk halklarından birinin adı) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 449-450) .

Köktürk Türkçesinde “sarı” anlamında kullanılan *sarıq* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*somon, zerdeçal, altın gibi nesnelere rengi, sarı; kumral renk, kumral (saç, tüy, deri hakkında); yumurtanın ortasındaki kısım; sarılık hastalığı; Türkistan’daki Türk halklarından birinin adı*” anlamlarında kullanılmaktadır.

101. sök-

Kök. sök- [sök-] “sökmek” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. sök- I [sök-] [sœc-] “Tikilgan narsaning ipini o‘zib, syg‘urib, bo‘laklarga ajratmoq.” (Bağlı bir nesnenin ipini çözüp, parçalara ayırmak, sökmek). **sök- II [sök-] [sœc-]** 1. “Yomon so‘zlar bilan urishmoq, haqorat qilmoq.” (Azarlamak, hakaret etmek). 2. “Umuman, urishmoq, koyimoq.” (Uğraşmak) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 612-613).

Köktürk Türkçesinde “sökmek” anlamında kullanılan *sök-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bağlı bir nesnenin ipini çözüp, parçalara ayırmak, sökmek, azarlamak, hakaret etmek, uğraşmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

102. sub

Kök. sub [sub] “su, ırmak” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. suv [suv] [suv] 1. “Vodorod bilan kislorodning kimyoviy birikmasidan iborat rangsiz, hidsiz shaffof suyuqlik; tabiatda muz va bug‘ holida ham uchraydi, barcha tirik organizmlarning va ko‘pgina moddalarning tarkibiy qismini tashkil qiladi.” (Hidrojen ve oksijenin birleşmesinden oluşan renksiz, kokusuz şeffaf sıvı; doğada buz ve buhar hâlinde bulunur, bütün canlı organizmaların ve birçok maddenin bileşenidir, su). 2. “Shunday suyuqlik ichimlik sifatida.” (Sıvı). 3. “Soy, ko‘l, daryo sh. k. ning suvli sathi haqida.” (Dere, göl, nehir vb). 4. “Tarmeva, sabzavot va sh. k. tarkibidagi shira,

sharbat, suyuqlik.” (Meşrubat, içecek, şerbet). 5. “Tirik organizm va a’zolardan ajralib chiqadigan suyuqlik, shira.” (Canlı oraganizmalardan ve organlardan çıkan sıvı, özsü). 6. “Umuman, turli narsalar tarkibidagi namlik.” (Çeşitli nesnelerdeki nem). 7. “*ko ‘chma* “Maza-matراسi, shirasi yoki jiri yo‘q (meva yoki ovqat haqida).” *mecaz* (Tasız tuzsuz meyve ya da yemek). 8. “Kashtachilikda: to‘g‘ri yoki to‘lqinsimon chiziq shaklidagi gul elementi.” (Nakışçılıkta: düz veya dalgalı gül resmî). 9. “O‘n tanobga teng yer o‘lchov birligi.” (Yer ölçü birimi). 10. “Turli birikmali nomlar tarkibida keladi.” (Çeşitli birleşik isimlerde kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 576-577).

Köktürk Türkçesinde “su” anlamında kullanılan *sub* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*su; sıvı; dere, göl, nehir vb.; meşrubat, içecek, şerbet; canlı oraganizmalardan ve organlardan çıkan sıvı, özsü; çeşitli nesnelerdeki nem; tasız tuzsuz meyve ya da yemek; nakışçılıkta: düz veya dalgalı gül resmî; yer ölçü birimi*” anlamlarında kullanılmaktadır.

103. suk

Kök. *suk* [suq] “hırs” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. *suq* [suq] [suq] 1. “Birovning og‘zidagi, qo‘lidagi, oldidagi ovqatiga havas, suqlik bilan qarovchi; birovning dasturxoniga betakalluf suqiluvchi; ochko‘z.” (Birin in elindekine, üstündekine göz koyan, açgözlü). 2. “Hırs, ehtiros; havas.” (Hırs, ihtiras, tutku). 3. “«Yomon ko‘z», kinna.” (Kem göz, nazar) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 603).

Köktürk Türkçesinde “hırs” anlamında kullanılan *suk* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*açgözlü; hırs, ihtiras, tutku; kem göz, nazar*” anlamlarında kullanılmaktadır.

104. sünük

Kök. *sünük* [sünüq] “kemik” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. *suyak* [süyäk] [suyæc] 1. “Odam va umurtqali hayvonlar skeletining har bir qismi; so‘ngak.” (Kemik). 2. “So‘yilgan molning etli ustuxoni (ovqat sifatida).” (Kemik (yemek olarak). 3. “Etdan tozalangan ustuxon (xomashyo, material sifatida).” (Çelik, hammadde). 4. “Juda oriç, ozg‘in.” (Çok zayıf, sıska). 5. *ko ‘chma* “Avlod, nasl; urug‘.” *mecaz* (Çocuk,

nesil, soy) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 601-602). **so‘ngak [söñäk] [soeñäk]** “Suyak, ustuxon.” (Kemik) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 615).

Köktürk Türkçesinde “kemik” anlamında kullanılan “süñük” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak **suyak** görünümü ile “kemik; kemik (yemek olarak); çelik, hammadde; çok zayıf, sıska; çocuk, nesil, soy” anlamlarında, **so‘ngak** görünümü ile “kemik” anlamında kullanılmaktadır.

105. sür-

Kök. sür- [sür-] “sürmek” (Ercilasun, 2016: 709).

Özb. sur- [sür-] [sur-] 1. “İtarib, bir joydan ikkinchi joyga ko‘chirmoq; jildirmok, siljitmoq.” (Bir yerden diğereine geçmek, hareket ettirmek, uzaklaştırmak). 2. “Yurmoq (shaxmat va shashka o‘yinida).” (Satranç oyununda yürümek). 3. “Biror tomonga yo‘naltirmoq, solmoq.” (Yönelmek). 4. “Surtmoq, surkamoq.” (Sürtmek, sürmek). 5. “Otlar bilan qo‘shma fe‘l yasaydi.” (İsimlerle birleşik fiil yapar) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 593-594).

Köktürk Türkçesinde “sürmek” anlamında kullanılan **sür-** kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “bir yerden diğereine geçmek, hareket ettirmek, uzaklaştırmak; satranç oyununda yürümek; yönelmek; sürtmek, sürmek” anlamında kullanılmaktadır.

106. tag

Kök. tag [tağ] “dağ” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. tog‘ [tāğ] [tøy] 1. “Yer yuzasining tevarak-atrofdagi tekislik, tepalik yoki boshqa balandlikka nisbatan yakka yoki qator holda baland ko‘tarilgan, odatda, turli tosh, qattiq jismlardan iborat qismi.” (Yeryüzünün etrafında tek başına ya da sıra hâlinde bulunan yüksek, çeşitli taş ve büyük cisimlerden oluşan kısmı, dağ). 2. “Aholi yashaydigan tog‘li joy, o‘lka; tog‘lik.” (İnsanların yaşadığı dağlık alan, dağlık). 3. *ko‘chma* “Narsalarning baland (tog‘ kabi) uyumi.” *mecaz* (Nesnelerin yükseklik (dağ gibi) uyumu). 4. *ko‘chma* “Og‘ir yuk, mashaqqatli ish, tashvish, go‘v va sh. k. ramzi sifatida qo‘llanadi.” *mecaz* (Ağır yük, uğraştırıcı iş) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 163-164).

Köktürk Türkçesinde “*dağ*” anlamında kullanılan *tag* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*dağ; insanların yaşadığı dağlık alan, dağlık; nesnelere yükseklik (dağ gibi) uyumu; ağır yük, uğraştırıcı iş*” anlamında kullanılmaktadır.

107. tam

Kök. tam [tam] “duvar” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. tom [tām] [tōm] 1. “Uyning, binoning ustini bekitib turuvchi tepa qismi.” (Evin çatısı, dam). 2. “Ba’zi qurilmalarning qop-yomg’ir, quyosh va sh. k. dan himoya qiluvchi tepa qismi.” (Bazı yapıların şiddetli yağmur, güneş vb. den koruyan çatı). 3. “Uy, hovli-joy.” (Ev, avlu) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 139).

Köktürk Türkçesinde “*duvar*” anlamında kullanılan *tam* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*evin çatısı, dam; bazı yapıların şiddetli yağmur, güneş vb. den korunmak için kullandıkları çatı; ev, avlu*” anlamında kullanılmaktadır.

108. tamgaçi

Kök. tamgaçi [tamğaçı] “mühürdar” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. tamg’ador [tamğ’ador] [tamğador] 1. “Qadimda chetdan kiritilgan molga tamg’a bosish va boj olish bilan shug’ullangan lavozimli shaxs.” (Mühürdar). 2. “Tamg’a bosilgan, tamg’ali.” (Damgalı) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 657).

Köktürk Türkçesinde “*mühürdar*” anlamında kullanılan *tamgaçi* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*mühürdar; damgalı*” anlamında kullanılmaktadır.

109. tan

Kök. tan [taŋ] “tan, şafak” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. tong [tāŋ] [tōŋ] 1. “Kün chiqish payti, subhidam, sahar, azon.” (Günün aydınlanma vakti, sabahleyin, seher, tan). 2. *ko’chma* “Biror narsaning boshlanish payti, ilk davri.” mecaz (Herhangi bir şeyin başlangıç vakti, ilk devri) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 145).

Köktürk Türkçesinde “*tan, şafak*” anlamında kullanılan *tan* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*günün aydınlanma*

vakti, sabahleyin, seher, tan; herhangi bir şeyin başlangıç vakti, ilk devri” anlamında kullanılmaktadır.

110. taş I

Kök. taş I [taş] “taş” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. tosh I [tâş] [tɒʃ] 1. “Yaxlit massa yoki bo‘lak-bo‘lak holda uchraydigan, suv kop qilmaydigan, qattiq, mo‘rt tog‘ jinslarining umumiy nomi.” (Bütün ya da parça parça hâlde bulunan, katı, yumuşak kayaç türlerinin genel adı, taş). 2. “Shunday tog‘ jinslarning ziynat buyumlari yasash yoki ularni bezatish uchun ishlatiladigan navlarining umumiy nomi.” (Bu tür kayaçları ziynet eşyası yapmak için kullanılan türlerin genel adı). 3. “Ba‘zi so‘zlar bilan qo‘llanib, shu so‘zlar anlatgan narsaning tosh kabi yog‘iluvchi (otiluvchi) narsa sifatida bildiradi.” (Bazı kelimelerle kullanılarak bu kelimelerin anlatıldığı nesnelere taş gibi atılabildiğini bildirir). 4. *ko‘chma* “Juda qattiq; toshdek (qattiq).” *mecaz* (Çok sert, taş gibi). 5. “Narsalarning vaznini o‘lchash, tortish uchun belgilangan, turli shakl va og‘irlikdagi yuk, qadoq tosh.” (Tartım için kullanılan çeşitli şekil ve ağırlıktaki yük, eski bir ağırlık birimi). 6. “Og‘irlik, vazn.” (Ağırlık). 7. “Kasallik tufayli ba‘zi a‘zolarida yuzaga keladigan qattiq modda.” (Hastalık nedeniyle bazı organlarda ortaya çıkan katı madde). 8. “Tosh (erkaklar va xotin-qizlar ismi).” (Taş; erkek ve kadın adı). **tosh II [tâş] [tɒʃ]** “Sakkiz chaqirimga yaqin (taxminan 6 kilometr) uzunlik o‘lchov birligi.” (Sekiz mile yakin (yaklaşık 6 kilometre) uzunluk ölçü birimi) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 159-160).

Köktürk Türkçesinde “taş” anlamında kullanılan *taş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*bütün ya da parça parça hâlde bulunan, katı, yumuşak kayaç türlerinin genel adı, taş; bu tür kayaçları ziynet eşyası yapmak için kullanılan türlerin genel adı; çok sert, taş gibi; tartım için kullanılan çeşitli şekil ve ağırlıktaki yük, eski bir ağırlık birimi; ağırlık; hastalık nedeniyle bazı organlarda ortaya çıkan katı madde; erkek ve kadın adı; sekiz mile yakın (yaklaşık 6 kilometre) uzunluk ölçü birimi*” anlamında kullanılmaktadır.

111. ter

Kök. ter [ter] “ter” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. ter [ter] [tɛr] 1. “Ter bazlari ajratib chiqaradigan tiniq suyuqlik.” (Ter bezlerinden çıkan şeffaf, ter). 2. *ko‘chma* “Mehnat.” (Emek, çalışma) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 70).

Köktürk Türkçesinde “*ter*” anlamında kullanılan *ter* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ter bezlerinden çıkan şeffaf, ter; emek, çalışma*” anlamında kullanılmaktadır.

112. tid-

Kök. *tid-* [tid-] “engel olmak” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. *tiy-* [tiy-] [tij-] 1. “Biror ish-haraqatdan to‘xtatmoq, undan o‘zini yoki kimsani qaytarmoq; bosmoq, erk bermaslik.” (Alıkoymak; engel olmak). 2. “Kutib, kutkilab, tergab yo‘lga solmoq; nojo‘ya ish, yo‘l va sh. k. dan qaytarmoq; tergamoq.” (Beklemek, itip kakıştırmak, sorgulamak; uygunsuz bir iş vb. den vazgeçmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 70).

Köktürk Türkçesinde “*engel olmak*” anlamında kullanılan *tid-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*engel olmak; beklemek, itip kakıştırmak, sorgulamak; uygunsuz bir iş vb. den vazgeçmek*” anlamında kullanılmaktadır.

113. ti-

Kök. *ti-* [ti-] “demek” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. *de-* [de-] [dɛ-] 1. “O‘z fikrini og‘zaki yoki yozma ravishda ifoda qilmoq, aytmoq, so‘zlamoq, gapirmoq.” (Kendi fikrini sözlü olarak ifade etmek, söylemek, demek). 2. “Biror tovush, un chiqarmoq.” (Ses çıkarmak). 3. “Atalmoq, nomlanmoq; otga, nomga ega bo‘lmoq; atamoq.” (Adalmak). 4. “Hisoblamoq, sanamoq; bilmoq, o‘ylamoq.” (Hesaplamak, saymak, bilmek, düşünmek). 5. “..deb o‘ylamoq, faraz, mulohaza qilmoq.” (..diye düşünmek, mülhaza etmek). 6. “İstamoq, xohlamoq.” (İstemek). 7. “Tanlamok, biror kimsaga yoki narsaga tarafdor bo‘lmok, moyillik bildirmoq.” (Seçmek, bir kişiye ya da bir şeye taraftar olmak). 8. “(*shart mayli shaklida*) Biror ish-haraqatni bajarishga urinmoq.” (*şart shaklida*) (Bir işi yapmak, becermek). 9. “Hisobga olinmoq, istisno qilinmoq.” (İstisna olmak). 10. “Ravishdosh sahlida qo‘shma gaplarni bog‘lash uchun xizmat qiladi.” (Zarf-fiil şeklinde birleşik cümleleri bağlamak için kullanılır). 11. “Buyruq va shart mayli

shakllarida kirish so‘z vazifasida keladi.” (Emir ve şart şeklinde giriş kelimesi olarak kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 595-596).

Köktürk Türkçesinde “*demek*” anlamında kullanılan *ti-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kendi fikrini sözlü olarak ifade etmek, söylemek, demek; ses çıkarmak; adalmak; hesaplamak, saymak, bilmek, düşünmek; ...diye düşünmek, mülahaza etmek; istemek; seçmek, bir kişiye ya da bir şeye taraftar olmak; bir işi yapmak, becermek; istisna olmak*” anlamında kullanılmaktadır.

114. tik-

Kök. tik- [tik-] “dikmek” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. tik- [tik-] [tic-] 1. “İğna-ıp bilan choklab ulamoq, biriktirmoq; shu yo‘l bilan biror narsa tayorlamok.” (İğne iplik ile dikmek). 2. “O‘rnatmoq, qadamoq; qurmoq.” (Kurmak, takmak). 3. “Ekmoq, qadamoq.” (Ekmek). 4. “Bolalar o‘yinida: ganakni ma‘lum tartibda terib qo‘ymoq, joylamoq.” (Çocuk oyununda: çanağı düzenli bir şekilde yerleştirmek). 5. “Qimorda: o‘yinga pul yoki boshqa narsa qo‘ymoq.” (Kumarda: oyun için para ya da başka bir şey koymak). 6. “Turli o‘yin va musobaqalarda: g‘oliblar uchun yutuq sifatida biror narsa atamoq, o‘rtaga qo‘ymoq.” (Çeşitli oyun ve yarışmalarda: kazananlar için ödül belirlemek). 7. “Ba‘zi so‘zlar bilan birikib, shu so‘z ifodalagan narsani (biror shaxs yoki narsa uchun) baxshida etish ma‘nosini bildiradi.” (Bazı kelimelerle birleşerek, bu kelimeyi ifade eden nesneye atıfta bulunmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 90-91).

Köktürk Türkçesinde “*dikmek*” anlamında kullanılan *tik-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*iğne iplik ile dikmek; kurmak, takmak; ekmek; çocuk oyununda: çanağı düzenli bir şekilde yerleştirmek; kumarda: oyun için para ya da başka bir şey koymak; çeşitli oyun ve yarışmalarda: kazananlar için ödül belirlemek; bazı kelimelerle birleşerek, bu kelimeyi ifade eden nesneye atıfta bulunmak*” anlamında kullanılmaktadır.

115. tile-

Kök. tile- [tile-] “istemek” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. tila- [tilä-] [tilæ-] 1. “Biror istak, tilak, niyat bildiruvchi soʻz, gap aytmoq.” (Dilemek). 2. “Tilanmoq.” (Dilenmek). 3. “Xohlamoq, istamoq.” (İstemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 94).

Köktürk Türkçesinde “*istemek*” anlamında kullanılan *tile-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*dilemek; dilenmek; istemek*” anlamında kullanılmaktadır.

116. tir-

Kök. tir- [tir-] “derlemek, toplamak” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. ter- [ter-] [tær-] 1. “Sochilib yoki toʻkilib yotgan narsalarni qoʻl bilan birma-bir olib toʻplamoq, yigʻmoq.” (Saçılan, dökülen şeyleri el ile toplamak). 2. “Don, meva, gul va sh. k. oʻsimlik hosilini birma-bir olib toʻplamoq, yigʻmoq.” (Tohum, meyve, çiçek vb. gibi bitkileri tek tek toplamak, yığmak). 3. “Maʼlum tartibda ustma-ust, yonma-yon yoki birin-ketin joylamoq, oʻrnashtirmoq.” (Üst üste, yan yana derlemek, yerleştirmek). 4. “Narsalarni teshib yoki teshigidan ip, sim va sh. k. oʻtkazib, qator, yonma-yon joylashtirmoq, tizmoq.” (İpe dizmek). 5. “Narsalarni joyidan, orasidan birma-bir olib, ajratib olib tashlamoq.” (Ayıklamak). 6. “Bosish, nashr etish uchun tipografik belgi va harflarni tegishli tartibda joylashtirib, biror matn hosil qilmoq.” (Neşr için tipografik işaret ve harfleri uygun şekilde dizip bir metin oluşturmak). 7. “Ayrım belgi yoki raqamlarni yonma-yon, birin-ketin, keltirib, biror butunlik hosil qilmoq.” (Bazı işaret ve rakamları yan yana getirerek bir bütün oluşturmak). 8. “Saralamoq, tanlamoq.” (Sınıflandırmak, seçmek). 9. “Ketmon, tesha, bolta kabi asboblar yuzini bolgʻalab tekislamoq, yoymoq yoki oʻtkirlamoq.” (Çapa, keser, balta gibi aletleri biyelemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 75-76).

Köktürk Türkçesinde “*derlemek, toplamak*” anlamında kullanılan *tir-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*saçılan, dökülen şeyleri el ile toplamak; tohum, meyve, çiçek vb. gibi bitkileri tek tek toplamak, yığmak; üst üste, yan yana derlemek, yerleştirmek; ipe dizmek; ayıklamak; neşr için tipografik işaret ve harfleri uygun şekilde dizip bir metin oluşturmak; bazı işaret ve rakamları yan yana getirerek bir bütün*

olusturmak; sınıflandırmak, seçmek; çapa, keser, balta gibi aletleri biyelemek” anlamında kullanılmaktadır.

117. tirig

Kök. *tirig* [tirig] “sağ, diri, hayatta” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. *tirik* [tirik] [tiric] 1. “O‘lmagan, hâli yashab turgan; hayot, barhayot.” (Sağ, diri, canlı). 2. “O‘simlik yoki hayvonot dunyosiga oid; jonli.” (Bitki ve hayvan dünyasına ait, canlı). 3. “O‘zining yangi vaqtdagi ko‘rinishini, tarovatini yo‘qotmagan, so‘lmagan (o‘simlik, uning guli, mevasi va sh. k. haqida).” (Solmamış, taze (bitki ve meyveler için)). 4. “Kuch-kuvvatini yo‘qotmagan; bardam, tetik.” (Gücü yerinde; dinç; sağlıklı). 5. “Tiyrak; serg‘ayrat, harakatchan.” (Diri, enerjik, hareketli). 6. *ko‘chma* “Yashayotgan, saqlanib qolgan, jonli, barhayot.” *mecaz* (Canlı, hayatta). 7. *ko‘chma* “Yahshi pishib yetilmagan (asosan ovqatga solingan don haqida).” (Olgunlaşmamış, ham) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 109).

Köktürk Türkçesinde “*sağ, diri, hayatta*” anlamında kullanılan *tirig* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*sağ, diri, canlı; bitki ve hayvan dünyasına ait, canlı; solmamış, taze (bitki ve meyveler için); gücü yerinde; dinç; sağlıklı; diri, enerjik, hareketli; olgunlaşmamış, ham*” anlamında kullanılmaktadır.

118. tiril- II

Kök. *tiril- II* [tiril-] “dirilmek” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. *tiril-* [tiril] [tiril] 1. “Diniy tasavvurga ko‘ra, joni kirib, qaytadan yashay boshlamoq.” (Dini inanışa göre canın yeniden yaşamaya başlaması, dirilmek). 2. *ko‘chma* “O‘lim yoqasidan qaytmoq, o‘limdan qolmoq; qayta jonlanmoq.” (Ölümün kıyısından dönmek, yeniden canlanmak). 3. “Qaytadan ko‘karib o‘sa boshlamoq, jonlanmoq (so‘ligan o‘simlik haqida).” (Bitkilerin için yeniden yeşillenmek, canlanmak.) 4. *ko‘chma* “Qaytadan ishga tushmoq; yurishib ketmoq, jonlanmoq.” (Yeniden çalışmak, hareket etmek.) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 110-111).

Köktürk Türkçesinde “dirilmek” anlamında kullanılan *tiril-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*dirilmek, ölümün*”

kıyısından dönmek, yeniden canlanmak, bitkiler için yeniden yeşillenmek, canlanmak, yeniden çalışmak, hareket etmek” anlamında kullanılmaktadır.

119. tod-

Kök. *tod-* [tod-] “doymak” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. *to‘y-* [toy-] [tɔj-] 1. “Yeyish, ichishga bo‘lgan talabi qonmoq, qonib yemoq, ichmoq, ovqatga, suvga qonmoq.” (Yeme içme isteğinin karşılanması, doymak). 2. “Suv, ovqaga to‘yinmoq (yer va o‘simliklar haqida).” (Suya, yemeye doymak). 3. *ko‘chma* “Rohatlanib mirikmoq.” *mecaz* (Tadını çıkarmak). 4. *ko‘chma* “Chidab toqat qilib charchamoq, toqati toq, bezorijon bo‘lmoq.” *mecaz* (Yorulmak, takati kalmamak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 231).

Köktürk Türkçesinde “*doymak*” anlamında kullanılan *tod-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yeme içme isteğinin karşılanması, doymak; suya, yemeye doymak; tadını çıkarmak; yorulmak, takati kalmamak*” anlamında kullanılmaktadır.

120. tog-

Kök. *tog-* [toğ-] “(dağ, tepe) aşmak” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. *tug-* [tuğ-] [tug-] 1. “Tugun solmoq, tugun solib ulamoq, bog‘lamoq.” (Düğüm atmak, düğümlemek). 2. “O‘rab bog‘lamoq, bog‘chalamoq; o‘rab, tugun solib joylamoq.” (Örgü ile bağlamak, bohçalamak). 3. “Chetlarini yopishtirib yasamoq, tayyorlamoq (chuchvara, somsa va sh. k. ni)..” (Çuçura ve samsa gibi yiyeceklerin kenarını kapatmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 176).

Köktürk Türkçesinde “(dağ, tepe) aşmak” anlamında kullanılan *tog-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*düğüm atmak, düğümlemek; örgü ile bağlamak, bohçalamak; çuçura ve samsa gibi yiyeceklerin kenarını kapatmak*” anlamında kullanılmaktadır.

121. tok

Kök. *tok* [tok] “tok; gözü tok, müstağni” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. *to‘q I* [tok] [toq] 1. “Ovqatga bo‘lgan talabini, nafsini qondirib, to‘yib ovqatlangan, ovqat yeb olgan.” (Yemek yemiş, tok). 2. “Hech narsadan muxtojligi yo‘q, yegulik-ichgulik bilan yaxshi ta‘minlangan.” (Hiçbir şeye

ihtiyaç duymayan, gözü tok). 3. “Mag‘zi, hosili yetarli bo‘lgan; to‘liq, bo‘liq, bo‘lali.” (Dolu, dolgun). 4. *ko‘chma* “Kerakli narsa, moddalar bilan to‘yingan; baquvvat, kuchli.” *mecaz* (Güçlü). 5. “Qoraga yoki umuman quyuq rangga moyil, quyuq (rang, tus haqida).” (Koyu renk). **to‘q II [tok] [toq]** “Bo‘shraq narsalarining urilishidan hosil bo‘ladigan tovush haqida.” (Boş nesnelere vurulduğunda ortaya çıkan ses) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 251).

Köktürk Türkçesinde “*tok; gözü tok, müstağni*” anlamında kullanılan *tok* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yemek yemiş, tok; hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, gözü tok; dolu; dolgun; güçlü; koyu renk; boş nesnelere vurulduğunda ortaya çıkan ses*” anlamında kullanılmaktadır.

122. tosik

Kök. *tosik* [tosik] “doacak olma, tokluk” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. *to‘qlik* [toklik] [toqlic] “To‘q holatga egalik, to‘q holatdalik.” (Tokluk). 2. “To‘q faravon turmush.” (Refah hayat) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 254).

Köktürk Türkçesinde “*doacak olma, tokluk*” anlamında kullanılan *tosik* kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*tokluk; refah hayat*” anlamında kullanılmaktadır.

123. töküt-

Kök. *töküt-* [töküt-] “dökmek” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. *to‘k-* [tök-] [toec-] 1. “Suyuq yoki sochiluvchan narsalarni idishdan tushirmoq, sochilishiga yo‘l qo‘ymoq.” (Dökmek). 2. “Duv tushirmoq, tashlamoq.” (Düşürmek, savurmak). 3. “Ag‘darib bo‘shatmoq, ag‘darmoq.” (Ters yüz edip boşaltmak). 4. *ko‘chma* “Oqizmoq, oqizishga majbur etmoq (ko‘z yoshi, qon, ter haqida).” (Gözyaşı, ter akıtmak). 5. *ko‘chma* “Yog‘dirmoq, sochmoq (yog‘du, nur va sh. k. haqida).” (Yaymak, ışık saçmak). 6. “Dildagi bor narsani, bor-yo‘g‘ini aytmoq, dildagini aytib, yurakni bo‘shatmoq.” (İçini dökmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 233).

Köktürk Türkçesinde “*dökmek*” anlamında kullanılan *töküt-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*dökmek; düşürmek, savurmak; ters yüz edip boşaltmak; gözyaşı, ter dökmek; yaymak, ışık saçmak; içini dökmek*” anlamında kullanılmaktadır.

124. töpü

Kök. *töpü* [töpü] “tepe, başın üst kısmı” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. *tepa* [tepä] [tɛpæ] 1. “Yer sathidan balandi do‘ng joy; tepalik, balandlik.” (Zeminden yüksek yer, tepe). 2. “Umuman, biror joy, makonga nisbatan yuqoridagi joy, yer.” (Bir yere, mekâna göre yüksekteki yer). 3. “Biror narsaning yuqori qismi, usti.” (Bir nesnenin üst tarafı, üstü). 4. “Ko‘p mikdorda uyilgan narsalardan hosil bo‘lgan balandlik, do‘nglik.” (Birçok şeyden oluşan yükseklik, tümsek). 5. “Kishi ustidagi bo‘shlik, osmon, falak; yuqori.” (Gökyüzü, sema). 6. “Nisbatan yuqori qismda bo‘lgan, joylashgan; ustki.” (Nisbeten yüksekte olan, üstteki). 7. *arxeol.* “Paxsadan ishlangan qadimiy inshootlarning harobalari va ularni to‘ldirgan madaniy qatlamlardan hosil bo‘lgan do‘nglik.” *ark.* (Eski binaların kalıntıları ve bunları dolduran yeni malzemelerden oluşan tümsek). 8. 3-sh. egalik va j. k., o‘.-p.k., ch. k. affikslari bilan ko‘makchi vazifasida qo‘llanadi va makon munosabatini ifodalaydi.” (3. t. ş. iyelik ve yönelme, bulunma, çıkma hâli ekleriyle yardımcı görevinde kullanılır ve mekân ilişkisi kurar) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 67).

Köktürk Türkçesinde “*tepe, başın üst kısmı*” anlamında kullanılan *töpü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*zeminden yüksek yer, tepe; bir yere, mekâna göre yüksekteki yer; bir nesnenin üst tarafı, üstü; birçok şeyden oluşan yükseklik, tümsek; gökyüzü, sema; nisbeten yüksekte olan, üstteki; ark. eski binaların kalıntıları ve bunları dolduran yeni malzemelerden oluşan tümsek; 3. t. ş. iyelik ve yönelme, bulunma, çıkma hâli ekleriyle yardımcı görevinde kullanılır ve mekân ilişkisi kurar*” anlamında kullanılmaktadır.

125. tört

Kök. *tört* [tört] “dört” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. *to‘rt* [tört] [tœrt] “4 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (4 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). 2. “Besh balli baho tizimida: a‘lodan keyingi yaxshi baho.” (Beşlik not sisteminde en yüksek nottan sonra gelen not; iyi) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 245).

Köktürk Türkçesinde “*dört*” anlamında kullanılan *tört* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*4 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar; beşlik not sisteminde en yüksek nottan sonra gelen iyi not*” anlamında kullanılmaktadır.

126. törtünç

Kök. *törtünç* [törtünç] “dördüncü” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. *to‘rtinchi* [törtinçi] [tœrtintʃi] 1. “Tartib qatori, o‘rni 4 raqami bilan belgilangan, 4 nomerli.” (Sıra numarası 4 rakamı ile belirlenen, 4 numaralı). 2. “Katta-kichik narsalarning uchunchidan katta, beshinchidan kichik o‘lchami.” (Büyük ya da küçük şeylerin üçüncüden büyük, beşinciden küçük ölçümü). 3. “Oktyabr to‘ntarishining dastlabki kunlarida, fuqarolik urushi yillarida bol’sheviklarga berilgan nom (bol’sheviklar Ta’sis majlisiga saylovlarga ko‘rsatilgan nomzodlar ro‘yxatida to‘rtinchi o‘rinda bo‘lgan).” (Ekim Devrimi’nin ilk günlerinde, savaş sırasında Bolşeviklere verilen isim (Bolşevikler mecliste aday gösterilenler listesinde dördüncü sıradaydı) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 245).

Köktürk Türkçesinde “*dördüncü*” anlamında kullanılan *törtünç* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*sıra numarası 4 rakamı ile belirlenen, 4 numaralı; büyük ya da küçük şeylerin üçüncüden büyük, beşinciden küçük ölçümü; Ekim Devrimi’nin ilk günlerinde, savaş sırasında Bolşeviklere verilen isim*” anlamında kullanılmaktadır.

127. tut- I

Kök. *tut- I* [tut-] “tutmak, yakalamak” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. *tut-* [tut-] [tut-] 1. “Qo‘l bilan ishlamoq, ishlab turmoq; tutinmoq.” (Eliyle çalışmak, tutmak). 2. “Ovlab, quvib, izidan borib va sh. k. yo‘llar bilan ushlamoq, ushlab olmoq, qo‘lga tushirmoq.” (Avlama, iz sürme vb. yollarla yakalamak). 3. “Biror narsani iltifotan kimsaga taklif qilmoq, uzatmoq; foydalanish uchun to‘g‘rilamoq, bermoq.” (Bir şeyi iyi niyetle birine vermek, uzatmak). 4. “Qo‘lidagi (o‘zidagi) biror narsani boshqa narsaga to‘g‘rilamoq, ro‘baro‘ holga olmoq.” (Elindeki (özündeki) bir şeyi başka bir şey ile karşılaştırmak, kıyaslamak). 5. *ko‘chma* “Yo‘q bo‘lish, ketish va sh. k. dan saqlab turmoq.” *mecaz* (Yok olma, gitme vb. den korumak). 6. “Biror holat,

vaziyatda saqlamoq, asramoq.” (Saklamak, himaye etmek, korumak). 7. *ko‘chma* “Biror narsadan o‘zini tiymoq yoki biror narsani, voqeani yuz berishdan to‘xtatmoq, bosmoq, ushlamoq.” *mecaz* (Bire şeyden kendini sakınmak, korumak). 9. *ko‘chma* “O‘z qo‘li ostidagi, izmidagi, qaramog‘idagi kimsalarga qandaydir munosabatda, muomalada bo‘lmoq.” *mecaz* (Kendi yönetimindeki kişilerle iletişimde olmak). 10. “Biror tarzda ishlatmoq, foydalanmoq, qo‘llamoq.” (Faydalanmak, kullanmak). 11. “Parvarish qilmoq, boqmoq (pilla qurtini).” (İpek böceği yetiştirmek). 12. “İshlatish, foydalanish uchun o‘z ixtiyorida, qaramog‘ida olib turmoq, saqlamoq.” (Kendi himayesine almak). 13. “Pardalash, to‘shish, qoplash va sh. k. maqsadlar uchun o‘rnatmoq, bog‘lab, ilib yoki osib qo‘ymoq.” (Perdeleme, kaplama vb. amaçlar için takmak, bağlamak, asmak). 14. “Ko‘payib, tarqalib, yog‘ilib va sh. k. yo‘llar bilan ma‘lum joyni egallamoq, qoplab olmoq, bosmoq.” (Çoğalma, yayılma, yağma vb. yollarla belli bir yeri ele geçirmek, işgal etmek, basmak). 15. “Qo‘zimoq, qo‘zib qolmoq, huruj qilmoq (odatda, inson tabiatida bo‘ladigan turli xislatlar haqida).” (Saldırmak, insan doğasının çeşitli nitelikleri hakkında). 16. “Amal olmoq, o‘smoq, rivojlanmoq (yangi ko‘chat yoki payvanda haqida).” (Fidan ya da aşılama tutmak). 17. “Yordamchi fe‘l sifatida bog‘lovchi vazifasida qo‘llanadi; hisoblamoq.” (Yardımcı fiil). 18. “Ba‘zi so‘zlar bilan qo‘llanganda, shu narsa evaziga biror narsaga duchor bo‘lmoq, uning haqidan qutula olmaslik ma‘nosini bildiradi.” (Bazı kelimeler ile kullanıldığında, söz konusu şeyin olmayacağını bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 208-210).

Köktürk Türkçesinde “*tutmak, yakalamak*” anlamında kullanılan *tut-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*eliyle çalışmak, tutmak; avlama, iz sürme vb. yollarla yakalamak; bir şeyi iyi niyetle birine vermek, uzatmak; elindeki (özündeki) bir şeyi başka bir şey ile karşılaştırmak, kıyaslamak; yok olma, gitme vb. den korumak; saklamak, himaye etmek, korumak; bire şeyden kendini sakınmak, korumak; kendi yönetimindeki kişilerle iletişimde olmak; faydalanmak, kullanmak; ipek böceği yetiştirmek; kendi himayesine almak; perdeleme, kaplama vb. amaçlar için takmak, bağlamak, asmak; çoğalma, yayılma, yağma vb.*

yollarla belli bir yeri ele geçirmek, işgal etmek, basmak saldırmak, insan doğasının çeşitli nitelikleri hakkında; fidan ya da aşılama tutmak; yardımcı fiil; bazı kelimeler ile kullanıldığında, söz konusu şeyin olmayacağını bildirir” anlamında kullanılmaktadır.

128. tutun-

Kök. *tutun-* [tutun-] “tutunmak” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. *tutin-* I [tutin-] [tutin-] 1. “Tutmoq.” (Tutmak). 2. “Biror ishni bajara boshlamoq, biror ishga kirishmoq.” (Çalışmak, bir işe tutunmak). ***tutin-* II [tutin-] [tutin-]** “Kimsa bilan ahdlashib, qalin do‘st o‘rtoq, tomir bo‘lmoq, qarindoshdek munosabat bog‘lamoq.” (Birisiyle dost olmak, kardeş gibi bağlanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 208).

Köktürk Türkçesinde “tutunmak” anlamında kullanılan *tutun-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*tutmak; çalışmak, bir işe tutunmak; birisiyle dost olmak, kardeş gibi bağlanmak*” anlamında kullanılmaktadır.

129. tügünlüg

Kök. *tügünlüg* [tügünlüg] “(kuyruğu) düğümlü” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. *tugun* [tügün] [tugun] 1. “Arqon, ip, lenta va sh. k. narsalarning bog‘lab ulangan, tugilgan joyi.” (İp vb. nesnelere bağlama yeri, düğüm). 2. “O‘rab, bo‘g‘chalab bo‘g‘langan narsa; bo‘g‘cha.” (Bohçalanmış şey, bohça). 3. *ko‘chma* “Kishi tana a‘zosida yoki boshqa narsada hosil bo‘lgan tugunga o‘xshash narsa.” *mecaz* (İnsan organında ya da başka bir nesnede düğüme benzeyen şey). 4. *ko‘chma* “Umuman, hal etilmay, ochilmay, yechilmay, «tugun holda» bo‘lgan narsa.” *mecaz* (Açılmayan, düğüm olmuş şey). 5. “Badiiy asarda voqeaning rivojlana boshlashiga sabab bo‘lgan voqea, hodisa.” (Edebiyat eserinde düğüm kısmı) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 177-178).

Köktürk Türkçesinde “(kuyruğu) düğümlü” anlamında kullanılan *tügünlüg* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ip vb. nesnelere bağlama yeri, düğüm; bohçalanmış şey, bohça; insan organında ya da başka bir nesnede düğüme benzeyen şey; açılmayan, düğüm olmuş şey; edebiyat eserinde düğüm kısmı*” anlamında kullanılmaktadır.

130. tün

Kök. *tün* [tün] “gece” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. *tun* [tün] [tun] 1. “Sutkaning kun botishdan kun chiqqungacha, oqshomdan tongotargacha bo‘lgan qismi.” (Güneşin batışından gün doğuşuna kadar olan kısım, gece). 2. “Tun qorong‘isi, qorong‘ilik.” (Gecenin karanlığı, karanlık) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 190).

Köktürk Türkçesinde “gece” anlamında kullanılan *tün* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*Güneşin batışından gün doğuşuna kadar olan kısım, gece; gecenin karanlığı, karanlık*” anlamında kullanılmaktadır.

131. tüş- I

Kök. *tüş- I* [tüş-] “düşmek” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. *tush-* [tüş-] [tuş-] 1. “Yuqoridan, balanddan yoki biror narsa ustidan pastga tomon harakat qilmoq; yo‘nalmoq.” (Yukarıdan, yüksek bir yerden ya da bir şeyin üstünden aşağı doğru hareket etmek, düşmek) 2. “Chiqib joylashgan, o‘tirgan, bo‘lgan joyini tark etib, yerga inmoq.” (Yere inmek). 3. “O‘z joyidan chiqmoq, ko‘chmoq; chiqib, ko‘chib joyidan ketmoq, yo‘q bo‘lmoq.” (Göçmek; yok olmak). 4. “Mansab, lavozim va sh. k. dan ketmoq, bo‘shamoq.” (Pozisyon değiştirmek). 5. “Mavqe, daraja, qiymat va sh. k. jihatdan darajasi pastlashmoq, bo‘shashmoq.” (Mevki, derece vb. düşmek). 6. “Quyi tomon yo‘nalmoq, quyi sathdan joy olmoq.” (Aşağı inmek). 7. “Sathning biror tomoni, o‘rnidan joy olmoq, unda bo‘lmoq.” (Yer almak). 8. “Turli tomosha va b. bo‘ladigan, ko‘riladigan joyga kirmoq.” (Göstəriye katılmak, gösteride yer almak). 9. “Davolanish, axloq tuzatish va sh. k. maskanga olinmoq, unda bo‘lmoq.” (Tedavi, eğitim vb. ye başlamak). 10. “Quyi tomon yo‘nalib, osilib sathning ma‘lum nuqtasiga yetmoq, o‘sha o‘rinda turmoq.” (Aşağıya düşmek). 11. “Kelin bo‘lmoq; erga tegmoq, kuyovga chiqmoq.” (Gelin olmak). 12. “O‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan ish, harakat, narsani bajarmoq, qilmoq ma‘nosini bildiradi.” (Bir şey yapmak, hareket etmek). 13. “Shaxs (kimsa)da shu fe‘l birikkan so‘z bildirgan holat yuz berishi, uning shunday vaziyatda qolishi ma‘nosini bildiradi.” (Birleşik fiil olarak kullanılarak kişinin ruh hâlini bildirir: dehşete düşmek). 14.

“Borliqda shu fe’l birikkan anglatgan narsaning yuzaga kelishi, bo’lishi ma’nosini bildiradi.” (Bir şeyin oluşması anlamına gelir: akşam düşmek). 15. “Biror ish, manbadan qo’lga kirmoq, kelmoq (pul, daromad kabilar haqida).” (Bir işten kazanç sağlamak). 16. “Ma’lum narsa, harakat-holatning biror kimsa yoki narsa uchun shu fe’l bog’langan so’z anglatgan ma’noda bo’lishini bildiradi.” (Bir şeyin, bir eylemin herhangi bir kimse ya da nesne için bu fiile bağlayan kelimeyi anlatan fiil: birbirine düşmek). 17. “Shaxs uchun biror narsa qandaydir qiymat, miqdor bilan tegmoq, qo’lga kirmoq, to’g’ri kelmoq. (Kıymete binmek). 18. “Urilmoq, tegmoq (biror narsa bilan bo’lgan zarb haqida).” (Çarpmak). 19. “Paydo bo’lmoq, yuz bermoq.” (Meydana gelmek). 20. “Barpo etilmoq, qurilmoq.” (İnşa etmek, kurmak). 21. “Band holatga duchor bo’lmoq, ilinmoq.” (Esir düşmek). 22. “Olinmoq, berilmoq (xat, ariza va sh. k. haqida).” (Arıza çıkmak). 23. “O’zga uchun sarf-xarajat qilmoq, shunday sarf-xarajatga ilinmoq.” (Masraf etmek). 24. “Harakatning qo’qqisdan, kutilmaganda bajarilishi ma’nosini bildiradi; ma’noni kuchaytiradi.” (Aniden ortaya çıkmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 217-219).

Köktürk Türkçesinde “*düşmek*” anlamında kullanılan *tüşmek* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yukarıdan, yüksek bir yerden ya da bir şeyin üstünden aşağı doğru hareket etmek, düşmek; göçmek; yok olmak; pozisyon değiştirmek; mevki, derece vb. düşmek; aşağı inmek; yer almak; gösteriye katılmak, gösteride yer almak; tedavi, eğitim vb. ye başlamak; birleşik fiil olarak kullanılarak kişinin ruh hâlini bildirir: dehşete düşmek; bir şeyin oluşması anlamına gelir: akşam düşmek; bir işten kazanç sağlamak; bir şeyin, bir eylemin herhangi bir kimse ya da nesne için bu fiile bağlayan kelimeyi anlatan fiil: birbirine düşmek; kıymete binmek; çarpmak; inşa etmek, kurmak; esir düşmek; arıza çıkmak; masraf etmek; aniden ortaya çıkmak*” anlamında kullanılmaktadır.

132. uç I

Kök. *uç I* [uç] “uç, kanat” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. *uch I* [uç] [utʃ] 1. “Narsalarning ingichkalashgan, o’tkir tomoni.” (Nesnelerin ince kenarları; uç). 2. “Yog’och, ip, sim va b. ensiz, uzun

narsalarning tomonlaridan biri, bir tomon oxiri, boshi.” (Tahta, iplik, tel vb. ensiz, uzun nesnelarin kenarlaridan her biri, ucu). 3. “Narsalarning o‘zi birikkan, o‘rnashgan joydan tashqari yo‘nalgan tomoni, oxiri.” (Nesnelarin d‘sha bakan tarafi, kanadi). 4. “Chorburchak buyumlarning tomonlari tutashgan joyi, burchagi.” (D‘rtgen, kare shaklindeki nesnelarin k‘shesi, a‘isi). 5. “Chiziqnlarning yoki sirtlarning o‘zaro tutashib, kesishib, burchak hosil qilgan nuqtasi.” (‘izgilerin birbirine ba‘landi‘i yer, kesishme noktasi). 6. “Narsalarning yuqori qismi, tepasi, boshi.” (Nesnelarin b‘si). 7. *ko‘chma* “Biror narsaning boshlanish qismi, boshi.” *mecaz* (Bir shayin b‘langi‘ kismi) (A. Hojiyev ve o‘te., 2008a: 305).

K‘kt‘rk T‘rk‘esinde “u‘, kanat” anlamında kullanılan *u‘* kelimesi ‘zbek T‘rk‘esinde anlam geni‘lemesine u‘rayarak “*nesnelarin ince kenarlari, u‘; nesnelarin d‘sha bakan tarafi, kanadi; d‘rtgen, kare shaklindeki nesnelarin k‘shesi, a‘isi; ‘izgilerin birbirine ba‘landi‘i yer, kesishme noktasi; nesnelarin b‘si; bir shayin b‘langi‘ kismi; 3 rakami ve bu rakamla ifade edilen mikdar, sayi; be‘lik not sisteminde ‘orta’ seviye; giri‘imci; merhumun ruhu i‘in per‘embe ve cuma ak‘amlari yakilan kıymiklar*” anlamında kullanılmaktadır.

133. udi-

K‘k. *udi-* [udi-] “uyumak” (Ercilasun, 2016: 722).

‘zb. *uxla-* [u‘l‘-] [uxl‘-] 1. “Uyquga ketmoq, uxloq holatda bo‘lmoq.” (Uyumak). 2. “Tinch holatda bo‘lmoq.” (Huzurlu olmak) (A. Hojiyev ve o‘te., 2008a: 305).

K‘kt‘rk T‘rk‘esinde “uyumak” anlamında kullanılan *udi-* kelimesi ‘zbek T‘rk‘esinde anlam geni‘lemesine u‘rayarak “*uyumak; huzurlu olmak*” anlamında kullanılmaktadır.

134. ulug

K‘k. *ulug* [ulu‘] “b‘y‘k, ulu; ya‘li” (Ercilasun, 2016: 723).

‘zb. *ulug*‘ [ulu‘] [ulu‘] 1. “Egallagan o‘rmi, hajmi g‘oyat yirik; juda katta, ulkan, buyuk.” (B‘y‘k). 2. “Kuch-quadrat, imkoniyat va sh. k. jihatdan juda katta imkoniyatlarga ega; qudratli.” (G‘‘, kudret sahibi, g‘‘li). 3. “Qadr-qiymati, ahamiyati va sh. k. jihatidan yuqori darajali; buyuk.”

(Kıymetli, değerli). 4. “Salmog‘i, ko‘lami, ahamiyati yuqori bo‘lgan; m‘uhim.” (‘Onemli, m‘uhim). 5. “O‘z qobiliyati, xizmatlari bilan buyuk ishlarni amalga oshirgan va hurmat-e‘tibor qozongan; buyuk.” (Saygıdeğer, h‘urmetli). 6. “Shunday ulug‘likni qayd etuvchi so‘z sifatida shaxs bildiruvchi so‘zlarga qo‘shib ishlatiladi.” (Ulu, y‘uce). 7. “Rahbar, boshliq.” (Rehber, kılavuz). 8. “Ulug‘ (erkaklar va xotin-qizlar ismi).” (Uluğ; erkek ismi) (A. Hojjiyev ve ‘ote., 2008a: 280-281).

K‘okt‘urk T‘urk‘esinde “b‘uy‘uk, ulu; yaşılı” anlamında kullanılan *uluğ* kelimesi ‘Ozbek T‘urk‘esinde anlam genişlemesine uğrayarak “*b‘uy‘uk; g‘u‘c, kudret sahibi, g‘u‘c‘l‘u; kıymetli, değerli; ‘onemli, m‘uhim; saygıdeğer, h‘urmetli; ulu, y‘uce; rehber, kılavuz; Uluğ; erkek ismi*” anlamında kullanılmaktadır.

135. ur- I

K‘ok. ur- I [ur-] “vurmak” (Ercilasun, 2016: 723).

‘Ozb. ur- [ur-] [ur-] 1. “Qo‘l yoki biror vosita ilan zarb bermoq.” (El ya da başka bir nesne ile vurmak). 2. “Kaltaklamoq, do‘pposlamoq.” (D‘ovmek, vurmak). 3. “Tig‘li qurollar (qilich, narsa, nishtar) bilan solmoq (sanchmoq, tiqmoq, chopmoq).” (Keskin aletlerle (kılıç, nesne, neşter) kesmek). 4. “Mo‘ljalga olib tegizmoq; otmoq.” (Hedefi vurmak). 5. “Tegmoq, urilmoq.” (‘Carpmak, vurulmak). 6. “Shiddat bilan yog‘moq.” (şiddetli yağmak). 7. “Bir narsa orasiga, ichiga, solmoq, joylamoq; berkitmoq.” (Bir şeyin arasına, i‘ine koymak, gizlemek). 8. “Yuvib o‘pirmoq, yemirmoq, buzmoq.” (Koparmak, tahrip etmek, bozmak). 9. “Zarb bilan harakat qilmoq, tepmoq.” (Tekmelemek). 10. “Ayrım so‘zlar bilan qo‘llanib, shaxs yoki narsaga shu so‘zlar bildirgan narsaning ta’siri o‘tishi ma’nosini bildiradi: ...*oftob uradi.*” (Bazı kelimelerle kullanılarak kişi ya da nesneye bu kelimelerin bildirdiği şeyin etkisini ge‘irişini bildirir: ...*g‘u‘neç vurdu*). 11. “Loy, kesak, g‘isht va sh. k. ni tartib bilan termoq; terib, qalab, biror narsa qurmoq, bunyod qilmoq.” (Kil, toprak par‘ası, tuğla ve benzerini bir araya getirmek, oluşturmak). 12. “Solmoq, qo‘ymoq, bosmoq.” (Salmak, koymak, basmak). 13. “O‘zini biror joyga olmoq.” (Kendisini bir yere almak). 14. “To‘la iste’mol qilmoq; yemoq ichmoq.” (Faydalanmak, yemek i‘mek). 15. “O‘z foydasiga olmoq, o‘ziniki qilmoq; o‘g‘irlamoq.” (Hırsızlık yapmak). 16. “Tanqid qilmoq, qoralamoq.”

(Eleştirmek). 17. “J. k. bilan kelgan ba’zi otlarga bog‘lanib, nimanidir shu otdan anglashilgan joygacha yetganligini bildiradi: *Loy tuzzaga uradi.*” (Yönelme hâli ekinin geldiği bazı isimlere bağlanarak bu isimden anlaşılan yere yettiğini anlatır: *Kil vuruluyor / yapılıyor*). 18. “Ba’zi so‘zlar, jumladan, mustaqil qo‘llanmaydigan so‘zlar bilan birikib, shu so‘zlar anglatgan narsaning yuz berishi, bo‘lishi ma’nosini bildiradi: *Barq urmoq.*” (Bazı kelimelerle kullanılarak bu kelimeleri ifade den nesnelere ortaya çıkışını bildirir: *Yıldırım çarpmak*). 19. “Mikdor (sanoq) sonlar bilan qo‘llanib, shu son bildirgan yoshga kirganlik ma’nosini bildiradi: *Xudo yorlaqasa, Hademay saksonni uradi.*” (Sayılarla kullanılarak bu sayıyı bildiren yaşa girme anlamını verir: Allah ömür verirse, *Hademay sekseni vuracak*) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 295-296).

Köktürk Türkçesinde “vurmak” anlamında kullanılan *ur-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*el ya da başka bir nesne ile vurmak, dövmek, vurmak, keskin aletlerle (kılıç, nesne, neşter) kesmek, hedefi vurmak, çarpmak, vurulmak, şiddetli yağmak, bir şeyin arasına, içine koymak, gizlemek, koparmak, tahrip etmek, bozmak, tekmelemek, bazı kelimelerle kullanılarak kişi ya da nesneye bu kelimelerin bildirdiği şeyin etkisini geçirişini bildirir: ...güneş vurdu, kil, toprak parçası, tuğla ve benzerini bir araya getirmek, oluşturmak, salmak, koymak, basmak, kendisini bir yere almak, faydalanmak, yemek içmek, hırsızlık yapmak, eleştirmek, yönelme hâli ekinin geldiği bazı isimlere bağlanarak bu isimden anlaşılan yere yettiğini anlatır: Kil vuruluyor/yapılıyor, bazı kelimelerle kullanılarak bu kelimeleri ifade den nesnelere ortaya çıkışını bildirir: Yıldırım çarpmak, sayılarla kullanılarak bu sayıyı bildiren yaşa girme anlamını verir: Allah ömür verirse, Hademay sekseni vuracak*” anlamında kullanılmaktadır.

136. üç

Kök. üç [üç] “üç” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. uch [üç] [utʃ] 1. “3 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (3 rakamı ve bu rakamla ifade edilen miktar, sayı). 2. “Besh balli baho tizimida o‘zlashtirish «qoniqarli», «o‘rtacha» degan ma’nodagi baho.”

(Beşlik not sisteminde «orta» seviye). 3. “Kiryuvdi.” (Girişimci) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 306).

Köktürk Türkçesinde “üç (rakam)” anlamında kullanılan *üç* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “3 rakamı ve bu rakamla ifade edilen miktar, sayı; beşlik not sisteminde ‘orta’ seviye; girişimci” anlamında kullanılmaktadır.

137. üz-

Kök. *üz-* [üz-] “koparmak” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. *uz-* [üz-] [uz-] 1. “Kuch bilan tortib, yulqib, butundan ajratmoq, butunni qismga bo‘lmoq.” (Koparmak, ayırmak). 2. “Palak, novda yoki tupidan ajratib olmoq, kesmoq.” (Soymak, ayıklamak). 3. “Kesib, qirqib, joyidan bo‘lak qilmoq.” (Keserek içinden çıkarmak). 4. “Turgan, yopishgan joyidan ajratmoq, xoli qilmoq.” (Çıkarmak). 5. “Davom qildirmaslik; to‘xtatmoq, kesmoq.” (Durdurmak). 6. “Qarzin to‘lamoq, evazini bermoq (qaytarmoq).” (Borcunu ödemek). 7. “Qattiq tishlamoq yoki chaqmoq; tishlab yoki chaqib yaralamoq.” (Dişlemek). 8. *ko‘chma* “Qattiq ta’sir qilib azob bermoq, og‘ritmoq, achishtirmoq (issiq, sovuq, zarb, gap-so‘z va sh. k. haqida).” (Üzmek, üzüntü vermek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 267-268).

Köktürk Türkçesinde “koparmak” anlamında kullanılan *üz-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*koparmak, ayırmak; soymak, ayıklamak; keserek içinden çıkarmak; çıkarmak; durdurmak; borcunu ödemek; dişlemek; üzmek, üzüntü vermek*” anlamında kullanılmaktadır.

138. yabız

Kök. *yabız* [yabız] “kötü, perişan” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. *yovuz* [yâvuz] [yovuz] 1. “O‘taketgan yirtqich; ashaddiy.” (Kötü, fena, haşin). 2. *ko‘chma* “Dushman, yov.” *mecaz* (Düşman) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 24).

Köktürk Türkçesinde “kötü, perişan” anlamında kullanılan *yabız* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kötü, fena, haşin; düşman*” anlamında kullanılmaktadır.

139. yalın

Kök. *yalıj* [yalıj] “çıplak” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. *yalang I* [yalaŋ] [yälän] 1. “Dov-daraxtsiz, imoratsiz; ochiq, bo’sh.” (Yalın, açık, boş). 2. “Yalanglik.” (Düzlük, ova). 3. “Kiyimsiz, yalang’och.” (Çıplak). 4. “Bir qavat, yengil, yupqa kiyimda.” (Hafif, ince giysi). 5. “Yalang qavat.” (Boş zemin). 6. “Qindan chiqarilgan; yalang’och.” (Çıplak, yalın). ***yalang II* [yalang] [yälän]** “Hamma vaqt; hamisha, doim, nuqul.” (Her zaman, daima) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 105).

Köktürk Türkçesinde “çıplak” anlamında kullanılan *yalıj* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yalın, açık, boş; düzlük, ova; çıplak; hafif, ince giysi; boş zemin; yalın; her zaman, daima*” anlamlarında kullanılmaktadır.

140. yan I

Kök. *yan I* [yan] “yan, yön, taraf; nezd” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. *yon* [yân] [jøn] 1. “Tananing yelkadan songacha bo’lgan, shuingdek, biror narsaning o’ng yoki chap qismi.” (Yan). 2. “Umuman o’ng yoki chap tomon; taraf; atrof.” (Sağ ya da sol taraf). 3. “Yoqa, chet; qirg’oq.” (Kıyı, kenar, sahil). 4. “Cho’ntak, kissa.” (Cep, kese). 5. “Qo’shni, o’zaro yaqin.” (Komşu, ortak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 36-37).

Köktürk Türkçesinde “yan, yön, taraf; nezd” anlamında kullanılan *yan* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yan; sağ ya da sol taraf; kıyı, kenar, sahil; cep, kese; komşu, ortak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

141. yana

Kök. *yana* [yana] “yine, tekrar” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. *yana* [yänä] [yænæ] 1. “Avval bo’lgan ish-harakat, narsa-hodisaning takror yuz berishini, boshlanishi va davom etishini bildiradi; takror holda; qaytadan, tag’in.” (Önceden gerçekleşen bir eylemin, bir olayın tekrar meydana geldiğini ve devam ettiğini bildiren söz; yine). 2. “Bundan tashqari, buning ustiga.” (Bunun dışında, bunun üzerine). 3. “İlgarigilardan boshqa; boshqa bir; yangi, boshqa.” (Diğerlerinden farklı olarak, başka). 4. “Yanada.” (Tekrar, bir daha). 5. “Ta’kid bildiradi; tag’in.” (Vurgu bildirir; yeniden) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 115).

Köktürk Türkçesinde “yine, tekrar” anlamında kullanılan *yana* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yine; bunun dışında, bunun üzerine; bunun dışında, bunun üzerine; tekrar, bir daha; vurgu bildirir; yeniden*” anlamlarında kullanılmaktadır.

142. yañ-

Kök. *yañ-* [yañ] “dağıtmak, bozguna uğratmak, püskürtmek” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. *yoy-* [yây-] [jɔj-] 1. “Taxlangan, o‘ralgan narsani ochmoq.” (Kapalı bir şeyi açmak). 2. “Ochib, yozib osmoq (tortilgan arqon, ipga, shoxga va sh. k. ga).” (Halat ya da ipi açmak, ayırmak). 3. “Ezib yupqalamoq, yassilamoq; cho‘zmoq.” (Ezip ufalamak, düzleştirmek, çözmek). 4. “To‘shamoq, solmoq.” (Ayırmak). 5. “Bir-biridan ajratib, tarqatib, sochib qooymoq.” (Saçmak, dağıtmak). 6. “Ma‘lum qilmoq, ommalashtirmoq.” (Bildirmek, duyurmak, yaymak). 7. “Mashhur qilmoq, ovoza qilmoq.” (Dedikodu yapmak). 8. “To‘planib, uyulib yotgan narsani tarqatib tekislaroq, tekis qilmoq.” (Düzleştirmek, pürüzsüz hâle getirmek). 9. “Tarqatmoq, sochmoq, bermoq.” (Vermek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 31).

Köktürk Türkçesinde “dağıtmak, bozguna uğratmak, püskürtmek” anlamlarında kullanılan *yañ-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kapalı bir şeyi açmak, halat ya da ipi açmak, ayırmak, ezip ufalamak, düzleştirmek, çözmek, ayırmak, saçmak, dağıtmak, bildirmek, duyurmak, yaymak, dedikodu yapmak, düzleştirmek, pürüzsüz hâle getirmek, vermek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

143. yarlıka-

Kök. *yarlıka-* [yarlıqa-] “(Tanrı) buyurmak, lutfetmek; bağışlamak” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. *yorlaqa-* [yârläkä-] [jɔrlæqæ-] 1. “Qo‘llab-qo‘ltiqarmoq, madad bermoq.” (Desteklemek, yardım etmek). 2. “Afv etmoq, kechirmoq, gunohidan o‘tmoq.” (Affetmek, bağışlamak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 46).

Köktürk Türkçesinde “(Tanrı) buyurmak, lutfetmek; bağışlamak” anlamında kullanılan *yarlıka-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam

genişlemesine uğrayarak “*desteklemek, yardım etmek; affetmek, bağışlamak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

144. yaş I

Kök. yaş I [yaş] “gözyaşı” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. yosh I [yâş] [jɔʃ] 1. “Qattiq og‘riq, qayg‘u yoki kuchli sevinch-shodlik va sh. k. natijasida yosh bezlaridan ajralib chiqadigan tiniq sho‘r suyuqlik.” (Şiddetli ağrı, acı ya da sevinç vb. duygular neticesinde yaş bezlerinden gelen sıvı, gözyaşı). 2. *ko‘chma* “Yig‘i; nola.” (Ağıt, ağlama) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 52).

Köktürk Türkçesinde “gözyaşı” anlamında kullanılan *yaş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*şiddetli ağrı, üzüntü ya da sevinç vb. duygular neticesinde yaş bezlerinden gelen sıvı, gözyaşı; ağıt, ağlama*” anlamlarında kullanılmaktadır.

145. yaş II

Kök. yaş II [yaş] “(ömür için) yaş” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. yosh II [yâş] [jɔʃ] 1. “Tug‘ilgan vaqtdan boshlab yashab o‘tkazilgan yillar jami; umr uzoqligi.” (Doğumdan bu yana geçen toplam yıl sayısı, ömür uzunluğu). 2. “İnson yoki hayvon hayotidagi bosqich davr, umr.” (İnsan ya da hayvanların ömrü). 3. “Yil.” (Yıl). 4. “Qari emas; navqiron.” (Genç). 5. *ko‘chma* “Yeterli tajribaga ega bo‘lmagan, tajribasiz.” *mecaz* (Yeterli tecrübeye sahip olmayan, toy, yaş). 6. “Yangi tashkil etilgan, yangi shakllangan.” (Yeni oluşmuş) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 52).

Köktürk Türkçesinde “(ömür için) yaş” anlamında kullanılan *yaş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*doğumdan bu yana geçen toplam yıl sayısı, ömür uzunluğu; insan ya da hayvanların ömrü; yıl; genç; yeterli tecrübeye sahip olmayan, toy, yaş; yeni oluşmuş*” anlamlarında kullanılmaktadır.

146. yaşa-

Kök. yaşa- [yaşa-] “yaşamak” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. yasha- [yâşä-] [jæʃæ-] 1. “Ma‘lum muhlat umr ko‘rmoq; hayot kechirmoq, tirik yurmoq.” (Yaşamak). 2. “Biror yo‘sinda hayot kechirmoq, biror tarzda tirikchilik o‘tkazmoq; umrguzaronlik qilmoq.” (Bir düzen içinde

yaşamak). 3. “Hayotini biror joyda o‘tkazmoq; biror joyda istiqomat qilmoq, turmoq.” (Hayatini bir yerde geçirmek). 4. “Biror kimsa bilan bir joyda birga (yaqini, qarindoshi, eri yoki xotini sifatida) istiqomat qilmoq.” (Bir kimse ile bir yerde yaşamak). 5. *ko‘chma* “Mavjud bo‘lib turmoq, bor bo‘lmoq, saqlanmoq.” *mecaz* (Mevcut olmak, var olmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 126).

Köktürk Türkçesinde “yaşamak” anlamında kullanılan *yaşa-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yaşamak; bir düzen içinde yaşamak; hayatını bir yerde geçirmek; bir kimse ile bir yerde yaşamak; mevcut olmak, var olmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

147. yat-

Kök. yat- [yat-] “yatmak, yatıp kalmak” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. yot- [yät-] [jöt-] 1. “Tanani yerga (karavot, to‘shak va sh. k. ga) berib cho‘zilmoq, uzala tushmoq.” (Yatmak, uzanmak). 2. “Joyni band qilmoq, joylashmoq.” (Yerleşmek). 3. “Saqlanmoq; turmoq.” (Saklanmak). 4. “Tunamoq, uxlamoq.” (Uyumak). 5. “Kasal bo‘lmoq, tobi kochmoq.” (Hasta olmak). 6. “Hibsda bo‘lmoq, qamalmoq.” (Tutuklanmak). 7. “To‘xtamoq, to‘xtab qolmoq, yopilmoq.” (Durmak, kapanmak). 8. “Ravish va ravishdoshlar bilan birikib, ish-harakt yoki holatning doimiy, davomiy ekanligini bildiradi.” (Zarf ya da zarf-fiillere gelerek eylemin durmunun sürekliliğini bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 50-51).

Köktürk Türkçesinde “yatmak, yatıp kalmak” anlamında kullanılan *yat-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yatmak, uzanmak; yerleşmek; saklanmak; uyumak; hasta olmak; tutuklanmak; durmak, kapanmak; zarf ya da zarf-fiillere gelerek eylemin durmunun sürekliliğini bildirir*” anlamlarında kullanılmaktadır.

148. yel-

Kök. yel- [yel-] “dört nal gitmek” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. yel- [yel-] [jel-] 1. “Harakatga kelmoq, esmoq.” (Esmek). 2. “Shamolda, shamol kuchi bilan yurmoq, uchmoq.” (Rüzgar enerjisi ile çalışmak). 3. “Tez yurmoq, yugurmoq, shamoldek uchmoq.” (Hızlanmak,

koşmak, rüzgâr gibi koşmak). 4. “Yeldirmoq.” (Hızlı koşturmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 8).

Köktürk Türkçesinde “*dört nal gitmek*” anlamında kullanılan *yel-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*esmek; rüzgâr enerjisi ile çalışmak; hızlanmak, koşmak, rüzgâr gibi koşmak; hızlı koşturmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

149. yig-

Kök. *yig-* [yığ-] “yığmak, toplamak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. *yig‘-* [yığ-] [yuy-] 1. “Turli joydagi shaslarni yoki narsalarni bir joyga keltirmoq; to‘plamoq.” (Çeşitli yerdeki kişileri ya da nesneleri bir yere getirmek, toplamak). 2. “Terib, o‘rib va b. yo‘l bilan olib to‘plamoq; yig‘ishtirmoq.” (Yığmak). 3. “Biror narsani ma‘lum vaqt jarayonida bir-bir topib to‘plamoq; jamg‘armoq.” (Biriktirmek). 4. “Jam holga keltirmoq; yig‘ishtirmoq.” (Düzenlemek, toplamak). 5. “Yig‘inchoq, tartibli holga keltirmoq.” (Muntazam hâle getirmek). 6. “Qismlarni o‘zaro biriktirib butun holga keltirmoq.” (Parçaları bir araya getirmek, bütünleştirmek). 7. “Ma‘lum bir nuqtaga qaratmoq, to‘plamoq, markazlashtirmoq (hayol, aql, kuch va sh. k. ni).” (Odaklanmak). 8. “İsh-harakat, faoliyat va sh. k. ni to‘xtatmoq, yig‘ishtirmoq.” (Bir işi, bir faaliyeti engellemek, durdurmak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 275).

Köktürk Türkçesinde “yığmak, toplamak” anlamında kullanılan *yig-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*çeşitli yerdeki kişileri ya da nesneleri bir yere getirmek, toplamak; yığmak; biriktirmek; düzenlemek, toplamak; muntazam hâle getirmek; parçaları bir araya getirmek, bütünleştirmek; odaklanmak; bir işi, bir faaliyeti engellemek, durdurmak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

150. yigla-

Kök. *yigla-* [yığla-] “ağlamak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. *yig‘la-* [yıglä-] [yuyylæ-] 1. “Yig‘i qilmoq.” (Ağlamak). 2. *ko‘chma* “Nolish qilmoq.” (Yakınmak, şikâyet etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 274).

Köktürk Türkçesinde “ağlamak” anlamında kullanılan *yıgla-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ağlamak; yakınmak, şikâyet etmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

151. yımşak

Kök. *yımşak* [*yımşak*] “yumuşak” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. *yumshoq* [*yumşâk*] [*jumşoq*] 1. “Qo‘l tegsa botadigan, oson eziladigan; muloyim, mayin.” (Kolayca ezilen, yumuşak). 2. “Osonlikcha turli shaklga kiradigan, ishlov berilishi oson, bo‘sh.” (Şekil alabilen, kolay, rahat). 83. “Chaynalishi, yeyilishi oson; mayin, muloyim (ovqat haqida).” (Yemesi kolay, yumuşak). 4. *ko‘chma* “Birovga qattiq gapirmaydigan, dag‘allik qilmaydigan; muloyim.” *mecaz* (Tatlı dilli, yumuşak huylu). 5. “Yoqimli ta‘sirga ega; muloyim.” (Çekici, hoş). 6. “Ozor yetkazmaydigan; yengil.” (Hafif, kolay, basit) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 85).

Köktürk Türkçesinde “yumuşak” anlamında kullanılan *yımşak* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kolayca ezilen, yumuşak; şekil alabilen, kolay, rahat; yemesi kolay, yumuşak; tatlı dilli, yumuşak huylu; çekici, hoş; hafif, kolay, basit*” anlamlarında kullanılmaktadır.

152. yi-

Kök. *yi-* [*yi*] “yemek” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. *ye-* [*ye-*] [*jε-*] 1. “Taom iste‘mol qilmoq, ovqatlanmoq, tanovul qilmoq.” (Yemek yemek). 2. “Tirikchilik yoki maimat uchun ishlatmoq, sarf qilmoq.” (Yaşamak için emek harcamak). 3. “O‘ziniki qilmoq, o‘zlashtirib olmoq.” (Benimsemek). 4. “İshdan, safdan chiqarmoq; shikastlantirmoq, mayib qilmoq, o‘ldirmoq.” (Yaralanmak, sakatlanmak). 5. “Ba‘zi so‘z-otlar bilan qo‘llanib, shaxsga shu so‘z bildirgan narsaning (zarbning) tegishi ma‘nosini bildiradi.” (Bazı kelimeler ile kullanılarak şahsa bu kelimeyi bildiren nesnenin değdiğini anlatır) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 9-10).

Köktürk Türkçesinde “yemek” anlamında kullanılan *yi-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yemek yemek; yaşamak için emek harcamak; benimsemek; bazı kelimeler ile kullanılarak şahsa bu kelimeyi bildiren nesnenin değdiğini anlatır*” anlamlarında kullanılmaktadır.

153. yigirmi

Kök. *yigirmi* [yigirmi] “yirmi” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. *yigirma* [yigirmä] [jigirmæ] 1. “20 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (20 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı). 2. “Kishi vafotidan so‘ng o‘n yetinchi yoki o‘n to‘qqizinchi kuni o‘tkaziladigan marosi.” (Bir kishinin vafatından sonraki on yedinci ya da on dokzuncu günü yapılan tören) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 266).

Köktürk Türkçesinde “yirmi” anlamında kullanılan *yigirmi* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yirmi (sayı); bir kishinin vafatından sonraki on yedinci ya da on dokzuncu günü yapılan tören*” anlamlarında kullanılmaktadır.

154. yinçge

Kök. *yinçge* [yinçge] “ince” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. *ingichka* [ingičkä] [ingitʃæ] 1. “Ko‘ndalang kesimi me‘yordan kichik.” (İnce). 2. “Chiyildoq, o‘tkir (tovush haqida).” (Tiz ses). 3. *ko‘chma* “Nozik ifodali, nozik.” *mecaz* (Nazik) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 207).

Köktürk Türkçesinde “ince” anlamında kullanılan *yinçge* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ince; tiz ses; nazik*” anlamlarında kullanılmaktadır.

155. Yinçü

Kök. *Yinçü* [yinçü] “yer (ırmak) adı, Seyhun” (Ercilasun, 2016: 731)..

Özb. *inju I* [incu] [indʒu] 1. “Marvarid, dur.” (İnci). 2. *ko‘chma* “İnjug a nisbatlangan narsa.” (İnciye benzeyen nesne). ***İnju II* [incu] [indʒu]** “Chingizxon xonadoni a‘zolariga tegishli yer-suv; keyinchâlik shohlar, amirlar, xonlar xonadoni a‘zolariga tegishli yer-suv.” (Cengiz Han dönemine ait yer adı) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 211).

Köktürk Türkçesinde “yer (ırmak) adı, Seyhun” anlamında kullanılan *Yinçü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*inci; inciye benzeyen nesne; Cengiz Han dönemine ait yer adı*” anlamlarında kullanılmaktadır.

156. yir

Kök. *yir* [yir] “yer; toprak, ülke; yeryüzü” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. yer [yer] [jer] 1. “Quyoshdan keyingi uchinchi planeta.” (Güneşten sonra üçüncü gezegen, dünya). 2. “Shu planetaning quruqliq qismi (suv bilan qoplangan qismiga qarama-qarshi qo‘yilganda).” (Kara parçası). 3. “Planetamiz qobig‘ining sirtqi qatlami.” (Gezegenin dış katmanı). 4. “Narsalar turgan, tirik organizmlar hayot kechirayotgan yuza. sath (shaxs yoki boshqa narsalarga nisbatan).” (Yeryüzü). 5. “Yer sathning muayyan bir qismi; joy, hudud.” (Yeryüzünün belirli bir kısmı, yer, sınır). 6. “Qishloq xo‘jaligida foydalaniladigan tuproq qatlami, ekin, daraxt va sh. k. ekiladigan joy, maydon.” (Tarımda kullanılan toprak parçası, arazi, ekilen yer). 7. “Biror narsa band qilib turgan, egallagan o‘rin, joy; makon.” (Sahipli yer, arsa, mekân). 8. “Biror mamlakat, davlat, xalq, ho‘jalik va sh. k. ga qarashli hudud.” (Bir ülkeye, devlete, halka, aileye ait yer, sınır). 9. “Biror narsaning yoki a‘zoning ayrim qismi, o‘rni, nuqtasi, joyi.” (Bir nesnenin ya da yerin belirli bir parçası, bölgesi, yeri). 10. “İsh joyi, muassasa, tashkilot.” (İş yeri, müessese, kurum). 11. “Payt, o‘rin, sabab kabi munosabatlarni bildiradi.” (Zaman, yer, sebep gibi ilişkiler için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 14-15).

Köktürk Türkçesinde “yer; toprak, ülke; yeryüzü” anlamında kullanılan *yer* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*güneşten sonra üçüncü gezegen, dünya; kara parçası; gezegenin dış katmanı; yeryüzü; yeryüzünün belirli bir kısmı, yer, sınır; tarımda kullanılan toprak parçası, arazi, ekilen yer; sahipli yer, arsa, mekân; bir ülkeye, devlete, halka, aileye ait yer, sınır; bir nesnenin ya da yerin belirli bir parçası, bölgesi, yeri; iş yeri, müessese, kurum*” anlamlarında kullanılmaktadır.

157. yiti

Kök. yiti [yiti] “yedi” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. yetti [yetti] [jetti] 1. “7 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, miqdor.” (7 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). 2. “Vafotning tórtinchi kuni o‘tkaziladigan marosim, ma‘raka.” (Cenazenin dördüncü günü düzenlenen tören). 3. “Ayrim so‘zlar bilan qo‘llanib, ma‘noni kuchaytirish uchun xizmat qiladi.” (Bazı kelimeler ile kullanılarak anlamı güçlendirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 19-20).

Köktürk Türkçesinde “yedi” anlamında kullanılan *yiti* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “7 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar; cenazenin dördüncü günü düzenlenen tören; bazı kelimeler ile kullanılarak anlamı güçlendirir” anlamlarında kullanılmaktadır.

158. yogun

Kök. *yogun* [yoğun] “yoğun, kalın” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yo‘g‘on* [yoğʻan] [jɔyɔn] 1. “Ko‘ndalang kesimi katta.” (Kalın). 2. “Do‘rillagan (ovoz haqida)..” (Bas (ses)). 3. *ko‘chma* “Shakl, miqdor va b. jihatlardan katta; salmoqli, salobatli.” *mecaz* (Şekil, miktar vb. bakımlardan büyük, ağır, devasa) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 287).

Köktürk Türkçesinde “yoğun, kalın” anlamında kullanılan *yogun* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*kalın; bas (ses); şekil, miktar vb. bakımlardan büyük, ağır, devasa*” anlamlarında kullanılmaktadır.

159. yok

Kök. *yok* [yoq] “yok” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yo‘q* [yok] [jɔq] 1. “Mavjud emas.” (Yok). 2. “Javob ichida kelib, inkor ma’nosini ifodalaydi.” (Hayır). 3. “Gap oldidan kelib, oldingi gapda bayon etilgan fikrga e’tirozni bildiradi.” (Cümlelerin öncesinde gelerek belirtilen görüşe karşı olduğunu bildirir). 4. “Biror (o‘ylangan) narsaning unday emasligini, yuz bermasligini bildiradi.” (Birşeylerin gerçekleşmediğini bildirir). 5. “Kambag‘al, qashshoq; nochor.” (Fakir, yoksul, muhtaç). 6. “Fe’lining inkor ma’noli shaklini yasash uchun xizmat qiladi.” (Yok, değil). 7. “O‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan narsaga shaxsning uquvi, bardoshi, xohishi yo‘qligini bildiradi.” (...sı olmamak) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 283-284).

Köktürk Türkçesindeki *yok* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yok; hayır; cümlelerin öncesinde gelerek belirtilen görüşe karşı olduğunu bildirir; birşeylerin gerçekleşmediğini bildirir; fakir, yoksul, muhtaç; yok, değil; ...sı olmamak*” anlamlarında kullanılmaktadır.

160. yokad-

Kök. yokad- [yoqad-] “yok olmak” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. yo‘qot- [yokât-] [jokot-] 1. “Yo‘q qilmoq.” (Yok etmek). 2. “Muayyan maqsadga monelik qiladigan to‘siqni olib tashlamoq; barham bermoq.” (Son vermek, yok etmek, tamamlamak). 3. “İxtiyorsiz holda tegishli narsani yo‘q qilmoq, nazar-e‘tiboridan qochirmoq.” (Görmezden gelmek). 4. *ko‘chma* “Ajrarmoq, mahrum bo‘lmoq; ayrilmoq, judo bo‘lmoq.” *mecaz* (Ayrılmak, boşanmak, mahrum olmak). 5. “Kuchdan qolmoq, yo‘qqa chiqmoq.” (Bırakmak, kaybetmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 286).

Köktürk Türkçesinde “yok olmak” anlamında kullanılan *yokad-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yok etmek; son vermek, yok etmek, tamamlamak; görmezden gelmek; ayrılmak, boşanmak, mahrum olmak; bırakmak, kaybetmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

161. yol

Kök. yol [yol] “yol” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. yo‘l [yol] [jöl] 1. “Odamlar, jonivorlar va b. narsalar qatnovi natijasida yer sathida iz bosilib hosil bo‘lgan uzun, davomli qism, qatnov qismi.” (İnsan, hayvanların yürüdüğü uzun bölüm, yol). 2. “Umuman, kishilar yoki transport qatnovi uzun maxsus belgiladigan yer bo‘lagi.” (Ulaşımında kullanılmak üzere belirlenmiş yer, anayol). 3. “Kema va samolyotlar qatnashi uzun maxsus belgilab qo‘yilgan yo‘nalish, trassa.” (Gemi ve uçakların rotası). 4. “Yo‘nalishdagi harakat jarayoni, yo‘lda davom etayotgan yurish.” (Tutum, gidiş, davranış biçimi). 5. “Yurish, qatnov yo‘nalishi.” (Trafik, gidiş gelişi). 6. “Biror joy, makonga sayohat yoki boshqa maqsadda qilinadigan yurish; safar.” (Seyehat, sefer). 7. “Bosib o‘tiladigan oraliq; masofa.” (Aralık, mesafe). 8. “Ma‘lum bir transport vositasi uzun yo‘nalish qurilmasi.” (Yolculuk). 9. “Ayrim narsalarning yo‘nalish chizig‘i, joy oralig‘i.” (Bazı nesnelere bulunan çizgi, yer aralığı). 10. “Biror narsaga, yuzaga tortilgan, tushirilgan chiziq, iz.” (Bir şeyin üzerindeki çizik, iz). 11. “Qator, satr; misra.” (Dize, satır, mısra). 12. *ko‘chma* “Biror narsaning yo‘nalish, kelishketish oqimi, yo‘nalishi.” *mecaz* (Bir şeyin gelişi gidişi, yönelişi). 13. “Faoliyatda amal tarzi, qilinadigan, tutiladigan ish-amal.” (Yol, yöntem). 14.

“Kuy, qo‘shiq va sh. k. da o‘ziga xos usul.” (Şarkı, koşuk vb. de tarz). 15. “İmkon chorasi.” (İmkân, çare) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 276-277).

Köktürk Türkçesindeki *yol* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*insan, hayvanların yürüdüğü uzun bölüm, yol; ulaşımında kullanılmak üzere belirlenmiş yer, anayol; gemi ve uçakların rotası; tutum, gidiş, davranış biçimi; trafik, gidiş geliş; seyahat, sefer; aralık, mesafe; yolculuk; bazı nesnelere bulunan çizgi, yer aralığı; bir şeyin üzerindeki çizik, iz; dize, satır, mısra; bir şeyin gelişi gidişi, yönelişi; yol, yöntem, şarkı, koşuk vb. de tarz; imkan, çare*” anlamlarında kullanılmaktadır.

162. yolsuz

Kök. yolsuz [yolsız] “yolsuz” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. yo‘lsiz [yolsız] [jolsız] 1. “Yo‘li yo‘q, yo‘l tushmagan.” (Yolu yok, yolsuz). 2. “O‘rinsiz, nojo‘ya.” (Yersiz, uygunsuz, ahlaksız) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 280).

Köktürk Türkçesinde “yolsuz” anlamında kullanılan *yolsuz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yolsuz; yersiz, uygunsuz, ahlaksız*” anlamlarında kullanılmaktadır.

163. yori-

Kök. yori- [yori-] “yürümek, ilerlemek” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. yur- [yür-] [jur-] 1. “Qadam tashlab olg‘a bosmoq, qadamlab jilmoq.” (Adım atmak, yürümek). 2. “Ma‘lum yo‘nalishda harakat qilmoq, bir joydan boshqa joyga jilmoq, bormoq yoki ketmoq (asosan transport vositasi haqida).” (Belirli bir yöne doğru hareket etmek, bir yerden bir yere gitmek, varmak). 3. “Umuman, bir joydan jilmoq, siljimoq (suzmoq, sudralmoq, o‘rinalamoq va sh. k.)..” (Hareket etmek, ilerlemek). 4. “Kezish, aylanish, sayohat va sh. k. da bo‘lmoq.” (Gezmek, dolaşmak). 5. “Hayot kechirmoq, yashamoq.” (Yaşamak). 6. “İsh-faoliyat va sh. k. da birga bo‘lmoq.” (Ortak olmak). 7. “Qatnamoq.” (Katılmak). 8. “Davom etmoq (o‘zi birikib kelgan so‘z bildirgan holatda).” (Devam etmek). 9. “Shaxmat, qarta, domino kabi o‘yinlarda o‘z navbatida, navbati kelganda harakat qilmoq, o‘ynamoq; yurish qilmoq.” (Satranç, iskambil, domino gibi oyunlarda sırası geldiğinde oynamak). 10. “Harakatga kelmoq, ishlab turmoq, ishlamoq

(mexanizmlar haqida).” (Çalışmak (mekanizmalarla ilgili). 11. “So‘ygan yor bilan vaqt o‘tkazmoq, yaqin munosabatida bo‘lmoq.” (Sevdiği kişi ile vakit geçirmek). 12. “Rozi bo‘lmoq, ko‘nmoq, unamoq.” (Razı olmak, kabul etmek, onaylamak). 13. “Yoyilib ketmoq, yoyilmoq; tarqalmoq (gap-so‘z, xabar haqida).” (Söz, haber yayılmak). 14. *ko‘m. fl. vzf. -(i)b* qo‘shimchâli ravishdoshga birikib, harakatning davomiyligini bildiradi.” *yrd. fl. vzf. (-i)b* ekli zarf-fiil ile birleşerek hareketin devamlılığını bildirir). 15. “Biror tomonga jo‘nash, ketishga undashni bildiradi.” (Bir tarafa gidildiğini bildirir: Yürü!) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 92-93).

Köktürk Türkçesinde “yürüme, ilerleme” anlamında kullanılan *yori*-kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*adım atmak, yürüme; belirli bir yöne doğru hareket etmek, bir yerden bir yere gitmek, varmak; hareket etmek, ilerleme; gezmek, dolaşmak; yaşamak; ortak olmak; katılmak; devam etmek; satranç, iskambil, domino gibi oyunlarda sırası geldiğinde oynamak; çalışmak (mekanizmalarla ilgili); sevdiği kişi ile vakit geçirmek; razı olmak, kabul etmek, onaylamak; söz, haber yayılmak; yardımcı fiil; bir tarafa gidildiğini bildirir: Yürü!*” anlamlarında kullanılmaktadır.

164. yuyka

Kök. yuyka [yuyka] “yufka, ince” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. yupqa [yupkä] [jupqæ] 1. “Qalin emas, ko‘ndalangiga ingichka; nozik.” (İnce, nazik). 2. “Zich yoki qalin emas, siyrak (tuman, tutun, bulut va sh. k. haqida).” (Seyrek, zayıf (duman, bulut vb. ile ilgili). 3. “Xamirni chalpakkä o‘xshatib yoyib, ustiga yog‘da qovirilgan qiyma, sabzi solib, qozonda pishiriladigan taom; cho‘zma.” (İnce yufkanın üstüne kıyma, sebze konularak pişirilen yemek). 4. *ko‘chma* “Faqirona; boy bo‘lmagan, oz miqdorda.” (Mütevazı, küçük) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 87).

Köktürk Türkçesinde “yufka, ince” anlamında kullanılan *yuyka* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*ince, nazik; seyrek (duman, bulut vb. ile ilgili); ince yufkanın üstüne kıyma, sebze konularak pişirilen yemek; mütevazı, küçük*” anlamlarında kullanılmaktadır.

165. yügerü

Kök. *yügerü* [yügerü] “yukarı” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yuqori* [yukâri] [juqori] 1. “Biror narsaning eng ustki qismida joylashgan; tepadagi, balanddagi, ustki.” (Yukarı). 2. “Binoning yoki biror inshootning ustki qavati; boloxona.” (Çatı katı). 3. “Biror yerga nisbatan baland o‘rnatilgan joylar; baland tomon; balandlik.” (Yüksek yer, yüksek). 4. “Yer, shaxs yoki narsa ustidagi bo‘shliq; tepa.” (Baş, tepe). 5. “Xonaning eshikka nisbatan qarama-qarishi tomoni; odatda hurmatli kishilar o‘tiradigan tomoni; to‘r.” (Misafir köşesi). 6. “Miqdor, sifat va sh. k. jihatdan me‘yordan, mavjud holatdan ortiq, ortiq darajali.” (Miktar bakımından fazla). 7. “Nisbatan ustun.” (Nisbeten üstün). 8. “Vazifa, mavqe va sh. k. jihatdan yuqori, yetakchi bo‘lgan (tashkilot, organ va b)..” (Görev, mevki bakımından üst, kıdemli). 9. “O‘quvchilari o‘qish muddatini bitirishga yaqinlashib qolgan, o‘qish muddatining so‘nggi yillaridagi (cinf, kurs va sh. k. haqida)..” (Eğitim-öğretim döneminin son yılları) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 97).

Köktürk Türkçesinde “yukarı” anlamında kullanılan *yügerü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yukarı; çatı katı; yüksek yer, yüksek; baş, tepe; misafir köşesi; miktar bakımından fazla; nisbeten üstün; görev, mevki bakımından üst, kıdemli; eğitim-öğretim döneminin son yılları*” anlamlarında kullanılmaktadır.

166. yügür-

Kök. *yügür-* [yügür-] “koşmak, akmak” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yugur-* [yügür-] [jugur-] 1. “İrg‘ishlab, biror yo‘nalishda tez harakat qilmoq; chopmoq.” (Atlamak, koşmak). 2. “Yugurish bilan shug‘ullanmoq; yugurishda qatnashmoq.” (Meslek olarak koşmak, koşucu olmak) 3. *ko‘chma* “Biror ish yoki maqsadni amalga oshirish uchun haraqat qilmoq; harakatida bo‘lmoq, urinmoq.” *mecaz* (Koşturmak, çabalamak). 4. “Biror joy, tomonga oshig‘ich, tez harakatda bo‘lmoq, yo‘l olmoq.” (Yerinden fırlamak). 5. *ko‘chma* “Tezlik bilan harakatlanmoq (suv, shamol kabilarning haraqati haqida).” *mecaz* (Akmak, su, rüzgâr vb. hızlı hareket etmek). 6. *ko‘chma* “Paydo bo‘lmoq, namoyon bo‘lmoq, ko‘rinmoq (biror xususiyati, belgi, xolat va sh. k. haqida).” (İşaret, iz ortaya çıkmak, belli olmak, görünmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 74).

Köktürk Türkçesinde “koşmak, akmak” anlamında kullanılan *yügerü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*atlamak, koşmak; meslek olarak koşmak, koşucu olmak, koşturmak, çabalamak; yerinden fırlamak; akmak, su, rüzgâr vb. hızlı hareket etmek; işaret, iz ortaya çıkmak, belli olmak, görünmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

167. yükün-

Kök. *yükün-* [yükün-] “baş eğmek, boyun eğmek” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yukun-* [yükün-] [jucun-] 1. “O‘tinib (bosh egib, tiz cho‘kib) murojaat qilmoq, iltijo qilmoq, yolvormoq.” (Baş eğip, diz çöküp yalvarmak). 2. “Ta‘zim qilmoq.” (Saygı göstermek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 80).

Köktürk Türkçesinde “baş eğmek, boyun eğmek” anlamında kullanılan *yükün-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*baş eğip, diz çöküp yalvarmak; saygı göstermek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

168. yüz I

Kök. *yüz I* [yüz] “yüz, çehre” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yuz I* [yüz] [juz] 1. “Odam boshining old tomoni, old tomondan ko‘rinishi; bet” (Yüz, çehre). 2. “İnson betining yoki bu tomoni; yonoq.” (Yanak). 3. “Biror narsaning ustki tomoni, yuzasi; sirt, sath.” (Yüzey, bir nesnenin yüzeyi). 4. “Ayrım narsalarning u yoki bu tomoni, tarafı, qirg‘og‘i.” (Kenar, kıyı). 5. “Obro‘, etibor; yuz-xotir.” (Saygınlık, itibar). 6. “Kesish yoki chopish asboblarining tig‘i.” (Kesici aletlerin kenarı). 7. “Tekislik yoki sirtining chiziqlar bilan o‘ralgan qismi; sath.” (Satıh, yüzey) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 75).

Köktürk Türkçesinde “yüz, çehre” anlamında kullanılan *yüz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “*yüz, çehre; yanak; yüzey, bir nesnenin yüzeyi; kenar, kıyı; saygınlık, itibar; kesici aletlerin kenarı; satıh, yüzey*” anlamlarında kullanılmaktadır.

169. yüz II

Kök. *yüz II* [yüz] “yüz (sayı)” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. yuz II [yüz] [juz] 1. “100 raqami va shu raqam bilan ifodalangan son, mikdor.” (100 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar). 2. “Ko‘p, ko‘p marta.” (Çok, çok defa) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 77).

Köktürk Türkçesinde “yüz (sayı)” anlamında kullanılan *yüz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak “100 rakamı ve bu rakam ile ifade edilen sayı, miktar; çok, çok defa” anlamlarında kullanılmaktadır.

2. 3. Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler

1. anta

Kök. anta [anta] “orada; o zaman; ondan, bundan; oradan” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. unda [undä] [undæ] 1. “U olmoshining o‘.p. k. shakli.” (O zamirinin bulunma hâli eki almış şekli, onda). 2. “U holda, unday bo‘lgan taqdirda.” (O hâlde, o zaman) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 288).

Köktürk Türkçesinde “*orada; o zaman; ondan, bundan; oradan*” anlamlarında kullanılan “*anta*” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak “*onda; o hâlde, o zaman*” anlamında kullanılmaktadır.

2. apa

Kök. apa [apa] “büyük” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. opa [ãpä] [ɔpæ] 1. “Bir ota-onadan tug‘ilgan farzandlar ichida o‘zidan kichiklarga (ukalarga, singillarga) nisbatan katta qiz.” (Bir anne babadan dogan çocukların içindeki büyük kıza abla yani "opa" denir). 2. “O‘zidan katta, ba‘zan kichik ayollarga hurmat yuzasidan ularning ismiga ko‘shib ishlatiladi.” (Kendinden büyük, bazen ise kendinden küçük kadınlara saygı olarak adlarına eklenerek söylenir). 3. “O‘zidan katta, ba‘zan kichik ayollarga hurmat bilan murojaat qilish shakli.” (Kendinden büyük ya da bazen küçük kadınlara saygı için kullanılma şekli) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 128).

Köktürk Türkçesinde “büyük” anlamına gelen *apa* kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak “*abla; kendinden büyük ya da bazen küçük kadınlara saygı için kullanılma şekli*” anlamında kullanılmaktadır.

3. Bars

Kök. Bars [bars] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Bars [bars] [bars] 1. “İlvirs, yo‘lbars.” (Kar parsı, kaplan). 2. “Muchal hisobida uchunchi yil nomi.” (12 Hayvanlı takvimde üçüncü yılın adı) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 172).

Köktürk Türkçesinde kişi adı olarak kullanılan “Bars” kelimesi Özbek Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak “*kar parsı, kaplan ve 12 Hayvanlı takvimde üçüncü yılın adı*” olarak kullanılmaktadır.

4. egir-

Kök. egir- [egir-] “çevirmek, kuşatmak” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. yigir- [yigir-] [jigir-] “Tabiiy (o‘simlik, jun va ipakdan olinadigan) va sun’iy (kimyoviy yo‘l bilan olinadigan) tolalarni eshib, pishitib ip qilmoq.” (Doğal (bitki, yün ve ipekden olan) ve suni (kimyevi yöntemle üretilen) lifleri ip yapmak, eğirmek.) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 266).

Köktürk Türkçesinde “*çevirmek, kuşatmak*” anlamında kullanılan *egir-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak “*ip yapmak, eğirmek*” anlamında kullanılmaktadır.

5. it-

Kök. it- [it-] “örgütlemek, teşkilatlandırmak, düzenlemek” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. et- [et-] [et-] “«Qilmoq», «aylamoq» ma’nolarida qo’shma fe’l yasash uchun hizmat qiladi.” («Kılmak», «etmek» anlamlarında birleşik fiil yapmak için kullanılır, yardımcı fiil) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 61).

Köktürk Türkçesinde “*örgütlemek, teşkilatlandırmak, düzenlemek*” anlamında kullanılan *it-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam daralmasına uğrayarak “*kılmak, etmek*” anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

2. 4. Anlam Değişimine Uğrayan Kelimeler

1. aşur-

Kök. aşur- [aşur-] “aşirtmak” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. oshir- [aşir-] [oʃir-] 1. “Oshmoq” (Aşmak). 2. “Birovga berib, oʻtqazib yubormoq; pullamoq, sotmoq.” (Birine verip göndermek; piyasaya sürmek, satmak). 3. “Boʻrttirmoq, mubolagʻa qilmoq.” (Abartmak, mübalağa etmek). 4. “Maʼlum chegara yoki balandlikdan oʻtkazmoq.” (Belli bir sınır ya da yükseklikten geçmek) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 169-170).

Köktürk Türkçesinde “*aşırtmak*” anlamına gelen *aşur-* kelimesi, Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*aşmak, birisine verip göndermek; piyasaya sürmek, satmak; abartmak, mübalağa etmek; belli bir sınır ya da yükseklikten geçmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

2. balık I

Kök. *balık I* [balıq] “çamur” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. *balıq I* [bähk] [bæluq] 1. “Suzgichlari boʻlgan, oyquloqlari orqali nafas oladigan, umurtqalilar kenja tipiga mansub suv jonivori.” (Süzgeçleri olan, solungaçlarıyla nefes alan omurgalı su hayvanı). 2. “Ushbu suv jonivarining goʻshti.” (Bu su hayvanının eti). 3. “Muchal yil hisobidagi beshinchi yil nomi.” (12 hayvanlı takvimde beşinci yılın adı) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 148).

Köktürk Türkçesinde “*çamur*” anlamına gelen *balık* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*balık* (hayvan)” anlamında kullanılmaktadır.

3. bulganç

Kök. *bulganç* [bulğanç] “kargaşa” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. *bulgʻanch* [bulğanç] [bulyantʃ] “Bulgʻangan, iflos; loyqa.” (Bulanık, kirli, çamurlu) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 373).

Köktürk Türkçesinde “*kargaşa*” anlamında kullanılan *bulganç* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*bulanık, kirli, çamurlu*” anlamında kullanılmaktadır.

4. buyruk

Kök. *buyruk* [buyruq] “yönetici, yüksek memur” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. *buyruq* [buyruk] [bujruq] 1. “Tashqilot, muassasa, korxon, harbiy qism va sh. k. boshligʻi, rahbarining oʻz tasarrufidagi tashqilot,

muassasa, korxonada bo'yicha chiqaradigan rasmiy farmoyishi, amri va shunday farmoyish matni yozilgan qog'oz; rasmiy hujjat." (Organizasyon, müessese, kurum, askerî birim vb. başkanının mülkiyeti altındaki organizasyon, müessese, kurum boyunca çıkarılan resmî karar, emir ve bu karar metninin yazıldığı belge; resmî vesika). 2. "Og'zaki yoki yozma topshiriq, amr farmon." (Sözlü ya da yazılı görev, emir, karar) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 366).

Köktürk Türkçesinde "yönetici, yüksek memur" anlamında kullanılan *buyruk* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak "organizasyon, müessese, kurum, askerî birim vb. başkanının mülkiyeti altındaki organizasyon, müessese, kurum boyunca çıkarılan resmî karar, emir ve bu karar metninin yazıldığı belge; sözlü ya da yazılı görev, emir, karar" anlamında kullanılmaktadır.

5. **eçi**

Kök. eçi [eçi] 1. "ağabey" 2. "amca" (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. *acha* [äçä] [ætʃæ] 1. "Buvi." (Büyükanne, nine) 2. "Katta buvi." (Büyükanne, nine) 3. "Ona, oyi." (Ana, anne) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 121).

Köktürk Türkçesinde "ağabey, amca" anlamında kullanılan *eçi* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak "ağabey, amca" anlamının yerine "büyükanne, nine, ana, anne" anlamlarında kullanılmaktadır.

6. **eke**

Kök. eke [eke] "abla" (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. *aka* [äkä] [æcæ] 1. "Bir ota-onadan tug'ilgan katta o'g'il (o'zidan kichiklariga, ukalariga nisbatan). (Bir anne babadan doğan büyük oğlan, kendinden küçüklere göre ağabey. 2. "O'zidan katta er kishiga murojaatda yoki unga hurmat yuzasidan ishlatiladi (bunda yakka holda yoki nutq qaratilgan shaxsni bildiruvchi söz bilan qullanadi." (Kendinden büyük bir kişiye danışırken ya da ona saygı göstermek için kullanılır) (A. Hojiyev ve öte., 2006a: 60).

Köktürk Türkçesinde “*abla*” anlamında kullanılan *eke* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*ağabey*” anlamında kullanılmaktadır.

7. erkli

Kök. *erkli* [erkli] “iken, olan” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. *erkli* [erkli] [ercli] “O‘z erki o‘zida bo‘lgan; ozod, hur.” (Özgür, hür) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 50).

Köktürk Türkçesinde “*iken, olan*” anlamında kullanılan *erkli* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*özgür, hür*” anlamında kullanılmaktadır.

8. ertijü

Kök. *ertijü* [ertijü] “çok, fevkalade” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. *ertangi* [ertäñi] [ertäñi] 1. “Ertaga bo‘ladigan, ertasi kuni amalga oshiriladigan, ro‘y beradigan.” (Yarın olan, ertesi günü gerçekleştirilen, gelecekteki). 2. “Ertalabki, ertalab bo‘ladigan.” (Sabah, sabah gerçekleşen). 3. “Kelasi, bo‘lg‘usi.” (Sonraki, gelecekteki) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 52-53).

Köktürk Türkçesinde “çok, fevkalade” anlamında kullanılan *ertijü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*yarın, sonraki, sabah, gelecekteki*” anlamında kullanılmaktadır.

9. iduk

Kök. *iduk* [ıduq] “kutsal” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. *yutuq* [yutuq] [jutuq] 1. “İsh, faoliyatda erishilgan muvaffaqiyat; g‘alaba.” (Başarı, galibiyet). 2. “Zayom, lotereya kabi o‘yinlar tirajida ko‘lga kiritiladigan, yutib olinadigan narsa.” (Piyango gibi oyunlardan kazanılan ikramiye). 3. “Bahs, bellashuv kabilarda erishilgan g‘alaba va shu g‘alaba uchun beril(adi)gan narsa.” (Müzakere, yarışmalarda kazanılan galibiyet ve bu galibiyet için verilen ödül) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 96).

Köktürk Türkçesinde “*kutsal*” anlamında kullanılan *iduk* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*başarı, galibiyet, piyango gibi oyunlardan kazanılan ikramiye, müzakere, yarışmalarda kazanılan galibiyet ve bu galibiyet için verilen ödül*” anlamında kullanılmaktadır.

10. ıçık-

Kök. ıçık- [ıçık-] “tâbi olmak, teslim olmak, egemenliğı yitirmek” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. ıchik- [ıçık-] [itʃic-] 1. “Kuchli darajada ko‘rishish, yetishish ishtiyoqida bo‘lmoq, mushtoq bo‘lmoq.” (Özlemek, hasret kalmak). 2. “Ota-onani sog‘inib kasal bo‘lmoq (bolalar haqida).” (Anne babasını özleyip hasta olmak (çocuklar hakkında) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 250).

Köktürk Türkçesinde “*tâbi olmak, teslim olmak, egemenliğı yitirmek*” anlamında kullanılan *ıçık-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değışimine uğrayarak “*özlemek, hasret kalmak, anne babasını özleyip hasta olmak (çocuklar hakkında)*” anlamında kullanılmaktadır.

11. idi

Kök. idi [idi] “hiç, asla; tamamen” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. ega [egä] [ɛgæ] 1. “Uy-joy, mol-mulk va sh. k. lar qarashli bo‘lgan shaxs; xo‘jayin, sohib.” (Ev, yer, mal mülk vb. ne sahip olan kişi, efendi, sahip). 2. “*El kabi so‘zlar bilan ko‘llanib, shu so‘zlar anglatgan joyning boshqaruvchisi, boshlig‘i ma‘nosini bildiradi.*” (*İl* gibi kelimeler ile kullanılarak, bu kelimeleri anlatan yerin yöneticisi, başı anlamını bildirir). 3. “Shaxs yoki narsada o‘zi birikib kelgan so‘z anglatgan narsaning bor, mavjud ekanini bildiradi; bor, mavjud.” (Var, mevcut). 4. “Mavhum tushunchalarni bildiruvchi ayrim so‘zlar bilan ko‘llanib, shaxs yoki narsaning shu so‘z anglatgan belgi, xususiyat kabiga molikligini bildiradi; molik.” (Malik). 5. “Narsani yuzaga keltirish, tayyorlash va sh. k. jihatdan qarashlilikini bildiradi.” (Nesnenin hazırlanma aşamasındaki görünüşünü bildirir). 6. “Tangri, xudo.” (Tanrı, huda). 7. “İkki tarkibli gaplarda fikrning kimga, nimaga qarashli ekanini anglatuvchi, belgisi kesim tomonidan aniqlanadigan bosh bo‘lak.” (Birleşik cümlelerde düşüncenin kime, neye ait olduğunu anlatan, yüklem tarafından anlaşılan baş öge, özne) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 17-18).

Köktürk Türkçesinde “*hiç, asla; tamamen*” anlamında kullanılan *idi* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değışimine uğrayarak “*ev, yer, mal mülk*

vb. ne sahip olan kişi, efendi, sahip, yönetici, var, mevcut, malik, tanrı, huda, özne” anlamlarında kullanılmaktadır.

12. kalın

Kök. kalın [qalın] “haraç, mal” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. qalin II [kalin] [qalin] “Nikoh to‘yida kuyov tomondan kelin tomonga beriladigan, to‘lanadigan pul, mol va sh. k.” (Nikâhta damat tarafından gelin tarafına verilen para, mal vb.) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 228).

Köktürk Türkçesinde “haraç, mal” anlamına gelen *kalın* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*nikâhta damat tarafından gelin tarafına verilen para, mal vb.*” anlamında kullanılmaktadır.

13. kedimlig

Kök. kedimlig [kedimlig] “zırlı” (Ercilasun, 2016: 686).

Özb. kiyimli [kiyimli] [cijimli] “Kiyim kiygan, kiyimda bo‘lgan.” (Giyimli, giysi giyen) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 365).

Köktürk Türkçesinde “zırlı” anlamına gelen *kedimlig* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*giyimli*” anlamında kullanılmaktadır.

14. kergeksiz

Kök. kergeksiz [kergeksiz] “eksiksiz” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. keraksiz [keräksiz] [ceräcsiz] “Keragi yo‘q, talab etilmaydigan; ortiqcha.” (Gereksiz, lüzumsuz) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 354).

Köktürk Türkçesinde “eksiksiz” anlamında kullanılan *kergeksiz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*gereksiz, lüzumsuz*” anlamında kullanılmaktadır.

15. kıyın

Kök. kıyın [kıyın] “ceza” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. qiyin [kıyın] [qujin] 1. “Qiyinchilik bilan amalga oshadigan, ko‘p kuch, mehnat va sh. k. talab qiladigan; sermashaqqat, mashaqqatli.” (Güçlülük yapılan, çok güç, zor, zahmetli). 2. “Og‘irchilik, qiyinchilik bilan bog‘liq bo‘lgan; og‘ir, mushkul.” (Zahmetli, çetin, müşkül). 3. “Mahol, amrimahol.” (Zor, olanaksız, imkânsız) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 282).

Köktürk Türkçesinde “*ceza*” anlamına gelen *kıyın* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*güçlülükle yapılan, çok güç, zor, zahmetli, çetin, müşkül, olanaksız, imkânsız*” anlamlarında kullanılmaktadır.

16. kulad-

Kök. kulad- [**kulad-**] “kul olmak, köle olmak” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. qulat- [**kulat-**] [**qulat-**] 1. “Zarb bilan yiqilmoq; ag‘darilmoq.” (Darbeyle yıkılmak; devrilmek). 2. *ko‘chma* “Yo‘q, mahv bo‘lmoq, yo‘q, mahv etilmoq, ag‘darilmoq; tushmoq.” *mecaz* (Yok olmak, mahvolmak). 3. *ko‘chma* “Olamdan o‘tmoq; o‘lmoq.” *mecaz* (Ölmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 368).

Köktürk Türkçesinde “*kul olmak, köle olmak*” anlamında kullanılan *kulad-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*darbeyle yıkılmak, devrilmek; yok olmak, mahvolmak; ölmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

17. öt-

Kök. öt- [**öt-**] “(davul) gümbürdemek; (geyik) böğürmek” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. o‘t- I [**öt-**] [**oet-**] 1. “Ma‘lum yo‘nalishda harakatda bo‘lmoq (yurmoq, uchmoq, oqmoq va h. k.).” (Bir yöne hareket etmek). 2. “Sath yoki boshqa makonda ma‘lum yo‘nalishdagi harakatni ta‘minlaydigan narsa yo‘nalgan (cho‘zilgan, yotqizilgan) bo‘lmoq.” (Yerden yükselmek, uçuşmak). 3. “Ma‘lum joy, sath va sh. k. oralig‘ida (biror tomonga qarab) harakatlanmoq, shunday harakat bilan uni orqada qoldirib, undan keyingi joyda mavjud bo‘lmoq.” (Bir şeyin önüne geçmek). 4. “Qarama-qarish tomonlari (boshi va oxiri, ikki cheti) bo‘lgan yo‘l, ochiq joy, teshik va sh. k. ning tomonlari oralig‘ida harakatlanmoq (yo‘nalmoq) va shu yo‘nalishda bir tomonini qoldirib, ikkinchisida hozir bo‘lmoq.” (Kesişmek). 5. “Yurib yoki boshqa harakat bilan (yo‘nalib) ma‘lum joy, o‘rinda mavjud bo‘lmoq; o‘rin olmoq, joylashmoq.” (Belirli bir yere yerleşmek). 6. “İsh-faoliyat ko‘rsatayotgan joyini o‘zgartirib, boshqasiga ko‘chmoq.” (İşini değiştirmek). 7. “İsh-faoliyatini yoki undagi usul va sh. k. ni o‘zgartirmoq, boshqasiga ko‘chmoq.” (Yöntemini değiştirmek). 8. “O‘z joyini o‘zgartirmoq, biridan

boshqasiga ko‘chmoq.” (Yerini deǵištirmek, nakil olmak). 9. “Egalik, tasarruf o‘rni o‘zgarmonoq.” 10. “Kimda yoki nimadadir bo‘lgan narsa, hususiyat va sh. k. boshqasiga ham ko‘chmoq, unda ham paydo bo‘lmoq.” (Bir Őeyden baŐka bir Őeye geĉmek). 11. “Ta‘sir etmoq, ta‘siri yuzaga kelmoq.” (Etķi etmek, yetmek). 12. “O‘z yo‘nalishida muayyan joy (nuqta)dan ilgari yo‘nalmoq, uzoqlashmoq.” (İlerlemek, uzaklaŐmak). 13. “Bir xil yo‘nalishdagi harakatda (yurish, yugurish, suzish va b.) ortda qoldirmoq, undan o‘zmoq, o‘zib ketmoq.” (Geĉmek, daha ileriye gitmek). 14. *ko‘chma* “Biror hususiyat, belgi, xatti-harakat va sh. k. da boshqalarini ortda qoldirmoq; ustun, yuqori bo‘lmoq.” *mecaz* (Üstün olmak). 15. “Mazmunidan ish-harakat anglashuvchi otlar, shuningdek, **-(i)sh** qo‘shimchali harakat nomi bilan qo‘llanib, shu so‘z bildirgan ish, harakat qilishni boshlash, shunga kirishish ma‘nosini bildiradi: *Oxiri yig‘lashga o‘tdi.*” **-(i)Ő** ekli isimler ile kullanılarak eylemin baŐladığını hareket ettiğini bildirir: *Sonunda yığılmaya baŐladı.*). 16. “Kechmoq (biror ish, voqea, hodisa jarayoni haqida).” (İŐ, olay geĉmek). 17. “Yuz bermoq, bo‘lib o‘tmoq; kechmoq.” (YaŐanmak, geĉmek). 18. “Keyinda qolmoq; kechmoq (vaqt haqida).” (Zaman geĉmek). 19. “Shasning shu fe‘l bog‘langan so‘z anglatgan raqamdagi yoshi boshlanishi, shu yoshga qadam qo‘yishi ma‘nosini bildiradi.” (YaŐına girmek). 20. “Umrning yoki ma‘lum qismining shu fe‘l bog‘langan so‘z anglatgan ish, holat bilan kechishini bildiradi.” (UlaŐmak). 21. “Barham topmoq.” (Yok olmak). 22. “Biror ish, mansab, tashkilot va sh. k. ga kirmoq, tayinlanmoq, qabul qilinmoq.” (Bir iş, zümre vb. kabul edilmek). 23. “Xarid qilinmoq, sotilmoq.” (AlıŐveriŐ yapmak, satın almak). 24. *ko‘m. fl. vzf.* “Yetakchi fe‘ldagi harakatning davomliligi, yo‘lakay bajariluvchi harakat ekanligi kabi grammatik va modal ma‘nolarni ifodalay uchun xizmat qiladi.” *yrd. fl.* (Eylemin devamlılığını belirten yardımcı fiil görevindedir). 25. “Biror masalaga oid mavzu, asar va sh. k. ni o‘qish, o‘rganish, tinglash amaliyotini o‘tkazmoq; o‘qitmoq, o‘rgatmoq (o‘qimoq, o‘rganmoq).” (Okumak, öǵrenmek). **o‘t- II [öt-] [ot-]** 1. “Kesmoq, qirqmoq.” (Kesmek, kırkmak). 2. “İchiga botib, o‘yib kirmoq; teshmoq, sanchilmoq.” (Batmak, oymak, saplanmak) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 181-183).

Köktürk Türkçesinde “(davul) gümbürdemek; (geyik) böğürmek” anlamında kullanılan *öt-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “bir yöne hareket etmek; yerden yükselmek, uçuşmak; bir şeyin önüne geçmek; kesişmek; belirli bir yere yerleşmek; işini değiştirmek; yöntemini değiştirmek; yerini değiştirmek, nakil olmak; bir şeyden başka bir şeye geçmek; etki etmek, yetmek; ilerlemek, uzaklaşmak; geçmek, daha ileriye gitmek; üstün olmak; -(i)ş ekli isimler ile kullanılarak eylemin başladığını hareket ettiğini bildirir; iş, olay geçmek; yaşanmak, geçmek; zaman geçmek; yaşına girmek; ulaşmak; yok olmak; bir iş, zümre vb. kabul edilmek; alışveriş yapmak, satın almak; eylemin devamlılığını belirten yardımcı fiil görevindedir; okumak, öğrenmek; kesmek, kırmak; batmak, oymak, saplanmak” anlamında kullanılmaktadır.

18. ötrü

Kök. *ötrü* [ötrü] “sonra (anta ötrü: bunun üzerine)” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. *ötru* [ötrü] [ætru] “Muqobil, qarshi (tomon), ro‘para.” (Karşıt, zıt, aksi) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 184).

Köktürk Türkçesinde “sonra” anlamında kullanılan *ötrü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*karşıt, zıt, aksi*” anlamında kullanılmaktadır.

19. sakın-

Kök. *sakın-* [sakın-] “düşünmek” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. *sog‘in-* [sağın-] [sɔyɯn-] 1. “Ayriliqdagi yaqin kishisini juda ko‘rgisi kelmoq; qo‘msamoq; sog‘inch hissini sezmoq.” (Özlemek). 2. “Umuman, qo‘msamoq, xumor qilmoq.” (Hasret çekmek). 3. “Ravo ko‘rmoq, istamoq.” (Uygun görmek; istemek.) (A. Hojiyev ve öte., 2007: 562-563).

Köktürk Türkçesinde “düşünmek” anlamında kullanılan *sakın-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*özlemek; hasret çekmek; uygun görmek; istemek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

20. teg- I

Kök. *teg- I* [teg-] “ulaşmak” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. teg- [teg-] [tɛg-] 1. “Bir biriga yoki bir narsaga bevosita yonmayon, uchma-uch kelib taqalmok, yopishmoq, urinmoq.” (Birbirine ya da bir nesnenin vasitasiz yakınına gelip temas etmek, yapışmak, değmek). 2. “Zarb bilan urilmoq.” (Çarpmak). 3. “Tomib sachrab, surkalib iz, dog‘ qoldirmoq, yuqmoq.” (Leke olmak). 4. “Qo‘l, kuch bilan Tiginmoq, ishlamoq; daxl qilmoq.” (El ile dokumak, çalışmak). 5. *ko‘chma* “Daxl qilmoq, ta’sir etmoq.” *mecaz* (Etki etmek). 6. “Borib yoki kelib etmoq (mac., yuborilgan narsa haqida), topshirilmoq.” (Teslim etmek). 7. “Rasamadda ma’lum hissa, ulushga ega bo‘lmoq, ulushiga tushmoq, nasib etmoq.” (Belli bir hisseye sahip olmak). 8. “Xotin bo‘lmoq, turmushga chiqmoq.” (Kız için evlenmek). 9. “Ba’zi so‘zlar bilan qo‘llanib, shaxs yoki narsaga shu so‘z anglatgan narsa bo‘lishini, yetishini bildiradi.” (Bazı kelimeler ile kullanılıp kişi ya da nesneye bu kelimeye atıfta bulunan nesne olduğunu bildirir: *faydası değmek*) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 48-49).

Köktürk Türkçesinde “*ulaşmak*” anlamında kullanılan *teg-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*birbirine ya da bir nesnenin vasitasiz yakınına gelip temas etmek, yapışmak, değmek; çarpmak; leke olmak; el ile dokumak, çalışmak; etki etmek; teslim etmek; belli bir hisseye sahip olmak; kız için evlenmek; bazı kelimeler ile kullanılıp kişi ya da nesneye bu kelimeye atıfta bulunan nesne olduğunu bildirir: faydası değmek*” anlamında kullanılmaktadır.

21. tegiş

Kök. *tegiş* [tegiş] “göğüs göğüse gelme” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. *tegiş* [tegiş] [tɛgiʃ] 1. “Tegmoq.” (Temas etme, değme). 2. “Rasamadda, taqsimotda kimsaga tegadigan ulush, hissa.” (Hisse, pay). 3. “Nasiba, haq.” (Nasip, hak) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 47).

Köktürk Türkçesinde “*göğüs göğüse gelme*” anlamında kullanılan *tegiş* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*temas etme, değme; hisse, pay; nasip, hak*” anlamında kullanılmaktadır.

22. tokı-

Kök. *tokı-* [tokı-] “(kılıç veya gürzle) vurmak” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. to‘qi- [toki-] [tɒqu-] 1. “To‘qima gazmol yoki buyum yasamoq, tayyorlamoq.” (Dokuma yapmak ya da eşya üretmek). 2. “İjod etmoq, yazmoq; bastalamoq.” (Eser yaratmak, yazmaq, bestelemek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 253).

Köktürk Türkçesinde “(kılıç veya gürzle) vurmak” anlamında kullanılan *toki-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*dokuma yapmak ya da eşya üretmek; eser yaratmak, yazmaq, bestelemek*” anlamında kullanılmaktadır.

23. törü I

Kök. törü I [törä] “yasa” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. to‘ra [törä] [tɒræ] 1. “Yuqori tabaqaga mansub kishi; zodagon, oqsuyak, aristokrat.” (Yüksek mertebeli insan, asilzade, aristokrat). 2. “Xonlar davrida va chor Rossiyasi davrida Turkistonda katta amaldor, hokim.” (Hanlar döneminde ve Çarlık Rusyası döneminde Türkistan’da büyük devlet memuru, vali). 3. “Hurmat yuzasidan yoki ulug‘lab, kishilarning nomiga, unvoniga, mansabiga shuningdek, ko‘chma ma’noda ba’zi narsalarni bildiriuvchi so‘zlarga qo‘shib ishlatiladigan so‘z.” (Saygı ya da yüceltme amacıyla insanların ismine, unvanına getirilerek kullanılan bir kelimedir). 4. *ko‘chma* “Rasmiyatchi, rasmiyatparast, byurokrat.” *mecaz* (Politikacı, bürokrat). 5. “To‘ra (erkaklar ismi).” (Töre; erkek ismi) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 244).

Köktürk Türkçesinde “yasa” anlamında kullanılan *törü* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*yüksek mertebeli insan, asilzade, aristokrat; Hanlıklar döneminde ve Çarlık Rusyası döneminde Türkistan’da büyük devlet memuru, vali; saygı ya da yüceltme amacıyla insanların ismine, unvanına getirilerek kullanılan bir kelimedir; politikacı, bürokrat; Töre; erkek ismi*” anlamında kullanılmaktadır.

24. tüşür-

Kök. tüşür- [tüşür-] “mola verdirmek” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. tushir- [tüşir-] [tuşir-] 1. “Tushmoq.” (Düşürmek). 2. “Ortilgan yukni yerga olib qo‘ymoq, yukdan bo‘shatmoq.” (Yükü boşaltmak, indirmek). 3. “Biror narsa bilan urmoq, solmoq (odatda qattiq, zalvorli narsa

bilan bo‘ladigan zarb haqida.)” (Bir şeyle vurmak). 4. *ko‘chma* “İştaha bilan yemoq, ichmoq; yeb-ichib qo‘ymoq.” *mecaz* (İştahla yemek içmek). 5. “O‘kib yoki og‘zaki, yodaki aytib tamomlamoq, tugatmoq.” (Okuyarak ya da anlatarak bitirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 216-217).

Köktürk Türkçesinde “mola verdirmek” anlamında kullanılan *tüşür*-kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*düşürmek; yükü boşaltmak, indirmek; bir şeyle vurmak; okuyarak ya da anlatarak bitirmek*” anlamında kullanılmaktadır.

25. tüz

Kök. *tüz* [tüz] “doğru (dürüst ve âdil)” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. *tuz* [tüz] [tuz] 1. “Tekis yer, keng tekislik.” (Düz yer, geniş düzlük). 2. “Foydalanılmay yotgan yer, bo‘z yer, qo‘riq.” (El değmemiş arazi) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 179).

Köktürk Türkçesinde “doğru (dürüst ve âdil)” anlamında kullanılan *tüz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*düz yer, geniş düzlük; el değmemiş arazi*” anlamında kullanılmaktadır.

26. uç- II

Kök. *uç- II* [uç-] “vefat etmek” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. *uch-* [uç-] [utʃ-] 1. “Qanot vositasida havoda harakatlanmoq, qanot qoqib, biror tomonga yo‘nalmoq; parvoz qilmoq.” (Kanatlanmak, uçmak). 2. “Maxsus mexanizmlar, apparatlar yordamida havoda bir tomonga yo‘nalmoq; parvoz qilmoq.” (Özel mekanizmalar aracılığıyla havalanmak). 3. “Yelmoq, esmoq (shamol haqida).” (Esmek). 4. “Shamol, zarb yoki boshqa narsa ta’sirida havoda biror yo‘nalishda harakatlanmoq.” (Rüzgâr, çarpma ya da başka bir nesnenin etkisiyle havaya uçmak). 5. *ko‘chma* “Havoda kezmoq, parvoz qilmoq (mavhum narsalar haqida).” *mecaz* (Havada gezmek, uçmak (soyut nesnelere hakkında)). 6. *ko‘chma* “Juda katta tezlikda harakatlanmoq.” *mecaz* (Acele hareket etmek). 7. “Qor, muz ustida sirpanmoq, toyg‘anoq otmoq.” (Kar, buz üstünde kaymak). 8. “Mavjud yeridan uzilib otilib ketmoq.” (Yer değiştirmek). 9. “Sinib uzilmoq, sinmoq.” (Kırılmak). 10. “Asab yoki boshqa ta’sir sababli pirpiramoq, titramoq (lab, kiprik kabi a’zolar haqida).” (Sinir ya da başka bir nedenle titremek (dudak, kirpik gibi

organlarla ilgili). 11. *ko'chma* “Berilmoq, qiziqmoq, asiri bo'lmoq (asossiz, nomaqbul ravishda).” *mecaz* (Boş bir şeyin esiri olmak). 12. Kayf ta'sirida es-hushini yo'qotmoq, o'zidan ketmoq.” (Sarhoşken bilincini kaybetmek). 13. “Ayrim so'zlar bilan qo'llanib, shu so'zlar anglatgan narsaning yo'q bo'lishi (yo'qolishi), ketishi ma'nosini bildiradi: *barakasi uchmoq*.” (Bazı kelimelerle kullanılarak, bu kelimeleri anlatan şeyin yok olduğunu bildirir: *bereketi uçmak*) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 308-309).

Köktürk Türkçesinde “vefat etmek” anlamında kullanılan *uç-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*kanatlanmak, uçmak; özel mekanizmalar aracılığıyla havalanmak; esmek; rüzgâr, çarpma ya da başka bir nesnenin etkisiyle havaya uçmak; havada gezmek, uçmak (soyut nesnelere hakkında; acele hareket etmek; kar, buz üstünde kaymak; yer değiştirmek; kırılmak; sinir ya da başka bir nedenle titremek (dudak, kirpik gibi organlarla ilgili); boş bir şeyin esiri olmak; sarhoşken bilincini kaybetmek; bazı kelimelerle kullanılarak, bu kelimeleri anlatan şeyin yok olduğunu bildirir: bereketi uçmak*” anlamında kullanılmaktadır.

27. uçuk

Kök. uçuk [uçuk] “yırtıcı kuş” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. *uchuq I* [uçuk] [utʃuq] “Shamollash, uchunish va sh. k. sabablar tufayli labga toshadigan toshma.” (Soğuk algınlığı nedeniyle dudakta çıkan yara). ***uchuq II* [uçuk] [utʃuq]** “Chetining kichik bir bir qismi singan, cheti uchgan; siniq.” (Çıkıntı, kenarı sivri; kırık) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 310).

Köktürk Türkçesinde “yırtıcı kuş” anlamında kullanılan *uçuk* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*soğuk algınlığı nedeniyle dudakta çıkan yara; çıkıntı, kenarı sivri; kırık*” anlamında kullanılmaktadır.

28. uzun

Kök. uzun [uzun] “uzak” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. *uzun* [uzun] [uzun] 1. “Bo'yiga, uzunasiga o'lchami katta, me'yoridan ortiq.” (Uzun). 2. “Baland, novcha.” (Yüksek). 3. “Uzoq vaqt davom etadigan, cho'ziladigan; tezda tugamaydigan; davomli uzoq.” (Uzun ömürlü) (A. Hojiyev ve öte., 2008a: 270).

Köktürk Türkçesinde “uzak” anlamında kullanılan *uzun* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*uzun; yüksek; uzun ömürlü*” anlamında kullanılmaktadır.

29. yan- II

Kök. *yan- II* [yan-] “geri dönmek” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. *yan-* [yän-] [jæn-] “Aybsituvchi gap-so‘z aytmoq.” (Suçlamak; tehdit etmek) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 115).

Köktürk Türkçesinde “geri dönmek” anlamında kullanılan *yan-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*suçlamak; tehdit etmek*” anlamlarında kullanılmaktadır.

30. yarık

Kök. *yarık* [yarıq] “zırh” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. *yoriq* [yârik] [jõriq] 1. “Yorilgan, darz ketgan.” (Yarık, çatlak). 2. “Darz ketgan, yorilgan joy; tirqish, oraliq.” (Çatlak, yarık yer, aralık) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 46).

Köktürk Türkçesinde “zırh” anlamında kullanılan *yarık* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*yarık, çatlak; yarık yer, aralık*” anlamlarında kullanılmaktadır.

31. yaz

Kök. *yaz* [yaz] “ilkbahar” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. *yoz* [yâz] [jõz] 1. “Yilning bahor bilan kuz orasidagi eng issiq fasli.” (Yılın ilkbahar ve sonbahar arasındaki en sıcak dönemi, yaz mevsimi). 2. “Umrning eng gullagan, yoshlik davri.” (Hayatın en keyifli dönemi, gençlik dönemi) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 26).

Köktürk Türkçesinde “ilkbahar” anlamında kullanılan *yaz* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*Yılın ilkbahar ve sonbahar arasındaki en sıcak dönemi, yaz mevsimi; hayatın en keyifli dönemi, gençlik dönemi*” anlamlarında kullanılmaktadır.

32. yet-

Kök. *yet-* [yet-] “yedeğe almak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. *yet-* [yet-] [jæt-] 1. “Yurib, yo‘nalib, ma‘lum bir yerga, joyga, manzilga borib olmoq.” (Bir yere varmak). 2. “Quvib, tengleshib olmoq.”

(Yetişmek). 3. “Jo‘natilgan, tarqatilgan joyidan, manбайдan naridagi biror joyga bormoq (ovoza, gap, hat-habar va sh. k. haqida).” (Dedikodu, söz, haber vb. ulashmak). 4. “Bo‘y, hajm, mikdor, daraja jihatidan boshqasiga teng bo‘lmoq, tenglashmoq, barobar kelmoq.” (Boy, hacim, miqtar bakımından denk olmak). 5. “Ta‘min etadigan, kifoya qiladigan mikdorda bo‘lmoq.” (Yeterli mikdarda olmak). 6. “Muvaffak, muyassar bo‘lmok, erishmoq.” (Başarılı olmak). 7. “Kifoya qilmoq.” (Yetmek). 8. “Ma‘lum bir yoshgacha yashab bormoq, umr ko‘rmoq.” (Belli bir yaşa kadar yaşamak). 9. “Kelmoq, boshlanmoq.” (Gelmek, başlamak). 10. “Talab, me‘yor darajasida bo‘lmoq.” (Talep etmek). 11. *ko‘m. fl. vzf.* “Yetakchi fe‘ldagi harakatning oxirigacha, tugal bajarilishi ma‘nosini bildiradi.” *yrd. fl. vzf.* (Ana fiildeki hareketin tamamlanışını bildirir) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 8).

Köktürk Türkçesinde “*yedeğe almak*” anlamında kullanılan *yet-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*bir yere varmak; yetişmek; dedikodu, söz, haber vb. ulaşmak; boy, hacim, miqtar bakımından denk olmak; yeterli mikdarda olmak; başarılı olmak; yetmek; belli bir yaşa kadar yaşamak; gelmek, başlamak; ana fiildeki hareketin tamamlanışını bildirir*” anlamlarında kullanılmaktadır.

33. yogur-

Kök. *yogur-* [yoğur-] “geçmek” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. *yo‘g‘ir-* [yoğir-] [jəyir-] “Aralashtirmoq, qo‘shmoq.” (Karıştırmak, birleştirmek) (A. Hojiyev ve öte., 2006b: 287).

Köktürk Türkçesinde “geçmek” anlamında kullanılan *yogur-* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*kariştirmek, birleştirmek*” anlamında kullanılmaktadır.

34. yurt

Kök. *yurt* [yurt] “harabe hâlindeki şehir” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. *yurt* [yurt] [jurt] 1. “Ma‘lum xalq, aholi yashab turgan joy; o‘lka, mamlakat, vatan.” (Belli bir halkın yaşadığı yer, ülke, memleket, vatan). 2. “Biror mamlakat yoki o‘lkada yashovchi xalq; el; aholi.” (Bir ülkede yaşayan halk, ahâli) (A. Hojiyev ve öte., 2008b: 93).

Köktürk Türkçesinde “harabe hâlindeki şehir” anlamında kullanılan *yurt* kelimesi Özbek Türkçesinde anlam değişimine uğrayarak “*belli bir halkın yaşadığı yer, ülke, memleket, vatan; bir ülkede yaşayan halk, ahâli*” anlamlarında kullanılmaktadır.

3. BÖLÜM

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE TESPİT EDİLEMİYEN

KELİMELER

1. adınçığ

Kök. *adınçığ* [adınçığ] “özel, özgün” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. Ø

2. agı

Kök. *agı* [ağı] “ipekli (kumaş); mal” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. Ø

3. agıt-

Kök. *agıt-* [ağıt-] “ayağa kaldırmak” (Ercilasun, 2016: 647).

Özb. Ø

4. agtur-

Kök. *agtur-* [ağtur-] “(yukarı) çıkartmak” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

5. agu

Kök. *Agu* [ağu] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

6. akıt-

Kök. *akıt-* [ağıt-] “(ordu) akıtmak, yürütmek” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

7. Ak Termel

Kök. *Ak Termel* [ağ termel] “yer (ırmak) adı” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

8. alk-

Kök. *alk-* [alk-] “bitirmek, tamamlamak” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

9. alkın-

Kök. *alkın-* [alkın-] “yok olmak, mahvolmak” (Ercilasun, 2016: 648).

Özb. Ø

10. alpagu

Kök. *alpagu* [alpaġu] “yiġit” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

11. Alp Şalçı

Kök. *Alp Şalçı* [alp şalçı] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

12. Altı Çub Sogdak

Kök. *Altı Çub Sogdak* [altı çub soġdak] “Altı Eyaletin Soġdakları” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

13. altı otuz

Kök. *altı otuz* [altı otuz] “yirmi altı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

14. Altı Sir

Kök. *Altı Sir* [altı sir] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

15. altı yigirmi

Kök. *altı yigirmi* [altı yigirmi] “on altı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

16. altız-

Kök. *altız-* [altız-] “aldırmak” (yakalatmak?)” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

17. Altun Yış

Kök. *Altun Yış* [altun yış] “yer adı, Altay Daġları” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

18. Amga

Kök. *Amga* [amġa] “yer (kale) adı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

19. Amġı

Kök. *Amġı* [amġı] “yer (kale) adı” (Ercilasun, 2016: 649).

Özb. Ø

20. ançıp

Kök. *ançıp* [ançıp] “öylece (?)” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. Ø

21. ançula-

Kök. *ançula-* [ançula-] “takdim etmek” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. Ø

22. Anı

Kök. *Anı* [anı] “yer (ırmak) adı” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. Ø

23. anın

Kök. *anın* [anın] “onunla, oradan” (Ercilasun, 2016: 650).

Özb. Ø

24. Antargu

Kök. *Antargu* [antargu] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

25. aņaru

Kök. *aņaru* [aņaru] “onlara (doğru)” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

26. ańıg

Kök. *ańıg* [ańıg] “kötü, fesat (insan), kötülük” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

27. ańıg bilig

Kök. *ańıg bilig* [ańıg bilig] “kötü bilgi, fitne, fesat” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

28. ańıt-

Kök. *ańıt-* [ańıt-] “korkutmak” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

29. Apar

Kök. *Apar* [apar] “Pers, Sasani” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

30. Apa Tarkan

Kök. *Apa Tarkan* [apa tarқан] “unvan (başkomutan)” (Ercilasun, 2016: 651).

Özb. Ø

31. Apa Urum

Kök. *Apa Urum* [apa urum] “Büyük Roma, Bizans” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

32. Apıt

Kök. *Apıt* [apıt] “apalar, büyük beyler” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

33. ar-

Kök. *ar-* [ar-] “aldatmak” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

34. arıg

Kök. *arıg* [arıg] “temiz” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

35. arıl-

Kök. *arıl-* [arıl-] “perişan olmak” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

36. arkış

Kök. *arkış* [arkış] “kervan” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

37. arkış tirkış

Kök. *arkış tirkış* [arkış tirkış] “kervan” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

38. arkuk

Kök. *arkuk* [arkuk] “inatçı” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

39. arkuy

Kök. *arkuy* [arq̄uy] “karakol (?), gözetleme kulesi” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

40. armakçı

Kök. *armakçı* [armaq̄çı] “hilekâr” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

41. artat-

Kök. *artat-* [artat-] “bozmak” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

42. artukı

Kök. *artukı* [artuq̄ı] “ve” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

43. artur-

Kök. *artur-* [artur-] “kanmak, aldanmak” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

44. asra

Kök. *asra* [asra] “aşağıda, altta” (Ercilasun, 2016: 652).

Özb. Ø

45. aşsız

Kök. *aşsız* [aşsız] “yiyeceksiz, aç” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. Ø

46. aşuk

Kök. *aşuk* [aşuq̄] “miğfer, demir tolga” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. Ø

47. atı

Kök. *atı* [atı] “yeğen” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. Ø

48. at kü

Kök. *at kü* [at kü] “ad san” (Ercilasun, 2016: 653).

Özb. Ø

49. ayguçı

Kök. *ayguçı* [ayguq̄çı] “danışman” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

50. **ayuk**

Kök. *ayuk* [ayuk] “anma (?)” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

51. **Az**

Kök. *Az* [az] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

52. **azça**

Kök. *azca* [az] “biraz” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

53. **azman**

Kök. *azman* [azman] “iğdiş (at)” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

54. **azu**

Kök. *azu* [azu] “yoksa” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

55. **Baga**

Kök. *Baga* [bağa] “Bilge Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan” (Ercilasun, 2016: 654).

Özb. Ø

56. **bañaru**

Kök. *bañaru* [bañaru] “bana, bana (doğru)” (Ercilasun, 2016: 655).

Özb. Ø

57. **barım**

Kök. *barım* [barım] “mal” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Ø

58. **bark**

Kök. *bark* [bark] “bark, anıt kabir veya anıt mabet” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Ø

59. **basık-**

Kök. *basık-* [basık-] “yenilmek” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Ø

60. basın-

Kök. *basın-* [basın-] “yenilmek” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Ø

61. Basml

Kök. *Basml* [basml] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 656).

Özb. Ø

62. başgu

Kök. *başgu* [başgu] “alnı akıtmalı (at)” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

63. başlayu

Kök. *başlayu* [başlayu] “önce, başta, en başta, başlayarak” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

64. batım

Kök. *batım* [batım] “batım, bir batımlık” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

65. batsık

Kök. *batsık* [batsık] “güneşin battığı yer, gün batısı” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

66. Bayırku

Kök. *Bayırku* [bayırku] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

67. Baz Kagan

Kök. *Baz Kagan* [baz kağan] “kişi adı, Dokuz Oğuzların kağanı” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

68. baz kıl-

Kök. *baz kıl-* [baz kıl-] “tâbi kılmak, bağımlı hâle getirmek” (Ercilasun, 2016: 657).

Özb. Ø

69. bedizet-

Kök. *bedizet-* [bedizet-] “bezetmek (resim, heykel ve süsleme yaptırmak)” (Ercilasun, 2016: 658).

Özb. Ø

70. bengü taş

Kök. *bengü taş* [bengü taş] “ebedî (ölümsüz) taş, anıt” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. Ø

71. beñilig

Kök. *beñilig* [beñilig] “huzurlu” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. Ø

72. Berçek Er

Kök. *Berçek Er* [berçek er] “kişi adı, Soğdak temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 659).

Özb. Ø

73. Bilge Kagan

Kök. *Bilge Kagan* [bilge kağan] “adına bengü taş dikilen Köktürk kağanı” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. Ø

74. Bilge Tuñukuk

Kök. *Bilge Tuñukuk* [bilge tuñuķuķ] “Bilge Tunyukuk” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. Ø

75. Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan

Kök. *Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan* [bilge tuñuķuķ boyla baĝa tarķan] “Bilge Tunyukuk” (Ercilasun, 2016: 660).

Özb. Ø

76. biri

Kök. *biri* [biri] “güney” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

77. bir kırk

Kök. *bir kırk* [bir kırķ] “otuz bir” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

78. bir otuz

Kök. *bir otuz* [bir otuz] “yirmi bir” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

79. bir tümen

Kök. *bir tümen* [bir tümen] “on bin” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

80. bir tümen artukı yiti biñ

Kök. *bir tümen artukı yiti biñ* [bir tümen artuğı yiti biñ] “on yedi bin”
(Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

81. Biş Balık

Kök. *Biş Balık* [biş balıq] “yer adı, Beş Balık” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

82. Biş Keçen

Kök. *Biş Keçen* [biş keçen] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

83. Biş otuz

Kök. *biş otuz* [biş otuz] “yirmi beş” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

84. biş tümen

Kök. *Biş tümen* [biş tümen] “elli bin” (Ercilasun, 2016: 662).

Özb. Ø

85. biş yüz

Kök. *biş yüz* [biş yüz] “beş yüz” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. Ø

86. bitit-

Kök. *bitit-* [bitit-] “yazdırmak” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. Ø

87. bodun

Kök. *bodun* [bodun] “millet, halk” (Ercilasun, 2016: 663).

Özb. Ø

88. boşgur-

Kök. *boşgur-* [boşgur-] “öğretmek, eğitmek” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. Ø

89. boyla

Kök. *Boyla* [boyla] “unvan” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. Ø

90. bödke

Kök. *bödke* [bödke] “şimdi, içinde bulunulan zaman” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. Ø

91. Bögü Kagan

Kök. *Bögü Kagan* [bögü kağan] “Kaghan Kağan” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. Ø

92. bölün

Kök. *bölün* [bölün] “vezir ?” (Ercilasun, 2016: 667).

Özb. Ø

93. bukug

Kök. *Bukug* [buğuğ] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

94. bul-

Kök. *bul-* [bul-] “bulmak” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

95. Bulçu

Kök. *Bulçu* [bulçu] “yer adı, Bolun-Toğoy” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

96. bulgak

Kök. *bulgak* [bulgağ] “bulanma, karışıklık” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

97. buluñ

Kök. *buluñ* [buluñ] “yan, köşe, bucak” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

98. Bumın Kagan

Kök. *Bumın Kagan* [bumın ağan] “Bumın Kağan” (Ercilasun, 2016: 668).

Özb. Ø

99. buqsuz

Kök. *buqsuz* [buqsuz] “sıkıntısız, sıkıntı çekmeden, kaygısız; sorun çıkarmadan” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

100. Bük ili

Kök. *Bük ili* [bük ili] “orman ülkesi (Kore)” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

101. abış

Kök. *abış* [abış] “komutan” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

102. aa Seün

Kök. *aa Seün* [aa seün] “General aa” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

103. a Seün

Kök. *a Seün* [a seün] “General an” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

104. ığa

Kök. *ığa* [ığa] “yoksul” (Ercilasun, 2016: 669).

Özb. Ø

105. ıkan

Kök. *ıkan* [ıkan] “kuzen” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

106. ıntan

Kök. *ıntan* [ıntan] “sandal (ağacı)” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

107. ık

Kök. *ık* [ık] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

108. Çogay

Kök. *Çogay* [çoğay] “Çogay (Dağları)” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

109. çor

Kök. *çor* [çor] “bir unvan” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

110. çorak

Kök. *çorak* [çoraq] “çöl” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

111. çölgi

Kök. *çölgi* [çölgi] “bozkırda yaşayan, bozkırlı” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

112. Çöllüg il

Kök. *Çöllüg il* [çöllüg il] “Çöl ülkesi (bir ülkenin ? adı)” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

113. çub

Kök. *çub* [çub] “eyalet” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

114. Çuş başı

Kök. *Çuş başı* [çuş başı] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

115. eb bark

Kök. *eb bark* [eb bark] “ev bark, karargâh” (Ercilasun, 2016: 670).

Özb. Ø

116. eçü apa

Kök. *eçü apa* [eçü apa] “atalar, ecdat” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. Ø

117. edgüti

Kök. *edgüti* [edgüti] “iyice” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. Ø

118. Ediz

Kök. *Ediz* [ediz] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. Ø

119. Ek Tag

Kök. *Ek Tag* [ek tağ] “yer adı, Ek Dağı” (Ercilasun, 2016: 671).

Özb. Ø

120. er at

Kök. *er at* [er at] “erlik adı” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

121. eren

Kök. *eren* [eren] “erler, askerler” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

122. erig

Kök. *erig* [erig] “ulaşılabilir” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

123. erinç

Kök. *erinç* [erinç] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

124. ermiş barmış

Kök. *ermiş barmış* [ermiş barmış] “kalkınmış ve müreffeh” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

125. ert-

Kök. *ert-* [ert-] “geçmek, aşmak” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

126. ertin-

Kök. *ertin-* [ertin-] “kendine gelmek, aklını başına almak” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

127. ertür-

Kök. *ertür-* [ertür-] “(sona) erdirmek, ulaştırmak” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

128. erür barur

Kök. *erür barur* [erür barur] “kalkınmış ve müreffeh” (Ercilasun, 2016: 674).

Özb. Ø

129. Ezgenti Kadaz

Kök. *Ezgenti Kadaz* [ezgenti kadaz] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. Ø

130. ı

Kök. *ı* [ı] “ağaç, orman” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. Ø

131. ıçgın-

Kök. *ıçgın-* [ıçgın-] “elden çıkarmak, kaybetmek, bırakmak” (Ercilasun, 2016: 675).

Özb. Ø

132. Iduk Baş

Kök. *Iduk Baş* [ıduķ baş] “yer (dağ) adı” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

133. Iduk Kut

Kök. *Iduk Kut* [ıduķ kut] “Basmıl başbuğunun ünvanı” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

134. ıgar

Kök. *ıgar* [ıgar] “itibarlı (?), değerli (?)” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

135. Inançu Apa Yargan Tarkan

Kök. *Inançu Apa Yargan Tarkan* [Inançu Apa Yargan Tarķan] “bir unvan” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

136. Işbara Yamtar

Kök. *Işbara Yamtar* [Işbara Yamtar] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

137. ıç buyruk

Kök. *iç buyruk* [iç buyruk] “has (saraydaki) memur, yüksek görevli”
(Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

138. içger-

Kök. *içger-* [içger-] “tâbi kılmak” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

139. iç irkin

Kök. *iç irkin* [iç irkin] “bir unvan” (Ercilasun, 2016: 676).

Özb. Ø

140. igid I

Kök. *igid I* [igid] “yalan” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

141. igid- / igit- II

Kök. *igid-* / *igit- II* [igid- / igit-] “beslemek” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

142. iki bin

Kök. *iki bin* [iki bin] “iki bin” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

143. iki bin

Kök. *iki bin* [iki bin] “iki bin” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

144. iki Ediz

Kök. *İki Ediz* [iki ediz] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

145. iki otuz

Kök. *iki otuz* [iki otuz] “yirmi iki” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

146. iki yigirmi

Kök. *iki yigirmi* [iki yigirmi] “on iki” (Ercilasun, 2016: 677).

Özb. Ø

147. il II

Kök. *il II* [il] “doğu” (Ercilasun, 2016: 678).

Özb. Ø

148. İlbiige Katun

Kök. *İlbiige Katun* [ilbiige atun] “kişi adı, Bilge Kağan’ın annesi”
(Ercilasun, 2016: 678).

Özb. Ø

149. ille-

Kök. *ille-* [ille-] “devlet kurmak” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

150. ilsire-

Kök. *ilsire-* [ilsire-] “devletsizleşmek, devletsiz hâle gelmek” (Ercilasun,
2016: 679).

Özb. Ø

151. ilsiret-

Kök. *ilsiret-* [ilsiret-] “devletsizleştirmek, devletsiz ve ülkesiz hâle
getirmek” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

152. ilteber

Kök. *ilteber* [ilteber] “bir unvan” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

153. ilteberlig

Kök. *ilteberlig* [ilteberlig] “ilteberli” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

154. İltiriş Kagan

Kök. *İltiriş Kagan* [iltiriş ağan] “İltiriş Kağan, Bilge Kağan’ın babası”
(Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

155. ingek

Kök. *ingek* [ingek] “inek” (Ercilasun, 2016: 679).

Özb. Ø

156. İni İl Kagan

Kök. *İni İl Kagan* [ini il ağan] “İni İl Kağan (Küçük Kağan) Kapgan’ın
oğlu” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

157. iniygün

Kök. *iniygün* [iniygün] “küçük erkek kardeşler” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

158. İrtiş

Kök. *irtiş* [irtiş] “yer (ırmak) adı, İrtiş” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

159. irtür-

Kök. *irtür-* [irtür-] “ulaştırmak” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

160. İstemi Kagan

Kök. *İstemi Kagan* [istemi kağan] “İstemi Kağan” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

161. işgiti

Kök. *işgiti* [işgeti] “ipek” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

162. işilik

Kök. *işilik* [işilik] “hanım (boy beyinin eşi) olmaya layık” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

163. İşiyi Liken

Kök. *İşiyi Liken* [işiyi liken] “kişi adı, Çin temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

164. iş güc

Kök. *iş güc* [iş güç] “iş güç” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

165. itgüçi

Kök. *itgüçi* [itgüçi] “yapıcı, inşaat ustası” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. Ø

166. itin-

Kök. *itin-* [itin-] “örgütlenmek” (Ercilasun, 2016: 680).

Özb. Ø

167. İzgil

Kök. *İzgil* [izgil] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. Ø

168. kab-

Kök. *kab-* [qab-] “birleşmek” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. Ø

169. kadırkan

Kök. *Kadırkan* [qadırqan] “Kingan Dağları” (Ercilasun, 2016: 681).

Özb. Ø

170. kaganla-

Kök. *Kaganla-* [qaganla-] “kağan yapmak” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. Ø

171. kagansıra-

Kök. *kagansıra-* [qagansıra-] “kağansızlaşmak” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. Ø

172. kagansirat-

Kök. *kagansirat-* [qagansirat-] “kağansızlaştırmak” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. Ø

173. kalısız

Kök. *kalısız* [qalısız] “eksiksiz” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. Ø

174. kamag

Kök. *kamag* [qamağ] “hepsi, tamamı, tam” (Ercilasun, 2016: 683).

Özb. Ø

175. kamşag

Kök. *kamşag* [qamşağ] “kargaşa” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. Ø

176. kamşat-

Kök. *kamşat-* [qamşat-] “bk. adak kamşat-” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. Ø

177. kanlan-

Kök. *kanlan-* [қанлан-] “han sahibi olmak” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. Ø

178. kañ

Kök. *kañ* [қаң] “baba” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. Ø

179. Kapgan Kagan

Kök. *Kapgan Kagan* [қапған қаған] “Kapgan Kağan (Bilge Kağan’ın amcası)” (Ercilasun, 2016: 684).

Özb. Ø

180. kara Bodun

Kök. *kara bodun* [қара бодун] “halk kitlesi” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

181. Karagan

Kök. *Karagan* [қараған] “yer (geçit) adı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

182. Kara Kamag Bodun

Kök. *Kara Kamag Bodun* [қара қамאғ бодун] “halk kitlesi” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

183. Kara Kum

Kök. *Kara Kum* [қара қум] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

184. Kara Türgiş

Kök. *Kara Türgiş* [қара түргіш] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

185. kargu

Kök. *kargu* [қарғу] “gözetleme kulesi” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

186. katıgdı

Kök. *katıgdı* [қатıғdı] “dikkatle, iyice” (Ercilasun, 2016: 685).

Özb. Ø

187. Keçen

Kök. *Keçen* [keçen] “bk. Biş Keçen” (Ercilasun, 2016: 686).

Özb. Ø

188. keçigsiz

Kök. *keçigsiz* [keçigsiz] “geçitsiz” (Ercilasun, 2016: 686).

Özb. Ø

189. keliñün

Kök. *keliñün* [keliñün] “gelinler” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

190. kelit-

Kök. *kelit-* [kelit-] “getirmek” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

191. Kem

Kök. *Kem* [kem] “yer adı, Yenisey Irmağı” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

192. kentü

Kök. *kentü* [kentü] “kendi” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

193. Kengeres

Kök. *Kengeres* [kengeres] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

194. Keñü Tarban

Kök. *Keñü Tarban* [Keñü tarban] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

195. Keñü Tarman

Kök. *Keñü Tarman* [keñü tarman] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

196. kerekülüg

Kök. *kerekülüg* [kerekülüg] “çadırılı” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

197. kergek bol-

Kök. *kergek bol-* [kergek bol-] “vefat etmek” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

198. kıd-

Kök. *kıd-* [kıd-] “sınırlamak, sınır tanımak” (Ercilasun, 2016: 687).

Özb. Ø

199. kılıçla-

Kök. *kılıçla-* [kılıçla-] “kılıçlamak, kılıçla vurmak” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. Ø

200. kılın-

Kök. *kılın-* [kılın-] “yaratılmak; doğmak” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. Ø

201. kırgaglıg

Kök. *kırgaglıg* [kırgaglıg] “saçaklı” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. Ø

202. kırk artukı yiti

Kök. *kırk artukı yiti* [kırk artukı yiti] “kırk yedi” (Ercilasun, 2016: 688).

Özb. Ø

203. kısıl

Kök. *kısıl* [kısıl] “geçit” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. Ø

204. kış-

Kök. *kış-* [kış-] “yapmak, etmek” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. Ø

205. kigür-

Kök. *kigür-* [kigür-] “girdirmek, getirmek” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. Ø

206. kikşür-

Kök. *kikşür-* [kikşür-] “kışkırtmak” (Ercilasun, 2016: 689).

Özb. Ø

207. kinlig

Kök. *kinlig* [kinlig] “kokulu, misk kokulu” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

208. kirü

Kök. *kirü* [kirü] “batıda” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

209. kisre

Kök. *kisre* [kisre] “sonra, batıda, batıdaki” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

210. kiş

Kök. *kiş* [kiş] “samur” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

211. kişi ogh

Kök. *kişi ogh* [kişi oğlu] “insanoğlu” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

212. kodı

Kök. *kodı* [kodi] “aşağı” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

213. koduz

Kök. *koduz* [kodu] “kadın” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

214. kokuluk

Kök. *kokuluk* [koku] “kokuluk, koku için” (Ercilasun, 2016: 690).

Özb. Ø

215. Kordan

Kök. *Kordan* [kordan] “yer adı, Hotan” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. Ø

216. Koşu

Kök. *Koşu* [koşu] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. Ø

217. Koşulgak

Kök. *Koşulgak* [koşulga] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. Ø

218. Kögmen

Kök. *Kögmen* [kögmen] “yer adı, Tannu-Ola (Dağları)” (Ercilasun, 2016: 691).

Özb. Ø

219. kök III

Kök. *kök III* [kök] “semavi (Türk)” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. Ø

220. kök IV

Kök. *kök IV* [kök] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. Ø

221. Kök Öñ

Kök. *Kök Öñ* [kök öñ] “yer (ırmak) adı, Ongi Irmağı” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. Ø

222. Köl Çor

Kök. *Köl Çor* [köl çor] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. Ø

223. Köl Tigin

Kök. *Köl Tigin* [köl tigin] “kişi adı, Bilge Kağan’ın kardeşi” (Ercilasun, 2016: 692).

Özb. Ø

224. kör- II

Kök. *kör- II* [kör-] “bağlı olmak, tâbi olmak” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. Ø

225. Ku

Kök. *Ku* [ku] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. Ø

226. kubran-

Kök. *kubran-* [kubran-] “toplanmak” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. Ø

227. kubrat-

Kök. *kubrat-* [kubrat-] “toplanmak” (Ercilasun, 2016: 693).

Özb. Ø

228. **kullug**

Kök. *kullug* [kulluĝ] “kul sahibi, köleli” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

229. **kunçuy**

Kök. *kunçuy* [kunçuy] “kunçuy, prenses” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

230. **kurı**

Kök. *kurı* [kırı] “batı” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

231. **Kurıkan**

Kök. *Kurıkan* [kırıkan] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

232. **kut II**

Kök. *kut II* [kut] “ruh” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

233. **kutay**

Kök. *kutay* [kutay] “ruh” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

234. **kuz**

Kök. *kuz* [kuz] “kuzey, dağın güneş görmeyen yüzü” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

235. **kü**

Kök. *kü* [kü] “haber, ses” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

236. **kübrüg**

Kök. *kübrüg* [kübrüg] “davul (?)” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

237. **kübürge**

Kök. *kübürge* [kübürge] “kös” (Ercilasun, 2016: 694).

Özb. Ø

238. Küçlög Kagan

Kök. *Küçlög Kagan* [küçlög kağan] “kişi adı, Kırgız kağanı” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

239. Kölög

Kök. *Kölög* [Kölög] “kişi adı, Kırgız kağanı” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

240. küni

Kök. *küni* [küni] “kıskançlık” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

241. kün

Kök. *kün* [kün] “cariye” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

242. küned-

Kök. *küned-* [küned-] “cariye olmak” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

243. künlög

Kök. *künlög* [künlög] “cariye sahibi, cariyesi olan” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

244. küreg

Kök. *küreg* [küreg] “kaçak” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

245. küregü

Kök. *küregü* [küregü] “isyankârlık” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

246. kürlög

Kök. *kürlög* [kürlög] “huysuz” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

247. Lagzın

Kök. *lagzın* [lağzın] “domuz (yılı)” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

248. Lisün

Kök. *Lisün* [lisün] “kişi adı, Çinli general” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

249. Makaraç

Kök. *Makaraç* [maçaraç] “kişi adı, Türgiç” (Ercilasun, 2016: 695).

Özb. Ø

250. Mançud

Kök. *Mançud* [maçud] “kavim adı, Mançular” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

251. mu

Kök. *mu* [mu] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

252. ne

Kök. *ne* [ne] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

253. Nek

Kök. *Nek* [nek] “kişi adı, Buhara temsilcisi General Nek” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

254. nence

Kök. *nence* [nençe] “nasıl” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

255. neñ I

Kök. *neñ I* [neñ] “hiç, asla” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

256. neñ II

Kök. *neñ II* [neñ] “şey (kaç neñ), herhangi bir” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

257. neñ neñ

Kök. *neñ neñ* [neñ neñ] “nice nice, ne kadar” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

258. oglit

Kök. *oglt* [oğlt] “oğullar” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

259. ogruklat-

Kök. *ogruklat-* [oğruqlat-] “dönemeçten aşirtmak” (Ercilasun, 2016: 696).

Özb. Ø

260. Ogul Tarkan

Kök. *Ogul Tarkan* [oğul tarқан] “kişi adı, Buhara temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. Ø

261. oguş

Kök. *oguş* [oğuş] “soy” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. Ø

262. Oguz Bilge

Kök. *Oguz Bilge* [oğuz bilge] “kişi adı, Türkiş temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. Ø

263. Ok II

Kök. *Ok II* [oқ] “boy” (Ercilasun, 2016: 697).

Özb. Ø

264. ok III

Kök. *ok III* [oқ] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. Ø

265. okı-

Kök. *okı-* [oқı-] “davet etmek, çağırmaq” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. Ø

266. oksuz

Kök. *oksuz* [oқsuz] “örgütlenmemiş” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. Ø

267. ol II

Kök. *ol II* [ol-] “-DXr (bildirme)” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. Ø

268. olğurt-

Kök. *olğurt-* [olğurt-] “diktirmek” (Ercilasun, 2016: 698).

Özb. Ø

269. olurt-

Kök. *olurt-* [olurt-] “tahta oturtmak, kağan yapmak” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. Ø

270. On Ok

Kök. *On Ok* [on oq] “boy adı: Türgişler” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. Ø

271. On Tümen

Kök. *On tümen* [on tümen] “on tümen, yüz bin” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. Ø

272. On

Kök. *On* [on] “kişi adı, Çinli askerî vali” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. Ø

273. op

Kök. *op* [op] “boğa, öküz” (Ercilasun, 2016: 699).

Özb. Ø

274. oruk

Kök. *oruk* [oruq] “yol, dar yol” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

275. otuz artukı bir

Kök. *otuz artukı bir* [otuz artuqı bir] “otuz bir” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

276. otuz artukı sekiz

Kök. *otuz artukı sekiz* [otuz artuqı sekiz] “otuz sekiz” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

277. otuz artukı dokuz

Kök. *otuz artukı dokuz* [otuz artuqı doquz] “otuz dokuz” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

278. otuz artukı dört

Kök. *otuz artukı dört* [otuz artukı dört] “otuz dört” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

279. otuz artukı üç

Kök. *otuz artukı üç* [otuz artukı üç] “otuz üç” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

280. Otuz Tatar

Kök. *Otuz Tatar* [otuz tatar] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

281. öd I

Kök. *öd I* [öd] “zaman” (Ercilasun, 2016: 700).

Özb. Ø

282. ödseg

Kök. *ödseg* [ödseg] “yaşlı” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

283. ödüş

Kök. *ödüş* [ödüş] “vakit” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

284. ög

Kök. *ög* [ög] “anne” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

285. ög-

Kök. *ög-* [ög-] “övmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

286. ögir-

Kök. *ögir-* [ögir-] “sevinmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

287. ögleş-

Kök. *ögleş-* [ögleş-] “fikirleşmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

288. Ögsüz

Kök. *Ögsüz* [ögsüz] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

289. ögtür-

Kök. *ögtür-* [ögtür-] “övdürmek” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

290. ögüz

Kök. *ögüz* [ögüz] “ırmak” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

291. ök

Kök. *ök* [ök] “pekiştirme enklitiği” (Ercilasun, 2016: 701).

Özb. Ø

292. ölüt-

Kök. *ölüt-* [ölüt-] “öldürmek” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. Ø

293. öntür-

Kök. *öntür-* [öntür-] “(tan) atmak” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. Ø

294. öñdin

Kök. *öñdin* [öñdin] “doğudan, doğudaki” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. Ø

295. öñre

Kök. *öñre* [öñre] “doğuda, doğudaki” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. Ø

296. öñreki

Kök. *öñreki* [öñreki] “doğudaki, öndeki” (Ercilasun, 2016: 702).

Özb. Ø

297. ör-

Kök. *ör-* [ör-] “ayaklanmak, baş kaldırmak” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

298. Örpen

Kök. *Örpen* [örpen] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

299. öş

Kök. *öş* [öş] “dal ve boynuz içi” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

300. ötüg

Kök. *ötüg* [ötüg] “arz, arz etme” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

301. Ötüken

Kök. *Ötüken* [ötügen] “yer adı, Ötüken Dağlarının bulunduğu yer, Köktürklerin merkez bölgesi” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

302. ötülüg

Kök. *ötülüg* [ötülüg] “geçkin insan, yaşlı” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

303. öz I

Kök. *öz I* [öz] “başına buyruk” (Ercilasun, 2016: 703).

Özb. Ø

304. özlük

Kök. *özlük* [özlük] “(soylu) binek atı” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. Ø

305. sab

Kök. *sab* [sab] “söz, haber” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. Ø

306. Saka

Kök. *Saka* [saqa] “kavim adı, Saka” (Ercilasun, 2016: 704).

Özb. Ø

307. sayu

Kök. *sayu* [sayu] “her (çekim edatı)” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

308. Sebig Köl İrkin

Kök. *Sebig Köl İrkin* [sebig köl irkin] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

309. sekiz tümen

Kök. *sekiz tümen* [sekiz tümen] “sekiz tümeni seksen bin” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

310. sekiz yigirmi

Kök. *sekiz yigirmi* [sekiz yigirmi] “on sekiz” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

311. Selene

Kök. *Selene* [selene] “yer (ırmak) adı, Selenge” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

312. señün

Kök. *señün* [señün] “general” (Ercilasun, 2016: 705).

Özb. Ø

313. sıgıt

Kök. *sıgıt* [sıgıt] “feryat, ağlama” (Ercilasun, 2016: 705)..

Özb. Ø

314. sıgıtçı

Kök. *sıgıtçı* [sıgıtçı] “ağlayıcı” (Ercilasun, 2016: 705)..

Özb. Ø

315. sıgta-

Kök. *sıgta-* [sıgta-] “ağlamak, feryat etmek” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. Ø

316. sıgun

Kök. *sıgun* [sıgun] “geyik” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. Ø

317. sınar

Kök. *sınar* [sınar] “yarı” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. Ø

318. sir

Kök. *sir* [sir] “muzaffer” (Ercilasun, 2016: 706)..

Özb. Ø

319. Sogdak

Kök. *Sogdak* [soğdaḵ] “Soğdak (Soğd) kavmi” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. Ø

320. Sogud

Kök. *Sogud* [soğud] “Soğdak (Soğd) kavmi” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. Ø

321. Soḡa

Kök. *Soḡa* [soḡa] “yer (dağ) adı” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. Ø

322. sökür-

Kök. *sökür-* [sökür-] “çöktürmek” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. Ø

323. sözleş-

Kök. *sözleş-* [sözleş-] “anlaşmak” (Ercilasun, 2016: 706).

Özb. Ø

324. sü

Kök. *sü* [sü] “ordu, asker” (Ercilasun, 2016: 707).

Özb. Ø

325. sü başı

Kök. *sü başı* [sü başı] “ordunun başı, başkomutan” (Ercilasun, 2016: 707).

Özb. Ø

326. süçig

Kök. *süçig* [süçig] “tatlı” (Ercilasun, 2016: 707).

Özb. Ø

327. süle-

Kök. *süle-* [süle-] “ordu yürütmek, sefer etmek” (Ercilasun, 2016: 707).

Özb. Ø

328. sület-

Kök. *sület-* [sület-] “ordu göndermek, ordu sevk etmek” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. Ø

329. süñüg

Kök. *süñüg* [süñüg] “mızrak” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. Ø

330. süñüglüg

Kök. *süñüglüg* [süñüglüg] “mızraklı” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. Ø

331. süñüş I

Kök. *süñüş I* [süñüş] “savaş” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. Ø

332. süñüş- II

Kök. *süñüş- II* [süñüş-] “savaşmak” (Ercilasun, 2016: 708).

Özb. Ø

333. şad

Kök. *şad* [şad] “bir unvan, şad, ordu komutanı olan şehzade” (Ercilasun, 2016: 709).

Özb. Ø

334. Şantun

Kök. *Şantun* [şantun] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 709).

Özb. Ø

335. Tabar

Kök. *Tabar* [tabar] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 709).

Özb. Ø

336. Tabgaç

Kök. *Tabgaç* [tabğaç] “Çin (milleti, ülkesi, devleti)” (Ercilasun, 2016: 709).

Özb. Ø

337. Tabgaçgı

Kök. *Tabgaçgı* [tabğaçgı] “Çin’deki” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

338. tabışgan

Kök. *tabışgan* [tabışgan] “tavşan” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

339. Tadık

Kök. *Tadık* [tadıq] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

340. tagık-

Kök. *tagık-* [tağık-] “dağa çıkmak, isyan etmek” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

341. taluy

Kök. *taluy* [taluy] “okyanus” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

342. Tamağ Iduk Baş

Kök. *Tamağ Iduk Baş* [tamağ iduk baş] “yer (dağ) adı” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

343. Taman Tarkan

Kök. *Taman Tarkan* [taman tarқан] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

344. Taıut

Kök. *Taıut* [taıut] “kavim adı, Tangut” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

345. tapa

Kök. *tapa* [tapa] “-A doğru” (Ercilasun, 2016: 710).

Özb. Ø

346. taplama-

Kök. *taplama-* [taplama-] “razı gelmemek” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

347. Tarduş

Kök. *Tarduş* [tarduş] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

348. Tarduş Inançu Çor

Kök. *Tarduş Inançu Çor* [tarduş inançu çor] “kişi adı, Kırgız temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

349. Tarkan

Kök. *tarkan* [tarқан] “bir unvan, tarkan” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

350. Tarkat

Kök. *tarkat* [tarқат] “tarkanlar” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

351. Tarkınç

Kök. *tarkınç* [tarқınç] “darlık, sıkıntı” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

352. taşık- I

Kök. *taşık- I* [taşық-] “dışarı çıkmak, sefere çıkmak, sefere çıkarmak”
(Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

353. taşık- II

Kök. *taşık- II* [taşық-] “baş kaldırmak, isyan etmek” (Ercilasun, 2016:
711).

Özb. Ø

354. taşra

Kök. *taşra* [таşра] “dışarı, dış” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

355. tat

Kök. *tat* [tat] “yabancı (kavimler)” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

356. Tatabı

Kök. *Tatabı* [tatabı] “kavim adı” (Ercilasun, 2016: 711).

Özb. Ø

357. Taygun

Kök. *taygun* [taygun] “delikanlı (?)” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. Ø

358. Tay senün

Kök. *tay senün* [tay señün] “büyük general, orgeneral” (Ercilasun, 2016:
712).

Özb. Ø

359. teblig

Kök. *teblig* [teblig] “sahtekâr” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. Ø

360. teg- II

Kök. *teg- II* [teg-] “saldırmak” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. Ø

361. tegi

Kök. *tegi* [tegi] “dek, kadar” (Ercilasun, 2016: 712).

Özb. Ø

362. tegür-

Kök. *tegür-* [tegür-] “ulaştırmak” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. Ø

363. Tegürme-

Kök. *tegürme-* [tegürme-] “değdirmemek” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. Ø

364. telinme-

Kök. *telinme-* [telinme-] “delinmemek” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. Ø

365. Temir Kapıg

Kök. *Temir Kapıg* [temir kapıg] “yer adı, Buzgâlexâne” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. Ø

366. teñri

Kök. *teñri* [teñri] “gök” (Ercilasun, 2016: 713).

Özb. Ø

367. teñri teg

Kök. *teñri teg* [teñri teg] “semavi” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. Ø

368. teyeñ

Kök. *teyeñ* [teyeñ] “sincap” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. Ø

369. tez-

Kök. *tez-* [tez-] “kaçmak” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. Ø

370. Tezik

Kök. *Tezik* [tezik] “millet adı, Arap” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. Ø

371. tl

Kök. *tl* [tl] “casus” (Ercilasun, 2016: 714).

Özb. Ø

372. Tigin

Kök. *tigin* [tigin] “bir unvan, tigin, şehzade” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. Ø

373. timag (?)

Kök. *timag (?)* [timağ] “bağlılık (?)” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. Ø

374. Tinsi oğlu

Kök. *Tinsi oğlu* [tinsi oğlı] “yer (dağ) adı, Tinsioğlu (Dağı)” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. Ø

375. tirgür-

Kök. *tirgür-* [tirgür-] “diriltmek” (Ercilasun, 2016: 715).

Özb. Ø

376. Togla

Kök. *Togla* [toğla-] “Tola (Irmağı)” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. Ø

377. togsık

Kök. *togsık* [toğsık] “güneşin doğduğu yer, gün doğusu” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. Ø

378. Toğu Balık

Kök. *Toğu Balık* [toğu balık] “yer (şehir) adı” (Ercilasun, 2016: 716).

Özb. Ø

379. Tokar

Kök. *Tokar* [toqar] “kavim adı, Tohar” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

380. Tokuz Ersin

Kök. *Tokuz Ersin* [toquz ersin] “yer adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

381. Tokuz Oguz

Kök. *Tokuz Oguz* [toquz oquz] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

382. Tokuz Tatar

Kök. *Tokuz Tatar* [toquz tatar] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

383. tokuz yigirmi

Kök. *tokuz yigirmi* [toquz yigirmi] “on dokuz” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

384. tolgatma-

Kök. *tolgatma-* [tolqatma-] “sıkıntı çektirmemek” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

385. tonlug

Kök. *tonlug* [tonluq] “giyimli” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

386. tonsuz

Kök. *tonsuz* [tonsuz] “giyimsiz, çıplak” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

387. Toņa Tigin

Kök. *Toņa Tigin* [toņa tigin] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

388. Toņra

Kök. *Toņra* [toņra] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

389. Toņra Sem

Kök. *Toņra Sem* [toņra sem] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

390. tonut-

Kök. *tonut-* [tonut-] “kararsız ve sabit şekilde bakmak” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

391. topul-

Kök. *topul-* [topul-] “delmek” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

392. topulguluk

Kök. *topulguluk* [topulğuluq] “delmek, delme” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

393. tor-

Kök. *tor-* [tor-] “bitkin olmak, bitap düşmek” (Ercilasun, 2016: 717).

Özb. Ø

394. toruk

Kök. *toruk* [toruq] “zayıf” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

395. tögültün

Kök. *Tögültün* [tögültün] “yer (ova) adı” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

396. tölis

Kök. *Tölis* [tölis] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

397. Tönker

Kök. *Tönker* [tönker] “yer (dağ) adı” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

398. Töpüt

Kök. *Töpüt* [töpüt] “Tibet” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

399. tört biñ

Kök. *tört biñ* [tört biñ] “dört bin” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

400. tört tümen

Kök. *tört tümen* [tört tümen] “dört tümen” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

401. tört yigirmi

Kök. *tört yigirmi* [tört yigirmi] “on dört” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

402. törü II

Kök. *törü II* [törü] “tören” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

403. törü-

Kök. *törü-* [törü-] “yaratılmak” (Ercilasun, 2016: 718).

Özb. Ø

404. tu-

Kök. *tu-* [tu-] “kapanmak” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

405. Tudun Yamtar

Kök. *Tudun Yamtar* [tudun yamtar] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

406. tug

Kök. *tug* [tuğ] “engel” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

407. Tunyukuk Boyla Baga Tarkan

Kök. *Tunyukuk Boyla Baga Tarkan* [tunyukuk boyla bağa tarқан]
“kişi adı, Bilge Tunyukuk” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

408. tut- III

Kök. *tut- III* [tut-] “(ad) almak” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

409. tutuk

Kök. *tutuk* [tutuk] “askerî vali” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

410. tutuz-

Kök. *tutuz-* [tutuz-] “yakalatmak” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

411. Tuygun İlteber

Kök. *Tuygun İlteber* [tuyğun ilteber] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

412. Tuygut

Kök. *Tuygut* [tuyğut] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

413. tuyma-

Kök. *tuyma-* [tuyma-] “fark etmemek” (Ercilasun, 2016: 719).

Özb. Ø

414. tüketi

Kök. *tüketi* [tüketi] “sonuna kadar” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. Ø

415. tümen

Kök. *tümen* [tümen] “on bin” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. Ø

416. Türgiş

Kök. *Türgiş* [türğiş] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. Ø

417. Türgi Yargun

Kök. *Türgi Yargun* [türgi yargun] “yer (göl) adı” (Ercilasun, 2016: 720).

Özb. Ø

418. tüzsüz

Kök. *tüzsüz* [tüzsüz] “doğru (dürüst ve âdil) olmayan” (Ercilasun, 2016: 721).

Özb. Ø

419. uça bar-

Kök. *uça bar-* [uça bar-] “vefat etmek” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

420. uçuz

Kök. uçuz [uçuz] “kolay” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

421. ud-

Kök. ud- [ud-] “takip etmek, izlemek” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

422. Udar Senün

Kök. Udar Senün [udar senün] “kişi adı, General Udar, Kıtay ve Tatabıların temsilcisi” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

423. udluk

Kök. udluk [udluq] “uyluk kemiği” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

424. udu

Kök. udu [udu] “ve” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

425. uduz

Kök. uduz [uduz] “sevk etmek” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

426. ulayu

Kök. ulayu [ulayu] “ve, ile; özellikle” (Ercilasun, 2016: 722).

Özb. Ø

427. uluş

Kök. uluş [ulus] “ülke” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

428. Umay

Kök. Umay [umay] “çocukları ve Türkleri koruduğuna inanılan kutsal ruh veya tanrıça” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

429. unama-

Kök. unama- [unama-] “kabul etmemek” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

430. unç

Kök. unç [unç] “mümkün” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

431. ur- II

Kök. ur- II [ur-] “(taşa) yazmak” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

432. ur- III

Kök. ur- III [ur-] “yerleştirmek, konuşlandırmak” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

433. urı

Kök. urı [urı] “erkek (çocuk)” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

434. urtur-

Kök. urtur- [urtur-] “(taşa) yazdırmak, resim ve süsleme yaptırmak” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

435. urugsirat-

Kök. urugsirat- [uruğsirat-] “kökünü kurutmak, soykırım (jenosit) yapmak” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

436. uz

Kök. uz [uzun] “sanat eseri” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

437. üç bin

Kök. üç bin [üç bin] “üç bin” (Ercilasun, 2016: 723).

Özb. Ø

438. Üç Kurıkan

Kök. Üç Kurıkan [üç kırıkan] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

439. Üç Oguz

Kök. Üç Oguz [üç oğuz] “boy adı” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

440. üç Otuz

Kök. *üç otuz* [üç otuz] “yirmi üç” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

441. üç tümen

Kök. *üç tümen* [üç tümen] “üç tümen, otuz bin” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

442. üç yigirmi

Kök. *üç yigirmi* [üç yigirmi] “on üç” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

443. üküş

Kök. *üküş* [üküş] “çok” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

444. üküş kıl-

Kök. *üküş kıl-* [üküş kıl-] “çoğaltmak” (Ercilasun, 2016: 724).

Özb. Ø

445. ülüg I

Kök. *ülüg I* [ülüg] “bölüm, hisse” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

446. ülüg II

Kök. *ülüg II* [ülüg] “kısmet” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

447. ürün

Kök. *ürün* [ürün] “ak, beyaz” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

448. üze

Kök. *üze* [üze] “yukarıda, üstte, üzerine, üzerinde” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

449. üzgülük

Kök. *üzgülük* [üzgülük] “koparmak, koparma” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

450. yabgu

Kök. *yabgu* [yabgu] “bir unvan, kağandan sonraki kişi” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

451. yabız yablak

Kök. *yabız yablak* [yabız yablaḡ] “perme perişan” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

452. yablak

Kök. *yablak* [yablaḡ] “kötü, fena, perişan; kötülük” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

453. yabrit-

Kök. *yabrit-* [yabrit-] “perişan etmek” (Ercilasun, 2016: 725).

Özb. Ø

454. yağıcı

Kök. *yağıcı* [yaḡıcı] “komutan” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

455. yağısız

Kök. *yağısız* [yaḡısız] “düşmansız” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

456. yağız

Kök. *yağız* [yaḡız] “kara (yer), yağız (at)” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

457. yağuru

Kök. *yağuru* [yaḡuru] “yakın, yakına” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

458. yağut-

Kök. *yağut-* [yaḡut-] “yaklaştırmak” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

459. yalabaç

Kök. *yalabaç* [yalabaç] “elçi” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

460. yalma

Kök. *yalma* [yalma] “kaftan” (Ercilasun, 2016: 726).

Özb. Ø

461. yantur-

Kök. *yantur-* [yantur-] “geri çevirmek, geri döndürmek” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. Ø

462. yaratun-

Kök. *yaratun-* [yaratun-] “örgütlenmek” (Ercilasun, 2016: 727).

Özb. Ø

463. yaratur-

Kök. *yaratur-* [yaratur-] “inşa ettirmek” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. Ø

464. yarış

Kök. *Yarış* [yarış] “yer (ova) adı, Cungarya” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. Ø

465. Yaşıl Ögüz

Kök. *Yaşıl Ögüz* [yaşıl ögüz] “yer (ırmak) adı, Sarırmak” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. Ø

466. yay

Kök. *yay* [yay] “yaz” (Ercilasun, 2016: 728).

Özb. Ø

467. yazı

Kök. *yazı* [yazı] “ova” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

468. yazın-

Kök. *yazın-* [yazın-] “yanılmak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

469. yazukla-

Kök. *yazukla-* [yazuqla-] “hata yapmak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

470. yelme

Kök. *yelme* [yelme] “keşif yolu” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

471. yeltürme-

Kök. *yeltürme-* [yeltürme-] “at koşturmamak” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

472. yeme

Kök. *yeme* [yeme] “da/de, yine” (Ercilasun, 2016: 729).

Özb. Ø

473. yılpagut

Kök. *yılpagut* [yılpağut] “yiğitler” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

474. yılsıg

Kök. *yılsıg* [yılısıg] “varlıklı (?)” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

475. yıpar

Kök. *yıpar* [yıpar] “koku, tütsü” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

476. yırı

Kök. *yırı* [yırı] “kuzey” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

477. yış

Kök. *yış* [yış] “dağ” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

478. yıçe

Kök. *yıçe* [yıçe] “tekrar” (Ercilasun, 2016: 730).

Özb. Ø

479. yig

Kök. *yig* [yig] “daha iyi, yeğ” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. Ø

480. yigdi

Kök. *yigdi* [yigdi] “daha iyi” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. Ø

481. Yigen Silig

Kök. *Yigen Silig* [yigen silig] “kişi adı” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. Ø

482. Yir Bayırku

Kök. *Yir Bayırku* [yir bayırku] “yer (ülke) adı, Bayırku ülkesi” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. Ø

483. yirçi

Kök. *yirçi* [yirçi] “kılavuz” (Ercilasun, 2016: 731).

Özb. Ø

484. yiti otuz

Kök. *yiti otuz* [yiti otuz] “yirmi yedi” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

485. yiti yigirmi

Kök. *yiti yigirmi* [yiti yigirmi] “on yedi” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

486. yiti yüz

Kök. *yiti yüz* [yiti yüz] “yedi yüz” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

487. yitür-

Kök. *yitür-* [yitür-] “yitirmek” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

488. yog

Kök. *yog* [yoğ] “yoğ, cenaze (yas) töreni” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

489. yogçı

Kök. *yogçı* [yoğçı] “yasçı, yas tutucu” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

490. yogla-

Kök. *yogla-* [yoğla-] “yas tutmak” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

491. yoglat-

Kök. *yoglat-* [yoğlat-] “yas (cenaze) töreni yaptırmak” (Ercilasun, 2016: 732).

Özb. Ø

492. yokkaru

Kök. *yokkaru* [yoğkaru] “yukarı doğru” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

493. yolu I

Kök. *yolu* [yolu] “kez, defa” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

494. yolu- II

Kök. *yolu-* [yolu-] “yağmalamak, baskın vermek” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

495. Yollug Tigin

Kök. *Yollug Tigin* [yolluğ tigin] “kişi adı, Bilge Kağan’ın yeğeni” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

496. yolugcı (?)

Kök. *yolugcı (?)* [yoluğcı] “baskıncı (?)” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

497. yoņasur-

Kök. *yoņasur-* [yoğaşur-] “gammazlamak” (Ercilasun, 2016: 733).

Özb. Ø

498. yotuz

Kök. *yotuz* [yotuz] “kadın, karı” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. Ø

499. yubul-

Kök. *yubul-* [yubul-] “yuvarlanmak” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. Ø

500. yurç

Kök. *yurç* [yurç] “kayınbirader” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. Ø

501. yüküntür-

Kök. *yüküntür-* [yüküntür-] “baş eğdirmek, boyun eğdirmek”

(Ercilasun, 2016: 734).

Özb. Ø

502. üzüt-

Kök. *üzüt-* [üzüt-] “yüzdürmek” (Ercilasun, 2016: 734).

Özb. Ø

SONUÇ

1. SES DEĞİŞİMLERİ İLE İLGİLİ TESPİTLER

Çalışmada Orhun Abideleri'nde geçen 867 kelime Özbek Türkçesindeki görünüşleri ile karşılaştırılarak ses değişimleri bakımından incelenmiştir. Toplamda 365 kelimenin Özbek Türkçesinde korunduğu tespit edilmiştir.

1.1. Ses Değişimine Uğrayan Kelimeler

Çalışmanın birinci bölümünde, Özbek Türkçesinde tespit edilen 365 kelime ses değişimleri bakımından incelenmiştir.

Ses değişimine uğrayan kelime sayısı: 283.

A. Ünlülerle İlgili Tespitler

Köktürk Türkçesi ve Özbek Türkçesi arasındaki ses değişimleri karşılaştırıldığında Özbek Türkçesinde ünlü seslerle ilgili değişikliklerin ünsüz seslere göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Ünlülerle ilgili tespit edilen ses değişimleri şu şekildedir:

A.1. Kök.de /a-/ ve /ā-/ sesleri, Özb.de çoğunlukla yuvarlaklaşarak /â-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *aç* “aç” > Özb. *âç* “aç”; Kök. *adak* “ayak” > Özb. *âyâk* “ayak”.

Bazı kelimelerde ise /a-/ sesinin /â-/ sesi ile karşılandığı görülmüştür: Kök. *adrıl-* “ayrılmak” > Özb. *äyril-* “ayrılmak”; Kök. *aya-* “korumak” > Özb. *äyâ-* “acımak, korumak, esirgemek”.

A.1.1. Kök. ilk hecedeki /-a-/ sesi, Özb.de çoğunlukla yuvarlaklaşarak /-â-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *bar* “var” > Özb. *bâr* “var, zengin”; Kök. *bas-* “ruhlar bas-, üzerine çökmek” > Özb. *bâs-* “üzerine basmak, ezmek”.

Kök. ilk hecedeki /-a-/ sesi, Özb.de bazı kelimelerde incelenerek /-â-/ sesi ile karşılanmaktadır; Kök. *balık* “şehir” > Özb. *bâlik* “şehir”; Kök. *sa-* “saymak” > Özb. *sânâ-* “saymak, hesaplamak”.

Kök. ilk hecedeki /-a-/ sesi, Özb.de bazı kelimelerde korunmaktadır: Kök. *kaç* “kaç” > Özb. *kançä* “kaç”; Kök. *kalın* “kalın” > Özb. *kalin* “kalın”.

A.1.2. Kök.de /-a-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde yuvarlaklaşarak /-â-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *balbal* “balbal, taş” > Özb. *bâlbâllär* “balbal, taş”; Kök. *bukarak* “Buhara” > Özb. *buhârâ* “Buhara”.

A.1.3. Kök.de /-a/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde /-ä/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *aya-* “korumak” > Özb. *äyä-* “acımak, korumak, esirgemek”; Kök. *qara* “kara, siyah” > Özb. *kärä* “kara”.

A.2. Kök.de /e-/ sesi, Özb.de çoğunlukla korunurken bazı kelimelerde /ü-/ , /ö-/ , /ä-/ seslerine değiştiği tespit edilmiştir. Bu kelimeler; Kök. *eb* “ev” > Özb. *üy* “ev”; Kök. *ebir-* “çevirmek, dolanmak” > Özb. *ögir-* “çevirmek, burmak, tercüme etmek”; Kök. *eçi* “ağabey, amca” > Özb. *äçä* “nine, anne”; Kök. *eke* “abla” > Özb. *äkä* “ağabey”.

A.2.1. Kök.de /-e-/ sesi, Özb.de genellikle genişleyerek /-ä-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *emgek* “sıkıntı, eziyet” > Özb. *emgäk* “sıkıntı, eziyet”; Kök. *kergeksiz* “eksiksiz” > Özb. *keräksiz* “gereksiz”.

A.3. Kök.de /ı-/ sesinin durumunda yuvarlaklaşma ve /y-/ türemesi görülmüştür: Kök. *ıgaç* “ağaç” > Özb. *ägäç* “ağaç”; Kök. *ırak* “uzak, ırak” > Özb. *yirok* “uzak, ırak”.

A.3.1. Kök.de /-ı-/ sesi, Özb.de genellikle incelerek /-i-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *adırl-* “ayrılmak” > Özb. *äyiril-* “ayrılmak”; Kök. *sansız* “sayısız” > Özb. *sänsiz* “sayısız”.

Bazı kelimelerde yuvarlaklaşarak /-u-/ sesine değişmiştir: Kök. *qabış-* “buluşmak, birleşmek” > Özb. *kävüş-* “birleşmek, hemfikir olmak, özgür hissetmek”; Kök. *yımşak* “yumuşak” > Özb. *yumşäk* “yumuşak, hafif, kolay, basit”; Kök. *yabız* “kötü, fena” > Özb. *yavuz* “kötü, haşin, düşman”.

A.3.2. Kök.de /-ı/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde incelerek /-i/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *agrı-* > Özb. *ägri-*; Kök. *kanı* “hani, nerede” > Özb. *kani* “hani, nerede”; Kök. *qarı* “yaşlı” > Özb. *käri* “yaşlı”.

A.4. Kök.de /i-/ sesi, Özb.de genellikle korunmaktadır: Kök. *iç* “iç” > Özb. *iç* “iç, gönül”; Kök. *iki* “iki” > Özb. *ikki* “iki”.

A.4.1. Kök.de /-i-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde korunmaktadır: Kök. *biligsiz* “bilgisiz” > Özb. *bilimsiz* “bilgisiz”; Kök. *elig* “el” > Özb. *ilik* “el, ayak bileği, ilik”; Kök. *eşid-* “işitmek” > Özb. *eşit-* “işitmek”.

A.4.2. Kök.de /-i/ sesi, Özb.de genellikle korunmaktadır: Kök. *böri* “kurt” > Özb. *böri* “kurt”; Kök. *egri* “eğri” > Özb. *egri* “eğri”.

A.5. Kök.de /o-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *ordu* “ordu” > Özb. *ordu* “ordu”; Kök. *oĝlan* “çocuklar, oğullar” > Özb. *oĝlân* “erkek evlat”.

A.6. Kök.de /ö-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *ökün-* “pişman olmak” > Özb. *ökin-* “pişman olmak”; Kök. *ölüg* “ölü” > Özb. *ölik-* “ölü”.

A.7. Kök.de /u-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *uç* “uç, kanat” > Özb. *uç* “uç, kanat”; Kök. *uzun* “uzak” > Özb. *uzun* “uzun, yüksek”.

A.7.1. Kök.de /-u-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde /-i-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *altun* “altın” > Özb. *âltin* “altın”; Kök. *artuĝ* “artık, fazla” > Özb. *ârtik* “artık, fazla”; Kök. *kulluĝ* “kul sahibi, köleli” > Özb. *kullik* “kölelik”; Kök. *oĝul* “çocuk, evlat” > Özb. *oĝil* “erkek çocuk”.

A.8. Kök.de /ü-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *üç* “üç” > Özb. *üç* “üç”; Kök. *üz-* “koparmak” > Özb. *üz-* “koparmak, ayırmak”.

A.8.1. Kök.de /-ü-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde düzleşerek /-i-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *eşük* “eşik” > Özb. *eşik* “eşik, avlu”; Kök. *kölük* “yük hayvanı” > Özb. *kölik* “yük hayvanı”.

A.8.2. Kök.de /-ü/ sesinin durumunda Özb.de düzensiz değişimler görülmektedir: Kök.de *edgü* ve *ötrü* kelimelerinin sonundaki /-ü/ sesi Özb.de korunurken bazı kelimelerde değişiklikler tespit edilmiştir. Bunlar; Kök. *ertiñü* “çok, fevkaledede” > Özb. *ertiñi* “yarım, sonraki”; Kök. *törü* “yasa” > Özb. *törâ* “asilzade, vali, politikacı”; Kök. *yügerü* “yukarı” > Özb. *yukârî* “yukarı, çatı, yüksek”.

B. Ünsüzlerle İlgili Tespitler

Ünsüzlerle ilgili değişikliklere bakıldığında Kök.deki kelime başındaki ünsüzlerin çoğunun Özb.de korunduğu, değişimlerin daha çok kelime içinde ve kelime sonundaki ünsüzlerde gerçekleştiği görülmüştür.

Ünsüzlerle ilgili tespit edilen ses değişimleri şu şekildedir:

B.1. Kök.de /b-/ sesi, Özb.de genellikle korunurken bazı kelimelerde /m-/ sesine değişmiştir. Bu kelimeler; Kök. *baña* “bana” > Özb. *meñâ* “bana”; Kök. *ben* “ben” > Özb. *men* “ben”; Kök. *buñ* “sıkıntı” > Özb. *muñ* “sıkıntı” şeklinde görülmektedir.

B.1.1. Kök.de /-b-/ sesi, Özb.de genellikle süreklileşerek ve sızıcılaşarak /-v-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *sebin-* “sevinmek” > Özb. *sevin-*

“sevinmek”; Kök. *subsuz* “susuz” > Özb. *suvsiz* “susuz”; Kök. *yabız* “kötü, fena” > Özb. *yavuz* “kötü, haşin, düşman”.

B.2. Kök.de /ç-/ sesi ile başlayan kelimeler Özb.de tespit edilememiştir.

B.2.1. Kök.de /-ç-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *āçsıq* “açlık” > Özb. *āçlik* “açlık”; Kök. *bunça* “bunca” > Özb. *munçä* “bunca”.

B.3. Kök.de /-d-/ sesi, Özb.de genellikle akıcılaşarak /-y-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *adaq* “ayak” > Özb. *ayâk* “ayak”; Kök. *adgır* “aygır” > Özb. *ayğır* “aygır”; Kök. *adrl-* “ayrılmak” > Özb. *äyiril-* “ayrılmak”.

B.3.1. Kök.de /-d/ sesi, Özb.de genellikle akıcılaşarak /-y-/ sesi ile karşılanırken bazı kelimelerde tonsuzlaşarak /-t/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *bod* “boy, kabile” > Özb. *boy* “boy, kabile”; Kök. *td-* “engel olmak” > Özb. *tiy-* “engel olmak, vazgeçmek”; Kök. *eşid-* “işitmek” > Özb. *eşit-* “işitmek”; Kök. *küzed-* “gözetmek” > Özb. *küzät-* “eşlik etmek, gözetmek”.

B.4. Kök.de /-g-/ sesi, Özb.de genellikle korunmaktadır: Kök. *bilge* “bilge” > Özb. *bilgiç* “bilge”; Kök. *edgü* “iyi” > Özb. *ezgü* “iyi”.

B.4.1. Kök.de /-g/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde tonsuzlaşarak /-k/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *bilig* “bilgi, akıl” > Özb. *bilik* “bilgi, akıl”; Kök. *kiçig* “küçük” > Özb. *kiçik* “küçük”; Kök. *tirig* “sağ, diri, hayatta” > Özb. *tirik* “sağ, diri, canlı”.

B.5. Kök.de kelime içinde bulunan tonlu, süreksiz, patlayıcı, art damak /-ğ-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /-ğ-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *adgır* “aygır” > Özb. *ayğır* “aygır”; Kök. *ığaç* “ağaç” > Özb. *âğâç* “ağaç”.

B.6. Kök.de /k-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *keç-* “geçmek” > Özb. *keç-* “geçmek, meydana gelmek”; Kök. *kel-* “gelmek” > Özb. *kel-* “gelmek”.

B.6.1. Kök.de /-k-/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *eke* “abla” > Özb. *äkä* “ağabey”; Kök. *kergeksiz* “eksiksiz” > Özb. *keräksiz* “gereksiz”.

Sayı bildiren kelimelerde ise ikizleşmektedir: Kök. *iki* “iki” > Özb. *ikki* “iki”; Kök. *sekiz* “sekiz” > Özb. *säkkiz* “sekiz”.

B.6.2. Kök.de /-k/ sesi, Özb.de korunmaktadır: Kök. *beglik* “beylik” > Özb. *beklik/biylik* “beylik”; Kök. *eşük* “eşik” > Özb. *eşik* “eşik, avlu”.

B.7. Kök.de /**ķ**-/ sesi, Özb.de düzenli olarak tonsuz küçük dil ünsüzü /**k**-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *ķal*- “kalmak” > Özb. *ķâl*- “kalmak”; Kök. *ķar* “kar” > Özb. *ķâr* “kar”; Kök. *ķara* “kara, siyah” > Özb. *ķârä* “kara”.

Yalnızca Kök. *ķağan*, *ķağanlıg*, *ķıtań* kelimelerinde süreklileşerek ve sızıcılaşarak /**h**-/ sesi ile karşılanmaktadır: Özb. *hâkân*, *hâkânlik*, *hitây*.

B.7.1. Kök.de /-**ķ**-/ sesi, Özb.de bazı kelimelerde tonsuz küçük dil ünsüzü /-**k**-/ sesi ile karşılanırken bazı kelimelerde tonlu, sürekli, sızıcı art damak ünsüzü /-**ğ**-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *toķı*- “vurmak” > Özb. *tokı*- “dokumak, yapmak”; Kök. *yoķad*- “yok olmak” > Özb. *yoķât*- “yok etmek”; Kök. *sakın*- “düşünmek” > Özb. *sâğın*- “özlemek, uygun görmek, istemek”; Kök. *yaraķlıg* “silahlı” > Özb. *yârâğli* “silahlı”.

Sayı bildiren kelimelerde ise ikizleşme görülmektedir: Kök. *toķuz* > Özb. *tokkuz*.

B.7.2. Kök.de /-**ķ**-/ sesi, düzenli olarak Özb.de tonsuz küçük dil ünsüzü /-**k**-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *âçsıķ* “açlık” > Özb. *âçlik* “açlık”; Kök. *balıķ* “şehir” > Özb. *bâlik* “şehir”; Kök. *yağuķ* “yakın” > Özb. *yâvuk* “yakın”.

B.8. Kök.de sonu /-**ń**-/ sesiyle biten kelimeler, Özb.de /-**y**-/ sesi ile karşılanmaktadır: Kök. *ķıtań* “kavim adı, Kıтай” > Özb. *hitây* “Çinliler”; Kök. *ķoń* “koyun” > Özb. *koy* “koyun”; Kök. *yań*- “dağıtmak, püskürtmek” > Özb. *yây*- “açmak, yaymak, dağıtmak”.

B.9. Kök.de /**t**-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde korunmaktadır: Kök. *tam* “duvar” > Özb. *tâm* “çatı, dam”; Kök. *tań* “tan, şafak” > Özb. *tâń* “tan, şafak”; Kök. *tebi* “deve” > Özb. *tüyä* “deve”.

B.9.1. Kök.de /-**t**-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde korunmaktadır: Kök. *alti* “altı” > Özb. *âlti* “altı”; Kök. *altun* “altın” > Özb. *âltin* “altın”; Kök. *bitig* “yazı, yazıt” > Özb. *bitik* “yazı, alfabe, eser”.

Sayı bildiren kelimelerde ise ikizleşme görülmektedir: Kök. *otuz* “otuz” > Özb. *ottiz* “otuz”; Kök. *yiti* “yedi” > Özb. *yetti* “yedi”.

B.10. Kök.de /**y**-/ sesi, Özb.de düzenli bir şekilde korunmaktadır: Kök. *yügerü* “yukarı” > Özb. *yukâri* “yukarı”.

1.2. Ses Değişimine Uğramayan Kelimeler

Ses değişimine uğramayan kelime sayısı: 82.

2. ANLAM DEĞİŞİMLERİ İLE İLGİLİ TESPİTLER

Anlamını koruyan kelime sayısı: 167.

Anlam genişlemesine uğrayan kelime sayısı: 169.

Anlam daralmasına uğrayan kelime sayısı: 5.

Anlam değişiminin uğrayan kelime sayısı: 34.

Özbek Türkçesinin doğu ve batı dillerinden birçok kelime kopyalamasına, standart dil olarak Farsça ve Tacikçenin etkisindeki Taşkent diyalektine dayanmasına rağmen, bu lehçede, anlam bakımından bu kadar ortak kelimenin korunması Özbek Türkçesi için olumlu bir durumdur.

3. Özbek Türkçesinde Tespit Edilemeyen Kelimeler:

Özbek Türkçesinde tespit edilemeyen kelime sayısı: 502.

Özbek Türkçesinde varlığını koruyan kelimelerin çoğu günlük hayatta sıklıkla kullanılan kelimelerdir. Üçüncü bölüm incelendiğinde Özb.'de tespit edilemeyen kelimelerin çoğunun sayılar, özel isim, unvan ve yer adlarından oluştuğu görülecektir. Aslında sayılar Köktürk Türkçesindeki görünümlerinden farklı bir şekilde yaşamakta, fakat onluk ve üzeri sistemdeki sayılar sözlükte yer almamaktadır. Aradan geçen yaklaşık 1200 yıllık bir zaman diliminden sonra özel isimlerin, unvanların ya da yer adlarının korunmaması son derece doğaldır. Buna rağmen Buhara, Karakul gibi yer adlarıyla Kırgız, Karluk, Oğuz, Tatar, Uygur gibi boy adlarının Özbek Türkçesinde yaşadığı görülmüştür. Araştırma yapılan sözlük 80.000 kelimeyi kapsasa da bazı kelimelerin sözlükte yer almama ihtimali her zaman vardır. Bu bakımdan özel isimler, unvanlar ve yer adları ayrı bir çalışmada daha detaylıca incelenmelidir.

Bununla birlikte Özbek Türkçesi, 1923'ten sonra Sovyet dil politikası ile oluşturulmuş, Türkçenin ses düzenine uymayan, düzlük-yuvarlaklık, incelik-kalınlık uyumunun bulunmadığı Taşkent diyalektine dayandırılmış yapma bir dildir. Bu nedenle Orhun Abideleri'ndeki kelimeler, ünlü uyumlarının korunduğu Çağatay Türkçesinin asıl devamı olan kuzey Özbek diyalekti ile Özbek Türkçesinin diğer diyalektleri de esas alınarak incelendiği takdirde çalışmamızda tespit edilen kelimelere ait oranların çok daha fazla olabileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Ahanov, K. (2013). *Dilbilimin Esasları*. akt. Murat Ceritoğlu, Ankara: TDK Yay.
- Akay, R. (2007). “Dil Değişiminin Dilsel ve Toplumsal Nedenleri”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 1, ss. 1-9.
- Aksan, D. (2003). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Multilingual.
- Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual
- Aksan, D. (2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Aksan, D. (2017). *Dil Şu Büyüdü Düzen*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alyılmaz, C. (2014). “Orhun Yazıtları”, *Türkler*, C. 3, ss. 754-764.
- Argunşah, M. (2013). “Çağatay Türkçesi”, *Yeni Türkiye*, S.55, ss. 357-373.
- Aydın, E. (2017a). *Orhon Yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Köli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Aydın, E. (2017b). *Türk Runik Bibliyografyası*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, E. (2018). *Taşa Kazınan Tarih Türklerin İlk Yazılı Belgeleri*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Bagha, K. N. (2011). “A Short Introduction to Semantics”, *Journal of Language Teaching and Reserach*, Vol. 2, No. 6, pp. 1411-1419.
- Başkan, Ö. (2003). *Bildirişim İnsan Dili ve Ötesi*. İstanbul: Multilingual.
- Berdak, Y. (2010). “Ali Şir Nevai ve Özbek Dilinin Ünlüleri Üzerine”, *DTCF Dergisi*, C. 17, S. 2., ss. 67-80.
- Berdak, Y. ve Tulum, M. M. (1994). *Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi Türkiye Türkçesi- Özbekistan Türkçesi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi.
- Bozkurt, F. (1999). *Türklerin Dili*. Ankara: TTK Basımevi.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Coşkun, M. V. (2000). “Türkiye ve Özbek Türkçesinde “ğ”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 9, ss. 251-260.

- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, A. T. (2018). “Kelür-/Keltür-/Ketür-/Getür-/Getir- ve Olur-/Oltur-/Otur-Fiileri Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 64, ss. 117-130.
- Durmuş, İ. (2007). “Arkeolojik Kalıntı, Buluntu ve Yazılı Belgelere Göre Köl Tigin-Bilge Kağan Anıtlıkları ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 87, ss. 1-16.
- Eckman, J. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. çev. Günay Karaağaç, Ankara: TDK Yay.
- Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1994). “Köl Tigin Yazıtı Bir Nutuk Metni Midir?”, *TDAY-Belleten-1990*, ss. 31-39.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergah Yay.
- Erkoç, İhsan H. (2006). “Askerî Târîh Açısından Köl Tigin”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 26, S.1, 203-226.
- Gömeç, S. (1997). *Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.
- Gülensoy, T. (2007a). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Kökenbilgisi Sözlüğü-I*. Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, T. (2007b). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Kökenbilgisi Sözlüğü-II*. Ankara: TDK Yay.
- Günay, D. (2004). *Dil ve İletişim*. İstanbul: Multilingual.
- Hazar, M. (20014). *Türkçe (Sözcük) Anlam Bilimi-I*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hojiyev, A. ve öte. (2006a). *Özbek Tilinin İzahli Lugati I*. Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Ali Şir Nevai Namidagi Til va Adabiyat Instituti, Taşkent.
-(2006b). *Özbek Tilinin İzahli Lugati II*. Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Ali Şir Nevai Namidagi Til va Adabiyat Instituti, Taşkent.

-(2007). *Özbek Tilinin İzahli Lugati III*. Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Ali Şir Nevai Namidagi Til va Adabiyet Instituti, Taşkent.
-(2008a). *Özbek Tilinin İzahli Lugati IV*. Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Ali Şir Nevai Namidagi Til va Adabiyet Instituti, Taşkent.
-(2008b). *Özbek Tilinin İzahli Lugati V*. Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Ali Şir Nevai Namidagi Til va Adabiyet Instituti, Taşkent.
- Hudayberdiyev, C. (1998). “Özbekçede Ses Uymunun Yok Edilişi”, *akt. Selami Fedakar, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 5, ss. 433-443.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilimi Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kıran, Z. ve Kıran Eziler, A., (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kocaoğlu, T. (2018). “Türkbilim (Türkoloji)’de Özbekçenin Ünlü Sesleri İle Büyük Ünlü Uyumu Sorunu Üzerine”, *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı*, ss. 241-262.
- Kuçkartay, İ. (2000). “Özbek Edebî Dilinde /â/ Ünlüsü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, ss. 261-270.
- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Ölmez Kargı, Z. (1997). “Türk Halkları ve Dilleri: Özbekler ve Özbekçe”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, S. 108, ss. 24-31.
- Pekacar, Ç. ve Dilek, F. (2009). “Uluslararası Fonetik Alfabe ve Türkiye’de Ağız Araştırmaları”, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, Ankara: TDK Yay., s. 575-589.
- Saray, M. (1993). *Özbek Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Sertkaya, O. F. (1986). Göktürk Tarihinin Meseleleri: Bilge Tonyukuk’un Abidelerinin Tarihlendirilmesi Üzerine, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24, 348-362.

- Taşağıl, A. (2014). *Gök-Türkler I-II-II*. Ankara: TTK Yay.
- Tekin, F. (2008). “Özbek Türkçesinin Latin Alfabeti Esasındaki İmlası Üzerine”, *Turkish Studies*, C. 3, S. 6, ss. 604-616.
- Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara: TDK Yay.
- Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yay.
- Topbaş, S. ve Kopkallı, H. (1994). “Sesbilim” ve “Sesbilgisi” Terimleri Üzerine”, *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 310-322.
- User Şirin, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- User Şirin, H. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Uygur, C. V. (2008). *Özbekçe (Özbek Türkçesi)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Üşenmez, E. (2012). *Modern Özbek Türkçesi (Giriş-Özbekistan-Dil Tarihi-Metinler-Gramer-Sözlük)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S. ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Eskişehir: Türk Dünyası Vakfı.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldırım, H. (2012). *Özbek Türkçesi (Dilbilgisi-Alıştırmalar-Konuşma-Metinler)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2017). “Özbek Türkçesi Ağzıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dil Araştırmaları*, S. 20, ss. 121-145.
- Yule, G. (2010). *The Study of Language*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Wallwork, J. F. (1982). *Language and Linguistics An Introduction to the Study of Language*. London: Heinemen Educational Books.
- IPA. <http://www.internationalphoneticalphabETorg/ipa-sounds/ipa-chart-with-sounds/> Erişim Tarihi 07.03.2016.

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). “Özbekistan Bilgi Notu”, *Türkiye-Özbekistan İş Konseyi*, <https://www.deik.org.tr/uploads/bilgi-notu-ozb-haziran-2018-2.pdf> Erişim Tarihi 05.06.2018.

EKLER

EK1: Ses Değişimine Uğrayan Kelimelerin Tablosu

	Kök.	Özb.		Kök.	Özb.
1	aç I	âç	143	qıl-	kıl-
2	aç- II	âç-	144	qırqız	kirgiz
3	âç- III	âçik-	145	qışın	kişin
4	âçsıq	âçlik	146	qışla-	kışlä-
5	adaq	âyâk	147	qıtañ	hitây
6	adğır	ayğır	148	qıyın	kiyin
7	adrıl-	âyiril-	149	qız I	kız
8	ağ-	âğ-	150	qız- II	kızı-
9	ağır	âğır	151	qızıl	kızıl
10	ağrı-	âğrı-	152	kiçig	kiçik
11	aq	âk	153	qod-/qot-	koy-
12	al-	âl-	154	qon-	kon-
13	altı	âlti	155	qontur-	kondir-
14	altun	âltin	156	qon	koy
15	amtı	endi	157	qop	köp
16	ança	unçä	158	qorğan	korğän
17	anı	uni	159	qoriğu	korikçi
18	anı üçün	uning üçün	160	qorq-	kork-
19	anta	unda	161	kölük	kölik
20	antağ	undäy/undäk	162	könül	könil
21	añar	uñä	163	kötür-	kötär-
22	apa	âpä	164	qul	kul
23	ara	ârä	165	qulad-	kulat-
24	artuq	ârtik	166	qulkaq	kuläk
25	aş-	âş-	167	qut I	kut
26	aşan-	âşä-	168	Küntüz	kündüz
27	aşur-	âşir-	169	küzed-	küzät-
28	at I	ât	170	maņa	meñä
29	at/ât II	ât	171	neke	negä
30	atlıg I	âtlık/âtli	172	oqlan	oqlän
31	atlıg II	âtli	173	oql	oql
32	ay	ây	174	oqluz	oqluz
33	ay-	ây-	175	oql I	oql
34	aya-	âyä-	176	ol I	u
35	ayt-	âyit-	177	olur-	otir-

36	az	âz	178	onunç	oninçi
37	azkına	âzginä	179	ortu	ortä
38	azuk	âzik/âzikä	180	otuz	ottiz
39	ba-	bâglä-	181	ö-	öylä-
40	balbal	bâlbällär	182	öd II	öt
41	balık	bâlık	183	ökün-	ökin-
42	baña	meñä	184	ölüg	ölik
43	bar I	bâr I	185	ölür-	öldir-
44	bar- II	bâr- II	186	ötün-	ötin-
45	bas-	bâs-	187	ötünç	ötinç
46	baş	bâş	188	sa-	sänä-
47	başad-	bâşkar-	189	saç	sâç
48	başla-	bâşlä-	190	sakın-	sâğın-
49	başlıg	bâşli	191	sanç-	sänç-
50	bay kıl-	bâyi-	192	sansız	sânsiz
51	bediz	bezäk	193	saña	señä
52	bedizçi	bezäkçi	194	sarıg	sârik
53	beg	bek / biy	195	sebin-	sevin-
54	beglik	beklik / biylik	196	sekiz	säkkiz
55	ben	men	197	sı-	sindir-
56	biç-	biç-	198	sini	seni
57	biñ/biñ	miñ	199	sub	suv
58	bilge	bilgiç	200	subsuz	suvsiz
59	bilig	bilik	201	suk	suk
60	biligsiz	bilimsiz	202	sünük	süyäk/sönäk
61	bin-	min-	203	tag	tâğ
62	bini	meni	204	tağı	tâği
63	bintegi	mendek	205	tam	tâm
64	bintür-	mindir-	206	tamgaçı	tamğador
65	bir- II	ber- II	207	tañ	tâñ
66	biriki	birikiş	208	taş I	tâş
67	birle	bilän	209	taş II	tâş
68	biş	beş	210	tebi	tüyä
69	bişinç	beşinçi	211	teg	dek
70	biti-	bit-	212	tıd-	tiy-
71	bitig	bitik	213	tıñla-	tiñlä-
72	bod	boy	214	ti-	de-
73	boğuz	boğız/boğâz	215	tile-	tilä-
74	boğuzlan-	boğızlän-	216	tir-	ter-
75	bor	boran	217	tirig	tirik
76	būka	buka	218	tiril- I	teril-

77	buğaraq	buğarâ	219	tiyin	deb
78	bulğa-	bulğa-	220	tod-	toy-
79	bulğanç	bulğanç	221	toğ-	tuğ-
80	bunça	bunçâ/munçâ	222	toğ	tok
81	bunta	mundä	223	toğı-	tokı-
82	buñ	muñ	224	toğıt-	tokıt-
83	buñad-	muñlän-	225	toğuz	tokkız
84	buyruğ	buyruk	226	toğuzunç	tokkızınçı
85	eb	üy	227	toruğ	torik
86	ebir-	ögir-	228	tosıq	toklik
87	eçi	äçä	229	töküt-	tök-
88	edgü	ezgü	230	töpü	tepä
89	egir-	yigir-	231	törtünç	törtinçi
90	eke	äkä	232	törü I	törä
91	elig I	ilik	233	tutun-	tutin-
92	elig II	ellik	234	tüşür-	tüşir-
93	emgek kör-	emgäk çek-	235	u	uyku
94	er-	e-	236	u-	âl- / bil-
95	ertinü	ertäni	237	ubut	uyat
96	eşid-	eşit-	238	uçuq	uçuk
97	eşük	eşik	239	udı-	uñlä-
98	ı-/ıd-/ıt- I	yubâr-	240	uluğ	uluğ
99	ıd- II	yubâr-	241	uyğur	uyğur
100	ıduq	yutuk	242	üçegü	üçävärä
101	ıgâç	âğâç	243	üçünç	üçünçi
102	ıraq	yirok	244	yabız	yavuz
103	ıt	it	245	yadağ	yâyâv
104	içre	içkâri	246	yağı	yâv
105	içreki	içki	247	yağuq	yâvuk
106	idi	egä	248	yalıñ	yälän
107	idisiz	egäsiz	249	yan I	yân
108	ikegü	ikkov	250	yan- II	yän-
109	iki	ikki	251	yana	yänä
110	ikin	ikkinçi	252	yañıl-	yänliş-
111	ikinti	ikkinçi	253	yañ-	yây-
112	il	el	254	yaraqlıg	yârâgli
113	ilig	ellik	255	yarat-	yârät-
114	illig	ellik	256	yarıq	yârik
115	ilt-	elt-	257	yarlıka-	yârläkä-
116	ir-	eriş-	258	yaş	yâş

117	irkin	erkin	259	yaşa-	yäşä-
118	it-	et-	260	yat-	yät-
119	ķabıŝ-	ķāvıŝ-	261	yaz	yâz
120	ķaç	ķanĉä	262	yıĝ-	yıĝ-
121	ķaĝan	ĥâķân	263	yıĝla-	yıĝlä-
122	ķaĝanlıĝ	ĥâķânlik	264	yıl	yil
123	ķal-	ķâl-	265	yılķı	yilķı
124	ķalın	ķalin	266	yımŝaķ	yumŝâķ
125	ķalıñ	ķalin	267	yi-	ye-
126	ķan I	ķân	268	yigirmi	yigirmä
127	ķan II	ĥân	269	yinĉge	ingiĉķä
128	ķanı	ķani	270	yinĉü	incu
129	ķantan	ķandäy	271	yir	yer
130	ķapıĝ	ķâpi	272	yir sub	yerli suvli
131	ķar	ķâr	273	yiti	yetti
132	ķara	ķârä	274	yitinĉ	yettinĉi
133	ķara köl	ķâräkül	275	yitmiş	yetmiş
134	ķarı	ķâri	276	yoĝun	yoĝân
135	ķarluķ	ķarluklär	277	yoĝur-	yoĝir-
136	ķaŝ	ķâŝ	278	yok	yok
137	ķat-	ķât-	279	yokad-	yokât-
138	ķatun	ĥâtin	280	yolsuz	yolsiz
139	ķazĝan-	ķâzân-	281	yorı-	yür-
140	ķedimlig	ķiyimli	282	yorit-	yürit-
141	ķelür-	ķeltir-	283	yuyka	yupķä
142	ķergeksiz	ķeräksiz	284	yügerü	yukâri

EK2: Ses Değişimine Uğramayan Kelimelerin Tablosu

	Kök.	Özb.		Kök.	Özb.
1	alp	alp	42	öt-	öt-
2	bars	bars	43	ötrü	ötrü
3	bil-	bil-	44	öz	öz
4	bir	Bir	45	semiz	semiz
5	biz	Biz	46	sen	sen
6	bol-	bol-	47	siñil	siñil
7	boz	boz	48	siz	siz
8	böri	böri	49	sök-	sök-
9	bu	Bu	50	sür-	sür-
10	buz-	buz-	51	tatar	tatar
11	egri	egri	52	teg-	teg-
12	eñ	eñ	53	tegiş	tegiş
13	er	er	54	tegre	tegre
14	erkli	erkli	55	teñri	teñri
15	es	es	56	ter	ter
16	iç	iç	57	tik-	tik-
17	içik-	içik-	58	tiril-	tiril-
18	ilk	ilk	59	tört	tört
19	in-	in-	60	tut-	tut-
20	ini	ini	61	tügün	tügün
21	keç-	keç-	62	tün	tün
22	kel-	kel-	63	türk	türk
23	kim	kim	64	tüş-	tüş-
24	kir-	kir-	65	tüz	tüz
25	kişi	kişi	66	uç I	uç I
26	kiyik	kiyik	67	uç- II	uç- II
27	kök	kök	68	ur-	ur-
28	köl	köl	69	uzun	uzun
29	kör-	kör-	70	üç	üç
30	köz	köz	71	üçün	üçün
31	küç	küç	72	üz-	üz-
32	kümüş	kümüş	73	yel-	yel-
33	kün	kün	74	yet-	yet-
34	men	men	75	yit-	yit-
35	ne	ne	76	yol	yol
36	on	on	77	yurt	yurt
37	ordu	ordu	78	yut	yut
38	ot	ot	79	yügür-	yügür-
39	oz-	oz-	80	yügürt-	yügürt-
40	öl-	öl-	81	yükün-	yükün-
41	ört	ört	82	yüz	yüz

EK3: Özbek Türkçesinde Korunmayan Kelimelerin Tablosu

	Kök.		Kök.		Kök.
1	<i>adınçig</i> :özel, özgün	169	<i>Kadırkan</i> :Kingan Dağları	337	<i>Tabgaççı</i> :Çin'deki
2	<i>agi</i> :ipekli (kumaş); mal	170	<i>Kaganla</i> :-kağan yapmak	338	<i>tabışgan</i> :tavşan
3	<i>agit</i> : ayağa kaldırmak	171	<i>kagansıra</i> :-kağansızlaşmak	339	<i>Tadık</i> :kişi adı
4	<i>agtur-</i> : (yukarı) çıkartmak	172	<i>Kagansırat-</i> :kağansızlaştırmak	340	<i>tagık</i> :-dağa çıkmak, isyan etmek
5	<i>Agu</i> :yer adı	173	<i>kalısız</i> :eksiksiz	341	<i>taluy</i> :okyanus
6	<i>akit</i> :-(ordu) akıtmak, yürütmek	174	<i>kamag</i> :hepsi, tamamı, tam	342	<i>Tamag Iduk Baş</i> :yer (dağ) adı
7	<i>Ak Termel</i> : yer (ırmak) adı	175	<i>kamşag</i> :kargaşa	343	<i>Taman Tarkan</i> :kişi adı
8	<i>alk-</i> : bitirmek, tamamlamak	176	<i>kamşat</i> :-bk. adak kamşat-	344	<i>Tañut</i> :kavim adı, Tangut
9	<i>alkın-</i> : yok olmak, mahvolmak	177	<i>kanlan-</i> :han sahibi olmak	345	<i>tapa</i> :-A doğru
10	<i>alpagu</i> : yiğit	178	<i>kañ</i> :baba	346	<i>taplama</i> :-razı gelmemek
11	<i>Alp Şalçı</i> :kişi adı	179	<i>Kapgan Kagan</i> :Kapgan Kağan (Bilge Kağan'ın amcası)	347	<i>Tarduş</i> :boy adı
12	<i>Altı Çub Sogdak</i> : Altı Eyaletin Soğdakları	180	<i>kara bodun</i> :halk kitlesi	348	<i>Tarduş Inançu Çor</i> :kişi adı, Kırgız temsilcisi
13	<i>altı otuz</i> : yirmi altı	181	<i>Karagan</i> :yer (geçit) adı	349	<i>tarkan</i> :bir unvan, tarkan
14	<i>Altı Sir</i> : boy adı	182	<i>Kara Kamag Bodun</i> :halk kitlesi	350	<i>tarkat</i> :tarkanlar
15	<i>altı yigirmi</i> : on altı	183	<i>Kara Kum</i> :yer adı	351	<i>tarkınç</i> :darlık, sıkıntı
16	<i>altız</i> :-aldırmak (yakalatmak?)	184	<i>Kara Türgiş</i> :boy adı	352	<i>taşık- I</i> :dışarı çıkmak, sefere çıkmak, sefere çıkarmak
17	<i>Altun Yış</i> :yer adı, Altay Dağları	185	<i>kargu</i> :gözetleme kulesi	353	<i>taşık- II</i> :baş kaldırmak, isyan etmek
18	<i>Amga</i> :yer (kale) adı	186	<i>katıgdı</i> :dikkatle, iyice	354	<i>taşra</i> :dışarı, dış
19	<i>Amgı</i> :yer (kale) adı	187	<i>Keçen</i> :bk. Biş Keçen	355	<i>tat</i> :yabancı (kavimler)
20	<i>ançıp</i> : öylece (?)	188	<i>keçigsiz</i> :geçitsiz	356	<i>Tatabı</i> :kavim adı
21	<i>ançula</i> :-takdim etmek	189	<i>kelijün</i> :gelinler	357	<i>taygun</i> :delikanlı (?)
22	<i>Anı</i> :yer (ırmak) adı	190	<i>kelit</i> :-getirmek	358	<i>tay señün</i> :büyük general, orgeneral
23	<i>anın</i> :onunla, oradan	191	<i>Kem</i> :yer adı, Yenisey Irmağı	359	<i>teblig</i> :sahtekâr
24	<i>Antargu</i> :yer adı	192	<i>kentü</i> :kendi	360	<i>teg- II</i> :saldırmak
25	<i>añaru</i> :onlara (doğru)	193	<i>Kengeres</i> :yer adı	361	<i>tegi</i> :dek, kadar
26	<i>añug</i> :kötü, fesat (insan), kötülük	194	<i>Keñü Tarban</i> :yer adı	362	<i>tegür</i> :-ulaştırmak

27	<i>añug bilig</i> :kötü bilgi, fitne, fesat	195	<i>Keñü Tarman</i> :yer adı	363	<i>tegürme</i> :-değdirmemek
28	<i>añut</i> :-korkutmak	196	<i>kerekülüğ</i> :çadırılı	364	<i>telinme</i> :-delinmemek
29	<i>Apar</i> :Pers, Sasani	197	<i>kergek bol</i> :-vefat etmek	365	<i>Temir Kapıg</i> :yer adı, Buzğalexâne
30	<i>Apa Tarkan</i> :unvan (başkomutan)	198	<i>kud</i> :-sınırlamak, sınır tanımak	366	<i>teyri</i> :gök
31	<i>Apa Urum</i> :Büyük Roma, Bizans	199	<i>kılıçla</i> :-kılıçlamak, kılıçla vurmak	367	<i>teyri teg</i> :semavi
32	<i>Aput</i> :apalar, büyük beyler	200	<i>kılın</i> :-yaratılmak; doğmak	368	<i>teyey</i> :sincap
33	<i>ar</i> :-aldatmak	201	<i>kırgaglıg</i> :saçaklı	369	<i>tez</i> :-kaçmak
34	<i>arıg</i> :temiz	202	<i>kırk artuki yiti</i> :kırk yedi	370	<i>Tezik</i> :millet adı, Arap
35	<i>arıl</i> :-perişan olmak	203	<i>kısil</i> :geçit	371	<i>ul</i> :casus
36	<i>arkış</i> :kervan	204	<i>kış</i> :-yapmak, etmek	372	<i>tigin</i> :bir unvan, tigin, şehzade
37	<i>arkış tirkiş</i> :kervan	205	<i>kigür</i> :-girdirmek, getirmek	373	<i>timag (?)</i> :bağlılık (?)
38	<i>arkuk</i> :inatçı	206	<i>kikşür</i> :-kışkırtmak	374	<i>Tinsi oğlu</i> :yer (dağ) adı, Tinsioğlu (Dağı)
39	<i>arku</i> :karakol gözetleme kulesi (?)	207	<i>kinlig</i> :kokulu, misk kokulu	375	<i>tirgür</i> :-diriltmek
40	<i>armakçihilekâr</i>	208	<i>kirü</i> :batıda	376	<i>Togla</i> :Tola (Irmağı)
41	<i>artat</i> :-bozmak	209	<i>kisre</i> :sonra, batıda, batıdaki	377	<i>togsık</i> :güneşin doğduğu yer, gün doğusu
42	<i>artuki</i> :ve	210	<i>kiş</i> :samur	378	<i>Togu Balık</i> :yer (şehir) adı
43	<i>artur</i> :-kanmak, aldanmak	211	<i>kişi oğlu</i> :insanoğlu	379	<i>Tokar</i> :kavim adı, Tohar
44	<i>asra</i> :aşağıda, altta	212	<i>kodı</i> :aşağı	380	<i>Tokuz Ersin</i> :yer adı
45	<i>aşsız</i> :yiyeciksiz, aç	213	<i>koduz</i> :kadın	381	<i>Tokuz Oguz</i> :boy adı
46	<i>aşuk</i> :miğfer, demir tolga	214	<i>kokuluk</i> :kokuluk, koku için	382	<i>Tokuz Tatar</i> :boy adı
47	<i>atı</i> :yeğen	215	<i>Kordan</i> :yer adı, Hotan	383	<i>tokuz yigirmi</i> :on dokuz
48	<i>at kü</i> :ad san	216	<i>Koşu</i> :kişi adı	384	<i>tolgatma</i> :-sıkıntı çektirmemek
49	<i>ayguç</i> :danışman	217	<i>Koşulgak</i> :yer adı	385	<i>tonlug</i> :giyimli
50	<i>ayuk</i> :anma (?)	218	<i>Kögmen</i> :yer adı, Tannu-Ola (Dağları)	386	<i>tonsuz</i> :giyimsiz, çıplak
51	<i>Az</i> :boy adı	219	<i>kök III</i> :semavi (Türk)	387	<i>Toņa Tigin</i> :kişi adı
52	<i>azca</i> :biraz	220	<i>kök IV</i> :pekiştirme enklitiği	388	<i>Toņa</i> :boy adı
53	<i>azman</i> :iğdiş (at)	221	<i>Kök Öğ</i> :yer (ırmak) adı, Ongi Irmağı	389	<i>Toņa Sem</i> :kişi adı
54	<i>azu</i> :yoksa	222	<i>Köl Çor</i> :kişi adı	390	<i>toñut</i> :-kararsız ve sabit şekilde bakmak
55	<i>Baga</i> :Bilge Tunyukuk Boyla Baga Tarkan, Tunyukuk Boyla Baga Tarkan	223	<i>Köl Tigin</i> : kişi adı, Bilge Kağan'ın kardeşi	391	<i>topul</i> :-delmek

56	<i>başaru</i> :bana, bana (doğru)	224	<i>kör- II</i> :bağlı olmak, tâbi olmak	392	<i>topulguluk</i> :delmek, delme
57	<i>barım</i> :mal	225	<i>Ku</i> :kişi adı	393	<i>tor</i> :-bitkin olmak, bitap düşmek
58	<i>bark</i> :bark, anıt kabir veya anıt mabet	226	<i>kubran-</i> :toplanmak	394	<i>toruk [toruq]</i> “zayıf
59	<i>basık</i> :-yenilmek	227	<i>kubrat-</i> :toplanmak	395	<i>Tögültün</i> :yer (ova) adı
60	<i>basın</i> :-yenilmek	228	<i>kullug</i> :kul sahibi, köleli”	396	<i>Tölis</i> :boy adı
61	<i>Basmıl</i> :boy adı	229	<i>kunçuy</i> :kunçuy, prenses	397	<i>Töñker</i> :yer (dağ) adı
62	<i>başgu</i> :alın akıtmalı (at)	230	<i>kurı</i> :batı	398	<i>Töpüt</i> :Tibet
63	<i>başlayı</i> :önce, başta, en başta, başlayarak	231	<i>Kurıkan</i> :boy adı	399	<i>tört biş</i> :dört bin
64	<i>batım</i> :batım, bir batımlık	232	<i>kut II</i> :ruh	400	<i>tört tümen</i> :dört tümen
65	<i>batsık</i> :güneşin battığı yer, gün batışı	233	<i>kutay</i> :ruh	401	<i>tört yigirmi</i> :on dört
66	<i>Bayırku</i> :boy adı	234	<i>kuz</i> :kuzey, dağın güneş görmeyen yüzü	402	<i>törü II</i> :tören
67	<i>Baz Kagan</i> :kişi adı, Dokuz Oğuzların kağanı	235	<i>kü</i> :haber, ses	403	<i>törü-</i> :yaratılmak
68	<i>baz kıl</i> :-tâbi kılmak, bağımlı hâle getirmek	236	<i>kübrüg</i> :davul (?)	404	<i>tu-</i> :kapanmak
69	<i>bedizet-</i> :bezetmek (resim, heykel ve süsleme yaptırmak)	237	<i>kübürge</i> :kös	405	<i>Tudun Yamtar</i> :kişi adı
70	<i>beñgü taş</i> : ebedî (ölümsüz) taş, anıt	238	<i>Küçlüg Kagan</i> :kişi adı, Kırgız kağanı	406	<i>tug</i> :engel
71	<i>beñilig</i> :huzurlu	239	<i>Kölüg</i> :kişi adı, Kırgız kağanı	407	<i>Tunyukuk Boyla Baga Tarkan</i> :kişi adı, Bilge Tunyukuk
72	<i>Berçek Er</i> :kişi adı, Soğdak temsilcisi	240	<i>küni</i> :kıskançlık	408	<i>tut- III</i> :(ad) almak
73	<i>Bilge Kagan</i> :adına beñgü taş dikilen Köktürk kağanı	241	<i>künj</i> :cariye	409	<i>tutuk</i> :askerî vali
74	<i>Bilge Tuñukuk</i> :Bilge Tunyukuk	242	<i>künjed-</i> :cariye olmak	410	<i>tutuz-</i> :yakalatmak
75	<i>Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan</i> :Bilge Tunyukuk	243	<i>künlüg</i> :cariye sahibi, cariyesi olan	411	<i>Tuygun İlteber</i> :kişi adı
76	<i>biri</i> :güney	244	<i>küreg</i> :kaçak	412	<i>Tuygut</i> :kişi adı
77	<i>bir kırk</i> :otuz bir	245	<i>küregü</i> :isyankârlık	413	<i>tuyma-</i> :fark etmemek
78	<i>bir otuz</i> :yirmi bir	246	<i>kürlüg</i> :huysuz	414	<i>tüketi</i> :sonuna kadar
79	<i>bir tümen</i> :on bin	247	<i>lagzın</i> :domuz (yılı)	415	<i>tümen</i> :on bin
80	<i>bir tümen artukı yiti biş</i> :on yedi bin	248	<i>Lisün</i> :kişi adı, Çinli general	416	<i>Türgiş</i> :boy adı
81	<i>Biş Balık</i> :yer adı, Beş Balık	249	<i>Makaraç</i> :kişi adı, Türgiş	417	<i>Türgi Yargun</i> :yer (göl) adı

82	Biş Keçen :yer adı	250	Mançud :kavim adı, Mançular	418	tüzsüz :doğru (dürüst ve âdil) olmayan
83	biş otuz :yirmi beş	251	mu :pekiştirme enklitiği	419	uça bar :-vefat etmek
84	Biş tümen :elli bin	252	ne :pekiştirme enklitiği	420	uçuz :kolay
85	biş yüz :beş yüz	253	Nek :kişi adı, Buhara temsilcisi General Nek	421	ud :-takip etmek, izlemek
86	bitit :-yazdırmak	254	nençe :nasıl	422	Udar Seyün :kişi adı, General Udar, Kıtay ve Tatabıların temsilcisi
87	bodun :millet, halk	255	neñ I :hiç, asla	423	udluk :uyuk kemiği
88	boşgur :-öğretmek, eğitmek	256	neñ II :şey (kaç neñ), herhangi bir	424	udu :ve
89	Boyla :unvan	257	neñ neñ :nice nice, ne kadar	425	uduz :sevk etmek
90	bödke :şimdi, içinde bulunan zaman	258	oght :oğullar	426	ulayu :ve, ile; özellikle
91	Bögü Kagan :Kapgan Kağan	259	ogruklad :-dönemeçten aşirtmak	427	ulus :ülke
92	bölün :vezir ?	260	Ogul Tarkan :kişi adı, Buhara temsilcisi	428	Umay :çocukları ve Türkleri koruduğuna inanılan kutsal ruh veya tanrıça
93	Bukug :kişi adı	261	oguş :soy	429	unama :-kabul etmemek
94	bul :-bulmak	262	Oguz Bilge :kişi adı, Türğiş temsilcisi	430	unç :mümkün
95	Bulçu :yer adı, Bolun-Toğoy	263	Ok II :boy	431	ur II :(taşa) yazmak
96	bulgak :bulanma, karışıklık	264	ok III :pekiştirme enklitiği	432	ur III :yerleştirmek, konuşlandırmak
97	buluy :yan, köşe, bucak	265	okı :-davet etmek, çağırmaq	433	urı [urı] :erkek (çocuk)
98	Bumın Kagan :Bumın Kağan	266	oksuz :örgütlenmemiş	434	urtur :-(taşa) yazdırmak, resim ve süsleme yaptırmak
99	buşuz :sıkıntısız, sıkıntı çekmeden, kaygısız; sorun çıkarmadan	267	ol II :-DXr (bildirme)	435	urugsırat :-kökünü kurutmak, soykırım (jenosit) yapmak
100	Bük ili :orman ülkesi (Kore)	268	olgurt :-diktirmek	436	uz :sanat eseri
101	çabış :komutan	269	olurt :-tahta oturtmak, kağan yapmak	437	üç biş :üç bin
102	Çaça Seyün :General Çaça	270	On Ok :boy adı: Türğişler	438	Üç Kurıkan :boy adı
103	Çay Seyün :General Çan	271	On tümen :on tümen, yüz bin	439	Üç Oguz :boy adı
104	çığağ :yoksul	272	Oy :kişi adı, Çinli askerî vali	440	üç otuz :yirmi üç
105	çıkan :kuzen	273	op :boğa, öküz	441	üç tümen :üç tümen, otuz bin
106	çıntan :sandal (ağacı)	274	oruk :yol, dar yol	442	üç yigirmi :on üç
107	Çik :boy adı	275	otuz artukı bir :otuz bir	443	üküş :çok

108	Çogay: Çogay (Dağları)	276	otuz artukı sekiz: otuz sekiz	444	üküş kıl-: çoğaltmak
109	çor: bir unvan	277	otuz artukı dokuz: otuz dokuz	445	ülüg I: bölüm, hisse
110	çorak: çöl	278	otuz artukı dört: otuz dört	446	ülüg II: kismet
111	çölgi: bozkırda yaşayan, bozkırlı	279	otuz artukı üç: otuz üç	447	ürüj: ak, beyaz
112	Çöllüg il: Çöl ülkesi (bir ülkenin ? adı)	280	Otuz Tatar: boy adı	448	üze: yukarıda, üstte, üzerine, üzerinde
113	çub: eyalet	281	öd I: zaman	449	üzgülik: koparmak, koparma
114	Çuş başı: yer adı	282	ödseg: yaşlı	450	yabgu: bir unvan, kağandan sonraki kişi
115	eb bark: ev bark, karargâh	283	ödüş: vakit	451	yabız yablak: perme perişan
116	eçü apa: atalar, ecdat	284	ög: anne	452	yablak: kötü, fena, perişan; kötülük
117	edgüti: iyice	285	ög-: övmek	453	yabrut-: perişan etmek
118	Ediz: boy adı	286	ögir-: sevinmek	454	yagıçı: komutan
119	Ek Tag: yer adı, Ek Dağı	287	ögleş-: fikirleşmek	455	yagısız: düşmansız
120	er at: erlik adı	288	Ögsüz: kişi adı	456	yagız: kara (yer), yağız (at)
121	eren: erler, askerler	289	ögtür-: övdürmek	457	yaguru: yakın, yakına
122	erig: ulaşılabilir	290	ögüz: ırmak	458	yagut-: yaklaştırmak
123	erinç: pekiştirme enklitiği	291	ök: pekiştirme enklitiği	459	yalabaç: elçi
124	ermiş barmış: kalkınmış ve müreffeh	292	ölüt-: öldürmek	460	yalma: kaftan
125	ert-: geçmek, aşmak	293	öntür-: (tan) atmak	461	yantur-: geri çevirmek, geri döndürmek
126	ertin-: kendine gelmek, aklını başına almak	294	öydin: doğudan, doğudaki	462	yaratun-: örgütlenmek
127	ertür-: (sona) erdirmek, ulaştırmak	295	öyre: doğuda, doğudaki	463	yaratur-: inşa ettirmek
128	erür barur: kalkınmış ve müreffeh	296	öyrekı: doğudaki, öndeki	464	Yarış: yer (ova) adı, Cungarya
129	Ezgenti Kadaz: yer adı	297	ör-: ayaklanmak, baş kaldırmak	465	Yaşıl Ögüz: yer (ırmak) adı, Sarırmak
130	ı: ağaç, orman	298	Örpen: yer adı	466	yay: yaz
131	ıçgın-: elden çıkarmak, kaybetmek, bırakmak	299	öş: dal ve boynuz içi	467	yazı: ova
132	Iduk Baş: yer (dağ) adı	300	ötüg: arz, arz etme	468	yazın-: yanılmak
133	Iduk Kut: Basmlı başbuğunun ünvanı	301	Ötüken: yer adı, Ötüken Dağlarının bulunduğu yer, Köktürklerin merkez bölgesi	469	yazukla-: hata yapmak
134	ıgar: itibarlı (?), değerli (?)	302	ötülüg: geçkin insan, yaşlı	470	yelme: keşif yolu
135	Inançu Apa Yargan Tarkan: bir unvan	303	öz I: başına buyruk	471	yeltürme-: at koşturmamak
136	Işbara Yamtar: kişi adı	304	özlük: (soylu) binek atı	472	yeme: da/de, yine

137	<i>iç buyruk</i> :has (saraydaki) memur, yüksek görevli	305	<i>sab</i> :söz, haber	473	<i>yılpagut</i> :yiğitler
138	<i>içger-</i> :tâbi kılmak	306	<i>Saka</i> :kavim adı, Saka	474	<i>yılsıg</i> :varlıklı (?)
139	<i>iç irkin</i> :bir unvan	307	<i>sayu</i> :her (çekim edatı)	475	<i>yıpar</i> :koku, tütsü
140	<i>igid I</i> :yalan	308	<i>Sebig Köl İrkin</i> :kişi adı	476	<i>yırı</i> :kuzey
141	<i>igid- / igit- II</i> :beslemek	309	<i>sekiz tümen</i> :sekiz tümeni seksen bin	477	<i>yış</i> :dağ
142	<i>iki biğ</i> :iki bin	310	<i>sekiz yigirmi</i> :on sekiz	478	<i>yiçe</i> :tekrar
143	<i>iki biğ</i> :iki bin	311	<i>Seleçe</i> :yer (ırmak) adı, Selenge	479	<i>yig</i> :daha iyi, yeğ
144	<i>İki Ediz</i> :boy adı	312	<i>seyün</i> :general	480	<i>yigdi</i> :daha iyi
145	<i>iki otuz</i> :yirmi iki	313	<i>sıgıt</i> :feryat, ağlama	481	<i>Yigen Silig</i> :kişi adı
146	<i>iki yigirmi</i> :on iki	314	<i>sıgıtçı</i> :ağlayıcı	482	<i>Yir Bayıрку</i> :yer (ülke) adı, Bayıрку ülkesi
147	<i>il II</i> :doğu	315	<i>sıgta-</i> :ağlamak, feryat etmek	483	<i>yirçi</i> :kılavuz
148	<i>İlbilge Katun</i> :kişi adı, Bilge Kağan'ın annesi	316	<i>sıgun</i> :geyik	484	<i>yiti otuz</i> :yirmi yedi
149	<i>ille-</i> :devlet kurmak	317	<i>sınar</i> :yarı	485	<i>yiti yigirmi</i> :on yedi
150	<i>ilsire-</i> :devletsizleşmek, devletsiz hâle gelmek	318	<i>sir</i> :muzaffer	486	<i>yiti yüz</i> :yedi yüz
151	<i>ilsiret-</i> :devletsizleştirmek, devletsiz ve ülkesiz hâle getirmek	319	<i>Sogdak</i> :Soğdak (Soğd) kavmi	487	<i>yitür-</i> :yitirmek
152	<i>ilteber</i> :bir unvan	320	<i>Sogud</i> :Soğdak (Soğd) kavmi	488	<i>yog</i> :yoğ, cenaze (yas) töreni
153	<i>ilteberlig</i> :ilteberli	321	<i>Soņa</i> :yer (dağ) adı	489	<i>yogçı</i> :yasçı, yas tutucu
154	<i>İltiriş Kagan</i> :İlteriş Kağan, Bilge Kağan'ın babası	322	<i>sökür-</i> :çöktürmek	490	<i>yogla-</i> :yas tutmak
155	<i>ingek</i> :inek	323	<i>sözleş-</i> :anlaşmak	491	<i>yoglat-</i> :yas (cenaze) töreni yaptırmak
156	<i>İni İl Kagan</i> :İni İl Kağan (Küçük Kağan) Kapgan'ın oğlu	324	<i>sü</i> :ordu, asker	492	<i>yokkaru</i> :yukarı doğru
157	<i>iniygün</i> :küçük erkek kardeşler	325	<i>sü başı</i> :ordunun başı, başkomutan	493	<i>yol</i> :kez, defa
158	<i>irtiş</i> :yer (ırmak) adı, İrtiş	326	<i>süçig</i> :tatlı	494	<i>yol-</i> :yağmalamak, baskın vermek
159	<i>irtür-</i> :ulaştırmak	327	<i>süle-</i> :ordu yürütmek, sefer etmek	495	<i>Yollug Tigin</i> :kişi adı, Bilge Kağan'ın yeğeni
160	<i>İstemi Kagan</i> :İstemi Kağan	328	<i>sület</i> :ordu göndermek, ordu sevk etmek	496	<i>yolugçı (?)</i> :baskıncı (?)
161	<i>işgiti</i> :ipek	329	<i>sühüg</i> :mızrak	497	<i>yonaşur-</i> :gammazlamak

162	işilik: hanım (boy beyinin eşi) olmaya layık	330	süyüglüg: mızraklı	498	yotuz: kadın, karı
163	İşiyi Likeñ: kişi adı, Çin temsilcisi	331	sühüş I: savaş	499	yubul-: yuvarlanmak
164	iş güç: iş güç	332	sühüş- II: savaşmak	500	yurç: kayınbirader
165	itgüçi: yapıcı, inşaat ustası	333	şad: bir unvan, şad, ordu komutanı olan şehzade	501	yüküntür-: baş eğdirmek, boyun eğdirmek
166	itin-: örgütlenmek	334	Şantuy: yer adı	502	yüzüt-: yüzdürmek
167	İzgil: boy adı	335	Tabar: yer adı		
168	kab-: birleşmek	336	Tabgaç: Çin (milleti, ülkesi, devleti)		

